

**TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARINDA ÇALIŞAN
PERSONELİN KALKINMAYA BAKIŞ AÇISININ SOSYOLOJİK
AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Sosyoloji Programı**

Harun KAPTANER

**Danışman
Prof.Dr. Türkan ERDOĞAN**

**Haziran 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Harun KAPTANER

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması sürecinde öncelikle bana sabır ile destek veren ve benim için zor olan bu yolda bilimsel birikimini ve saha deneyimlerini benimle paylaşan çok saygıdeğer danışman hocam PAÜ Sosyoloji Bölümü ve Uygulamalı Sosyoloji A.B.D. Başkanı Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN'a teşekkür ederim. Çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan değerli tez izleme komitesi üyeleri PAÜ Kurumlar Sosyolojisi A.B.D. Başkanı Prof. Dr. Mehmet MEDER ve PAÜ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü ve A.B.D. Başkanı Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ'e de teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin son kontrollerimi yaparken yardımlarını esirgemeyen PAÜ İktisat Teorisi A.B.D. Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muhammet Ensar YEŞİLYURT'a şükranlarımı sunarım.

Bu çalışma kendi rızası ile katılmayı kabul ederek benimle deneyimlerini paylaşan Bölgesel Kalkınma Ajansı personeli olmazsa gerçekleşemezdi. Dolayısıyla bana bu tezin verilerini toplamada yardımcı olan, çalışma hayatlarının kapısını açan, iş deneyimlerini, duygularını benimle paylaşan, zamanını ayıran tüm katılımcılarıma minnettarım. Tez yazım sürecinde hep destekçi olan, tüm başarıyı, başarısızlığımı paylaşan, kendime güvenimi sağlayan, manevi destekçim eşim Meltem'e uzakta olsalar da hep yanımdaymış gibi hissettiren, manevi desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen, canım annem Şermin ve babam Aslan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu tezi aileme adamaktan büyük bir onur duyuyorum.

ÖZET

TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARINDA ÇALIŞAN PERSONELİN KALKINMAYA BAKIŞ AÇISININ SOSYOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

KAPTANER, Harun

Doktora Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN

Haziran 2021, XV+284 Sayfa

Bu çalışmada bölgesel kalkınma ajansı personelinin kalkınmaya yönelik algısının oluşmasında bölgesel kalkınma ajansında çalışıyor olmasının nasıl bir etkiye sahip olduğu üzerinden kalkınma ile zihniyet arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar, 26 “düzey 2” bölge kalkınma ajansında çalışan 45 personel ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşme sonuçları ile sınırlıdır. Araştırmanın amacı Türkiye’de kalkınmada bölgesel ölçekte son on yıldır kayda değer çalışmalar yürütmüş “düzey 2” bölge kalkınma ajansları çalışanlarının iktisadi zihniyet anlam evrenini sosyolojik olarak analiz etmektir. Araştırmada, yorumlayıcı sosyoloji yöntemi benimsenmiştir.

Araştırma metodoloji, alan yazın, araştırma verilerinin analizi ve yorumlanması olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın metodolojisi başlığı altında araştırmanın konusu, önemi, amacı, problem cümleleri, alanyazın tanıtımı ve metodu ele alınırken, ikinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve, üçüncü bölümünde Türk sosyolojisinde kalkınmaya ilişkin görüşler, dördüncü bölümünde Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kalkınma zihniyetinin gelişimi, beşinci bölümünde bölgesel kalkınma ajansları başlığı altında bölgesel kalkınma ajansları ve kuruluş gayeleri, altıncı bölümünde ise araştırmanın problem cümlelerine yanıt niteliğindeki bulgulara yer verilmiştir.

Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre çalışmada, bölgesel kalkınma ajanslarının habitusunun ajans personeline çok boyutlu bir bakış açısı kazandırdığı ancak kamuda hâkim olan otoriter ve ataerkil toplumsal zihniyet unsurlarının bu alan içinde yer alan habitusu şekillendirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca bulgulara her toplumun kendisine özgün iktisadi bir zihniyetinin olduğu ve bireylerin toplumun iktisadi zihniyetine göre hareket ettiği ve bireylerin hayat tarzının iktisadi zihniyete göre şekillendiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, İktisadi Zihniyet, Socius, Habitus, Kalkınma Ajansı, İnsani Kalkınma

ABSTRACT

SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE PERSONNEL WORKING IN DEVELOPMENT AGENCIES IN TURKEY

KAPTANER, Harun

PhD Thesis

Department of Sociology

Sociology Program

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN

June 2021, XV + 284 Pages

In this study, the relationship between development and mentality was evaluated based on the effect of working in the regional development agency on the formation of the perception of the staff of the regional development agency towards development. The findings of the research are limited to the results of in-depth interviews conducted with 45 staff working in 26 "level 2" regional development agencies. The purpose of the research is to sociologically analyze the economic mentality meaning universe of the "level 2" regional development agency employees who have carried out significant studies on a regional scale in development in Turkey for the last ten years. In the research, the interpretive sociology method have been adopted.

The research consists of six main sections: methodology, literature, analysis and interpretation of research data. In the first chapter of the study, under the title of the methodology of the research; the subject, importance and purpose of the study, problem sentences, introduction of the literature and methodology of the study are discussed. While the conceptual and theoretical framework is discussed in the second chapter, in the third chapter, views on development in Turkish sociology, and in the fourth chapter, the development of the development mentality from the Ottoman Empire to the Republic is presented. In the fifth chapter, regional development agencies and their establishment goals are given under the heading of regional development agencies, and in the sixth chapter, the findings are given in response to the problem sentences of the research.

According to the findings obtained as a result of the analysis, it has been understood that the habitus of the regional development agencies gives the agency personnel a multidimensional perspective, but the authoritarian and patriarchal social mentality elements prevalent in the public shaped the habitus in this field. In addition, the findings has revealed that every society has a unique economic mentality, individuals act according to the economic mentality of the society, and individuals' lifestyles are shaped according to the economic mentality.

Keywords: Development, Economic Mindset, Socius, Habitus, Development Agency, Human Development

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
TABLOLAR DİZİNİ.....	xii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	9
1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	13
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	13
1.4. ARAŞTIRMANIN METODU.....	14
1.4.1. Araştırmanın Tasarımı.....	14
1.4.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri.....	15
1.4.3. Araştırmanın Katılımcıları.....	17
1.4.4. Sayıtlılar.....	18
1.4.5. Araştırmanın Problem Cümleleri.....	18
1.4.6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	19
1.4.7. Verilerin Analizi ve Süreci.....	19
1.4.8. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler.....	23
1.4.9. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	24

İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2. 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	26
2.1.1. Kapital (Sermaye) ve Kapitalizm.....	27
2.1.2. Sermaye (Kapital) Türleri.....	28
2.1.2.1. Beşeri (İnsan) Sermaye(si).....	29
2.1.2.2. Ekonomik Sermaye.....	30
2.1.2.3. Sosyal Sermaye.....	30

2.1.2.4. Kültürel Sermaye	31
2.1.3. Sosyal Planlama	32
2.1.4. Gelişme	32
2.1.5. Oyun, Alan ve Habitus.....	32
2.1.6. Zihniyet.....	34
2.1.6.1.Toplumsal Zihniyeti Etkileyen Etmenler	35
2.1.6.2. Yönetim Zihniyeti.....	36
2.1.7. Kültür	36
2.1.7.1.Yönetim Kültürü	38
2.1.8. Zihniyet ve Kültür Kavramının Etkileşimi	39
2.1.9. Kalkınma.....	41
2.1.9.1. Ekonomik Kalkınma	41
2.1.9.2. Toplumsal Kalkınma.....	42
2.1.9.3. Beşeri-İnsani Kalkınma	43
2.1.9.4. Fiziki Kalkınma	43
2.1.9.5. Sürdürülebilir Kalkınma	43
2.1.9.6. Bölgesel Kalkınma.....	44
2.1.10. Girişimcilik	45
2.1.10.1. Girişimcilik Zihniyetinin Oluşumunda Kültürün Etkisi	46
2.1.11. Bireysellik-Toplumsallık (Birey Kültürü - Toplum Kültürü).....	46
2.1.12. Socius Kavramsallaştırması ve Türk Sosyoloji Geleneğinin Arka Planı.....	47
2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	49
2.2.1. Modernleşme Kuramları ve Eleştiriler	50
2.2.1.1. Talcott Parsons.....	50
2.2.1.2. Marion Joseph Levy	51
2.2.1.3. Daniel Lerner	51
2.2.1.4. Neil J. Smelser	52
2.2.2. Bağımlılık Kuramları ve Eleştiriler	53
2.2.2.1. Prebisch ve ECLA	55
2.2.2.2. Paul Baran.....	55
2.2.2.3. Andre Gunder Frank	55
2.2.2.4. Dos Santos	56
2.2.2.5. Samir Amin.....	56

2.2.2.6. Immanuel Wallerstein.....	56
2.2.3. Yeni Kalkınma Kuramları ve Eleştiriler.....	57
2.2.3.1. Neo-Klasik Kalkınma Paradigması ve Washington Uzlaşması.....	58
2.2.3.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı	59
2.2.3.3. İnsani Kalkınma	59
2.2.3.4. Postmodernizm ve Kalkınma Yaklaşımı	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SOSYOLOJİSİNDE KALKINMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

3.1. ZİYA GÖKALP	65
3.2. PRENS SABAHATTİN.....	68
3.3. ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU	69
3.4. NİYAZİ BERKES.....	71
3.5. BEHİCE BORAN	73
3.6. SABRİ F. ÜLGNER	76
3.7. CAVİT ORHAN TÜTENGİL	80
3.8. İDRİS KÜÇÜKÖMER	82
3.9. DOĞAN AVCIOĞLU	85
3.10. KORKUT BORATAV.....	88
3.11. BAYKAN SEZER	89
3.12. BAHATTİN AKŞİT	92
3.13. SENCER DİVİTÇİOĞLU.....	93
3.14. ÇAĞLAR KEYDER	96
3.15. AYŞE BUĞRA.....	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE KALKINMA

ZİHNİYETİNİN GELİŞİMİ

4.1. OSMANLI TOPLUMUNUN ZİHNİYET YAPISI.....	108
4.1.1. Osmanlı İktisadi Zihniyetinin İlkeleri.....	110
4.1.1.1. İaşe (Provizyonizm) İlkesi	111
4.1.1.2. Gelenekçilik (Tradisyonalizm) İlkesi	112
4.1.1.3. Fiskalizm İlkesi.....	112
4.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ZİHNİYET.....	115
4.2.1. Tek Partili Dönemde Zihniyet	117
4.2.1.1. Tek Partili Dönemde Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları.....	118
4.2.1.1.1. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	121

4.2.1.1.2.Köy Enstitüleri.....	121
4.2.2. Çok Partili Dönemde Yönetim Zihniyeti.....	122
4.2.2.1. Çok Partili Dönemde Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları	127
4.2.2.1.1. Marshall Planı	127
4.2.2.1.2. Kalkınma Planları	127
4.2.2.1.3. Köy-Kent Projesi	128
4.2.2.1.4. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (K.Ö.Y)	129
4.2.2.1.5. Türkiye Kalkınma Bankası (TKB)	130
4.2.2.1.6. Bölge Kalkınma İdareleri.....	130

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

5.1. DÜNYADA KALKINMA AJANSLARI.....	133
5.2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ (BKA) ORTAYA ÇIKIŞI.....	139
5.3.TÜRK İDARİ TEŞKİLAT YAPISI İÇERİSİNDE KALKINMA AJANSLARI VE YASAL STATÜLERİ.....	141
5.4. KALKINMA AJANSLARININ SOSYAL POLİTİKA VE TOPLUMSAL KALKINMA YÖNÜ.....	144
5.4.1. Kalkınma Ajansları ve Avrupa Birliği Sosyal Politika Araçları: IPA I- II.....	148
5.4.2. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Sivil Toplum Diyalogu Hibe Programı (CSD-VI)	149

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

6.1. KALKINMA KAVRAMI VE KALKINMA KAVRAMINA BAKIŞ.....	152
6.1.1. Ajans Personelinin Kalkınma Kavramı Tanımlaması.....	152
6.1.2. Kalkınma Hususunda Karşılaşılan Engeller	163
6.1.3. Ekonomik Kalkınma Yaklaşımının Başatlığına Olan Bakış.....	168
6.1.4. Kalkınma Ajansında Çalışmanın Kalkınma Kavramının Anlayışında Meydana Getirdikleri.....	174
6.2. KALKINMA KAVRAMININ ZİHNİYET ARKA PLANI	179
6.2.1. Kalkınmışlık için Gerekli Zihniyet	179
6.3. KALKINMIŞ BÖLGE TANIMLAMASI, BÖLGE VE TÜRKİYE GERÇEĞİ	182
6.3.1. Kalkınmış Bir Bölge Tanımlaması	182
6.3.2. Kalkınma Ajansının Bulunduğu Düzey2 Bölgesinin Kalkınmışlık Durumu .	198

6.3.3. Türkiye'nin Kalkınmışlık Durumu	204
6.4. KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL VE ULUSAL KALKINMA HEDEFLERİNE OLAN ETKİSİ	214
6.4.1. Kalkınma Ajansının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	214
6.4.2. Kalkınma Ajanslarının Ulusal Kalkınmaya Olan Etkisi	217
6.4.3. Kalkınma Ajanlarının Karşılaştıkları Sorunlar	222
6.5. SERMAYE KAVRAMI VE SERMAYE KAVRAMINA BAKIŞ	229
6.5.1. Sermaye Tanımlaması	229
6.5.2. Kültürel ve Sosyal Sermaye Tanımlamaları	237
6.6. İKTİSADİ ZİHNİYET VE TOPLUMSAL ARKA PLANI	241
6.6.1. İktisadi Zihniyet Tahlili	241
6.6.2. Toplumsalın Bireyin İktisadi Zihniyetine Olan Etkisi	244
6.6.3. Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Tahlili	246
SONUÇ	251
KAYNAKLAR	258
EKLER	278
EK 1: DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME (MÜLAKAT) FORMU	279
Ek 2: ETİK KURUL KARARI	281
ÖZ GEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Mevcut Bölgesel Kalkınma Ajansları İdari Organizasyon Yapısı.....	141
Şekil 2. Araştırmanın Tema ve Kategorileri	151
Şekil 3. Kalkınma Kavramı İle Birlikte Katılımcıların Vurguladıkları Hususlar	156

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular	24
Tablo 2. Sermaye Türleri ve ilgili Kuramsal Yaklaşımlar	28
Tablo 3. Tek Parti Döneminde Hazırlanan Kalkınma Planlarının Temel Özellikleri	119
Tablo 4. Kalkınma Ajansı Kuruluş Dönemleri ve Ülkeler	135
Tablo 5. Bölge Kalkınma Ajanslarının Görev Yerleri	140
Tablo 6. Toplumsal Kalkınma Mali Destek Programlarına Ayrılan Destek Miktarı Sıralaması (2010-2018).....	147
Tablo 7. Düzey 2 Bölge Kalkınma Ajanlarının Mali Destek Programları ile Dağıtılan Toplam Destek Miktarı.....	147
Tablo 8. Katılımcıların Kalkınma Kavramı ve Bu Kavramın Ajans Çalışmalarına Nasıl Yön Verdiği İle İlgili Görüşleri İle İlgili Oluşan Kodlar	152
Tablo 9. Katılımcıların Kalkınma Kavramını İfade Ederken Kullandıkları Kalkınma Türleri	154
Tablo 10. AB Sivil Toplum Diyaloğu Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılara Göre Kalkınma Kavramı	157
Tablo 11. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılara Göre Kalkınma Kavramı	158
Tablo 12. Katılımcıların Mezun Oldukları Bölüme Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması	159
Tablo 13. Katılımcıların Mezun Oldukları Bölüme Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması	159
Tablo 14. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması	160
Tablo 15. Katılımcıların Çalıştıkları Kalkınma Ajanslarının Bölgelerine Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması	161
Tablo 16. Katılımcıların Kalkınma Kavramına Yüklemediği Anlam Bağlamında Karşılaştıkları Sınırlamalar ve Otorite İle Çakışan Durumlar İle İlgili Oluşan Kodlar	163
Tablo 17. Katılımcıların Ajans Çalışmalarının Ağırlıklı Olarak Ekonomik Kalkınma Bağlamında İlerlemesini Nasıl Değerlendirdikleri İle İlgili Oluşan Kodlar	168
Tablo 18. Kalkınma Ajansında Çalışmaya Başlamadan Önceki Kalkınma Anlayışları İle Kalkınma Ajansında Çalışmaya Başladıktan Sonraki Kalkınma Anlayışları Arasında Nasıl Bir Farklılık Olduğu İle İlgili Oluşan Kodlar	174
Tablo 19. Kalkınma Meselesinin Bir Zihniyet Meselesi Olup Olmaması İle İlgili Oluşan Kodlar.....	179
Tablo 20. Kalkınmış Bölgenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar.....	182
Tablo 21. Kalkınmış Bölgenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar.....	183
Tablo 22. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Erkek ve Kadın Katılımcılara Göre Dağılımı	188
Tablo 23. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Erkek ve Kadın Katılımcılara Göre Dağılımı	189
Tablo 24. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımı.....	190

Tablo 25. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımı.....	191
Tablo 26. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı.....	192
Tablo 27. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı.....	193
Tablo 28. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı	194
Tablo 29. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı	195
Tablo 30. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Dağılımı	196
Tablo 31. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Dağılımı	197
Tablo 32. Katılımcıların Çalıştıkları Ajansın Bulunduğu Bölgenin Kalkınmış Olup Olmaması ve Bunun Sebepleri İle İlgili Oluşan Kodlar.....	198
Tablo 33. Katılımcıların Türkiye'nin Kalkınmışlık Düzeyini Nasıl Yorumladıkları ve Daha İyi Bir Konuma Gelmesi İçin İhtiyaçları ve Eksiklikleri İle İlgili Oluşan Kodlar	204
Tablo 34. Katılımcıların Türkiye'nin Eksiklikleri ve İhtiyaçları Konusunda En Fazla Üzerinde Durduğu Eksiklikler.....	205
Tablo 35. AB Sivil Toplum Diyalogu Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan İle Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar.....	208
Tablo 36. AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan İle Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar	210
Tablo 37. Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar	212
Tablo 38. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Çalıştıkları Ajansların Bulunduğu Bölgelere Göre Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar	213
Tablo 39. Katılımcıların Kalkınma Ajanslarının Hizmet Verdikleri Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Hedeflerine Nasıl Bir Katkı Sağladıkları İle İlgili Oluşan Kodlar	214
Tablo 40. Kalkınma Ajansları'nın Türkiye'nin Kalkınma Hedeflerine Nasıl Katkıda Bulunduğu hakkındaki Görüşleri İle İlgili Oluşan Kodlar	218
Tablo 41. Katılımcıların Kalkınma Ajanslarının Kalkınmayı Gerçekleştirirken Karşılaştığı Engeller ve Bunların Nasıl Giderileceği İle İlgili Oluşan Kodlar	222
Tablo 42. Sermayenin tanımı ile ilgili oluşan kodlar	229
Tablo 43. Katılımcıların Sermaye Kavramı Konusunda Akıllarına İlk Gelen Kavramın Dağılımı.....	230
Tablo 44. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Kadın ve Erkek Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	232

Tablo 45. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Kadın ve Erkek Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	233
Tablo 46. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	233
Tablo 47. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	234
Tablo 48. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Program Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	234
Tablo 49. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Program Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı	235
Tablo 50. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı	235
Tablo 51. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı	236
Tablo 52. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı	236
Tablo 53. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı	237
Tablo 54. Kültürel ve Sosyal Sermayenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar	237
Tablo 55. İktisadi Zihniyetin Tanımı ve Her Toplumun Kendine Özgü İktisadi Zihniyetinin Olması İle İlgili Oluşan Kodlar	241
Tablo 56. Bireylerin Toplamların İktisadi Zihniyetine Göre Mi Hareket Ettiği ve Toplumun İktisadi Zihniyetinin Bireyin Dünya Görüşünü, Hayat Tarzını Ne Ölçüde Etkilediği İle İlgili Oluşan Kodlar	244
Tablo 57. Katılımcıların Türkiye'deki İktisadi Zihniyeti Nasıl Tanımladıkları ve Bu İktisadi Zihniyete Göre Kendi Dünya Görüşlerini, Hayat Tarzlarını Nasıl Belirledikleri İle İlgili Oluşan Kodlar	246
Tablo 58. Katılımcıların Türkiye'deki İktisadi Zihniyeti Nasıl Tanımladıkları İle İlgili Oluşan Kodlar	247
Tablo 59. Katılımcıların Türkiye'deki İktisadi Zihniyete Göre Kendi Dünya Görüşlerini, Hayat Tarzlarını Nasıl Belirledikleri İle İlgili Oluşan Kodlar	248

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AR-GE	Araştırma Geliştirme
ASKON	Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇEKO	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DOKAP	Doğu Karadeniz Kalkınma Programı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ECLA	Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu
EESOP	Avrupa Birliği, Türkiye'ye İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politikalar Operasyonel Programı
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	Güney Doğu Anadolu Projesi
GEKA	Güney Ege Kalkınma Ajansı
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HDR	İnsani Kalkınma Raporu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
KAYS	Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi
KHK	Kanun Hükümünde Kararname
KÖY	Kalkınmakta Öncelikli Yöre
KYB	Kurumsal Yönetim Birimi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NUTS	Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PAÜ	Pamukkale Üniversitesi
PPPKB	Plan, Program, Proje ve Koordinasyon Birimi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKB	Türkiye Kalkınma Bankası
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TUSKON	Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNOPS	Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi
YDO	Yatırım Destek Ofisi
YPK	Yüksek Planlama Kurulu

GİRİŞ

Sosyolojik açıdan modernleşme kısaca radikal bir sosyal dönüşüm olarak betimlenebilir. Sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda endüstrileşmiş Batı'nın örnek teşkil ettiği teknik, bilgi ve iktisadi zihniyet düzeyine erişmek için gerçekleştirilen düzenlemeleri ve harcanan emekleri ifade eden modernleşme, esasında bir süreç olup, insanın belirli hedefler doğrultusunda doğa üzerinde sınırsız bir egemenlik kurma ve toplumu o hedefler doğrultusunda dönüştürme çabası olarak tanımlanabilir. Teolojik açıdan ise modernizm sekülerizm nedeniyle şimdi ve burada tasarlama ve kurma planı olarak vasıflandırılabilir. Çağcıl bir görüş biçiminden çağcıl bir yaşam formuna, çağcıl bir dünya düzenine geçiş süreci, bize modern kavramının üç uzanımını verir: Modernizm (yeni bir dünya tasarısı), modernizasyon (yeni bir dünya inşa süreci), modernite ise (yeni bir hayat şekli) olarak tanımlanabilir. Modernizm, Aydınlanma sürecinde olduğu gibi, eski ve kadim olanın, geleneksel olanın yadsınması ile aklın rehberliğinde bir gelecek inşası tasarısını ifade eder (Gencer, 2012: 116-117).

Kalkınma mı? Modernleşme mi? yoksa Gelişme mi? Bu alana ilişkin en önemli sorunsallardan birisi de bu kavramlara yüklenen anlamlardır. Türkiye'de bilhassa "development" kavramının içeriğinin salt ekonomik anlamda gelişmeye karşılık olarak kullanılması, kalkınmaya yönelik zihniyetin izdüşümüdür. Alanyazında daha çok sosyal değişimi de içeren gelişme kavramı yerine ekonomik değişimi ve dönüşümü imleyen kalkınma kavramının kullanılması Türkiye'nin son iki yüz elli yıldır muasırlaşma/modernleşme/çağdaşlaşma/batılılaşma sürecine yüklediği anlamlandırmanın bir sonucudur.

20. Yüzyılın başlarında Türkiye'de sosyoloji tam anlamı ile kurumsallaşmasını gerçekleştirmemişken kalkınma ve gelişme üzerine düşünceler üzerine yapılan tartışmaların tam odağında kalmıştır. Zira Batı Avrupa devletleri karşısında savaş alanlarında yenilgiye uğratılarak parçalanma sürecine giren Osmanlı Devleti'nde (Prens Sabahattin'in eserine adını verdiği şekliyle) "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" sorunsalı bağlamında kalkınma odaklı tartışmalar 19. Yüzyılda daha da yoğunlaşmıştır. Tanzimat Fermanı bu anlamda Osmanlı Devleti'nin Batı Avrupa'yı daha yakından tanıma ve takip etme düşüncesinin bir sonucudur. Osmanlı Devleti, savaşlarda aldığı yenilgilerin sebebini

Batı'nın elde etmiş olduğu askeri alandaki teknik gelişmelere bağlamıştır. Kalkınma ve gelişme kavramlarına olan bakış açısındaki farklılaşma ise tam bu noktada şekillenmeye başlamıştır. Hâlbuki Batı gelmiş olduğu noktaya Rönesans ile başlayan süreç ile devam eden devrimlerin sonucunda beş asır gibi bir sürede ulaşmıştır. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin anladığı şekilde sadece teknik yönden ilerleme değil, aynı zamanda bilimsel, sosyal ve kültürel alanları da kuşatan bütünsel bir özellik taşımaktadır. Kendi isteği ile Batı'nın üstün olduğuna dair düşüncüyü kabul ederek devlet projesi haline getirdiği modernleşmeyi sadece teknik bir ilerleme olarak gören Osmanlı Devleti içinde yer alan aydın sınıfı ise modernleşme sürecini dikotomik ileri-geri, geleneksel-modern karşıtlığına indirgeyerek yüzeysel tartışmalar içerisine girmiştir.

Alanyazında Türk modernleşmesi olarak özelleştirilen süreç Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi olarak iki dönem olarak ele alınır. Ancak kalkınma alanyazını açısından bakıldığında kendi içinde kırılmaları yaşasa da batılılaşma hedefi kapsamında bir süreklilik arz eden süreç olarak modernleşmeye bakılabilir. Osmanlı Devleti'nde devletin kurtuluşu için bir reçete özelliği taşıyan süreç, Cumhuriyetin kurulması ile batılı anlamda bir ulus inşa etmeye evrilmiştir. Türk sosyolojisinin kurumsallaşması ise sosyolojinin modernleşme sürecine yönelmesine sebep olmuş ve bu modernleşme meselesi öncelikli çözülmesi gereken bir toplumsal sorun alanı olarak ele alınmıştır. Bu alanda ilk adımlar Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin tarafından atılmış ve ardından gelenler de bu geleneği takip etmişlerdir. Batı'da ise Fransız Devrimi ve İngiltere'nin Endüstri Devrimi sonucunda ortaya çıkan modernleşme genel olarak endüstrinin, kentlerin, kapitalizmin ve burjuva sınıfının oluşumunun, sekülerizmin, demokratik yönetimlerin ve 17. Yüzyılın bilimsel devrimleri ile modern burjuva devleti ve ekonomisi çerçevesinde ortaya çıkan yeni toplumsal kuralların güçlenmesi anlamında kullanılmıştır. Modernleşme ile beraber toplumlar geleneklerin ve birincil ilişkilerin egemen olduğu topluluklar olmaktan çıkmıştır (Simon-Comte: pozitivist toplum aşaması). Modern toplumda ise kentleşme ile birlikte nüfus artmış, toplum içinde yer alan bireyler birbirine yabancılaşmış (Emile Durkheim-Organik dayanışma), çok dinli ve çok kültürlü heterojen bir yapı ve kentler oluşmuştur. Aile ve kilise kurumları otoritesini kaybetmiş (Fransız İhtilali), iş ve mesleklerde uzmanlaşma hızlı bir şekilde artmıştır.

Modernleşmeciler kalkınma konusunda farklı aşamalardan oluşan doğrusal ve zorunlu tarihsel evreler şeklinde bir gelişme savlamakta ve az gelişmişliği, bugünün

gelişmiş ülkelerinin feodalizmden kapitalizme geçişlerinde yaşanan bir devir olarak ele almaktadırlar. Onlara göre modernizmin gelişimi ile birlikte geleneksel edimler ve kurumlar yok olarak yerini modern edim ve kurumlara bırakacaktır. Nihâyetinde de bir bütün olarak geleneksel yapının çözülüp yerini modern yapıya bıraktığı pozitivist (Auguste Comte) ve gelişmiş (W. W. Rostow) bir toplum formuna dönüştürmüş olacaktır. Modernleşme Okulu'nun sunmuş olduğu bu evrimci anlayış ereksel ve her ülke için önerildiği için evrenseldir. Evrensel ve evrimci bir model sunmakta olan Modernleşme Okulu, toplumlar arasındaki farklılıkları dikkate almamaktadır. Auguste Comte, Emile Durkheim ve Max Weber sosyolojisi üzerinden yükselen Modernleşme Okulu ilerleyen yıllarda Parsons'ın Sistem Kuramı ile doruk noktasına ulaşacaktır.

Batı'nın kendisini tanımlarken kullandığı modernlik kavramı Rönesans'ın ilerlemeci, pozitivist, kapitalist ve sekülerist felsefesine yani rölativist ve homojen kitlesel örgütlenme (otoriter) zihniyetlerine dayanmaktadır. Modernleşme; Batı'nın Batı-dışı toplumlar için kullandığı bir kavram olmuştur. Batı-dışı toplumlar kendilerini tanımlamak için ise çoğunluk ile batılılaşma kavramını tercih etmiştir. Batılılaşma; Batı Avrupa'nın tarihi ilerleyiş aşamaları neticesinde ulaştığı toplumsal düzeyi ülkü olarak belirleyen yaklaşımdır. Batılılaşma 18. Yüzyıl sonlarına uzanan bilim, kültür, sanat, ekonomi, hukuk, eğitim alanlarında bir sosyal değişme aşamasıdır. Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı ağır yenilgiler sonucunda Batı Avrupa'ya yönelmesinden sonra askeri ve eğitim alanlarında gerçekleştirilen batılılaşma hareketleri Islahat, Tanzimat olarak tanımlanmış daha sonra ortaya çıkan yaşam tarzlarını ifade etmek üzere asrilik, asrileşme kavramları kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki gelişmeler çağdaşlaşma, muasır medeniyet seviyesine ulaşma gibi tanımlamalar ile anlatılmış, dilde gerçekleştirilen sadeleştirme ile bu tanımlamaların yerine çağdaşlaşma (Niyazi Berkes) sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.

Modernleşme sürecinin başlangıcı olarak Batı'nın iktisadi bakış açısı olarak ifade edilen kapitalizmin (Weber, 2012: 36-38) ve merkezileşmenin ivme kazanması ile ortaya çıkan devletlerin oluşturduğu çağ Modern Çağ kabul edilmektedir (Delmas, 1967: 22-40). Söz konusu dönem sadece siyasi ve iktisadi alanda değil, toplumsal yapı ve değerlerde de köklü değişimlerin görüldüğü (Tanilli, 1995: 44-45); Rönesans, Hümanizma ve Reform hareketleri ile birlikte yaşanan toplumsal hareketliliğin bir sonucu olarak sanat, edebiyat ve mimari alanlarında da ciddi gelişmelerin kaydedildiği bir dönem

olmuştur. Batı'da yaşanan tüm bu değişimler sonucunda Avrupa, çağdaşlarına oran ile her alanda ilerleme elde ettikçe güçlenmiş ve bilhassa 1789 Fransız Devrimi ile fikirlerini tüm dünya uluslarına yaymaya başlamıştır. Dünyada burjuva devrimi olarak da tanımlanan Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan düşünceler ve toplumsal düzenlemelerin sonucu olarak yaşanan Endüstri Devrimi ile yaşanan hızlı gelişim ve değişimler bölgesel dengesizliğin temelini oluşturmuştur. Endüstri Devrimi Batı'da eski sınıfların yerine yeni olarak tanımlanabilecek ancak Orta Çağ'ın sonlarında ortaya çıkan içinde sanayicilerin, tüccarların bulunduğu kapitalist burjuva sınıfının başat rol üstlendiği yeni bir toplumsal düzeni, rölativist zihniyeti doğurmuştur. Bu sınıfın ereği liberalizmdir. Liberalizmin iktisadi yüzü girişim özgürlüğü ve devletin piyasaya müdahalesini reddederken siyasi yüzü ise bireyciliği savunarak monarşiyi reddeder.

Kalkınma olarak tanımlanan ve 19. Yüzyılda başlayan bu süreçte toplumsal yapıların egemen zihniyeti de bu değişim temelinde oluşmuştur. Rönesans (düşünce) ile başlayan, Fransız Devrimi (siyasi) ile hukuki altyapısını kuran, Endüstri devrimi (teknik) ile de iktisadi temellerini oluşturan; devletlerin iktisadi, sosyal ve siyasî olarak büyük bir dönüşüm geçirmesine sebep olan bu gelişme dünya genelinde gelişmişlik farklarının da kendini göstermesi ile devam etmiştir. Dünya genelinde hızla yayılan bu olumsuz etkiye müdahale için çeşitli kalkınma politikaları planlanarak uygulamaya konulmuştur.

Günümüzde ise kalkınma, bir bölgenin insan kaynakları niteliğinde artış olması, kişi başına düşen gelirin artması ve bu artış ile beraber bölüşümün de adaletli olması, işgücü piyasasında verimin artması, insanların refah seviyesinin yükselmesi, yatırımların ve çevre duyarlılığının artması gibi birçok bileşenden oluşmakta, kültürel, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmeleri ifade etmektedir. Bölgesel kalkınma ise alanyazında ekonomik bir kavram olarak 1945'ten sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sanayileşme sürecinde ciddi aşamalar kat eden ülkelerde bölgeler arasında farklar ortaya çıkmış ve bu farklılıkların azaltılması konusunda yapılan kuramsal çalışmalar sonucunda bölgesel kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır.

Ulus devlet yapılanması içindeki bölgesel gelişmişlikte görülen farkları azaltmak için politika geliştiren ya da bu politikalara sahip olan ülkelerde gelişmişlik farkı daha az olmaktadır. Ancak bu politikaların bulunmadığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu fark oldukça fazladır. 1945'ten sonra uygulanmaya başlanan Keynesyen

kuram temelli politikalar, 1970'lere gelindiği zaman önemini yitirmeye başlamıştır. İstihdamda artış sağlaması, bu politikaların geri kalmış bölgelerdeki güçlü yönü olmuştur. Ancak küreselleşmenin ön plana çıkması ile beraber 1980'lerde uygulanan anlayış ve politikalarda kırılmalar olduğu görülmüştür. Bilhassa 1980'ler ve sonrası dönemde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarına bakıldığında merkezi otoritenin daha az etkiye sahip olduğu; bölgesel aktörlerin daha işlevsel ve dominant olduğu görülmektedir.

Günümüze değin sosyoekonomik yapı, coğrafi şartlar gibi pek çok yönden dezavantajlı görülen ve yeterince gelişemeyen bölgelere tüm dünyada destek mekanizmaları uygulanmıştır. Fakat zaman içerisinde bu desteğin yetersiz olduğu, aksaklıkların ve paylaşırma çatışmalarının yaşandığı görülmüştür. Bunun sonucunda da bu tarz mekanizmaların koordinasyonunu yapabilecek, yüksek bir teknik kapasiteye sahip, belirli oranlarda piyasaya müdahale edebilecek, yerelde kalkınma politikalarını belirleyecek ya da etkileyecek aktörleri koordine edebilecek, bölgesel planlamalar yaparak politika belirleyebilecek bir yapı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarına doğrudan devlet yatırımları, destek mekanizması ve devlet müdahalesi düşüncesinden uzaklaşarak; bölgenin içsel potansiyelini ortaya çıkarabilecek, keyfi yatırım ortamını iyileştirecek ve işgücünü vasıflı hale getirecek politikalar izlenmeye başlanmıştır. Bu süreçte bölgeler, yapı bakımından ekonomik ve politik yönde önem kazanmaya başlamıştır. Fordist anlayışın yerine postfordist anlayışın gelmesi, ulus devletlerin küreselleşmedeki rollerinin dönüşmesi, küreselleşmenin piyasa kapitalizme egemen olması, tüketim anlayışı ve üretim sisteminde yaşanan dönüşümler bu sürecin temelindeki unsurlardır.

Küreselleşme süreci bilhassa bölgesel kalkınma politikalarının hayata geçirilmesinde ciddi etki göstermiş, merkezden yerele politika yerine yerelden merkeze politikalar hayata geçirilmiştir. Bu dönüşümler ile bölgeler, ekonomik bir aktör ve birim haline gelmiş, bölgeler arası rekabet yaşanmaya başlanmıştır. Kalkınmaya yönelik bakış açısı, ülkenin bütün bölgeleri arasında bulunan farkın en aza indirilmesi ve bunu sağlamak için de bölgesel aktörlerin devreye alınması şeklinde ilerlemiştir. Bu aşamada merkezi hükümetler bölgesel anlamda uygulayıcı bir aktör olmaktan çıkmış, politikaların temel ilkeleri ya da çerçevesini çizme ve koordine etme gibi pasif bir role bürünmüştür. Bu dönüşümün en önemli uygulama aracı ise bünyesinde pek çok aktörün olduğu,

fonksiyonları ve yapısı itibari ile ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bölgesel kalkınma ajanslarıdır.

Türkiye ise Avrupa'nın aksine bölgesel kalkınma kavramına politik sebepler ile mesafeli durmuş, buna karşın ülkede merkezîyetçi bir bakış açısı ile çeşitli bölgesel politikalar uygulanmış ve deneyimlenmiştir. Türkiye'deki bölgelerin arasında gelişmişlik farkının ciddi boyutlarda olması, ticaret ve sanayinin belli merkezlerde toplanmasının taşıdığı büyük siyasi risk ise zaman ile fark edilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için verdiği taahhütlerden birisi olan bölgesel kalkınma ajansları ile bölgesel gelişim politikaları 2000'lerden sonra önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'de faaliyet sürdüren bölgesel kalkınma ajansları, yerelde kalkınma politikaları belirleme, katılımcılığı sağlama, bölgedeki iç potansiyeli ortaya çıkarma, kurumların arasında koordinasyon sağlama amacı ile görev ifa etmektedirler.

Bu çalışmada bölgesel kalkınma ajansları bünyesinde istihdam edilen personelin kalkınma kavramı ve bu kavrama yüklediği anlam dünyası incelenmiştir. Çalışma, öncelikle toplumsal zihniyet ve iktisadi zihniyet kavramının anlam evreni üzerinden kalkınma ile ilgili konularda çok çeşitli çalışmalar yürüten bölgesel kalkınma ajansı personelinin kalkınma kavramına bakış açısını ve bu bakış açısını belirleyen etkenleri betimlemeyi amaç edinmiştir. Söz konusu amaç doğrultusunda "Türkiye'de Kalkınma Ajanslarında Çalışan Personelin Kalkınmaya Bakış Açısının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi" altı bölümde tartışılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın metodolojisi başlığı altında araştırmanın konusu, önemi, amacı, problem cümleleri, alanyazın tanıtımı ve metodu açıklanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve açıklanmıştır. Bu bölümün kavramsal çerçeve kısmında, çalışmaya yön veren kalkınma, kapitalizm, sermaye, zihniyet, kültür, girişimcilik, socius, alan, habitus kavramlarının alanyazında yaygın olarak kullanıldığı tanımlamalar üzerinde durulurken kuramsal çerçeve kısmında ise modernleşme, bağımlılık, neo-klasik, temel ihtiyaçlar, insani kalkınma kuramları açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde Türk sosyolojisinde kalkınmaya ilişkin yaklaşımlar başlığı altında özellikle 1940'li yıllardan sonra oluşturulmuş olan "kalkınma ve azgelişmişlik" kavramları ve kuramları üzerinde yapılan

tartışmaların, Türkiye’deki karşılıkları ve akademik çevrelerin bu tartışmalara yaklaşımları ele alınmaktadır. Çalışmada araştırma konusuna ilişkin derinliğin ve genel çerçevenin daha iyi anlaşılması için kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne kalkınma zihniyetinin gelişimi başlığı altında Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne kalkınma zihniyetinin gelişim seyri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde toplumun kültürel yapısı ile şekillenen değerler, iktisadi, sosyal ve kültürel unsurlarda olduğu gibi örgütsel ve idari alanlar ile de ilişkilendirilmiştir. Araştırmanın beşinci bölümünde bölgesel kalkınma ajansları başlığı altında bölgesel kalkınma ajansları ve kuruluş amaçları incelenmiştir. Bu bölümde yerel ekonomik stratejilerin oluşturulmasında önemli bir görev üstlenen bölgesel kalkınma ajanslarının görev, misyon ve çalışma hususları üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın altıncı bölümü olan bulgular bölümünde ise araştırmanın problem cümlelerine yanıt niteliğindeki neticelere yer verilmiştir. Araştırmanın problem cümleleri araştırmanın dört ana odağı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın bu bölümünde ilk problem cümlesi çerçevesinde, kalkınma kavramı ve bölgesel kalkınma ajansı personelinin kalkınma kavramına bakışının onların gözünden nasıl betimlenmekte olduğuna dair problem cümlesi çerçevesinde ulaşılan temalar ele alınmıştır. İkinci olarak kalkınma kavramının zihniyet arka planına yönelik problem cümlesi çerçevesinde bölgesel kalkınma ajansı personelinin zihninde yer alan kalkınma kavramını belirleyen unsurlar analiz edilmiştir. Üçüncü olarak kalkınmış bölge tanımlaması ve bölgesel kalkınma ajansı personeli açısından bölge ve Türkiye gerçeği çerçevesinde bölgesel kalkınma ajansı personeline göre kalkınma ajansının bulunduğu “düzey 2” bölgesinin ve Türkiye’nin kalkınmışlık durumu sunulmuştur. Dördüncü olarak kalkınma ajanslarının bölgesel ve ulusal kalkınma hedeflerine olan etkisi ajans personelinin bakış açıları çerçevesinde ajansların bulundukları “düzey 2” bölge ve ulusal kalkınma hedeflerine bir katkısı olup olmadığına ilişkin ortaya çıkan temalar dikkate alınmıştır. Beşinci olarak sermaye kavramı ve kalkınma ajansı personelinin sermaye kavramına bakışı çerçevesinde sermaye denilince ilk akla gelenler, sosyal ve kültürel sermaye tanımları ve tanımlar arasındaki benzeş ve farklı olarak ortaya çıkan yorumlar sunulmaya çalışılmıştır. Son olarak da iktisadi zihniyet ve toplumsal arka planı teması çerçevesinde kalkınma ajansı personelinin iktisadi zihniyet tahlili, toplumsalın bireyin iktisadi zihniyetine olan etkisi

ve kalkınma ajansı personeline göre Türk toplumunun iktisadi zihniyet analizi ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise hem kavramsal ve kuramsal hem de saha çalışması neticesinde elde edilen bilgiler üzerinden genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma serüveninin başlangıcı Avrupalı devletler karşısında geri kaldığını öğrendiği/farkına vardığı 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar götürülebilir. Bu tarihten itibaren yapılan girişimlere rağmen bugün hala bu geri kalmışlık durumu tam olarak aşılmış değildir. Türkiye'nin AB ile münasebetinin arttığı 2000'li yılların başlarında karşılıklı verilen sözler ve yapılan antlaşmalar ile Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farkını asgari düzeye indirmek için bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına karar verilmiştir. Alınan karar gereği 2006, 2008 ve 2009 yıllarında toplam yirmi altı bölgesel kalkınma ajansı kurulmuştur. Bu kuruluşların en önemli özelliği bizzat kalkınma kavramını konu edinmesi ve bunu da yerelden başlatmasıdır. Avrupa menşeli Türk tipi bölgesel kalkınma ajanslarının faaliyete başlaması ile Türkiye'de yeni bir kalkınma yaklaşımının kurumsal olarak benimsenmeye başladığı söylenebilir.

Zihniyet; din, coğrafya, ekonomi, siyaset, tarih, psikoloji, iklim gibi birçok unsurun bir araya gelerek meydana getirdiği kültür temelli bir fenomendir. Bu minvalde zihniyet çalışmaları iktisattan sosyolojiye, sosyolojiden tarihe, kamu yönetiminden ilahiyata kadar geniş bir alan üzerinde multidisipliner bir nitelik taşır. Emile Durkheim'in toplumdaki ortak inançların toplamı olarak isimlendirdiği "kolektif şuur" kavramı da bu bakış içinde değerlendirilebilir. Zihniyet kavramı yerine istifade edilebilecek kavramlar arasında Victor Turner'ın "kök paradigmaları", Peter Berger ve Thomas Luckmann tarafından kullanılan "tortulaşma" ile Pierre Bourdieu'nun "habitus" kavramları da gösterilebilir. Bu tanımlar daha da artırılabilir. İktisadi zihniyet ise toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilen, nesilden nesile nakledilerek gelen ve birey tarafından içselleştirilerek edimselleştirilen kolektif şuur ve sağduyu bilgilerinin ekonomik hayata aksettirilmesi olarak açıklanabilir. Her devrin kendine has iktisadi sistemi var olduğu düşünülürse, tarihî devirlere göre kategorize edilmiş iktisadi zihniyetin varlığından söz edilebilir. Bu durumda her devirde farklı bir formda oluşmuş olan idealist (ataerkil), rölativist, homojen kitlesel (otoriter) ve katılımcı-eşitlikçi (demokrat) gibi farklı zihniyetlere sahip olan toplulukların veya şahısların varlığı da kabul edilebilir. Ekonomik

hayatın her daim benzer bir zihniyet vasıtasıyla yönlendirildiğini; insanoğlunun her daim gelir ve menfaat peşinden koştukları ısrarında bulunmak ayrı bir güçlüğü içinde barındırmaktadır.

İktisadi zihniyet kavramı alanyazında sosyolog Max Weber ve Werner Sombart tarafından, kapitalizmin gelişiminde insan faktörünün açıklanmasında başvurulmuş bir kavram olmanın yanında, ekonomi üzerindeki manevi-dini etkilerin boyutlarını ölçmesi bakımından da büyük öneme sahiptir. Bu isimler, eserlerinde zihniyet kavramını kullanmak ile birlikte, Max Weber bunu “Kapitalist Ruh” ile karşılarken; Sombart (2008)’in “Burjuva” adlı eserinde vurguladığı şekli ile “Ekonomik Yaşamın Tinsel Unsurları” adı ile tüm zihinsel faaliyetlerden etkilenecek bir kavram boyutuna ulaştırmaktadır. Max Weber, araştırmalarını toplumların iktisadi zihniyetini ortaya koymak olarak tanımlarken, toplumların mal varlığını hangi yollar ile ürettiklerinden çok bu üretim sürecinin dayandığı zihniyet dünyasını kavramayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Max Weber'e göre iktisat, sadece maddi zenginliklerin dolaşımı değil maddesel olanın bir bileşeni olduğu bir hayat tarzı demektir. Max Weber'in iktisat ve sosyoloji tarihine yaptığı en önemli katkılardan biri, Batı Avrupa'nın iktisadi gelişim sürecini ortaya koyan etkenlerin neler olduğu hususundaki saptamalarıdır. Bu saptamaların uygulamasında kullanmış olduğu metodolojik form ise ortaya koymuş olduğu ideal tipler ekseninde biçimlenmektedir. Max Weber, rasyonel kapitalizmin dayanağında yer alan olguları incelerken, ortaya koymuş olduğu “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” (1999) adlı çalışması ve tezi ile bu gerçekliğin 16. Yüzyılda Avrupa'daki Reformasyon hareketinin neticesi olarak oluşan Protestanlığın Calvinist yapısından kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu düşünceden hareket ile Max Weber, Batılı rasyonel iktisadi gelişmenin açıklanmasını, zihniyete/dine dayalı bir açıklama ile temellendirmiştir. Max Weber ve Werner Sombart'ın çalışmaları da göstermektedir ki; kavram kapitalizm çözümlemelerinin temel kavramlarından biridir. Örneğin kapitalizm gibi bir ekonomik düzenden söz ederken; bu ekonomik düzene özgü üretim biçimi ve araçları ile bu düzene göre uyarlanmış sosyoekonomik bir kapsamın varlığı kabul edilir; aynı zamanda kapitalizme özgü bir zihniyetin (rasyonalite) veya ruhun, yani kapitalizmi meydana getiren ve evrensel hale getiren insan eylemleri de dikkate alınır.

“Rasyonalite” Max Weber'in izahı ile modern dünyanın ruhudur. Modernite bir anlam erozyonu, doğal ve toplumsal dünyanın anlamının yitirilmesi sürecidir, Max

Weber'in tabiri ile "büyü bozumu" olarak tanımladığı rasyonalite temel bir sekülerleşme sürecidir. Rasyonelleşme, "araçsal akıl" olarak tanımlanan aklın ve bu doğrultuda yetkinleşen akılcılığın ilerlemesi evresidir. Max Weber'e göre rasyonelleşme süreci insanoğlunun yaklaşım ve zihniyetinde farklılaşmalara yol açmıştır. Sosyolojik yaklaşımında ana tema olarak kullandığı rasyonelleştirme ile Max Weber açık, düşünsel olarak hesaplanabilir norm ve düzenlemelerin sistematize edilip belirginleştirildiği ve giderek artan şekilde duygu ve geleneklerin yerini doldurur hale geldiği bir süreç olarak betimler.

Weberyan "rasyonalite" açıklaması, Avrupa'nın toplumsal yapısının öz koşulları içindeki gelişim durumunu açıklamada mantıklı bir tutum olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Max Weber "rasyonalite" anlayışına karşı olarak her toplumun "ekonomik hâlinin kendine özgün koşullarında meydana geldiği için rasyoneldir" der. Bu noktada Annales Okulu'nun ileri sürdüğü gibi, toplumlardaki üretimi faaliyete geçiren öğeleri yine kendi özgün toplumsal zihniyetleri çerçevesinde ele alarak rölatif bir rasyonalite penceresinden bakılması daha uygun bir yol olarak görülebilir.

Kalkınma, yalnızca üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artışı değil, aynı zamanda insanların hür iradelerinden uzun ve sıhhatli bir ömür yaşamalarına, bilgili olmaktan kaliteli bir hayat standartlarına sahip olmayı da kapsamaktadır. Bu nedenle de kalkınma, iktisadi etkenlerin yanı sıra sosyal, psikolojik, kültürel etkenler ile de alakalıdır. Toplamların iktisadi durumlarının geliştirilmesinde, uzun erimli planlamaya, kesintisiz olarak ilerleyen ekonomik ve toplumsal kalkınmaya gerek vardır. Kalkınmanın en önemli mihenk taşlarından olan sermaye birikimi ekonomik olarak etkili bir araç olarak kabul edilse de toplumsal refah düzeyinin artırılması, sosyal, kültürel yapının iyileştirilmesi de kalkınma kavramının kapsamına dâhil edilmelidir. Kalkınmışlık seviyesinin ölçülmesinde beslenme, sağlık, eğitim, barınma gibi insan yaşamı için asgari şartları sağlayamayan ülkeler azgelişmiş olarak kabul edilmektedir. Neticede kalkınma seviyelerini daha üst sıralara çıkarmak için ülkelerin salt sermaye birikimine bağlı bir yöntem uygulamak yerine, sermaye birikimini fiziksel ve beşerî sermaye miktarını eşgüdümlü arttırmak için bir araç olarak kullanması önem arz etmektedir.

Dolayısıyla günümüzde özellikle azgelişmiş olarak tanımlanan ülkeler sahip oldukları kısıtlı fiziksel ve beşerî sermayeden en üst seviyede yarar sağlayabilmek için

bölgesel kalkınma politikalarına başvurmak zorundadırlar. Bölgesel kalkınma politikaları ülke içinde kalkınmışlık düzeyleri farklı olan bölgelerin kalkınmışlık düzeylerini yakınlaştırmak veya eşitlemek için kullanılmaktadır. Bu kalkınma anlayışında politikalar yerelden merkeze giden bir biçimde uygulanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarının en temel amaçları yatırımlar sayesinde sosyal faydanın artması ve geri kalmış bölgelerin kalkınması olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de 1960’lı yıllar ile birlikte planlı döneme geçiş süreci ile kalkınmada öncelikli yörelerin desteklenmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik bölgesel kalkınma politikaları, programları ve projeleri uygulanmaya başlanmıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise Türkiye AB tarafından verilen desteklerden yararlanabilmek için bölgesel kalkınma ajanslarının kurulma sürecini çabuklaştırmıştır (Kayasü ve Pınarcıoğlu, 2003: 206-207).

8 Şubat 2006 tarihinde “5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de kalkınma ajansları “düzey 2” İstatistiki Bölge Birimleri sınıflamasına göre 26 alt bölgede kurulmuştur. Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının ulusal kalkınma planlarına uygun bir şekilde yürütülmesi için bölgesel kalkınma ajanslarına başvurulmaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının faaliyet gösterdikleri bölgede gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, bölgede sürdürülebilirlik ilkesi ile kalkınmayı tetiklemek, bölgesel yatırımları planlamak, bölgenin beşerî sermaye seviyesini yükseltmek ve bölgede yaşayan insanların kalkınma faaliyetlerine katılmasını sağlamak en belirgin amaçlarından. Ancak bölgesel kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma hususunda üstlenmiş oldukları misyona rağmen kalkınmanın sosyal boyutuna yönelik ciddi adımlar atmadığı, sosyal konular ile ilgili amaçların daha çok teorik çerçevede ele alındığı ve uygulamaya koyulmadığı son yıllarda bölgesel kalkınma ajansları tarafından hazırlanan faaliyet raporlarında görülmektedir. Kalkınma hususunda insanı merkeze alan yaklaşımların kalkınma planlarında teorik çerçevede yer almasına rağmen uygulamaya yönelik projelerin ekonomik kalkınma unsurları ile ele alınmasını Osmanlı Devleti’nin yenileşme hareketlerine olan bakış açısının (sadece teknik gelişmelere yönelelim şeklindeki) ve zihniyetinin (polity) bir devamı olarak yorumlanabilir. Türkiye olarak yaklaşık yüz yıldır ulaşmak istenilen, hatta toplumsal bir ülkü olan çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma girişimlerinin sonuçsuz kalmasının temelinde insan merkezli bir kalkınma zihniyetinin oluşmaması olduğu söylenebilir. Ülke ve bölge kalkınmasının fiziksel sermayenin artışı ve teknik ilerleme araçlarının

geliştirilmesi olarak gören anlayış toplumun kalkınmaya olan bakışını da belirlemiştir. Doğal olarak bu toplumsal iklimde yetişen ülkenin geri kalan diğer insanları gibi bölgesel kalkınma ajansında çalışan personel de aynı anlayışı içselleştirerek çalışmalarını bu minvalde sürdürmeye devam etmektedir.

Bu çalışma kapsamında örneklemin temsil ettiği 26 “düzey 2” bölgesel kalkınma ajansında çalışmakta olan personelin kalkınmaya yönelik algısının nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Personelin bu algısının oluşmasında bölgesel kalkınma ajansında çalışıyor olmasının (socius) nasıl bir role sahip olduğu değerlendirilerek en temelde bölgesel kalkınma ajanslarının kalkınma kavramını nasıl algıladığı görülmeye çalışılarak, kalkınma ile zihniyet arasındaki ilişkiyi Ajans çalışanlarının nasıl değerlendirdiği tespit edilmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, zihniyet kavramının anlam evreni üzerinden kalkınma ile ilgili konularda çeşitli çalışmalar yürüten bölgesel kalkınma ajansı personelinin kalkınma kavramına bakış açısını ve bu bakış açısını belirleyen etkenlerin neler olduğunu anlamaya yönelik bir araştırmadır. Çalışmada iki temel amaç benimsenmiştir. Bunlar:

- 1- İktisadi zihniyeti oluşturan toplumsal unsurların, iktisadi yapı üzerindeki etkilerini saptayarak Türk iktisadi zihniyetinin ne olduğuna dair açıklamalar getirmek.
- 2- Osmanlı’dan günümüze iktisadi zihniyetin dönüşüm sürecini ve unsurlarını tespit ederek kalkınmanın önündeki engellerin nedenlerini ortaya çıkarmaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bugüne kadar Türkiye’de kalkınmada bölgesel ölçekte son on yıldır kayda değer çalışmalar yürütmüş “düzey 2” bölge kalkınma ajanslarının çalışanlarının iktisadi zihniyet anlam evreninin Türkiye’de sosyolojik anlamda ortaya konmamış olması sebebi ile araştırma içerik ve kapsamı ile bilimsel alanyazın bakımından bir ilk olma özelliğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulduğu dönemden bugüne kadar sosyoloji bilim dalında sadece bir lisansüstü tez doğrudan bölgesel kalkınma ajanslarını konu edinerek hazırlanmıştır. Sosyoloji bilim dalında “toplumsal

zihniyet” kavramını konu edinen toplam lisansüstü tez sayısı da toplam yedidir. Bu hususta çok fazla sosyolojik çalışma yapılmamış olmasından dolayı araştırmada elde edilen bilimsel verilerin genel olarak sosyoloji alanyazınına kayda değer katkılar sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

1.4. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmanın metodu; araştırmanın tasarımı, veri toplama teknikleri, katılımcıları, sayıltıları, problem cümleleri, sınırlılıkları, verilerin analizi ve süreci, karşılaşılan güçlükler ve katılanların sosyo-demografik özellikleri olmak üzere dokuz alt başlık altında incelenecektir.

1.4.1. Araştırmanın Tasarımı

Araştırma alanyazın, kuramsal çerçeve, kavramsal çerçeve ve araştırma verilerinin analizi ve yorumlanması olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Yorumlayıcı sosyoloji yaklaşımının benimsendiği araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma, monografiler, hayat hikâyeleri, içerik analizi, gözlemler, odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar gibi fazla sayıda araştırma metodunu kullanarak insanoğlunun deneyimlerini irdelemeye olanak veren bir yordamdır (Hennink vd., 2010: 8-9).

Yorumlamacı bilim paradigmasına göre hakikat sosyal ortamda ortaya çıkar, komplikedir ve devamlı değişim gösterir. Bu manada hakikate ulaşmak insanoğlunun birtakım objeleri, fenomenleri, davranımları, algıları vb. hangi şekilde analiz ettiklerinin ve yorumladıklarının oluşturulması ile olasıdır (Glesne, 2014: 11). Yorumlayıcı bilim anlayışı insan düşüncesinden müstakil nesnel epistemenin olamayacağını savlar. Hakikatin zihnin yordamında sosyal olarak var olduğunu ve bu gerekçe ile hakikatin sosyal olduğunu kabul eder. Bu bakış açısına göre bilgi sübjektiftir ve kültürün mensuplarının kabul ettiği ve paylaştığı imgelere dayalı olarak inşa edilir. Hakikat farklı insanların benzersiz deneyimlerine bağlı olarak ayrımlaşır. Bu tarz araştırmalarda odaklanılan nokta, insanoğlunun sosyal çevresi içinde anlamları inşa ettikleri kendi

sociusları dâhilinde deneyimlerini anlamlandırma ve yorumlama usullerini keşfetmektir (Grbich, 2013: 7).

Nitel bir araştırmada veri toplama görüşme yapılan kişilerin sorunu deneyimledikleri ortamlarda, bizzat kişiler ile konuşarak ve kontekstin dâhilinde kalınarak yapılır. Çalışma sürecinde gözlemler, derinlemesine görüşmeler, belgeler, işitsel veya görsel kayıt yapan araçlar ile elde edilen dijital kayıtlar vb. veri kaynakları kullanılır. Analiz sırasında ise kayıt altına alınan araştırmaya ait doneler, konular, örnekler ve bağlantılar yolu ile kategorize edilir (Creswell, 2013: 185-186).

Nitel araştırmalarda yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorular kullanılması nedeni ile görüşülen kişilerin kendi sociuslarını kendi üslupları ile betimlemelerini kolaylaştırır (Merriam, 2015: 88). Yarı-yapılandırılmış (yarı-standartlaştırılmış) görüşmede sahaya çıkılmadan önce araştırmanın amacına uygun sorular düzenlenmektedir ancak bu soruların mutlak bir düzen dâhilinde sorulması gerekmemektedir. Çalışmada görüşmenin gidişatına göre gerektiğinde soruların sırası değiştirilmekte ve gerekirse yeni sorular eklenebilmektedir. Bu teknik araştırmacıya görüşmenin içeriği ve ilerleyişine göre nasıl hareket edeceği doğrultusunda esneklik sağlamaktadır (Bal, 2016: 163-392).

1.4.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırma kapsamında veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme kapsamında görüşmecilere önceden belirlenmiş bir dizi sorunun ya da konunun uygulanmasını içeren bir görüşme tekniği olan yarı yapılandırılmış (yarı-standartlaştırılmış) sorulardan oluşan yirmi dört soruluk bir görüşme formu uygulanmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmede Creswell (2013: 164-166)'in tekniğin kullanımı ile ilgili değindiği hususlar çerçevesinde ilk olarak araştırma konusunun önemini açıklayacak bir konuşma hazırlanmıştır.

Araştırma evreni içinde yer alan bölgesel kalkınma ajansları Türkiye'nin seksen bir il merkezinde hizmet sundukları için görüşmecilere ulaşmak ve saha çalışmasını tamamlamak için birden fazla usul belirlenmiştir. Bu usuller; telefon ile görüşme ve yüz

yüze görüşme şeklindedir. Görüşmeciler ile yapılan görüşmeler kayıt altına alınarak deşifre işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Alanda görüşme katılımcılarına yöneltilen sorular daha önce hazırlanan görüşme formundaki soruların çerçevesinde olmuştur, katılımcılara ana konudan uzaklaşan sorular sorulmamıştır. Bunun haricinde katılımcının psikolojik durumunu, onun bölgesel kalkınma ajansı çalışmalarını ve özel hayatını, düşüncelerini olumsuz etkileyebilecek sorular yöneltilmemiştir. Görüşmedeki sorular katılımcının psişik rahatlığı dışında zamanını da dikkate alarak yapılmıştır. Creswell (2013: 164-166)'in vurguladığı hususlar gözönünde bulundurularak katılımcıya çalışma ile ilgili bilgileri ayrıntıları ile açıklamak ve konuyu derinleştirmek amacı ile yapılan görüşmeler genellikle bir –bir buçuk saat aralığında sürmüştür.

Çalışmaya başlamadan önce Ağustos 2019'da beş (Çukurova Kalkınma Ajansı, Fırat Kalkınma Ajansı, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı) beş farklı bölgede yer alan ve farklı idari görevlerde bulunan (uzman, koordinatör, birim başkanı ve genel sekreter) bölgesel kalkınma ajansı personeli ile pilot görüşme gerçekleştirilmiş bu çalışma neticesinde bazı soruların soru formuna eklenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden ortak tematik alanlara bağlı kalınarak sorulara son şekli verilmiştir. Görüşme formunun pilot çalışmada ortaya çıkan veriler ışığında düzenlenmesinden sonra Aralık 2019 – Şubat 2020 dönemlerinde alan çalışması tamamlanmıştır. Saha çalışmasının bu kadar uzun sürmesinin nedenleri arasında tüm ülkenin araştırma evreni içinde olması ve katılımcıların görüşme için uygun bir zaman bulamaması yer almaktadır. Etik kurallar gereği gerçekleştirilen her bir görüşme için de görüşmecilere birer kod verilmiştir. Daha sonra yapılan veri analizinde, görüşmelerde elde edilen bilgiler, araştırmada tanımlanan tematik alanlar kapsamında ayırt edilmiş ve ilintili yanıtlar, araştırmanın kuramsal-kavramsal perspektifinden hareketle sosyolojik yönden yeni baştan yorumlanmaya çalışılmıştır.

1.4.3. Araştırmanın Katılımcıları

Bu çalışmada araştırma evreni Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren 26 "düzey 2" bölge kalkınma ajansında hizmet sunan (686 uzman, birim başkanı, koordinatör ve 26 genel sekreter) personeldir. Araştırmanın örneklemini ilk başta asgari 30 olarak belirlenmiş, daha sonra tüm bölgesel kalkınma ajanslarının temsiliyetinin sağlanması adına bu sayı artırılmıştır. Araştırmada görüşmeler tekrara düştüğünden alan çalışması bitirilmiş ve araştırmanın örneklemini dâhilinde toplamda 45 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük esası gözetilerek görüşmelerin gerçekleştirildiği bu araştırmada kişinin kariyeri, çalıştığı birim, cinsiyet, coğrafi konum gibi değişkenlerin araştırma evreni içinde ağırlık oranlarına mümkün mertebe dikkat edilerek tabakalı örneklem yöntemi uygulanmıştır.

Araştırma evreninin büyüklüğü dikkate alındığında bölgesel kalkınma ajanslarında çalışan personelin kalkınma ve zihniyet bağlamında bakış açısının ortaya çıkarılması noktasında örneklemin temsil yeteneğinin güçlü kılınması gayesi ile Türkiye'de faaliyet sürdüren tüm bölgesel kalkınma ajanslarından görüşmeci seçilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet olgusuna azami oranda dikkat edilerek bölgesel kalkınma ajanslarında çalışan kadın personelin erkek personele olan oranına da (1/3) dikkat edilmiştir. Örneklem kapsamında görüşülen kadınlar, genel olarak farklı yaş ve eğitim seviyesine sahip farklı pozisyonlarda çalışan personelden oluşmaktadır. Görüşmecilerin eğitim seviyeleri lisans, yüksek lisans ve doktora derecesindedir. Pozisyonların farklılaşması örgüt içi hiyerarşik yapının anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Bu minvalde görüşmeciler uzman, YDO koordinatörü, birim başkanı ve genel sekreter pozisyonunda olanlar arasından seçilmiştir. Ayrıca bölgesel kalkınma ajanslarında idari yapılanma proje döngüsü yönetimi şeklinde (program yönetimi birimi, planlama birimi, izleme ve değerlendirme birimi, tanıtım birimi, idari ve mali işler birimi ve illerde konuşlandırılmış olan yatırım destek ofisleri) olduğu için; bahsi geçen tüm birimlerden görüşmeci seçimine dikkat edilmiştir.

1.4.4. Sayıtlar

Bu çalışmada yer verilen sayıtlar da aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Her toplumun belirli bir iktisadi yapısı vardır.
- Toplumun genel zihniyeti bireyin iktisadi edimlerine önemli ölçüde nüfuz eder.

1.4.5. Araştırmanın Problem Cümleleri

Bu araştırmanın ana sorunsalı sosyo-kültürel sistemin iktisadi gelişmeyi engelleyip engellemediği; sosyo-kültürel sisteme dair unsurlar ile zihniyet arasında bir bütünleşmenin veya çatışmanın yaşanıp yaşanmadığıdır. Bu doğrultuda çalışmada kalkınma kavramı çerçevesinde özel bir kanun ile kurulan ve bölgesel kalkınma ajansı olarak da tanımlanan “düzey 2” bölgesi kalkınma ajanslarında çalışan personelin kalkınma kavramına bakış açısı sorgulanmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde 6 problem cümlesi geliştirilmiştir;

1. Kalkınma kavramı denilince ne anlaşılmaktadır? Bu kavrama yüklenen anlam kalkınma ajansı çalışmalarına ne ölçüde yön vermektedir? Bu bağlamda sınırlamalar ile karşılaşmakta mıdır?
2. Kalkınma ajansında çalışıyor olmak, kalkınma anlayışında bir değişikliğe yol açmakta mıdır?
3. Kalkınma bir zihniyet meselesi midir?
4. Kalkınma ajansları bölgesel ve ulusal kalkınma hedeflerine ne ölçüde bir katkı sağlamaktadır? Bu hususta engeller ile karşılaşmakta mıdır?
5. Sermaye kavramı deyince ne anlaşılmaktadır?
6. İktisadi zihniyet deyince ne anlaşılmaktadır? Her toplumun kendine özgü iktisadi bir zihniyeti var mıdır? Toplumun iktisadi zihniyeti bireyin dünya görüşünü, hayat tarzını ne ölçüde etkilemektedir?

Bu araştırma kapsamında belirlenen problem cümleleri bağlamında yarı yapılandırılmış (yarı-standartlaştırılmış) sorulardan oluşan 24 soruluk bir görüşme formu uygulanmıştır. Bu formda, katılımcıların demografik verilerine ilk 8 soruda, kalkınma kavramı konusundaki görüşlerine de geri kalan 16 soruda ulaşılmıştır (EK 1).

1.4.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada ulaşılan sonuçlar, örneklemin temsil ettiği 26 “düzey 2” bölge kalkınma ajanslarında çalışan 45 personel ile sınırlıdır. Araştırmada elde edilen veriler, mülakat sorularına katılımcıların vermiş oldukları cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımı ile sınırlıdır. Araştırma, planlanan belirli bir zaman diliminde yapıldığından, örneklem kümesinde yer alan şahısların zaman ile düşüncelerinde farklılık olabileceği düşünülebilir. Mülakatlar Aralık 2019–Şubat 2020 döneminde uygulanmıştır. Dolayısıyla araştırma, uygulandığı zaman dilimi ile sınırlıdır.

1.4.7. Verilerin Analizi ve Süreci

Herhangi bir araştırma modeli için tam bir geçerlik ve güvenirlik elde etme olanaksız bir amaçtır. Yine de araştırmacılar, belirli araştırma problemlerinin ve amaçlarının güvenirlik ve geçerliğini artıran çeşitli faktörleri dengeleyerek bu hedeflere yaklaşabilir. Araştırmacılar çeşitli stratejileri kullanarak güvenirlik (araştırma sonuçlarının tekrarlanabilirliği) ve geçerliği (araştırma sonuçlarının doğruluğu) tehdit eden faktörleri azaltabilir (LeCompte ve Goetz, 1982: 35-53).

Nitel araştırmada; sahaya yakınlık, görüşmeler ile detaylı ve derinliğine bilgiye ulaşma, gözlem ile doğrudan alandan bilgi sağlama ve elde edilen bulguların onaylanması için sahaya geri dönebilme ve ilave bilgi elde etme olabilirliğinin bulunması geçerlilik ilkesini sağlayan önemli hususiyetlerdir (LeCompte ve Goetz, 1982: 35-53). Bu araştırmada iç geçerliği elde etmek için şu çalışmalar gerçekleştirilmiştir:

- Araştırma bulguları, her daim sahaya bağlı kalınarak ve birbiri ile alakalı şekilde açıklanmıştır. Bulgular ile ilgili sonuç ve yorumlarda, araştırma ortamından elde edilen verilerle ilgili doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

- Araştırma bulgularının tutarlılığının olması, ortaya çıkan kavramların anlamlı bir bütünlük arz etmesi için bir tema altında toplanan verilerin anlamlı bir bütün oluşturmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca anlamlı bütünlük sağlanıp sağlanmadığı konusu ile ilgili uzman görüşü alınmıştır.
- Kalkınma kavramının bütünselliği açısından kalkınma ajanslarının yürütmüş oldukları Avrupa Birliği menşeli toplumsal kalkınma programlarına proje hazırlama ve yürütme kapasitesi ve bu programların kalkınma ajansları personeline meydana getirmiş olduğu zihniyet değişikliği de çalışmanın bulgular kısmında ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmuştur.
- Araştırmacı tarafından veri toplamayı takip edilen analiz sürecinde, veriler sistematik hale getirilmiş, verilerin sürekli olarak tutarlılığı kontrol edilmiştir.
- Veri toplama süreci öncesinde ve sırasında kalkınma ile ilgili alanyazın sürekli olarak incelenmiştir. Böylece kuramsal yapının, bulguların elde edilmesinde araştırmacıya rehberlik etmesi sağlanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen veriler, kuramsal yapı ile birlikte incelenmiş ve verilerin çözümlenmesini sağlayacak olan kod listesinin oluşturulmasında bu kuramsal çerçeve rehber olmuştur.
- Tümevarımcı analiz yolu ile elde edilen bulgular, yorumlar ile ilişkili alanyazın ile desteklenmiştir. Bulguların sunumunda bazen alıntılardan sonuç ve yorumlara, bazen de sonuç ve yorumlardan alıntılara şeklinde bir yol izlenmiştir.
- Veri toplama araçları geliştirilirken incelenen alanyazına bağlı kalınmış ve gerekli uzman görüşleri alınmıştır.
- Veriler elde edildikten sonra araştırmacı ile katılımcılar bu verilerin üzerinden geçerek, verilerin katılımcılar tarafından doğrulaması yapılmıştır. Yanlış ya da eksik anlaşılmalara olup olmadığı tespit edilmiştir.

- Araştırmada bulgulara dayalı olarak yapılan genellemelerin özellikle benzer durumlar için yapılabileceği vurgulanmıştır. Yapılan genellemelerin katılımcılardan elde edilen veriler ile süreçte yaşanan durumlar ile sınırlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yapılan bazı genellemeler sırasında genellemelerin, ulaşılan bulgular ile ya da uygulamaya katılan grup ile sınırlı olduğu ifade edilmiştir.

Nitel araştırmalarda olduğu şekliyle nitel araştırmalarda da araştırma sonuçları bir dereceye kadar benzer hususlara genellenebilir. Nicel araştırmalarda bu genelleme doğrudan olabilirken, nitel araştırmalarda genelleme dolaylı gerçekleştirilebilir. Nitel araştırmacıların genellemeden kastettikleri “analitik genelleme”dir (LeCompte ve Goetz, 1982: 35-53). Bu doğrultuda dış geçerliği sağlamak için şu ölçütlere bakılır: Araştırma örnekleminin, ortamının ve süreç özelliklerinin ayrıntılı olarak tanımlanması, örneklemin genellemeyi sağlayacak ölçüde çeşitlendirilmesi, araştırmada potansiyel genellemelere fırsat sağlayacak biçimde içerikli açıklamalara yer verilmesi, okuyucunun araştırma sonuçlarını kendi deneyimleri ile ilişkilendirebilmesi, araştırma sonuçlarının, araştırma sorusu ve ilgili kuramlar ile tutarlı olması, araştırmada, bulguların diğer araştırmalarda kontrolü için gerekli açıklamaların yapılması, araştırma koşulları aynen sağlandığında bulguların test edilip edilemeyeceğinin yordanması (LeCompte ve Goetz, 1982: 35-53). Bu araştırmada ise, yukarıda belirtilen ölçütler doğrultusunda, dış geçerliği sağlamak amacı ile şunlar gerçekleştirilmiştir:

- Araştırmada belirtilen katılımcılar ve bu katılımcıların hususiyetleri görüşmeye ait ayrıntılar araştırmanın yöntem kısmında belirtilmiştir.
- Araştırma kapsamında dikkate alınan katılımcıların hususiyetlerine bağlı kalınarak yapılan genellemelerin, belirtilen özellikler çerçevesinde sınırlandırıldığı belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına, başka benzeş kütle ve alan hususiyetlerinde ulaşılabileceği düşünülmektedir. Zira araştırma verileri, mümkün olduğunca farklı kaynaklardan, farklı teknikler uygulanarak zengin genişlik ve derinlikte elde edilmiştir. Böylece analitik genellemelere gidilebilmiştir.

- Araştırmada yer alan katılımcıların hususiyetleri süreç detaylı olarak tasvir edilmiştir. Böylece, başka araştırmacıların bu ayrıntılı tanım ve açıklamalardan yararlanarak benzer grup ve ortamlar için bu genellemelerden yararlanabilecekleri düşünülmüştür. Araştırmada elde edilen neticeler ve genellemeler ile kuramsal-kavramsal çerçevenin tutarlılığı göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanı sıra, araştırmada elde edilen bulgu ve sonuçların, kuramda yer alan bazı özellikleri açıklamaya yardımcı yapılar olduğu görülmüştür. Böylece bu yapıların analitik genelleme yapmaya yardımcı olduğu düşünülmüştür.
- Diğer araştırmacıların kendi deneyimleri ile araştırma sonuçlarını ilişkilendirmesinde, bulguların sunulması sırasında ilgili doğrudan alıntılarının verilmesinin yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Nitel araştırmanın esas hususiyetlerinden biri, doğal çevreye karşı algı ve duyarlılığın öneminin, güvenilirlik ile ilgili bazı soruları gündeme getirmesidir. Nitel araştırmanın esas prensiplerden biri, olguların bireye ve çevreye göre sürekli olarak değiştiğini ve benzer gruplarda tekrarlanan araştırmaların aynı sonuçları elde edemeyeceğini baştan kabul etmektir. Aslında hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, insan davranışlarını içeren araştırmaları tekrarlamak olanaksızdır. Güvenilirlik ile ilgili bazı standartlar, belirli nitel araştırma standartları ile çelişse de nitel araştırmada iç ve dış güvenilirlik için bazı önlemler alınmalıdır. İç güvenilirlik ölçütleri şu şekilde tanımlanabilir (LeCompte ve Goetz, 1982: 35-53): Araştırma sorularının açık bir şekilde tanımlanması, araştırmanın türlü aşamalarının araştırma soruları ile tutarlı olması, araştırmacının araştırma sürecindeki yerinin açık bir biçimde tanımlanmış olması, araştırma sonuçlarının veriler ile entegre olması, araştırmacının esas görüşü ve araştırmaya olan bakış açısını tanımlanması, verilerin araştırma sorularının gerektiği şekilde detaylı ve hedefe uygun toplanması, çok sayıda araştırmacının olduğu hallerde benzer veri elde etme süreç ve yöntemlerinin kullanılması, verilerin kodlanmasında çok sayıda araştırmacının kullanılması durumlarda kodlama kıyaslaması yapılması, verilerin çözümlenmesinde önyargıların, yanlış anlaşılmanın, gerçek dışı verilerin gözden geçirilip geçerli olmayan verilerin ayıklanması, çok sayıda araştırmacının olduğu durumlarda, araştırmacıların gözlemlerinin ve bulgularının birbirileri ile mantıklı bir

uyum içinde olmasıdır. Bu çalışmada ise iç güvenirliği sağlamak amacı ile yukarıda belirtilen ölçütler doğrultusunda şunlar yapılmıştır:

- Araştırma soruları, araştırmanın yöntemi, katılımcılar, araştırmada takip edilen yol, veri toplama araçları açık bir şekilde belirtilmiştir.
- Araştırma verileri, araştırma soruları doğrultusunda görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, ilkten yorum yapılmadan sunulmuş, veri kaynağından elde edilen ilgili alıntılar sunulmuştur. Böylelikle verilerin orijinalliği yansıtılmaya çalışılmıştır.
- Araştırma verilerinin, araştırma sorularının yanıtı olup olamayacağı, elde edilen sonuçların bulgular ile tutarlılığı sürekli olarak kontrol edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sözel veriler Nvivo 12 programında temalara ve kategorilere göre kodlanmıştır. Kodlanan veriler üzerinde çözümleme işlemleri yapılarak katılımcıların kalkınma konusundaki görüşlerine ilişkin bulgular ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın sayısallaştırılmış verileri SPSS 22 programında düzenlenmiştir.

1.4.8. Araştırmada Karşılaşan Güçlükler

Araştırma sırasında en çok rastlanan güçlükler sahada veri toplama sürecinde olmuştur. Bilhassa bu güçlükler, katılımcılara ulaşmakta araştırmacının yaşadığı coğrafi konumu ile ilgili güçlükler olduğunu belirtmek mümkündür. Daha önce de bahsedildiği üzere araştırmanın örneklem grubu Türkiye'nin tüm illerini kapsayan 26 “düzey 2”, 81 “düzey 3” bölgesinde hizmet sunan bölgesel kalkınma ajansı personelinin oluşmaktadır.

Bunun dışında araştırmacı, katılımcıların tarafından görüşmeye onay vermesi ile ilgili güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu zorlukların dışında her ne kadar araştırmacı tarafından çalışmanın konusu ve amacı katılımcıya görüşme randevusu esnasında açık bir şekilde detaylı açıklanmış olsa da katılımcıların bu görüşmeye ikircimli bakması, araştırmacının sosyolog olduğunu bildirmesine rağmen katılımcıların onu kendilerini ajans genel sekreterlerine ve/veya bağlı olunan merkez teşkilatına “jurnalleme” kaygısından dolayı

mülakat gerçekleştirmek için katılımcı bulmakta güçlükler yaşanmıştır. Bu bağlamda katılımcılara araştırmacının halen bir kalkınma ajansı personeli olduğu ayrıca bu çalışma için ilgili makamlardan etik kurul kararı alındığını ve kimliklerinin gizleneceği sözü alınarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu bahsedilen saha ve katılımcılara ulaşım ile ilgili yaşanan güçlüklerle rağmen araştırmacı yeni katılımcılara ulaşmaya devam etme çabasını sürdürmüş, akabinde görüşmeyi kabul eden ve araştırma kapsamında hazırlanan görüşme formunda yer alan tüm sorulara yanıt vermeyi kabul eden katılımcılar ile saha çalışmasını tamamlamıştır.

1.4.9. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubunu 26 “düzey 2” bölge kalkınma ajansında hizmet sunan 45 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre farklılık oluşturacak gruplar dikkate alınmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

KOD	Yaş	Cinsiyet	Doğum Yeri	Eğitim/Meslek Alanı	İdari Görevi	Eğitim Durumu	Çalışma Süresi (Yıl)
K1	38	Erkek	Erzincan	Uluslararası İlişkiler	Uzman	Doktora Öğrencisi	3,5
K2	36	Erkek	Bulgaristan	İktisat	Uzman	Doktora Öğrencisi	9
K3	55	Erkek	Niğde	Sosyoloji	Genel Sekreter	Doktora	10
K4	35	Kadın	Gaziantep	İşletme	Uzman	Doktora Öğrencisi	10
K5	35	Erkek	Bolu	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Koordinatör	Yüksek Lisans	7
K6	44	Erkek	Mardin	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Uzman	Yüksek Lisans	11
K7	49	Erkek	Siirt	Sınıf Öğretmenliği	Birim Başkanı	Yüksek Lisans Öğrencisi	10
K8	47	Erkek	Siirt	Ziraat Mühendisliği	Koordinatör	Yüksek Lisans	10
K9	34	Kadın	Trabzon	Uluslararası İlişkiler	Birim Başkanı	Yüksek Lisans Öğrencisi	7
K10	39	Erkek	Van	İnşaat Mühendisliği	Birim Başkanı	Yüksek Lisans Öğrencisi	10,5
K11	32	Kadın	Konya	İşletme	Uzman	Yüksek Lisans	5
K12	34	Kadın	Mersin	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Birim Başkanı	Yüksek Lisans	6
K13	41	Kadın	Giresun	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Uzman	Yüksek Lisans	10
K14	36	Erkek	Elazığ	İnşaat Mühendisliği	Uzman	Lisans	7
K15	34	Kadın	Ankara	İstatistik	Uzman	Yüksek Lisans	10
K16	34	Kadın	Aydın	Uluslararası İlişkiler	Birim Başkanı	Doktora Öğrencisi	8
K17	45	Erkek	Muğla	Siyaset Bilimi	Uzman	Lisans	8
K18	32	Kadın	Sinop	Gıda Mühendisliği	Uzman	Lisans	4
K19	32	Kadın	İzmir	Şehir ve Bölge Planlama	Uzman	Yüksek Lisans	9
K20	35	Kadın	Balıkesir	Sosyoloji	Uzman	Lisans	10

K21	38	Kadın	Kahramanmaraş	Sosyoloji	Uzman	Doktora Öğrencisi	12
K22	32	Kadın	Tokat	Tekstil Mühendisliği	Uzman	Yüksek Lisans	7
K23	45	Erkek	Adana	İktisat	Uzman	Lisans	10
K24	38	Kadın	Ankara	Sosyoloji	Uzman	Doktora Öğrencisi	11
K25	31	Erkek	Aydın	İktisat	Uzman	Doktora Öğrencisi	8
K26	35	Kadın	Diyarbakır	Şehir ve Bölge Planlama	Uzman	Doktora	11
K27	43	Erkek	Kars	Makine Mühendisliği	Birim Başkanı	Yüksek Lisans	10
K28	38	Kadın	Ardahan	İstatistik	Uzman	Yüksek Lisans	9
K29	27	Erkek	İstanbul	Maliye	Uzman	Lisans	1,5
K30	32	Erkek	Konya	Ekonomi	Uzman	Yüksek Lisans	2
K31	38	Kadın	Konya	Şehir ve Bölge Planlama	Birim Başkanı	Lisans	11
K32	39	Erkek	Konya	İşletme	Uzman	Yüksek Lisans	10
K33	38	Erkek	Kayseri	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Birim Başkanı	Lisans	10
K34	59	Erkek	Kütahya	Ziraat Mühendisliği	Genel Sekreter	Yüksek Lisans	11
K35	38	Erkek	Almanya	İşletme	Koordinatör	Yüksek Lisans	7
K36	36	Kadın	Kars	Uluslararası İlişkiler	Koordinatör	Doktora	10
K37	34	Erkek	Mersin	Ekonomi	Uzman	Lisans	6
K38	33	Erkek	Kayseri	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Uzman	Lisans	4,5
K39	37	Erkek	Bursa	Gıda Mühendisliği	Birim Başkanı	Doktora	10
K40	36	Kadın	Ankara	Uluslararası İlişkiler	Uzman	Yüksek Lisans	5
K41	39	Erkek	Bolu	İşletme	Birim Başkanı	Yüksek Lisans	10
K42	33	Erkek	Ankara	Mühendis	Koordinatör	Yüksek Lisans	4,5
K43	40	Erkek	Ankara	Maliye	Genel Sekreter	Doktora Öğrencisi	6,5
K44	39	Erkek	Karabük	İnşaat Mühendisi	Birim Başkanı	Doktora Öğrencisi	10
K45	33	Erkek	Ankara	Ekonomi	Uzman	Doktora Öğrencisi	5

Çalışmaya katılanların katılımcıların yaş ortalaması 37,73'tür. Türkiye'nin her bölgesinde ve yurtdışında doğan katılımcılar 32 farklı ilde doğmuşlardır. Katılımcılar içinde evli olanlar (35) ağırlıkta olup katılımcı bekâr katılımcıların sayısı 10'dur. Katılımcıların 18'si (%40) kadın personelden oluşmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde katılımcıların 11 tanesi lisans mezunu 20 tanesi yüksek lisans mezunu veya öğrencisi, 14'ü de doktora mezunu veya öğrencisidir. Katılımcılar ortalama olarak 8,16 yıl kalkınma ajansında çalışmaktadırlar. Katılımcılar kalkınma ajanslarında farklı birimlerde çalışmakta olup 3 tanesi genel sekreter, 11 tanesi birim başkanı, 5 tanesi koordinatör ve 26 tanesi uzman'dır.

Katılımcıların yaklaşık %85'inin kalkınma ajansı öncesi çalışma geçmişi (ort. 6 yıl) bulunmaktadır. Bu katılımcıların çalıştıkları yerler farklılık arz etmekle birlikte kamuda, özel sektörde, farklı bankalarda hatta Birleşmiş Milletler'de de çalışan katılımcılar mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL

ÇERÇEVESİ

“Kalkınma kuramı Nil Nehri gibidir; vâsi ve uzundur, muhtelif topraklardan geçer ve kıyılardaki pek çok insanoğlunun maişetini sağlar. Tıpkı Nil Nehri gibi, kalkınma kuramının da küçük gemileri çıkmaz sokaklara veya çok sathî yerlere sürükleyen çok sayıda yan akımı mevcuttur. Ne var ki, ana akımda hâkim akıma doğru yelken açan veya muhtemelen onun etrafında sürüklenen güçlü gemiler, kalkınma pratiğinin halicine -her ne kadar kıyıya yakın, zengin fakat kısımlardan biri üzerinde olsa da- doğru amansızca ilerlerler.”

(Veltmeyer, 2006: 37)

2. 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde; kalkınma, sermaye, kültür, socius, habitus, zihniyet ve girişimcilik kavramlarının alanyazında yaygın olarak kullanıldığı tanımlamalar üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada sosyolojik olarak kalkınma kavramı ve diğer ilintili kavramsallaştırmalar ele alınırken iktisadi etkenlerden ziyade sosyokültürel faktörler vurgulanacaktır. Daha önceleri özellikle kalkınma ilgili hususlar kalkınma iktisadi bilim dalında kişi başına düşen milli gelir gibi çeşitli ekonomik parametrelere göre değerlendirilmekte; günümüzde ise ortalama yaşam süresi, okuryazarlık oranı, siyasal alanda yer alma gibi insani birtakım unsurlar ile değerlendirilmektedir. Kadının toplumsal konumunun güçlenmeye başlaması ile birlikte çevre duyarlılığı, yönetim, insan hakları, yoksulluk, sağlık, sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve sosyal planlama gibi insani kalkınma içinde yer alan konular önem kazanmıştır.

2.1.1. Kapital (Sermaye) ve Kapitalizm

Sermaye denilince insan zihninde ilk olarak mal ve para canlansa da; kavramın anlamlandırıldığı ve kullanıldığı farklı disiplinler arasında kavram farklı anlamlar kazanmaktadır. Sermaye veya kapital; ekonomi disiplninde hammaddeyi ürüne döndürme sürecinde yararlanılan makine, imalathane gibi fiziksel aygıtları; finansmanda fiziksel sermaye üstündeki tasarruf hakkını açıkladığından (Saygılı vd., 2002: 16) sermaye kavramını alakalı olduğu kontekste göre tasvir edilmesinde fayda görülmektedir.

Kapital kavramından türemiş olan kapitalizm ise liberal iktisadi temele dayanan, serbest piyasayı teşvik eden devleti iktisadi alandan uzak tutan, üretim araçları üstünde bir özel mülkiyet hakkına dayanan, sermayenin, paranın, toprağı ve emeğın metalaşmasını ileri süren bir üretim sistemidir. Karl Marx (2003: 679)'a göre kapitalizmin yolunu açan süreç, üretim araçlarını emekçilerin elinden alan süreçtir. İktisadi düzenin uygulamasında en etkileyici iktisadi fiiliyat olarak gittikçe belirleyici bir işlev gören uluslararası pazarın üstünlüğü ile tanımlanmış olan ilk iki asırlık devir ticari kapitalizm ismi ile anımsanmaktadır. Ticari kapitalizm, kapitalizmin ilk merhalesidir, sermayenin ticarete ve döviz işlemlerine yöneldiğı yeni dönemin coğrafi keşif hareketleri ile Atlantik sahillerinde ortaya çıkan bir düzendir (Ülgener, 2006a: 427). Ortaya çıktığı günden bu yana üretim ve dağıtım şekilleri başkalaşmış, yeni örgütlenme formları, zihniyet unsurları ve teknolojileri yetkinleştirmiş ve böylelikle düzen kesintisiz olarak kendini revize etmiş olsa da değişmeyen nitelikleri yüzünden iktisadi düzenin ismi kapitalizm olarak kalmıştır. On sekizinci asrın sonundan başlayarak endüstriyel üretimin uluslararası ticaretin konumuna yerleşmesi ile ticari kapitalizm isimlendirmesi yerini sanayi kapitalizmine bırakmıştır. Günümüzde ise iktisadi uygulamaların başlıca temasının endüstri olmaktan çıktığı, artık temel olanın bilgi ve teknoloji imalı olduğu, kapitalizmin ileri bir merhaleye doğru gittiğı ile ilgili açıklamalar önemli ölçüde kabul görmektedir. Bununla birlikte, başlığı ne olursa olsun, uluslararası ticaret her zaman kapitalizmin itici gücü olmuştur. Son beş asırlık süreçte farklı bakış açılarından hareket ile kapitalizmin içeriğini ve niteliğini betimleyen birçok kuram üretilmiştir.

Birlikte ele alındığında, bu kuramlar bize kapitalizmin beş yüzyıllık tarihi boyunca farklılaşmayan öğelerinin gerçek doğası hakkında sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. İktisadın klasik dönem temsilcisi Adam Smith, "Milletlerin Zenginliğı"

(2021) adlı eserinde mal-varlığı ismi altında sermayenin hareketine vurgu yapmıştır. Max Weber (1999: 17) Protestan Ahlakı'nın dünyasal çileciliğinin, kapitalizmin ilerleyişini yönlendiren sermaye birikiminin temeli olduğuna inanmıştır. Sombart (2008: 31-32) ise modern kapitalizmin temel şartlarından birinin, menşei kolonyalizm olan sermaye birikimi olduğunu ileri sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında, kapitalizmin gerek şartının yoğun sermaye birikimi olduğu realitesi, kapitalizm hususunda kalem oynatan neredeyse tüm kuramcıların ortak görüşü olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Sermaye (Kapital) Türleri

İlk başlarda insanı ekonomik bir değer olarak gören iktisadi yapı zamanla üretime etki eden fiziksel gücün haricinde bazı faktörlerin varlığını anlayarak insanın ilişkilerini, psikolojik hâlini, işinden aldığı tatmini ve bunların üretim ile ilişkisini irdelemeye başlamıştır. Kapitalist sistem ise insana ait artan değeri fiziksel sermayeye dönüştürmeye, fiziksel sermaye doyuma ulaşınca daha fazla kâr elde edebilmek için insanın fiziksel gücünün haricinde istifade edebileceği aklını/zekâsını, kültürünü, psikolojik halini olgusal bir çerçevede geliştirmeye çaba göstermektedir. Sosyal bilimciler ise kapitalist sistemin uğraşına karşılık olarak sisteme bağlı olarak tanımlanan sermaye kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Sosyal bilimciler tarafından geliştirilen yaklaşımlar Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2.Sermaye Türleri ve ilgili Kuramsal Yaklaşımlar

	Klasik Kuram	Yeni sermaye Kuramları			
		Beşeri Sermaye	Kültürel Sermaye	Sosyal Sermaye	
Kuramcı	Marx	Becker Schultz,	Bourdieu	Burt, Lin, Flap, Coleman	Bourdieu, Coleman, Putnam
İzahlar	Sosyal ilişkiler: Proletaryanın kapitalistler (burjuva) tarafından sömürülmesi	İnsan bilgi ve becerisinin yatırıma dönüşümü	Artı değer gibi baskın sembol ve anlamlarının yeniden üretimi (değerler)	Sosyal ağlarda yerleşik kaynaklara erişim ve bu kaynakların kullanımı	Dayanışmayı ve grupların yeniden üretimini sağlama
Sermaye	A. Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki artı-değerin bir kısmı emtia. B. Üretime ve dolaşıma tevdiat yapma	Teknik beceri ve bilgiye tevdiat yapma	Hakim değerlerin içselleştirilmesi veya yanlış tanınması	Sosyal ağlara tevdiat yapma	Karşılıklılık ve kabule dayalı tevdiat yapma
Analizin Seviyesi	Yapısal (sınıflar)	Kişisel	Kişisel/Sınıf	Kişisel	Grup/Kişisel

Kaynak: (Lin, 2009: 19-27)

Çalışma kapsamında kuramsal yaklaşımı dikkate alınan Pierre Bourdieu, Oyun-Alan Kuramı kapsamında hâkimiyet çabası sırasında elde edilmeye çalışılan kaynakları ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermayeler olarak sınıflandırmıştır. O'na göre ekonomik sermaye, sadece ekonomik kaynaklara sahip olmak anlamına gelir. Sosyal sermaye ise bir failin dâhilinde yer aldığı alanda sahip olduğu birlikteliğe atıfta bulunur. Kültürel sermaye ise bir alanda güç sahibi olanların eğitim vasıtası ile bireylere sunduğu bilgi sermayesidir (Bourdieu, 2003: 108). Simgesel sermayeyi ise alan içerisinde bireylerin diğer bireyler tarafından farkında olunmalarını sağlayan, simgesel anlamda etkili hale getiren, fiziki kudret, cengâverlik gibi değerler olarak tanımlar (Bourdieu, 2006a: 175).

2.1.2.1. Beşeri (İnsan) Sermaye(si)

İnsan sermayesi, bir ekonomideki bilgi ve beceriler ile dolu nitelikli iş gücüdür. İktisadi genişlemenin önemli kaynağını oluşturan insan sermayesi ifadesi, bilgi, beceri, yetenek, sağlık durumu, sosyal ilişkilerde yer ve eğitim seviyesi gibi tüm kavramları ifade etmek için kullanılmaktadır. Her ne kadar Alfred Marshall, J.Stuart Mill ve Adam Smith gibi ekonomistler, insan sermayesi kavramından söz eden ilk kişiler olsalar da, bu ekonomistlerin görüşleri, modern insan sermayesi teorisini etkilememiştir. Daha sonra E. F. Denison ve T. W. Schultz gibi ekonomistler, Adam Smith'in görüşlerine dayanarak insan sermayesi teorisini geliştirmiştir. E. F. Denison tarafından yürütülen araştırma, eğitimin beşeri sermayenin becerilerini ve verimliliğini artırdığını ve böylece milli gelirin artmasına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır (Kar ve Taban, 2008: 98). Beşeri sermayenin gelişimi ve etkin kullanımı, azgelişmiş/gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemlidir. İnsan sermayesinin gelişmesi için, sağlıklı ve eğitimli bir topluma gereksinim duyulmaktadır. Bu sermayeyi etkin bir şekilde değerlendirmek için bireylerin finansal fırsatlar ve sosyal ilişkiler açısından tatmin olmaları vazgeçilmez bir durumdur (Eser ve Gökmen, 2009: 44). Beşeri sermaye stokunun meydana gelmesinde ve artışında ön plana çıkan belli başlı unsurlar, beşeri sermaye faktörleri olarak kabul edilmekte olup bu faktörler beş grupta ifade edilmektedir. Buna göre: (1) Fertlerin yaşam beklentisi ile yaşama güçleri ve enerjileri üzerinde etkisi olan sağlık hizmetleri; (2) Firmalarca düzenlenen hizmet içi eğitim etkinlikleri; (3) Temel ve yükseköğretim seviyesinde verilen formel eğitim; (4) Tarımsal gelişmeye dönük programları içeren ve yetişkinler için

firmalar tarafından organize edilmeyen çalışma programları; (5) Değişken iş fırsatlarına uyum sağlamak için yapılan bireysel veya ailece yapılan göçlerdir. Esasında eğitim ve sağlık, kategorize edilen bu unsurlardan en önemlileridir. Bunun da nedeni sağlıklı, eğitilmiş ve bir o kadar da donanımlı durumdaki emeğin, kapsamlı ve verimli sermayeyi oluşturuyor olmasıdır (Schultz, 1961: 9).

2.1.2.2. Ekonomik Sermaye

Adam Smith'e göre ekonomik sermaye, bireylerin tüketimleri dışında gelirlerini artırmak için kullandıkları gelirin bir parçasıdır (Bushman vd., 2004: 178). Üretim sürecindeki ikinci faktör olan sermaye girişinin doğal sermayesi olarak kabul edilen coğrafi konum gibi, üretimden önceki mevcut sermayenin dışındaki sermaye olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, üretilen sermayenin, yani ekonomik sermayenin fiziksel ve finansal toplamını oluşturur. Buna göre, ekonomik sermaye, şirketlerin faaliyetlerinde ve mallarda kullanılan tüm araç, gereç, bina ve teknolojilerin devamı için sahip olması gereken ve sahip olduğu finansal varlıklardır (nakit, hisse senetleri, tahviller, faturalar vb.) (Goodwin, 2003: 3-4). Fiziki sermaye kullanılmadığı takdirde üretime katkısı azalmaktadır (Schultz, 1972: 34).

2.1.2.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, sosyal güven ve sermaye kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşmuş, iktisadi değeri tanımlayan bir kavramdır. Kavramda bulunan sermaye, maddi olan ya da olmayan tüm sermaye şekillerinin fayda akışını sağlayan varlıkların bütünüdür (Erbil ve Ögüt, 2009: 49). Sosyal sermaye kavramı ilk başlarda ekonomistlerin açıklayamadığı bazı başarılı uygulamalarda görmezden gelinmiştir ancak ilerleyen dönemlerde ekonomik kalkınma alanyazınında kendisine yer bulmuş, günümüzde ise ekonomik kalkınmanın önemli kavramlarından biri haline gelmiştir (Çetin, 2006: 1). Sosyolojik alanyazında sosyal sermaye kavramı güven ve karşılıklılık gibi özellikleri merkeze alan bir yaklaşım ile ele alınmaktadır.

Sosyal sermayenin ilk kuramsal sosyolojik tahlili Pierre Bourdieu'ya aittir. Pierre Bourdieu, "kültürel farklılıkların nasıl meydana geldiğini, kökleştğini ve toplumsal

tabakalaşma ile münasebetini anlamlandırma maksadı” bağlamında sermaye üzerinde durmuş, iktisadi sermayenin yanına, sembolik ve kültürel sermaye kavramlarını ekleyerek, sosyal sermayeyi de bu kapsamda analiz etmiştir. Pierre Bourdieu, sosyal değişimi destekleyen sosyal mensubiyet ve yapıların büyüklüğü kapsamında dikkate aldığı sosyal sermaye kavramının meydana getirilmesinin ve etkisinin socius birlikteliğine eklenmiş olduğunu bildirmiştir. Ayrıca ailenin sosyal sermaye tanımı için önemli bir model olduğunu vurgulamıştır (Fine, 2011: 97-101).

Sosyal sermayenin sosyal kuram dâhilinde yaygın bir kavram haline gelmesinde postmodern bilim anlayışının da rolü vardır. Fine (2008: 11) sosyal bilimlerde yaşanan kültürel değişimin sosyal sermaye kavramının genelleşmesinde katkısı olduğunu ifade etmiştir. Sosyal sermayenin odağında yer alan “samimiyet” ve “güven” kavramlarına artan eğilimin bunun bir belirtisi olduğuna işaret etmiştir. Sosyal sermaye kavramına yönelik ilginin giderek artış kaybetmesinde, fordizmin iflası, toplumsal çözülmenin başladığı yönünde gelişen tutumlar, beşeri münasebetlerin ve bireyselliğin ön plana çıkması, toplumsal eylemin kültürel yönüne duyulan ilginin artması gibi nedenler sayılabilmektedir (Field, 2008: 10-11).

2.1.2.4. Kültürel Sermaye

Pierre Bourdieu’ya göre kültürel sermaye toplumsal alanda beden ve zihin düallitesine dayanarak, kültürel bir ürün olarak nesnel duruma gelerek ve bulunduğu alan içerisinde baskın olarak görünür (Nash, 1990: 432). Bu anlamda Pierre Bourdieu (2006b: 395) ailelerin çocuklarına miras bıraktığı, habitusu biçimlendiren eğitim yolu ile öğrenilmiş kabullerini kültürel sermaye olarak tanımlar. Pierre Bourdieu’nün sermaye türleri Marksist temelli ekonomik determinizme (alt yapının üst yapıyı belirleyiciliği) karşı kuramsal bir tutum alma olarak düşünülebilir. Pierre Bourdieu (2006b: 395)’ya göre failler, alan içinde salt ekonomik sermayelerinin kazandırdıkları ile değil, kültürel ve sosyal sermayeleri ile de amaçlarına erişmeye çaba gösterirler.

2.1.3. Sosyal Planlama

Sosyal planlama, “bir amaç veya hedefleri aşamalara ayırmak, bu aşamaları mekanik olarak uygulanabilecek biçimde şekillendirmek ve her aşamanın beklenen sonuçlarını açıklamak” olarak tanımlanmaktadır (Mintzberg, 1994: 108). Planlama sürecinin yaygın olarak benimsenmesi 1960'larda başlamıştır. Daha yakın zamanlarda, odak noktası “şirketlerin sosyal ve çevresel kaygılarını iş akışlarına entegre ettikleri ve iştirakçileri ile etkileşimlerini birleştiren bir yönetim kavramı” olarak tanımlanmaktadır (Guix ve Bonilla-Priego, 2016: 8).

2.1.4. Gelişme

Toplumun ve ekonominin tüm unsurları ile birlikte iyileştirilmesi, en geniş anlamı ile gelişme olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kavram sadece sayısal artışı temsil eden büyüme kavramından farklıdır. Gelişimin yalnızca gelir ile ilintili olmadığı ve büyüme ile aynı anlama gelmediği evrensel olarak kabul edilmiştir. Sosyoloji alanyazını da kalkınma odaklı işleri genellikle gelişme olarak tanımlamayı tercih etmektedir.

Gelişme, kavramsal olarak istenen bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle bireyler ve toplumlar, medeniyet tarihinin başından beri gelişme çabası içerisindeyler. Bu noktada, gelişmenin temel amaçları önemlidir. Bu amaçlar; yiyecek, barınma, eğitim ve sağlık gibi yaşamı sürdürmek için gerekli olan temel malların mülkiyet hakkını artırmak ve bu malların dağıtımını genişletmek, yaşam standardını artırmak, ekonomik ve sosyal tercihlerin sınırlarını genişletmek şeklindedir (Clemens, 2010: 58). Dolayısıyla böyle bir ortamda insanlar gelişimin ana aktörleridir; yaşamak, yaşamı sürdürmek, hayat standartlarını yükseltmek, doğayı kontrol altına almak, istihdam imkânlarını genişletmek ve çalışma şartlarını iyileştirmek için ekonomik, politik ve sosyal terimlerdeki özgürlük seviyesini arttırırken çevreye en az zararı vermeyi amaçlamaktadır (Kaynak, 2009: 59).

2.1.5. Oyun, Alan ve Habitus

Pierre Bourdieu (2006a: 143) alan kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için oyun metaforundan yararlanır. Bir oyunda, oyuncular ve bunların yatırımları, menfaatleri,

siyasaları, açıkça dillendirilmeyen ve sorgulanmadan kabul edilen kuralları (doxalar/kanaatler) bulunmaktadır. Oyuncular, yani socius içindeki failler, açıkçası genel anlamda topluluğun oluşturucularıdır. Oyuncuların oyun içindeki yatırımları ise oynanan oyunun neticesindeki beklentilerini (illusio/oynamaya değer bulma) elde etmeye yönelik olarak riziko ettikleri sermaye modülleridir. Asıl sermaye ise oyuna dâhil olan her oyuncunun ellerinde bulundurdukları kartlarıdır. Pierre Bourdieu'ya göre alan ise bu oyunun oynandığı mekandır. Oyuncuların ellerindeki kartların çeşidine/gücüne göre yani sermayesine göre oyunu kazanma ve/veya kaybetme şansı değişiklik arz eder. Oyun esnasında oyuncuların taktikleri ise yatkınlık (habitus) kavramına karşılık gelir. Bu yatkınlıklar, başarı için belirli basmakalıp yöntemler değil, bu süreçte biçimlenen eğilimlerdir. Savaş alanı metaforunu kullanırsak, savaşa dahil olanlar savaş alanını kontrol etme ve bu meydandaki düzen gücüne sahip olmak ister. Pierre Bourdieu'ya göre alan, bu kapışmanın yapıldığı bir savaş alanı gibidir (Wacquant, 2003: 25-26). Bu savaş alanı (socius) dâhilinde yaratılanlar, ne gelişigüzel edimlerin sayısal toplamı ne de ortak bir tasarımın bütünlenmiş sonucudur (Bourdieu, 2003: 61).

Pierre Bourdieu, “Sanatın Kuralları” (2006b) isimli eserinde bu alanın biçimlendirici aşamalarını ayrıntılı olarak tartışmıştır. Bu aşamalara göre alan şu biçimde meydana getirilir. Birincisi, özerkliğin gerçekleşmesi, ardından ikinci yapının oluşması ve son olarak kendine özgü sembolik sermayenin oluşumudur. Bir anlamda buradaki özerkliğin gerçekleşmesi, alana karşı bir direnimdir. Bu direnim bağlamında iki taraflı bir savaş meydana gelir ve kendi alanında sermayesini teşkil eder. Bu süreç habitusun teşekkülü ile devam eder ve böylece alan kendini sürekli olarak üretmeyi sürdürür. Bu noktada habitus kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Habitus, hem bireyleri etkileyen hem de bireylerden etkilenen etkileşim halidir. Habitus yardımı ile bireyler değişik şartlara adapte olma yeteneği kazanır (Wacquant, 2003: 27). Kısaca habitus failin kendinden umulan dışında herhangi bir şey icra etmeme eğiliminde olmasıdır (Bourdieu, 2003: 121, 125). Şöyle ki habitus kişiyi toplumsal rollerini oynamaya becerikli hale getiren davranış becerileri setidir. Habitus oyuncuları oyun oynamaya hem düşünsel hem de fizyolojik olarak müdahil olabilecek duruma gelmesini sağlar. Habitus edimi içeriden şekillendirirken; alan da fiil ve yapıyı dıştan biçimlendirir (Calhoun, 2007: 104).

2.1.6. Zihniyet

Günlük yaşantısında kişi, dış dünyayı ve kendisini kendine has bir şekilde algılamakta, bu algılamaya göre eylemlerde bulunmaktadır. Bu eylemleri gerçekleştirirken de pratik amaçlar ile bilgi stokları inşa etmekte ve bu stokları nesilden nesile aktarmaktadır. Toplumun kabul ettiği ve nesillere aktardığı, insanlar tarafından içselleştirilen ve fiiliyata geçirilen bu sağduyu ve kolektif şuur bilgileri zihniyet olgusunu tanımlamaya yardımcı olmaktadır (Aygül, 2014: 39).

Zihniyet, bir grubun kültürel kimliğinin başlıca bileşenidir. Zihniyet bir grup için, periferideki kültürün norm ve değerlerinin özümsemesi ile ortaya çıkan ortak bir referans çerçevesidir. Zihniyet toplumsallaşmanın taşıyıcılığı fonksiyonunu da görür. Bir toplumsal grup mensubiyetinin ayrıca, bir başka temel toplumsal işlevi vardır: edinim-yayımla mekanizmaları ve korunma-savunma mekanizmaları (Mucchielli, 1991: 21-22). Bu bilgi stoku tarih boyunca politika, din, aile, klan, yönetim sistemleri, teknolojik gelişmeler, iktisadi yaşam, nüfus, iklim, çevre gibi pek çok faktörün birikiminden oluşmaktadır. Zihniyetin yansımada çeşitli ölçütler vardır. Gündelik hayatta görülen her durum, bir zihniyet yansıması değildir. Bu açıdan zihniyette temel olan durum, nesilden nesle aktarılması ve toplum tarafından yaşanmasıdır. Zihniyet, toplumun görünen yüzüdür yani toplumsal yapılar ile zihinsel yapılar bağdaşır. Toplumsal alanda oluşan eylemler toplumun genel zihniyetinden ayrı olarak düşünülemeyeceği gibi, bu edimleri yönlendiren zihniyet tanınmadan da tam olarak bilinemez. Zira zihniyet, insanların dünya görüşüne form, edimlerine anlam veren bir stereotiptir. Bir zihniyeti olmayan ve bu zihniyet kalıplarını gelecek kuşaklara iletmeyen toplumların uzun süre varlığını devam ettiremeyeceği iddia edilir. Bu görüşten yola çıkarak her toplumun kendine özgü bir zihniyet oluşturduğu, toplumda yaşayan insanların da bu zihniyet doğrultusunda düşünüp davrandığı varsayılır (Ülgener, 2006b: 13).

Türkkahraman (2010: 38)'a göre toplumların genel zihniyetlerinin hem oluşumu hem de değişim sürecinde en kayda değer rolü, o toplumların aydınları oynar. Aydınların gayesi zihne bir şekil kazandırarak, o topluma özgü bir zihniyeti inşa etmektir. Zira bir toplumun belirli bir yöne doğru evrilmesi için ilkten zihinsel oluşumun sağlanması gerekmektedir. Daha sonra uzun sürede meydana gelen zihniyet benzer bir biçim ve zamanda değişime uğrar. Zira bu değişimi zorlayacak içsel ve dışsal unsurlar bir

toplumun zihniyet oluşumunu ve dönüşümünü meydana getirir. Ayrıca alanyazında toplumsal değişmeyi ve onu etkileyen unsurları tam manası ile anlayabilmek için ise o toplumun zihniyet değişiminin çok detaylı bir şekilde irdelenmesi gerektiği varsayılmaktadır (Mucchielli, 1991: 59).

2.1.6.1. Toplumsal Zihniyeti Etkileyen Etmenler

1. Bireysel Etmenler: Bireyin kalıtsal olarak kazanmış olduğu hususiyetler genetik temelli olup değiştirilmesi neredeyse imkânsız görülmektedir. Bireylerin kalıtsal özellikleri ile bulunduğu sosyal ve fiziki çevreden edinmiş olduğu hususiyetler bireyin kişiliğini meydana getirir (Bilgiseven, 1995: 16). Bu önermeden hareket ile bireylerin farklı kişilik hususiyetleri toplumun genel zihniyeti içinde farklı bakış açısı ve davranış örüntüleri geliştirmesine sebep olabilmektedir.

2. Sosyal Etmenler: Peter Berger ve Thomas Luckmann (2008: 90-91)'a göre birey dünyaya gelmeden önce o dünya içinde var olan ve birey o dünyadan ayrıldıktan sonra da bireyden bağımsız olarak varlığını devam ettiren bir sosyal dünyanın varlığı nesnel bir olgu olarak kendini ontolojik olarak devam ettirir. Bu dünyanın nesnelliği onu inşa eden insan deneyimlerinden ari değildir. Aynı şekilde zihniyet de onu içselleştiren bireylerin ve onu dışsallaştıran socius'un hususiyetlerini taşır ve onların etkisi altında kalır.

3. İktisadi Etmenler: Bir toplumda zihniyeti oluşturan en önemli etmenlerin başında iktisat gelmektedir. İktisadi gelişim, insanoğlunun müdahalesine endeksli olduğu sürece, bireylerin edimlerine ve bu edimleri etkileyen zihniyet unsurlarına göre şekil ve yön alır (Maillet, 1983: 122). İktisadi yaşam, dünyanın hangi coğrafyasında ve hangi çağında yaşanırsa yaşansın, sadece nicel verilerin ve işlemlerin bir araya gelişinin ötesinde bir dünyayı yansıtır. Kapitalist iktisadi sistemi örnek aldığımızda Max Weber (1999: 41-69)'e göre Protestan ahlakı, ferdiyetçilik, hesaplılık ve rasyonel çalışmanın faziletine inanmak gibi temellere dayandığı için yeni bir iktisadi düşünüş tarzı (artı değer artırımı ile meydana gelen kapitalist zihniyet) ortaya çıkartarak endüstri kapitalizminin ortaya çıkmasında başat rol oynamıştır. Bu görüşü Werner Sombart da savunur ancak O'na göre kapitalist zihniyetin kaynağının Protestanlıktan çok önceleri kadim Yahudi din

ve ahlakında bulunduğunu ileri sürer (Sombart, 2008: 281). Max Weber ve Werner Sombart'ın dışında iktisadi zihniyet ve insanların tüketim alışkanlıkları arasında bağ olduğunu ileri süren Thorstein Veblen'de "Aylak Sınıfın Kuramı"nda (1995) gösteriş tüketimi ile tüketim alışkanlıkları arasında sıkı bir ilişki olduğunu ileri sürer.

4. Kültürel Etmenler: Bir toplumun zihniyetinin dayandığı inanışlar, ahlaki normlar, gelenekler ve ritüeller gibi kültürü oluşturan unsurlar bilinmedikçe o topluma ait genel zihniyet de tam manası ile kavranamaz. Zira zihniyet, toplumun kültürü ve o kültürü meydana getiren unsurları ile doğrudan ilişkilidir (Türkkahraman, 2010: 42-43). Kültür, bir topluma ait sadece inanışları ile soyut sanatsal değerlerini değil, aynı zamanda hayata dair somut tüm yaşam formlarını ve doğal olarak zihniyetini kuşatır. Dolayısıyla zihniyet, kültür kavramı içinde gelişim gösteren düşünce ve edimleri de içeren bir kavramdır.

2.1.6.2. Yönetim Zihniyeti

Yönetim zihniyeti, idarenin öncelik ve eğilimleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bir bürokratik yapı içinde görev ifa eden yöneticilerin bulundukları socius'tan dolayı benzeşmeleri ya da toplumsal ve bireysel hususiyetlerinden dolayı farklılaşmaları mümkün olabilir (Özen, 1996: 3). Yönetim zihniyetinin meydana gelmesinde sosyal çevre, kişinin sahip olduğu beşeri, sosyal ve kültürel sermaye, demografik hususiyetler ve içinde yer aldığı sosyal sınıf kayda değer rol oynar. Ayrıca devletin hâkim dünya görüşünün kamu bürokrasisi ve bu sistemi idare eden yöneticiler üzerinde başat etkisi bulunmaktadır. Buna en iyi örnek olarak Tanzimat sonrası Osmanlı bürokratlarını örnek gösterilebilir.

2.1.7. Kültür

Kültür, sosyal bilimler alanında çok farklı tanıma sahip bir kavramdır. Bunun nedeni kültürün kullanım alanına göre değerlendirilmesidir. Latince "coler" sözcüğünden gelen kelime, bir ekip kurmayı ifade eden bir kavramdır. Kültürün doğal olana cevap olarak insan yapımı bir durumu nasıl ifade ettiği, insanların genel olarak doğaya kattığı bir şey olarak tanımlanmaktadır (Alver ve Doğan, 2018: 54). Meriç (1986: 1)'e göre kültür bir kültür kayganlığı kavramıdır. Analiz edemezsiniz, çünkü elementleri sonsuzdur. Bunu

canlandıramazsınız çünkü bir yerde durmamaktadır. Kültürün genel geçer özellikleri vardır ve her kültür için bu özellikler geçerlidir. Güvenç (1996: 101-104)'e göre kültür; öğrenilir, tarihidir ve süreklidir, toplumsaldır, ideal bir sistemdir, doyum sağlayıcı ve ihtiyaçları karşılayıcıdır, değişir, bütünlüyicidir, sosyalleştiricidir.

Kültür, bir toplumun ve o toplumdaki bireylerin nasıl yaşadıkları, düşündükleri, yaptıkları ve ürettikleri sorularına karşılık gelmektedir (Alver ve Doğan, 2018: 185). Günlük hayatta bilgili olmak, medenileşmek, sanat eserleri ve estetiği bilmek anlamına gelen kültür, sosyolojik gerçeklikte insanın doğumdan ölüme kadar yaşadığı sosyalleşme sürecinde davranış kalıplarını içermektedir. Fichter (1996: 130)'e göre sosyolojik gerçeklik açısından toplumdaki her normal insan kültürlenir. Kültür, üst katmanda sadece birkaç şanslı insanı içeren bir şey değildir. Kültür çok farklı ve çok çeşitli içeriğe sahiptir. Her insan bir şekilde sosyalleşme sürecinden geçer. Kültürel ilişkiler sistemi, sosyalleşmenin kaynağı olan değerleri, normları ve inançları içerir (Akın, 2011: 98-99). Kültür, bir grup insanın bireysel ve kolektif yaşamlarını anlama, yapılandırma ve yapılandırmada kullandığı bir inanç ve gelenek sistemidir. Kültür, insan yaşamını anlamının ve düzenlemenin bir yoludur. Tek başına kullanıldığında, kültür tüm insan yaşamını kapsamaktadır. Sıfat olarak kullanıldığında, sıfat tarafından tanımlanan insan hayatının alanı ya da yönü ile ilgilidir. İş kültürü, akademik kültür, siyasal kültür, kahve kültürü, aile kültürü. (Parekh, 2002: 184).

Veblen (1995: 51)'e göre her endüstriyel toplum maddesel kuvvete ve bu kuvvetin enstrümanlarına dayanmaktadır. Bu sebeple esaslı bir ün yapmak ve bu ünü devam ettirmek gösterişçi tüketime ve aylaklığa bağlıdır. Bu türden kültür temelli bir sınıfsal yapıya mensup olmak şerefli, saygın bir durum olarak görülür. Gösterişçi kültür, variyetliliği hayatı idame etme aracı olmaktan çıkartarak hayatın temel amacı durumuna getirmiştir.

Çalışmanın bulgular bölümünde Türkiye'nin toplumsal zihniyetini tanımlamada yararlanılan Hofstede (2001: 108, 244)'ın Kültürel Boyut Kuramı ise kültürel değerlerin eylemleri nasıl ve ne şekilde tesir ettiği ve bir kültürdeki bireylerin niçin belli bir biçimde hareket ettiğini betimleyen bir bağlam meydana getirir. Bu kuramsal yaklaşıma göre bir kültürün altı farklı boyutu bulunur;

- Güç mesafesi: Güç mesafesinin yüksek olduğu topluluklarda bireyler kanunsuz ve gayri meşrulukları toplumdaki güçlülerin doğal bir hakkı olarak görür. Düşük güç mesafeli topluluklarda bireyler eşit bir güç düzeyine sahiptir.
- Bireyselliğe karşı Kolektivizm (Toplulukçuluk): Bireyselliğin baskın olduğu kültürlerde bireyin menfaatleri topluluğun menfaatlerinden üstündür. Bu tarz topluluklarda bireyler kendi kararlarını kendileri alırlar.
- Belirsizlikten Kaçınma: Belirsizlikten kaçınan topluluklarda kaçınılma daha hayalidir ve bireyler riskli ve neticesi açık olmayan hallerden kaçınma eğilimindedirler. Belirsizlikten kaçınmayan topluluklar ise, alışık olduklarından değişik fikir ve önerilere daha hoşgörülü ve açıktırlar.
- Maskülenliğe (Erkeklik) karşı Feminenlik (Dişilik): Maskülenliğin baskın olduğu topluluklarda bireyleri güdüleyen, materyalist başarılar üzerine odaklı rekabetçiliktir. Feminen topluluklarda ise bireylerin konsantrasyonları iyi münasebetler kurarak kaliteli bir yaşam sürme üzerinedir.
- Uzun/Kısa Vadeli Uyum: Uzun dönem uyuma sahip topluluklar bireyleri girişimde bulunmaya, yatırıma ve iktisatlı davranmaya sevk eder. Kısa dönem uyuma sahip topluluklar geleneklerine hürmet ederler. Toplumun geneli bireyleri harcama yapmaya ve hızlı kazanımlar edinmeye sevk ettirir.
- Özgürlüğe karşı Sınırlanma: Özgürlük olgusu gelişmiş topluluklarda bireyler temel insani gereksinimlerini ve bilhassa da yaşamdan tat almaya odaklı tutkularını serbestçe uygulayabilmeye rahatlığına sahiptirler. Sınırlamaların heryeri kuşatmış olduğu topluluklarda ise bireyler kendi gereksinimlerini toplumda egemen olan sosyal normların baskısı altında gidermeye çalışır.

2.1.7.1.Yönetim Kültürü

Yönetim kültürü, karar vericilerin paylaştığı değerlerin, inançların ve davranışların genel karakterizasyonunu ifade etmektedir (Henderson, 2004: 242; De

Paula ve Jr., 2008: 190). Yönetim kültürü ile yönetsel ve örgütsel faaliyet arasında yakın bir bağ vardır. Kurumun kültürel değerlerini ve bunu yapan bireyleri bilmek, günlük yönetim karar alma sürecini etkileyen bütün belirsiz ve karmaşık faktörleri algılamaya, yorumlamaya ve anlamlandırmaya yardımcı olur (Başaran, 1982: 30). Yönetim kültürü siyasal kültür ile yakın temas halindedir. Siyasal kültür ise, örgütsel ve yönetsel kültür gibi sosyal kültürün bir alt unsurudur, tarihsel süreçte biçimlenir, aynı zamanda bulunduğu coğrafyanın ve kültürel zihniyetin izlerini taşır (Şen, 2008: 106).

2.1.8. Zihniyet ve Kültür Kavramının Etkileşimi

A. A. Moles (1983: 17)'e göre kültür, düşüncenin temel malzemesidir. İnsanların düşünce ve davranışlarını, etrafındaki kültür şekillendirir. Diğer bir deyişle insanoğlunun düşünüş ve edimlerini anlamak için o toplumun kültürel unsurlarına bakmak gerekmektedir. Max Weber'in belirttiği üzere "açıklanacak olan şey tarihsel bağlamda olduğu gibi ele alınmalıdır" (Doğan, 2001: 89). Maneviyat, kültür ve ekonomi bağlamında, Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu" (1999) bu alanda yazılmış temel metinlerden biridir. Bu durumda, Max Weber ile birlikte anılacak diğer kişi, Max Weber'in görüşlerinden yararlandığı Werner Sombart'tır. Türkiye'den ise zihniyet kavramını çalışmalarında sıkça kullanan iktisatçı Sabri Ülgener'dir.

Genel olarak Werner Sombart (2008: 31-32), zihniyet kavramını kapitalist sistemin gelişmesinden önceki ve sonraki dönem olarak iki açıdan değerlendirmektedir. Kapitalist sistemin önceki dönemi, kazanma hissiyatının yeterli düzeyde bulunmadığı ve kazanılması gereken gelirin olduğu bir kültürün ağır bastığı dönemdir. Ancak kapitalizmden sonra zihniyet kavramında büyük bir değişiklik olmuştur. Girişimcilik kültürü ve burjuva zihniyeti bu zihniyet üzerinde en büyük etkiye sahiptir. Girişimci ruh, para kazanma hırsı, macera sevgisi, yaratıcılık gücü gibi şeylerin bir sentezidir. Burjuva zihniyeti, zihin temelli bir dikkatin niteliklerini, ifadelerini tartma ifadesini, rasyonel bir orantılılığı ve bir yönetsel karaktere sahiptir. Werner Sombart için kapitalist sistemin gelişmesinden önceki dönem ticari bir zihniyetin yalnızca gereksinimler bağlamında olduğu bir dönemdir, oysa kapitalizm sonrası dönem, girişimcilik ruhunun kültürel olarak dominant olduğu bir dönemdir ve her şey daha sistematiktir.

Max Weber ise, dini temelli bir yaklaşım ile iktisadi zihniyet (Protestan ahlakı) arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Kapitalizmin ortaya çıkışının köklerini insanların davranışlarını düzenleyen dini kurallarda gören Max Weber'e göre düzen bir sermaye, lüks, boş yollar, iş, kazanç ve birikim ilahi yoldan oluşmuştur. Protestan ahlakı; iştiğal ve tasarruf çabalarını takdis etmiştir. Bu fikir belli bir sermaye birikimi sağlamıştır ve bu birikim kapitalizmin ruhu olarak adlandırılan girişimciliğin artmasını sağlamıştır. Reform hareketlerinin yarattığı Protestan ahlakı, harcamadan ziyade üretimi fazlalaştırmıştır. Reform ile ortaya çıkan Protestan etiği, kapitalizmin ilk ruhunu oluşturan bu ilkeler ile Batı'nın ekonomik ve politik gelişimine ve kültürüne katkıda bulunmuştur (Çetin, 2002: 79-96). Max Weber'in iktisadi zihniyet açıklamasına benzer şekilde Ülgener (1981: 50-53), Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi yapıyı din olgusu ile birlikte irdeleyerek dinin iktisadi zihniyetin oluşmasında olumlu veya olumsuz ne gibi etkilerinin olduğunu araştırmıştır.

Araştırmada temel alınan toplumsal-kültürel sistem kuramının mimarı Sorokin (1963: 537) sosyolojik olarak ele aldığı kültürün, hakikat sistemlerine, sosyal ilişki formlarına, iktisadi ve siyasi örgütlenme biçimlerine sahip, sensate ve ideasyonel olarak adlandırdığı birbirine bağlı iki farklı kültür şekli ile kategorize edilebileceğini yorumlamakta ve ayrıca katışıksız durumda olmayan her ikisinin üstün bir birleşimi olan üçüncü bir tip olan idealist kültür sistemi tezini de ileri sürmektedir. Toplumsal değişimlerin arka planında bu kültür tipleri/zihniyetlerini tanımlayan Pitirim Sorokin, bu zihniyetlerin veya hakikat sistemlerinin toplumsalın bütün tabakalarına yayılmış bir durumda bulunduğunu ve bu zihniyetler yardımı ile toplumsal-kültürel sistemin birbirine bağlı olduğunu belirtir. Sorokin (1937: 27-29) fiziki gereksinimlerin minimum düzeye indirildiği kültürü, ideasyonel kültür olarak niteler. Sensate kültür ise metafizik bir realitenin onanmadığı, araç ve ereklere tümü ile maddesel kabul edildiği ve maddi taleplerin doyumunun töz olarak kabul edildiği kültür tipidir. Bu kültür de aktif, pasif ve sinik sensate kültür şeklinde üç kısma ayrılır. Aktif sensate dış çevreyi düzenleme gayesinde iken; pasif sensate, hazzı bir kültür tipi olarak öne çıkmaktadır. Sinik sensate zihniyeti ise, rüzgârın seyrine göre istikamet alan zihniyet olarak tanımlanmaktadır.

2.1.9. Kalkınma

Kalkınma kavramı, Rönesans ile başlayan, Sanayi Devrimi ile süren ve günümüze değin gelen bir süreçte modernitenin “ilerleme” mottosu ile ifade edilen, içeriği devamlı olarak genişleyen bir kavramdır. Kalkınma, toplumsal değişim sürecini etkilemeye yönelik olumlu müdahaleler ile yakın bir ilişki içerisinde. Kalkınma, mevcut durumdan veya bir önceki konumundan farklı bir durum ve konumda olmayı öneren dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985: 1-2). Başka bir deyişle, kalkınma bir ülkenin yapısal özelliklerinde sürekli olarak meydana gelen olumlu değişikliklerdir.

Kalkınma kavramı farklı hedefleri ve süreçleri içerebilir. Bu farklı amaç ve süreçler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Kalkınma; bireylerin, yaşam seviyesinde yükselme, yeni ve modern üretim tekniklerinin oluşturulması ve bir sosyal sisteme dahil edilmesini gerektirebilir.
2. Kalkınma; geleneksel, az gelişmiş, toplumların; batılı ulusların üretim araçlarına ve toplum yapısına topluca dönüştürülmesi olarak algılanabilir.
3. Kalkınma; bireyler ve toplumlar için, güvenli bir yaşam ve güvenli bir gelecek olarak algılanabilir.
4. Kalkınma; bireylerin ve toplumların, sağlıklı bir yaşam sürüp, sağlıklı kararlar alarak, özgür bir şekilde yaşamaları olarak algılanabilir (Oakley ve Garforth, 1985: 1-2).

Kalkınma, Karl Marx'ın düşüncesinde merkezi bir temadır. Karl Marx'a göre ekonomik süreç sosyal yapıyı değiştirmektedir. Bu yüzden ekonomik yapıda görülecek herhangi bir değişim, toplumsal yapının da değişmesine yol açmaktadır. Ayrıca kalkınmanın dışardan yapılan bir müdahale ile aniden ortaya çıktığını değil, bir birikim sonucunda olduğunu savunmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 61).

2.1.9.1. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme genelde içeriği düşünülmeden benzer anlamlarda kullanılır. Ancak bu iki kavram bilimsel alan yazında farklı olguları ifade

etmektedir. Bilindiği gibi ekonomik büyüme, bir yılda nüfus başına üretim hacmindeki artışı ifade eder (Aktuğ, 2010: 9). Bunun yanında ekonomik kalkınma, niteliksel değişime de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ekonomik kalkınma daha fazla kurumsal ve teknik değişim ile çıktı içermektedir (Karataş ve Çankaya, 2010: 32). Bir ülkenin gelişmesinin temel amacı, sosyal refah seviyesini arttırmak olmalıdır. Refah seviyesini artırma yolunda kalkınma problemi ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanlarda yüksek üretim sağlama ve yapısal değişiklikler sağlama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Ekonomik kalkınma kavramı, siyasal, sosyal ve kültürel yapıların gelişiminde ve yeni yapıların oluşumunda bir değişikliği göstermektedir. Bu anlamda, ekonomik kalkınma, ekonomik boyut ile sınırlandırılmamalıdır (Karataş ve Çankaya, 2010: 33). Ekonomik kalkınma sadece refahta bir artış anlamına gelmez, aynı zamanda o ülkenin gelişmişlik düzeyini de gösterir (Aktuğ, 2010: 26).

2.1.9.2. Toplumsal Kalkınma

Toplumsal kalkınma, toplum içinde yer alan küçük grupların içinde bulunduğu kültürel, sosyal ve iktisadi şartları iyileştirmek için gösterdiği çabanın, devlet desteği ile birleştirilmesidir. Toplumsal kalkınma, özellikle dezavantajlı olarak tanımlanan toplulukların/küçük grupların iktisadi ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunması aracı olarak, plânlı kalkınma çabaları dâhilinde yerini almaktadır (Geray, 2011: 155-156).

Bir ülkede toplumsal kalkınmayı sağlamak için öncelikle, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmaları ve karar alma süreçlerine eşit düzeyde katılım sağlamaları gerekmektedir (Akın, 2008: 161). Kadınlar ve çocuklar, kalkınma alanyazında en dezavantajlı toplum grupları olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kamusal alanda sosyalleşme sürecine katılım programları etkili ve işlevsel olabilir.

Amartya Sen'e göre kalkınma çabaları içinde finansal yoksunluk yerine insanların neler yapabileceğine odaklanılmalıdır. Amartya Sen'e göre yoksunluk, kapasite yoksunluğudur. Kapasite yoksunluğu gelir yoksunluğundan daha önemlidir. İnsanların ne oldukları veya ne yapabilecekleri önemlidir (Sen, 2004: 35-36). Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesinde insanların yoksunluğunun giderilmesi en hayati koşuldur (Topgöl, 2013: 282-283).

2.1.9.3. Beşeri-İnsani Kalkınma

Amartya Sen (2004: 202)'in belirttiği gibi beşeri-insani kalkınma daha fazla seçim şansı, özgürlük ve fırsat anlamına gelmektedir; insani kalkınmanın temel referans noktası budur. İnsani kalkınma, bütün insanlara kolektif ya da bireysel olarak yaratıcı ve üretken bir hayat yaşamaları, kendi potansiyelini geliştirmeleri için gereken şartların sağlanmasıdır.

2.1.9.4. Fiziki Kalkınma

Fiziki kalkınma, altyapısal unsurların geliştirilerek insanların çevreleyen fiziki şartların iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kalkınmanın fiziki boyutunda; kentsel planlama, rekrasyon, altyapı, donatı, tabii çevre, ulaşım imkânları, erişilebilirlik ve kentsel dönüşüm bileşenleri yer almaktadır (Lutz, 2009: 213).

2.1.9.5. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı, D. Pirages'in 1977'de yayımladığı "Sürdürülebilir Toplum" (1977) isimli eser ile başlar. Ertesi yıl ise bu hususta Dennis Hayes "Sürdürülebilir Topluma Doğru İlk Adımlar Onarımlar, Yeniden Kullanım, Geri Kazanımlar" (1978) isimli eserini yayınlamıştır (Tekeli, 2001: 729). Stockholm Konferansı'nın ardından on sene sonra Nairobi'de uluslararası bir toplantı yapılmış ve kat edilen yol tartışılmıştır. Ancak bu on senede kat edilen yolun iyi olmadığı, çevre problemlerinin büyüdüğü ve gündemi işgal ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Dünya, 1980'lerin başlarından itibaren hayvan ve bitki türlerinin tehlike altında olması, ozon tabakasındaki incelme ve küresel ısınma gibi pek çok çevresel problem ile karşı karşıya kalmıştır (Saçlı, 2009: 18). Bu problemlerin artması ve küresel bir hal alması nedeni ile Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu adında bir komisyon 1983 senesinde kurulmuştur. Komisyon, 1987'de "Ortak Geleceğimiz" isimli bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre küresel anlamda çevre problemleri inkâr edilmeyecek boyutlardadır ve bütün dünyayı tehdit etmektedir. Ayrıca çevreye özen gösterecek bir kalkınmanın yapılması, hem günümüz hem de gelecek açısından doğru olacaktır. "Brundtland Raporu"nın neşredilmesinden sonra sürdürülebilirlik, farklı tutumlara konu edilen bir kavram

olmuştur. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma kavramının üç tema üzerinde inşa edildiğini söyleyebiliriz:

1. Sürdürülebilirlik, muhakkak iktisadi bakımdan uygulanabilir olmalı ve kaynakların uzun müddet verimli tasarrufuna odaklanılmalıdır,
2. Sürdürülebilirlik, insan aksiyon ve uygulamalarında doğayı muhakkak koruma odaklı gerçekleşmelidir,
3. Sürdürülebilirlik vasıtası ile insanlara, bilhassa küresel yoksulluğun giderilmesinde adil davranılmalı ve yoksul devletlerin çevresel şartlar bakımından istismar edilmesi engellenmelidir.

Ayrıca raporda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için iktisadi ve sosyal boyutları ile beraber yetkinleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sürdürülebilirlik kavramını esas alarak devletlerin kalkınma politikalarını kararlaştırmaları gerektiği vurgulanmıştır (WCED, 1987: 15).

1992’de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı yapılmış, bu konferans ile beraber sürdürülebilirlik kavramı uluslararası toplumda kabul görmeye başlamıştır. Bu kavram, konferansın neticesinde oluşturulan “Gündem 21 isimli Çevre Eylem Planı”nın da temelidir. Sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri küresel işbirliği ile sağlanabilmektedir. Bu bağlaşmayı sağlamak için ise Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Tekeli, 2001: 730).

2.1.9.6. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, insan kaynakları ile sosyal ve ekonomik potansiyellerin harekete geçirilmesi yolu ile ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerinin refahının ekonomik ve sosyal açıdan geliştirilmesini gaye edinen çalışmaların sentezi olarak tanımlanabilmektedir (İldırar, 2004: 16). Bölgesel kalkınma politikası ise “Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi” belgesinde, kalkınma politikasının bölge ve diğer alt birimler düzeyinde temelini oluşturan, yerel düzeyde kaynakların tüm katılanlar ile birlikte harekete geçirilmesini esas alan ve bölgenin rekabet gücünün artırılmasını, gelişmişlik

farklarının azaltılmasını ve bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan temel politika olarak tanımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 7).

2.1.10. Girişimcilik

“Girişimcilik” kelimesi İngilizce’de “bir şeyler yapmak” olarak tanımlanmakta (TUSİAD, 2003: 1) ve genel kullanımda yeni bir şeye başlamak veya teşebbüs etmek manasına gelmektedir. Girişimciliğin kökeninde yenilikçilik, inovasyon, fırsatları kollama, ticari adımlar atma vb. edimler bulunmaktadır (Ürper, 2012: 2). Diğer bir ifade ile yeni bir pazar bularak, bu pazarda rasyonel temelde yeni bir yatırım yapmak girişimciliği içeren bir etkinlik iken, bilinen bir pazarda yapılan bir işe benzer bir tanesinin açılması girişim olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak girişim, girişimcilik etkinliği neticesinde oluşan teşebbüsün adıdır. Girişimci ise emtia ya da hizmet üretimi için rizikoların farkında olarak sermayeyi yatırıma dönüştüren şahıstır. Bu doğrultuda girişimcilik, çoğunluk ile ekonomik gaye güden bir faaliyetin oluşturulmasına yönelik ticari durumudur (Küçük, 2011: 26). Bugün girişimciliğin gerçekliği salt kazanç payı değil bir ticari işletmenin çok boyutlu gelişimi bağlamında değerlendirilmektedir. Sosyolojik açıdan Protestan ahlakına yapılan vurgu ile çalışkanlık, düzenli ve sabırlı olma gibi mizaçların başarı ile ilişkili olduğu anlayışını savunan Max Weber bakımından iktisadi kalkınma ve sosyal başarı arasındaki benzer ilinti girişimcilik bağlamında da dikkate alınabilir.

Ayrıca girişimcilik, hammadde, proses ve yeni pazarlar için önceden düzenleme çabaları olmaksızın yeni pazarlar için düzenlemeler yaparak yeni mal ve hizmetler sağlayabilecek yeni fırsatlar aramak ve keşfetmek olarak da tanımlanmaktadır (Venkataraman, 1997: 124-125). Girişimcilik, hayal gücü, yaratıcılık, sorumluluk duygusu, organizasyon, fikirlerin tanımı, karar verme gibi konularda geniş bir ortamda temas kurmak anlamlarına da gelmektedir (Peel ve Bridge, 1998: 851). Girişimcilik iki fenomen arasında bir bağlantıdır: kazançlı fırsatlar ve bir girişime katılan bireyler (Shane ve Venkataraman, 2000: 218). Yaratıcı yıkım kavramı üzerine girişimcilik kavramını ve kuramsal yaklaşımını inşa eden J. A. Schumpeter (1978: 83) girişimcilik ile ilgili kuramsal yaklaşımların temelini oluşturan çalışmalar yürütmüştür. Bununla birlikte girişimcinin ekonomik kalkınmadaki ana faktör olduğunu iddia etmiştir (Johnsson, 2005: 36).

Kuramsal yaklaşımında yeni üretim tesislerinin, yeni pazarların, kaynakların ve organizasyon türlerinin bir tezahürü olan bir girişimcilik başlatmanın olası işlevlerini belirtmektedir.

Sonuç olarak girişimciliğin özünde yer alan özgür ve bağlantısız olma istemi psiko-sosyal bir güdüleyici etken iken bu durumun iktisadi kazanım için eyleme geçirilmesi idari bir süreci de kapsadığı için kavramın disiplinlerarası bakış ile ele alınması gerekmektedir.

2.1.10.1. Girişimcilik Zihniyetinin Oluşumunda Kültürün Etkisi

Girişimciliğin sosyolojik altyapısı Max Weber'in 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde yayınlanmış olduğu eserlerinde görünmüş olup, J. A. Schumpeter'in girişimcilik ile ilgili kuramsal görüşleri için de bu çalışmalar temel teşkil etmiştir. "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü" (1999) adlı eserinde Max Weber, din kaynaklı sosyal kuralların birey edimleri üstündeki tesirini araştırmıştır. Max Weber bu eserinde Protestan ahlakından kaynaklanan çalışma iradesi ve bu iradenin mükabilinde elde edilecek mali kazanım gibi farklı açılardan analizler ile kapitalist girişimcinin ölçütlerinden biri olarak Protestan mezhebinin işaret etmiştir (Kalantaridis, 2004: 46-47). Ayrıca, Max Weber ve David McClelland, belirli bir kültürde sosyalleşmenin kişilik üzerindeki etkilerini karakterize etmektedir. S. Mueller ve A. S.Thomas, bazı kültürlerin girişimcilik faaliyetleri ile diğerlerinden daha fazla ilişkili olduğunu ve yenilikçilik, kontrol odağı, risk alma ve enerji düzeyi kullanımı gibi kişilik boyutlarının ilişkiyi tanımladığını tespit etmiştir. J. Huisman, girişimcilik özelliklerinin kültürel değerlerden etkilendiğini iddia ederken, kültürle girişimcilik arasındaki önemli ilişkiyi de not eder (Heider, 1964: 22). J. Huisman, herhangi bir ülkedeki kültürel faktörlerin girişimcilerin algılarını ve özelliklerini nasıl etkilediğini göstermeye çalışır.

2.1.11. Bireysellik-Toplumsallık (Birey Kültürü - Toplum Kültürü)

Aydınlanma felsefesi, geleneksel otoriteye karşı durarak, evrensellik iddiası taşıyan "bireycilik" kavramını düşünce odağına yerleştirmiştir (Altun, 2002: 33).

Modernite insanı, geleneksel yapıların boyunduruğundan kurtulma ile birlikte, ahlaki değerler alanını kendi aklı ile düzenleyen seküler bir bireye dönüşmüştür. Bireyin kendi aklı ile kendi yaşamını düzenleyebileceğine olan inanç (bireyin özerkliği) Aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer almaktadır (Cevizci ve Küçükalp, 2009: 101).

Bireysellik doktrine göre, bireylerin menfaatlerinin ahlaki bakımdan grubun menfaatlerinden daha üstün olduğuna inanılır. Birey imgesel olarak toplumdan önce varlığını kazanmıştır. Bu sebeple bireyin hakları da toplumdan önce mevcuttur. Bu doktrinde insan, ahlaki değer yargılarının kaynağı olarak görülmektedir. Sosyal teoride bireyselliğin karşıtı olan toplumsallık ise toplum çıkarlarının bireyin özerkliğinin üstünde olduğunu kabul eden doktrindir (Scott ve Marshall, 2005: 55).

Toplumsallık kavramı altında bireylerin sosyal bir kimliğe sahip olmaları, dayanışma, güven, mensubiyet duygusu, vazife ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi hususuna dikkat etme, paylaşma, diğerkâmlık ve diğer bireyler ile aralarında duygusal bağ kurma gibi hususiyetler bulunmaktadır. Oysaki liberal felsefe düşüncesine dayanan bireysellik kavramı altında ise kendi başına karar alma, kendine özgürlük, ahlaki plüralizm, otonomi, bireysel sorumluluk hususiyetleri önem arz etmektedir (Yayla, 2011: 51).

2.1.12. Socius Kavramsallaştırması ve Türk Sosyoloji Geleneğinin Arka Planı

Socius; insanoğlunun yaşamı deneyimlediği, tarihsellik ve kültürselliğe sahip olduğu çok katmanlı, çok çehreli bir insan birlikteliğidir. Bu kavramı ilk kullananların başında Hannah Arendt gelmektedir (Arendt, 1944: 47). Socius, oikosu da polisi de kapsayan bir kavramdır. Oikos, sociusun mikro ölçekli (birincil ilişkilerin), polis ise makro ölçekli (ikincil) ilişkilerin hakim olduğu formlarıdır. Sosyal birim ise sociusun ana bileşenidir. Sosyal birimler; “sosyal edim”lerdir. Sosyal edim durumu epistemik değil ontolojik bir durumdur. Sociusu inşa eden sosyal birimler ikiye ayrılır: Sosyal şahıs ve kolektif şahıs. Bu ikili arasındaki esas ayrım; sosyal şahısların biyolojik ve psikolojik öğeleri olmasına karşılık kolektif şahıslarda bu öğeler bulunmamaktadır. Tarih ve kültür, aynı yeteneklere sahip sosyal birimler olarak birbirleri ile karşılıklı etkimeye girdiğinde

varlıkları kaim olur. Sosyal birimler arasındaki karşılıklı etkimenin mahsulü olan tarih ve kültür, kendilerinden sonra ortaya çıkmaya başlayan toplumsal birimlerin oluşumunun temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Polity ise; belli bir süre ve yerde ortak bir anlam dünyasını paylaşan, hâsılı şahısların kendi düşüncelerine danışmadan kamu yararı adına yöneltildiği bir socius biçiminden meydana gelen güç kullanmaya dayalı bir kolektif unsurdur. Polity sociusun içinden bir kez çıktıktan sonra tüm sociusları kendi nazarından tanımlamaya çalışmıştır (Touraine, 1998: 119-125). Polityi sociustan ayıran polityde yapılanlar ile bunlar üzerine belirtilen anlatımlar arasında mesafe bulunmasıdır. Polityde bu mesafenin azaltılması olanaklı değildir, hâlbuki socius polity olmayan insan beraberliklerini diyalog ile muhtemel kılmaktadır. Kamu yararı adına gerçekleştirilenler ile bu edimler hakkındaki ifadeler arasındaki mesafe, sayıları az güçleri ise oldukça fazla olanların menfaatleri doğrultusunda artıkça, socius politye dönüşür (Çelebi, 2007: 50-53).

Socius, her zaman ve mekânda var olan her zaman tarihi ve kültürel atmosferi olan bir bağlaştırıcıdır. Tarihsellik dinamizmi, geçiciliği, insan birikimlerinin olasılığını ve bunların gerçekleştirilmesindeki ilerleyişini gösterirken, kültürsellik her bir insan ilişkisinin özgülüğünü gösterir. Kültür sayesinde insanlar, zaman içinde yaşadıkları tüm hareketlere ve maruz kaldıkları tüm değişikliklere rağmen, yaşadıkları her ne olursa olsun ayakta kalabilir ve oldukları şeyi koruyabilirler (Wells, 1994: 45). Sosyal birimlerin yapılar inşa etmesini sağlayan kültürdür. Kültürsellik, bir sosyal birimin failliğini göstermeyi mümkün kılar. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın Gülhane Parkı'nda okunmasından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu tarih olan 1923'e kadar bir yandan saray ve çevresi, diğer yandan Jön Türk olarak adlandırılan Türk aydını; devletin kurumsal yapısını yeniden düzenleyerek Osmanlı Devlet yapısını sağlamlaştırmak ve çağdaşlaştırmak için sert girişimlerde bulunmuşlardır. Auguste Comte'un sosyolojiye atfettiği üç hal yasası çerçevesinde insanoğlunu metafizik düşünceden pozitivist düşünceye ve dolayısıyla pozitivist bir sociusa aktarma vazifesi Jön Türkleri kendisine hayran bırakmıştır. Jön Türkler, ideal tipte pozitif toplum aracılığı ile Osmanlı Devleti'ni ve toplumunu modernite projesine dâhil etme hırslarını rasyonelleştirme eğilimindeydiler. Ancak, kısa bir müddet sonra saray ile Jön Türklerin arası bozulmuştur. Sarayın reform hızı, Jön Türklerin değişiklik isteklerine karşılık veremez hale gelmiştir. Saray idaresi, kendi idare sistemine yakın gördüğü Prusya Devleti ile reform çalışmaları yürütürken, Jön Türkler ise bilhassa çağcılları olan Fransız Jakobenleri'nin siyasi düşüncelerini rehber edinmeye başlamışlardır. Jön Türklerin gereksinim duydukları şey

sarayın savunduğunun aksine tarihin ve kültürün hafızası değil; aksine devrim Fransa'sında olduğu gibi bir mit olarak kabul ettikleri modernleşmenin önünde engel olarak algıladıkları unsurlardan kopmaktır. Onlara göre pozitivizm sayesinde, teolojik ve metafizik aşamaları yaşamadan, en üst olan pozitivist aşamaya erişmek olasıdır (Işın, 1985: 352-362). Pozitivist aşamaya eriştikten sonra da Emile Durkheim, Herbert Spencer ve John Stuart Mill'in organizmacı toplum ideali somutlaştırılarak, özgür ve modern olmak olanaklı olacaktır. Mevcut koşullarda, en sık danışılan başta Emile Durkheim olmak üzere çağdaş Fransız sosyologlardır. Bu dönemde en bilinen Türk sosyologları ise batılıların Prens Sabahattin dedikleri Sabahattin Efendi ve Ziya Gökalp'tir. Prens Sabahattin, adem-i merkeziyetçilik ve kişisel girişimciliğe verdiği önemle tanınmaktadır. Prens Sabahattin'in, bütün yaşamını siyasi çekişmeler ile geçirmiş olsa da sosyolojiye yaptığı vurgu, özünde polityden değil sociustan bahsettiğini ve onu önemseddiğini göstermektedir. Prens Sabahattin, polity-merkezli idare anlayışının Türkler arasında cemaatçi unsurlar taşıyan bir socius meydana getirdiğini, bu toplumsal zihniyetten vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir (Çelebi, 2008: 678-679).

Türk sosyolojisinin çok önemli bir figürü olan Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'in aksine, sociusun değil politynin sosyoloğudur. Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'in temsil ettiği Le Play ekolüne Türk toplumunun cemaatçi yapısına vurgu yaparak bu yapının varlığını korunması noktasında bilerek muhalefet etmiştir. Fransız sosyolog Emile Durkheim'in sosyolojik yöntemlerini Türk sosyolojisinin ve Türk devlet yapılanmasının epistemik paradigması haline getiren Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'in 1915 yılında Türkiye'de ilk sosyoloji bölümünü kurması ve Durkheim sosyolojisini müfredatta hâkim konuma getirmesi ve ders olarak okutması aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen Emile Durkheim'in organizmacı toplum idealinin günümüzde bile etkisini devam ettirmesini sağlamıştır (Parla, 1989: 48).

2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kalkınma kuramları, kuramsal çerçeve başlığı altında modernleşme, bağımlılık ve yeni kalkınma kuramları olarak incelenmiştir. Makroekonomik hususlara yoğunlaşan modernleşme kuramında, iktisadi kalkınma ile yapısal değişim süreci arasında yakın ve ortak bir ilintinin var olduğu kabul edilmektedir. Kalkınma sürecini içsel unsurlara

bağlayan modernleşme kuramcılarının aksine bağımlılık kuramcıları bu süreci kapitalist sistemin dışsal yayılmacı anlayışına bağlar. Bu geleneksel kuramlar dışında ise küreselleşme ile birlikte değişen paradigma paralelinde yeni kalkınma kuramları alt başlıklarında; neo-klasik, temel ihtiyaçlar ve insani kalkınma kalkınma kuramları açıklanmıştır.

2.2.1. Modernleşme Kuramları ve Eleştiriler

Modernleşme kuramları, ABD’de bir takım sosyal bilimcinin marksist iktisadi yaklaşımlara alternatif bir kuram oluşturma uğraşının sonucunda ortaya çıkmıştır. Modernleşme kuramının temsilcileri arasında Talcott Parsons, M. J. Levy, D. Lerner ve N. J. Smelser’in adları sıralanabilir. Bu sosyal bilimciler klasik sosyoloji kuramcıları olan Auguste Comte, Emile Durkheim, Herbert Spencer ve Max Weber’in çizgisini takip etmişlerdir.

Yalnızca sosyoloji disiplini ile sınırlı olmayan, iktisat, kamu yönetimi ve siyaset bilimi, etnografya, antropoloji gibi disiplinler arası çalışılan modernleşme kavramı irdelendiğinde “geleneksel” ve “modern” arasındaki dikotomik ayrışmayı temel alır. Modernleşme; sanayileşme, şehirleşme, sihir ve dinsel öğretilerin önemini kaybetmesi, rasyonelleşmenin hâkimiyetinin artması, demokratikleşmenin yaygınlaşması, aşırı ferdîyetçilik ve daha birçok farklı dönüşümleri kapsamaktadır. Modernleşme kuramları da bu değişimlere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kuramsal yaklaşımlar gelişmiş Batılı ülkelerin iktisadi sistemlerini (kapitalizm) kalkınmışlık noktasında ulaşılacak son nokta olarak görerek bu aşamaya gelmek için az gelişmiş ülkelerin geçmesi gereken aşamaları tanımlamışlardır.

2.2.1.1. Talcott Parsons

Talcott Parsons Modernleşme Kuramı’nı, Emile Durkheim’in “İşbölümü” kavramı ile Max Weber’in “Protestan Ahlakı” kavramları üzerine inşa etmiştir. Modernleşme Kuramı’na göre az gelişmiş ülkelerin modernleşme yolunda varacakları son istasyon İngiltere ve ABD’dir. Zira Talcott Parsons, Modernleşme Kuramı’nı İngiltere ve ABD’nin kalkınma deneyimleri üzerine kurgulamıştır. Bu kuramsal

yaklaşımında toplum gelişirken sosyal dayanışmanın nasıl sürdürülebileceği ve ekonomik gelişmenin devam etmesi için bu değerlerin nasıl üretileceği esas meseledir (Hass, 2007: 48-49).

Talcott Parsons, kuramsal yaklaşımında orta sınıfları, demokratik bireyciliği ve Hristiyan akidesi ile müşterek unsurlar içeren sosyal demokratik değerleri gözetmiştir. Böylelikle oluşturduğu sosyolojik kuram ile bireylerin seküler bir toplumsal sistemde psikik ve dini hususiyetlerini tatbik edebilmelerine imkân tanımıştır. Talcott Parsons'a göre modernleşme, toplumsal alana yayıldıkça sekülerleşme süreci bireylerin hayatlarında kutsal olanın/Tanrının işlev ve ehemmiyetini azaltacaktır (Best, 2015: 173).

2.2.1.2. Marion Joseph Levy

Marion Joseph Levy, modernleşmeyi betimleyerek modern olan ve olmayan toplulukların farkları üzerine yaklaşımını geliştirmiştir. Marion Joseph Levy modernleşmeyi otorite ve güç aletlerinin maddi anlamda kullanılma derecesi şeklinde tanımlamış, toplumları modern olan ve olmayan şeklinde sınıflamıştır. Modernleşme sürecini her toplumun bir şekilde uygulanacağını ifade eden Marion Joseph Levy'e göre bu süreç her toplumda farklı bir biçimde gelişecektir. Modern olmayan toplumları; tek taraflı bağımlılığın olduğu, geleneksel aile ilişkilerinin yaşandığı, merkezileşmenin olmadığı, uzmanlaşmış örgüt yapısının çok düşük düzeylerde olduğu bir toplum yapısı şeklinde betimler. O'na göre rasyonelleşmenin, bürokrasinin ve merkezileşmenin olduğu toplum modernidir (Tetik, 2010: 31).

2.2.1.3. Daniel Lerner

Daniel Lerner, modernleşmenin evrensel bir ilerleme süreci olduğunu bu değişim sürecinden hiçbir toplumun ilişiksiz olamayacağını düşünmektedir. Modern insan tipinin girişimci tipolojik hususiyetlere sahip olduğunu belirten Daniel Lerner, modernleşmeyi kentleşme temelinde ifade etmektedir. Daniel Lerner'e göre modernleşmenin en önemli yönü akılcılık ile tanımlanan ve bu hususiyetlerle ortaya çıkan özgür kişiliktir (Altun, 2002: 112-121).

2.2.1.4. Neil J. Smelser

Neil J. Smelser, sosyolojide yapısal fonksiyonel yaklaşımı benimsemiştir. Neil J. Smelser tarafından modernleşme kuramına yapılan en önemli katkı, modernleşmenin yapısal farklılaşma içerisinde betimlenmesi ve ekonomik büyüme ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkinin karşılıklı bir şekilde incelenmesidir.

Neil J. Smelser'e göre modernleşme birbirleri ile ilişkili çevre, sanayi, tarım ve teknoloji olmak üzere dört alandaki dönüşüm süreçlerinin münasebeti ile meydana gelir. Bu durum toplumsal yapının etkilenmesine ve farklılaşmaya neden olmaktadır. Farklılaşmalar ise aile, din, eğitim ve politika konularında belirgin olmaktadır. Modernleşme bu anlamda ekonomik kalkınmayı da kapsamaktadır. Neil J. Smelser'e göre modernleşme ekoloji, sanayi, tarım ve teknoloji konularında çeşitli toplumsal yapıların meydana getirdiği dönüşümün ifadesidir (Altun, 2002: 133-134).

Batılı ülkelerin modernleşme süreçlerinin esas etkilerini tespit etmede ve Batılı olmayan ülkelerin değişim süreçlerinin bildiriminde modernleşme kuramları önem taşımaktadır. Bilhassa da tradisyonellik ve modernlik kapsamında, "birinin mevcudiyeti diğerinin mevcudiyeti için yıldırma" olarak görüldüğü zihniyetinin değişmesi bakımından anlamlıdır. Buna ek olarak pozitivist bilim paradigması monist bir bakış temelinde insanlara, fenomenlere ve gerçekliklere yaklaşırken objektif olmayı savlasa da henüz modernleşme kuramlarının tekliği hususunda ortak görüşe varılabilmiş değildir. Zira bu değişimin evrensel kanunları belirli bir çerçeveye sahip değildir. Doğrusu bu hususta birçok fenomen ve süreç modernleşme kuramı altında bulunmaktadır. Bununla birlikte sosyal bilimlerdeki modernleşme kuramları, modern yapı ve fail ile alakalı farklı anlatımlar içermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen mevcut olan modernleşme kuramları ve bu kuramların revize edilmesine yönelik çabalar, modernleşme kavramının tanımlanmasında önemli katkılar sunmuştur.

Modernleşme kuramcılarına göre gelişmekte olan ülkeler Batılı ülkelerin takip ettiği kalkınma aşamalarını (Rostow, 1980: 18-20) takip etmesi gerektiği gibi bir kabülden hareket etmektedirler. Bu kuramcılara göre evrensel bir hakikat olarak kabul edilen pozitivist temelli yol, gelişmekte olan ülkelerin farklılıkları ne olursa olsun kalkınmalarını gerçekleştirebilmelerini sağlayacak tek ulvi yoldur. Türkiye'de bu görüşü

savunanların başında Niyazi Berkes gelmektedir. Niyazi Berkes (1975: 71)'e göre Tükiye'nin ancak Cumhuriyet devrimleri ile uzun yıllardan beri süregelen kalkınma ile ilgili sorunları nihai bir çözüme kavuşma imkânı bulduğunu iddia etmiştir.

Modernleşme kuramı monist anlayışın doğurduğu olumsuz sonuçlardan dolayı birçok eleştiri almıştır. Uluslararası kalkınma kuruluşlarının (Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu) geliştirmekte olan ülkelere uygulamış oldukları kalkınma reçeteleri ve müdahale önerilerinin işlevsiz kalması üzerine 1965'ten sonra modernleşmenin kuramsal yaklaşımlarına Latin Amerika ülkelerinde (Arjantin, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Porto Riko, Bolivya, El Salvador, Kosta Rika, Brezilya, Meksika, Küba, Honduras, Ekvador ve Guatemala) geleneksel marksist ve yapısalcı düşünürlerden karşı eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Paul Baran, Andre Gunder Frank, Dos Santos, Immanuel Wallerstein, Samir Amin gibi sosyal bilimciler Bağımlılık Okulu çatısı altında modernleşme kuramına karşı eleştirel kuramlar geliştirmişlerdir.

2.2.2. Bağımlılık Kuramları ve Eleştiriler

Neo-Marksist kalkınma kuramları içinde kalkınma alanyazınında üzerinde en fazla konuşulan yaklaşımlardan olan bağımlılık kuramları diğer neo-marksist kalkınma kuramları gibi merkez periferi dikotomisi üzerine odaklanmıştır. Bu kuramsal yaklaşımı savunanlar ortodoks marksizmin terminolojisini kullanarak modernleşme kuramlarının ortaya çıkarmış olduğu boşluğu doldurma çabası içine girmişlerdir. Bağımlılık kuramcılarına göre açlık, azgelişmişlik, yoksulluk gibi belli başlı problemler, kapitalist sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Bağımlılık kuramı, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında bulunan ilişkilerin yapısını analiz etmeye çalışır. Azgelişmişliği açıklarken, gelişmişlik ile olan münasebeti vurgulamaktadır. Bağımlılık kuramı azgelişmişlik üzerine yoğunlaşmakta, başta marksizm ve yapısalcılık olmak üzere iki önemli referanstan etkilenmekte, toplumsal problemler ve eşitsizlikler üzerinde durmaktadır. Bağımlılık kuramının en önemli hususiyeti iç ve dış etmenler arasında bulunan etkileşime yaptığı vurgu ile çözümleme yapmasıdır. Bu kurama göre az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında kontrol ve güce dayanan bir sömürü ilişkisi vardır. Bu kuramı savunanlara göre kapitalist sistemde az gelişmiş olan ülkeler, sömürü ve yoksulluk

çarkına hapsolmuştur. Bu kurama göre az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin kalkınma düzeyleri gelişmiş/batılı ülkelerin iktisadi menfaatlerine ters düşmektedir.

Kalkınma alanyazında Türkiye’de bağımlılık kuramlarının öncüsü olarak kabul edebileceğimiz düşünce akımı 1932 yılında yayımlanmaya başlanan “Kadro Dergisi” ve onun etrafında şekillenen düşünce akımıdır. Derginin düşünür ve yazarları Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Vedat Nedim Tör’dür. Hareketin temel düşüncesi Mustafa Kemal Atatürk’ün mimarı olduğu inkılapların Türk toplumu ve devlet yapılanmasında başat bir konuma gelmesini sağlamaktır. Bu noktada Türk Kurtuluş Savaşı’nı ve Atatürk İnkılapları’nı uluslararası emperyalizme karşı bir bağımsızlık savaşı ve karşı duruş olarak görmüşlerdir. Dergi, liberal iktisadi kurama karşı olarak ekonomide devletçilik ilkesini savunan yazılar yayımlamıştır. Kadro hareketi her ne kadar bağımlılık kuramı gibi neo-marksist kuramdan beslense de kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir yol arayışında olmuşlardır. Kadrocuların temel düşünceleri aynı bağımlılık kuramında olduğu gibi sömüren-sömürülen dikotomisidir. “Kadro Dergisi” 1935 yılında toplam otuz altı sayı ile yayın hayatını sona erdirmiştir. 1960’larda bağımlılık kuramının önemli temsilcilerinden olan Andre Gunder Frank’ın kapitalist bağımlılık anlayışına karşı sunmuş olduğu tezi Şevket Süreyya Aydemir, “Kadro Dergisi”ndeki makalelerinde kaleme almıştır. Şevket Süreyya Aydemir’e göre bir ülkenin endüstrileşmesi yalnız emperyalist batılı (merkez) ülkeler ile asimetrik olan iktisadi münasebetin asgari düzeye indirilmesi ile sağlanabilir (Karaömerlioğlu, 2002: 86).

Türkiye’de düşünce yapıları gereği bağımlılık kuramına benzerliği ile bilinen Kadroculara göre, Marksist anlamda sınıf sömürsünün üzerinde milli egemenlik noktasında uluslararası bir sömürüye dayalı bağımlılığın olduğu ve Türkiye gibi çevre statüsünde olan ülkelerin bu sömürü ilişkisinden çıkabilmesi için kapitalizm ve sosyalizm haricinde üçüncü bir yola ihtiyacı vardır. Günümüzde neo-liberal politikaların açmazlarının bir şekilde irdelendiği üçüncü yol denemeleri 2000’li yılların başında Anthony Giddens’in yayınladığı “Üçüncü Yol - Sosyal Demokrasi’nin Yeniden Dirilişi” (2000) adlı çalışmasında tekrardan sosyoloji ve kalkınma alanyazınında gündeme oturmuştur.

2.2.2.1. Prebisch ve ECLA

1948'de kurulan ECLA'nın başkanlığını Prebisch yapmıştır. Bağımlılık kuramının şekillenmesinde Prebisch'in Latin Amerika'daki sanayileşmenin piyasa insafına bırakılamayacağı, planlı bir şekilde yapılacak sanayileşmenin gerekli ve devletin rolünün hayati olduğu ile ilgili görüşleri etkilidir. Çevre ve merkez kavramları ise bağımlılık düşüncesinin kalkınma iktisadına yaptığı en önemli katkıdır. Bu düşünce yapısalcı yaklaşımı benimsemekte, kalkınamamanın sebebi olarak hammadde ihracı odaklı dış ticaret yapısını görmekte ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. ECLA temelinde ortaya atılan bu görüşler kalkınma iktisadından bağımsızmış gibi görülmektedir ancak modernleşme paradigmasından kopmamaktadır (Ercan, 2012: 126-128).

2.2.2.2. Paul Baran

“Büyümenin Ekonomi Politikası” (1974) isimli eserinde Paul Baran, modernleşme kuramına eleştiriler getirmiştir. O'na göre çevre ülkelerin ekonomik bağımsızlığının korunması ve kapitalist reçete ile gelişmesi mümkün değildir ve çağcıl bir role sahip değildir. Az gelişmiş olmanın sebebi ise Batı Avrupa'nın kalkınmasıdır. Pek çok ülkenin Avrupa tarafından sömürülmesi, kolonyal ülkelerde meydana getirilen artığın Avrupa'ya aktarılması Avrupa'nın kalkınmasına katkı sağlarken, sömürge ülkelerini ise geri kalmaya itmiştir. Paul Baran'a göre az gelişmiş ülkeler kapitalist sömürden kurtulmak için akılcı çözümler üretmeli, toplumcu odaklı iktisadi planlamalar yapmalıdır (Ercan, 2012: 129-130).

2.2.2.3. Andre Gunder Frank

Andre Gunder Frank (1975: 108)'a göre geri kalmışlık tabii bir durum değildir; kapitalist sistemin gelişimi ve çevre olarak tanımlanan ülkelerin merkez ülkelere entegrasyonu neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu duruma yol açan başlıca etmenler kültürel ya da iktisadi değildir; devlet yapılarının güçsüzlüğü ile irtibatlıdır ve bu durumdan kurtulmanın tek yolu kapitalist iktisadi sistem ile olan bütün bağların koparılmasıdır.

2.2.2.4. Dos Santos

Dos Santos'a göre bağımlı ve dominant ülke arasındaki münasebet bir eşitsizliğe sahiptir, dominant ülkenin bağımlı ülkeyi muhtelif zamanlarda farklı şekillerde sömürmesinin kendisine güç kattığını belirtir. Dos Santos'a göre kolonyal ülke kolonisi olan (çevre) ülkenin bütün insan kaynaklarını, yeraltı zenginliklerini, ihracat ve ithalatını kontrol altında tutmaktadır. Bu bağımlılık şekli ilk olarak 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Endüstriyel finansal bağımlılık ise ikinci bağımlılık şeklidir. Koloniyel bağımlılıktan sonra ortaya çıkmış, bu yol ile Avrupa sermayesi koloni ekonomilerini denetim altında tutmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu bağımlılık şekli de değişmiş ve teknolojik bağımlılık ön plana çıkmıştır. Dos Santos da diğer bağımlılık kuramcıları gibi Latin Amerika ülkelerinin geri kalmalarının nedenini kapitalist ekonomik sistemine entegre olmalarına bağlamaktadır (Bucak, 2003: 127-129).

2.2.2.5. Samir Amin

Samir Amin (2009: 101)'in temel tezine göre, az gelişmiş denilen çevre ülkelerde ve bunların ekonomilerinde kapitalist yayılmanın benzersiz bir çarpıtma ve biçimsizleştirme meydana getirmiş olmasıdır. Bu ülkelere yönelik genişleyen kapitalizm kendine has iç düzeni olan bir ekonomik yapının şekillenmesini engelleyerek dışa bağımlı bir büyüme gerçekleştirmektedir. Samir Amin'e göre çevre ülkelerin merkez ile bütünleşmesi, kapitalizmin talepleri ve buyrukları doğrultusunda olmaktadır. Bu kolonyal düzenden çıkış bütün dünyada kurulacak sosyalist düzen ile sağlanabilir.

2.2.2.6. Immanuel Wallerstein

Immanuel Wallerstein (2009: 35) 16. Yüzyıldan itibaren kapitalist dünya ekonomisinin var olduğunu ve bu ekonomik sistemin dünyanın üçlü kategorik bir yapı içinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; merkez, yarı perifer (yarı çevre/yarı yan) ve perifer (çevre/yan) dir. Immanuel Wallerstein'a göre sisteme egemen olan merkez, perifer ve yarı periferin artı değerine çeşitli şekillerde el koyar. Immanuel Wallerstein (2009: 35) bu kavramları Bağımlılık kuramının teorisyenlerinden Samir Amin'den almıştır.

Immanuel Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi Kuramı, bağımlılık kuramının temel öngörüsü olan merkez-çevre ülkeleri sınıflandırmasına gri bir tonlama ekleyerek yarı-çevre ülkeler kavramını geliştirmiştir. Aslında bu kapitalist sistemin dengede kalmasını sağlayan tampon bir kurum olarak da değerlendirilebilir. Yarı-çevre olan ülkeler, ne merkezde yer alan ülkeler gibi gelişmiş bir kapitalist ekonomik yapıya sahip ve çevre ülkeler üzerinde kolonyal ilişki kurmuş, ne de çevre ülkeler gibi pre-kapitalist bir ekonomik yapıda, merkez ülkelere karşı tamamen bir bağımlılık ilişkisi içerisindedir. Türkiye'de ise kalkınma alanyazınında Immanuel Wallerstein sıkı takipçisi olan Çağlar Keyder, çalışmalarının ilk dönemlerinden itibaren Immanuel Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi Kuramı'nı kendi kalkınma yaklaşımına temel olarak ele alır. Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar" (2000b), "Toplumsal Tarih Çalışmaları ve Dünya Ekonomisi" (2016) adlı eserlerinde Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemlerindeki yapıları Modern Dünya Sistemi Kuramı bağlamında değerlendirmeye çalışmıştır.

Bağımlılık kuramları modernleşme kuramlarına karşı bir refleks olarak ortaya çıkmıştır. Ortodoks marksizimden ve yapısalcı kuramlardan etkilenen bağımlılık kuramları en çok az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlıklarını tamamıyla dışsal faktörlere dayandırmaları nedeni ile birçok eleştiriye maruz kalmışlardır. Bağımlılık kuramlarında kalkınma kavramının anlamı açık değildir, kalkınma kapitalist gelişmiş ülkelerin gelişmesi olarak izah edilmiştir. Az gelişmiş ülkelerde sömürünün kantitatif ve kalitatif yoğunluğu belirlenmemiştir. Modernleşme kuramındaki geleneksel/modern dikotomisi bağımlılık kuramlarında da merkez-uydu, egemen-bağımlı, gelişmiş-az gelişmiş gibi ikili bir yapı üstüne kurulmuştur. Bu dualite açmazını sistemsel manada sadece Immanuel Wallerstein aşmış durumdadır (Erdoğan, 2000: 185).

2.2.3. Yeni Kalkınma Kuramları ve Eleştiriler

Bilimsel paradigmanın değişmesi, Ortodoks kalkınma anlayışını da değiştirmiştir. Modernleşmenin ve ilgili kuramların temelinde pozitivizm vardır. 20. Yüzyılın başından beri, bilim alanındaki değişiklikler yaşamın her alanında farklılıklar yaratmıştır. Niels Bohr'un öncülüğünü yaptığı "Kuantum Teorisi", nedensellik ve pozitivizm ilkesine büyük bir darbe vurmuştur. Aynı zamanda, Albert Einstein'ın zaman ve mekândan bağımsız olan

tek doğru cevap olduğunu öngören pozitivist bilgi anlayışı, temelde evrenin görecelilik teorisinin açıklanmasına dayanarak sarsılmıştır (Şaylan, 2002: 184-185).

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara değin kalkınma, kişi başına düşen gelir artışına göre değerlendirilmekteydi. Hızlı büyüme oranlarının sosyal refahı artırmak için yeterli olmadığı anlayışı 1970'lere gelindiğinde anlaşılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, işsizlik, yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanması ve gelir dağılımı gibi daha önce görmezden gelinen hususlar kalkınma alanyazınının öncelikli konuları haline gelmiştir (Mihçi, 1996: 75).

Klasik iktisatçılar açısından fiziksel sermaye, emek ve toprak üretim faktörleri olarak görülürken, 1960'lardan bu yana neo-klasik iktisatçılar tarafından öne sürülen çeşitli argümanlar ile insan sermayesi kavramı öne çıkmıştır. Bu dönemde kalkınma kuramcıları, fiziksel sermayeye, insan sermayesi ve bilgi sermayesinin yanında ekonomik büyümenin başarılı olması için sosyal sermaye kavramına da vurgu yapmaya başladılar (Mankiw, vd., 1992: 402-430; Romer, 1986: 1002-1030; Nonneman ve Vanhocht 1996: 944-952).

2.2.3.1. Neo-Klasik Kalkınma Paradigması ve Washington Uzlaşması

Washington Uzlaşması, neoliberal iktisat politikaların başta kapitalistleşmiş ülkeler olmak üzere, dünya genelinde uygulanabilirliğini amaçlayan, bu bakımdan neoliberalizmin ruhunu yansıtan bir oluşumdur. Washington Uzlaşması, 1980'lerden başlayarak Latin Amerika devletleri ve diğer gelişmekte olan ülkelere ABD ve Bretton Woods kuruluşu olan IMF ve Dünya Bankası'nın (WB) kalkınma yolunda yapmalarını istedikleri bir dizi talimat seti olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberal mahiyetteki bu reçete, devletin gelişen ekonomilerdeki rolünü minimuma düşürmeyi, kaynak tahsis edilirken piyasaların serbest bir şekilde işlemlerini esas almaktadır. İktisadi kalkınma kuramı ve pratiği bakımından Washington Uzlaşması, kamu otoritesinin öncülüğünü imleyen keynesyen politikaların müdahaleci anlayışının yerine, piyasa-merkezli politikaların geçmesini hızlandırmak için uygulamaya koyulan bir manifesto olarak da tanımlanabilir (Yıldırım, 2011: 5-19). Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile ABD ve İngiltere ile eş zamanlı olarak Neo-klasik kalkınma paradigmasını odağına alan kalkınma politikaları uygulamaya başlamıştır.

2.2.3.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

1970'lerin ortasında ortaya çıkan bu kavram ilk önce Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından önerilmiş ve daha sonra WB tarafından kullanılmıştır. 1970'lerin sonunda etkin kalkınma politikalarından biri olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerden yeterli ilgiyi görmemiştir. Borç krizi ve politik değişimler sonucunda, bu ülkelerdeki yoksulluğu azaltıcı politikalar 1980'li yılların başlangıcında sona ermiş fakat akademik anlamda yapılan çalışmalar sürmüştür (Stewart, 2006: 17).

ILO ve WB'nin getirdiği Temel İhtiyaç Yaklaşımı, 1974 raporunda WB'nin 1974 Büyüme ile Yeniden Dağılımı ile yoksulluk kavramı etrafında tartışılmıştır. Temel ihtiyaçları WB formundaki iki öge belirlemektedir (Han ve Kaya, 2004: 229):

1. Bireyin fizyolojik olarak hayatını devam ettirmesine imkân veren konut, beslenme, giyim vb. temel ihtiyaçlar,
2. Ulaşım, eğitim, kullanma ve içme suyu, sağlık vb. diğer hizmetlerin karşılanmasıdır.

2.2.3.3. İnsani Kalkınma

İnsani kalkınma kavramı, insanların hür iradelerinden uzun ve sıhhatli bir ömür yaşamalarına, bilgili olmaktan kaliteli bir hayat standartlarına sahip olmaya kadar olan bütün seçeneklerinin genel bir sürecidir. İnsani kalkınma kavramı, gelir ve nicel büyüme odaklı kalkınma kavramından çok daha içerikli olması ile birlikte, kalkınma çalışmalarının merkezine insanı koyan bir kuramsal yaklaşımdır (Sen, 2004: 14). Bu yaklaşıma göre kalkınma salt gelir ve büyüme odaklı tasvir edildiğinde, insanların esas kapasitelerindeki noksanlığı örtebilmektedir. Bu kapsamda, bir ülkede kişi başına düşen milli gelir yükselirken o ülkede hayatını sürdüren insanların doğuştan beklenen yaşam sürelerinin yahut okullaşma oranlarının yükselmediği üstelik düştüğü uluslararası kuruluşların hazırladığı raporlarda tespit edilmiştir (HDR, 1990: 9-16). Dolayısıyla bir ülkede, nicel olarak gelir yükselişinin yaşanması o ülkedeki insanların uzun ve sıhhatli bir ömür yaşamalarına, kaliteli bir hayat standartlarına sâhip olmalarını sağlayamamaktadır.

Dünyada 1970'lerin son çeyreğinden başlayarak, kalkınma alanyazınında insani kalkınmanın ölçülmesi ve insani kalkınma endeksinin unsurları (okur-yazarlık ve okullaşma, gelir düzeyi, doğuştan yaşam beklentisi, satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir) kapsamlı bir şekilde yer bulmuştur. Fakat Türkiye'de sosyoloji bilim dalında insani kalkınma yaklaşımını esas alan çok fazla çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bunun en önemli sebebi, Türkiye'de insani kalkınma kavramına ve kuramsal yaklaşımına gereken özenin gösterilmemesi ve bu hususta yeterli düzeyde sağlıklı ve güncel istatistiki verinin olmamasıdır.

İnsani kalkınma kavramı, insanların seçeneklerinin artırma sürecini ve elde etmiş oldukları kaliteli bir hayat düzeyini belirtmektedir. Bu insani kalkınmanın iki farklı tarafının farkına varılmasına dayanak olmaktadır. Bu taraflardan ilki, sağlığın güçlendirilmesi ve bilginin artırılması gibi insan kapasitesinin bir formudur. İkincisi ise insanların erişmiş bulundukları kapasitenin kullanımıdır (HDR, 1990: 10). İnsani kalkınma hem emtiaların üretim ve bölüşümü hem de insan kapasitesinin kullanımının yaygınlaştırılması ile alakadar olmaktadır. Üstelik insani kalkınma, insanların kendi hayat döngülerini sağlayabilmek için ne yapmaları ve neye sahip olmaları gerekliliği üzerine odaklanır. İnsani kalkınma daha geniş anlamı ile sadece zaruri gereksinimlerin tatmini ile değil, bununla birlikte devingen bir yapı olarak insanın gelişimi ile ilgilenmektedir (HDR, 1990: 11). P. Streeten (1994: 232) da kalkınmanın odağına insanı yerleştirmektedir. P. Streeten'in yaklaşımına göre kalkınmanın gerçekleştirilmesi için insanın bir ideal olarak ele alınması, insanların seçeneklerinin artırılması üzerine odaklanmalıdır.

“Amartya Sen'e göre toplumun kalkınması kabiliyetlerin genişlemesi demektir. Daha fazla insan kendi toplulukları içinde yer alabiliyorsa, sağlıklı ve güvende ise o zaman o toplum ilerlemiştir. Eğitim size öncelikle okuyabildiğiniz, yazabildiğiniz ve şeyler hakkında düşünebildiğiniz zaman olabileceğiniz kişi olma özgürlüğü sunar. Demokrasi de insanlara toplumlarının nasıl yönetileceğine tesir etme imkanı verir ve dolayısıyla Sen için bu bizatihi kalkınmanın parçası olan bir başka özgürlüktür. Gerçek kalkınma malların üretimi ile ölçülen ekonomik kalkınmadan öte bir şeydir. Gerçek kalkınma insani kalkınmadır; yani daha fazla bireyin nitelikli bir yaşam sürdürmek için elzem olan yeteneklere haiz olmakla ortaya çıkan özgürlükleri yaşamasıdır” (Kishtainy, 2018: 293).

İnsani kalkınma kuramsal yaklaşımını savunan sosyal bilimcilerin etkisi ile insan odaklı kalkınma yaklaşımı kapsamında insanlara daha kaliteli bir hayat

sürdürebilmelerini sağlamak üzere rehberlik eden Birleşmiş Milletler'in kalkınma kuruluşu olan UNDP, 1990 yılından başlayarak her yıl sistematik olarak insan odaklılık kapsamında "İnsani Kalkınma Raporu" (Human Development Report, HDR) yayımlamaya başlamıştır. UNDP'nin insan odaklı kalkınma düşüncesini aksettiren ve 1980'lerde Amartya Sen'in kullanmış olduğu kapasite kavramı esasına dayanan İnsani Kalkınma Endeksi (İKE) "İnsani Kalkınma Raporu"nın içinde bulunmaktadır. Bu Raporun yayımlanması ile insani kalkınma kavramı oluşturulmuş ve kalkınma bakış açısı çok önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Rapor her yıl insani kalkınma endeksinde yer alan parametrelere göre hesaplamalar yapılarak yayımlanmaktadır. En son yayımlanan "2019 Yılı İnsani Kalkınma Raporu"na göre, yüksek insani gelişme kategorisinde yer alan Türkiye 189 ülke arasında 59. toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksine göre ise 66. sırada yer almıştır (HDR, 2019: 300).

2.2.3.4. Postmodernizm ve Kalkınma Yaklaşımı

Postmodernizm, kapitalizmin 1980'li yılların ilk yarısında artan bir biçimde "kendini tanımlaması" şeklindeki genişlemeye başlamıştır ve 1990'lardan itibaren halen üstün kültürel ve ideolojik açıklama tarzı olarak büyümeye devam etmektedir.

Postmodernizm küreselleşme, tüketim, devlet kademelerinde merkeziyetçi anlayışın değişmesi, bilginin metalaşması, yaşam tarzında yaşanan deformasyon gibi durumları açıklayan bir kavramdır (King, 2005: 215). Postmodernizme göre, endüstriyel dönem ile kapitalist toplumlar toplumsal sınıfları meydana getirdiler. Postmodern toplumlarda sınıfın değeri bulunmamaktadır. Onun yerini grup, cinsiyet, yaş, birey gibi öğeler ve onların kültürleri almıştır. İktisadi alanda, Fordizmin yerini Postfordizm almaya başlamıştır. Fordizmde büyük holdingler kitle pazarları için yarı vasıflı işgücünü kullanarak kitle üretim teknolojileri ile üretim gerçekleştirmektedirler. Postfordizmde ise pazar "parçalara" ayrılmıştır. Üretim daha küçük işletmeler vasıtası ile yapılmakta ve artan bir biçimde taşeronlar kullanılmaktadır. Postmodern kuram, özel teşebbüse, devlet kurumunun küçüklüğüne, devletin ekonomiye müdahale etmemesine ve rekabete dayanarak (Erdoğan, 2000: 215) neo-liberal iktisadi politikalar ile benzerlik göstermektedir.

Postmodernist kuramda başat tanımlama, eleştiri ile bile gelse, betimlenen modernist dünyanın kültürünü ve yapısını meşrulaştırmaktadır. Postmodernizmin bireysel direnişlerden bahsetmesi ve kapitalizmi eleştirmesi, kapitalizmi desteklemediği anlamına gelmemektedir. Aksine kalkınma yaklaşımlarını ve neoliberal ideolojiyi desteklemektedir.

Günümüzde bölgesel ve yerel ölçekte yapılacak başarılı bir kalkınmanın içeriği, kapsamı ve nasıl gerçekleşeceği tartışılmaktadır. H. J. Chang, bu konudaki eleştirel görüşleri ile tanınan bir isimdir ve günümüzde kalkınmış ülkeler hem oluşturdıkları kuramlar aracılığı ile hem de tavsiye ettikleri politikalar bakımından kalkınmakta olan ülkeler açısından yukarı çıkmalarını sağlayacak merdiveni ayaklarının altlarından itmektedir. O'na göre Batılı gelişmiş ülkeler tarafından kalkınmakta olan/az gelişmiş ülkelere uygulanan reform baskısı pek de olumlu netice göstermemektedir (Chang, 2009: 207-222). Sebebi ne olursa olsun son otuz seneye bakıldığı zaman batılı ülkelerin domine ettiği uluslararası kalkınma kurumları tarafından önerilen kuram ve politikaların gelişmekte olan ülkeler tarafından vaat edilen kalkınma dinamiğini oluşturmadığı göze çarpmaktadır.

Daron Acemoğlu ve A.J. Robinson'un "Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri" (2014) adlı eserine göre ise kalkınma ve kalkınma ile alakalı temel kavramlar üzerine tekrar düşünülmeli, kapitalist ilişkilerin karmaşık yapısı çerçevesinde tekrar ele alınmalıdır. Yukarıda farklı şekillerde tanımlı yapılan ve kuramsal temellerde açıklanmaya çalışılan kalkınmaya dair kavramların arka planında farklı iki tür kurumsal yapının varlığı bulunmaktadır. Bunlar dışlayıcı ve kapsayıcı kurumsal yapılardır. Bu yapılar anlayış olarak birbirinden farklıdır ve ülkelerin arasında bulunan farkın daha da açılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca ülkelerin siyasi ve ekonomik sistemleri üzerinde de etkiye sahiptir.

19. Yüzyıldan itibaren, özellikle sanayi devrimi ile birlikte değişen ve gelişen dünyada iktisat ve sosyoloji bilimleri çok önemli hale gelmiştir. Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi şüphesiz insanlık tarihi için çok önemli bir olaydır. Özellikle kapitalist sisteme ait sosyal ve politik olaylar sosyoloji ve ekonomi bilimindeki kuramların oluşmasını doğrudan etkilemiştir. Bu kuramsal çalışmaların genelinde kalkınmanın sadece ekonomik anlamda değil, bireysel ve toplumsal anlamda da gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kalkınma, birkaç aşamayı içeren çok yönlü ve zorlu süreçtir. Uyum sağlama iradesini ve ortak çalışmayı gerektiren kalkınma süreci için ülkeler arasında kültürel değer ve tarihsel arka plan paylaşımı, ekonomik-politik yönetim anlayışı ve karşılıklı kazanç uğruna feda edebilecek zihinsel dünyanın gelişimi de ayrıca ehemmiyet taşıyan unsurlar arasında yer almaktadır.

Ülkelerdeki siyasi politikaların özü kalkınma süreçleri ile doğrudan ilintilidir. Ülkelerin elinde bulunan kaynaklar bol olsa bile doğru politikalar uygulanmadığında istenilen düzeyde kalkınmanın sağlanması mümkün olmamaktadır. 19. Yüzyılda, Newtoncu fiziğe dayalı pozitivist düşünce tarafından şekillendirilen düşünce yapısı ve evrimci dünya görüşü az gelişmiş ülkelerin kalkınma rotasını Batılı modernist ülkelere çevirtmiştir. Tabiki bu yönelimin oluşmasında pozitivist temelli sosyoloji geleneğinin (Spencer, Comte ve Durkheim) etkisinde gelişen Talcott Parsons'un Sistem Kuramı bulunmaktadır. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu kuramsal yaklaşıma alternatif bir kalkınma kuramı geliştirilmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen az gelişmiş ülkeler kendi sosyo-ekonomik hususiyetlerine göre kuramlarda farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Ancak 1980 ve 1990'lar korumacılığa dayalı iktisadi kuramların çeşitli yollar ile alaşağı edildiği ve neo-liberal politikaların bu kuramların yerine ikame edildiği bir dönem olarak akıllarda yer edinmiştir. Bugün çok etkili olmasa da kalkınma alanyazında bu dönemde insan unsurunun göz ardı edildiği neo-liberal iktisadi yaklaşımlara karşı yeni alternatif sayılabilecek yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'de uygulanan iktisat politikalarının tarihsel seyrine bakıldığında dünyada baskın olan kalkınma kuramları ile eş zamanlı uygulamalar ile hayata geçirildiği görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SOSYOLOJİSİNDE KALKINMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Çalışmanın bu bölümünde özellikle 1940'li yıllardan sonra oluşturulmuş olan “kalkınma ve azgelişmişlik” kavramları ve kuramları üzerinde yapılan tartışmaların, Türkiye'deki karşılıkları ve akademik çevrelerin bu tartışmalara yaklaşımları ele alınmaktadır. Bu çalışmada çalışma derinliğinin ve genel çerçevenin daha iyi anlaşılması için kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

1945'ten sonraki süreçte, dünya ile eşzamanlı olarak Türkiye'nin toplumsal yapısında, siyasi kurumlarında ve diğer ülkeler ile girdiği uluslararası ilişkilerde, büyük değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde, gerek siyasal güç sahipleri, gerek sosyal bilim çevreleri kalkınma konularını uzun bir dönem ana gündem maddesi olarak görmüşlerdir. Türkiye'de batılı anlamda kendine özgü kuramsal yaklaşımlar oluşturulmasa da mevcut kuramsal yaklaşımların Türkiye özelinde kritiği yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu dönemde kalkınma konusu Türkiye'de daha çok ekonomik yönünden ele alınmış, yoğun bir şekilde de iktisatçıların gündemine girmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin son yüzyılında kalkınma sosyolojisi alanyazınına katkıda bulunmuş Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Niyazi Berkes, Behice Boran, Sabri Ülgener, Cavit Orhan Tütengil, İdris Küçükömer, Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu, Korkut Boratav, Baykan Sezer, Bahattin Akşit, Çağlar Keyder ve Ayşe Buğra'nın kalkınma ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Türkiye'de 1960 – 1970'li yıllar arasında kalkınma alanyazınında önemli bir yere sahip olan ATÜT kavramının geliştirilmesinde Karl Marx, François Bern'nin “Büyük Moğol'un Egemenliğinin Bir Tarifini İçeren Seyahatler” isimli eserinden yararlanmıştır (Kazancıgil, 1986: 178). Karl Marx, François Bernier'den hareket ederek Doğu'daki tüm hadiselerin temelinde toprakta özel mülkiyet olmadığını ifade etmekte, bunu da Doğu'nun gerçek anahtarı şeklinde tanımlamaktadır. Friedrich Engels ile Karl Marx ATÜT'ü daha da iyi duruma getirerek Doğu'nun hava koşulları ve devletin bu bağlamda yerine getirdiği görevleri ile açıklamışlardır.

Türkiye’de ise kalkınma sorunsalının arka planında geçmişin toplumsal yapısının olduğunu düşünen Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Niyazi Berkes, Çağlar Keyder, Doğan Avcıoğlu, Behice Boran ve Korkut Boratav Osmanlı sosyal yapısını açıklamak için ATÜT yaklaşımını temellendirmeye veya antitezini üretmeye çalışmışlardır. ATÜT’ün temel özellikleri kısaca; özel mülkiyetin yokluğu, doğu despotizmi, orta sınıf eksikliği, genel kölelik olarak tanımlanabilir (Divitçioğlu, 2010: 17; Kışlalı, 1987: 44-45; İslamoğlu, 1991: 18-19). Sencer Divitçioğlu, az gelişmiş bir ülke olmaktan nasıl kurululacağına yönelik yaptığı çalışmalarına Osmanlı toplumsal yapısını incelemek ile başlar ve bu yapının Karl Marx’ın oluşturduğu ATÜT kavramsallaştırması ile benzerlikler taşıdığını görmekte ve bu yapıyı ATÜT bağlamında değerlendirmektedir. Sencer Divitçioğlu ile birlikte bu görüşü savunanlar arasında İdris Küçükömer, Niyazi Berkes, Çağlar Keyder bulunmak ile birlikte Osmanlı Devleti’nin feodal bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğunu düşünen Doğan Avcıoğlu, Behice Boran, Korkut Boratav gibi sosyal bilimciler de vardır. Sencer Divitçioğlu için Osmanlı Devleti Batılı ülkelerden farklı olarak, Karl Marx’ın tanımladığı şekli ile komünal, kölelik ve feodalite merhalelerinden geçmemiştir. Doğan Avcıoğlu ise, Osmanlı Devleti ile Batılı ülkelerin bu hususta önemli benzeşmelere sahip olduğunu savunmaktadır.

3.1. ZİYA GÖKALP

Ziya Gökalp, kırk sekiz senelik yaşamında ümmet devrinden, millet devrine doğru hızlı bir şekilde geçen Türkiye’nin sorunlarına şahit olmuş ve bu sorunlara sağlıklı çözümler üretmeye çalışmıştır. Düşüncelerini üç saç ayağı (Türk Milleti, İslam Ümmeti ve Batı Medeniyeti) üzerine kurarak temellendirmeye çalışmıştır (Ülken, 1961: 31).

Devletçi ve korumacı Alman iktisat modelinin mimarı Friedrich List’in iktisadi görüşlerinden beslenen Ziya Gökalp’in, iktisat ile alakalı görüşlerinin temelinde milli iktisat kavramı vardır (Duru, 1965: 95-97). Ziya Gökalp, diğer bütün alanlarda olduğu gibi iktisat alanında da milli olmayı savunmakta, bu milliliği de yalnızca devletin yapabileceğini düşünmektedir. Ziya Gökalp’in düşünceleri, Türkiye’de uygulanan devletçilik politikalarının temelini oluşturmaktadır. Gökalp (1981: 76)’e göre milli iktisat anlayışı yalnızca kalkınma ve sanayileşme politikası değil, ayrıca milletleşmeyi sağlayacak bir araçtır. Milli iktisadın bu boyutunu makalelerinde şu şekilde ele almıştır:

“Türkleri bir millet durumuna getirecek ve Türk harsının müessesesini temin edecek faktörlerden biri de milli iktisattır.”

Gökalp (1982: 34-40), çağcıl devletin büyük bir sanayiye sahip olduğunu söylemektedir. Büyük bir sanayiye sahip olmak için Türkiye’de de aynı askeri alanda olduğu gibi, sanayi alanında da Batılı gelişmiş ülkelere ulaşmamız gerekmektedir. O’na göre ilk olarak Avrupa’nın en son bilimsel gelişimleri ile işe başlamalıyız. Türkiye’de milli iktisat hareketinin başlangıcında elektrik olmalıdır ve memleket devasa bir elektrik sistemine kavuşturmalıdır. Diğer taraftan devlet, özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilemeyecek her türlü alanda endüstri alanlarını kurmalıdır. Yerli ve zayıf olan şirketlerin ciddi işler gerçekleştirmeleri beklenmemekte, siyasi müdahaleler ile birlikte gelen yabancı sermayeden de bir hayır gelmemektedir bu nedenle kendi yağında kavrulmak en doğru davranıştır.

Ziya Gökalp’e göre Türklerin zihniyet dünyasının merkezinde devletçilik olduğundan, her şeyin devlet tarafından başlatılması ve yürütülmesi beklentisinin hâkim olduğunu söyler. Bu noktada Prens Sabahattin’in adem-i merkeziyetçilik temelli düşüncesinin Türkiye gerçekliği ile uyuşmadığını belirtir. Bu sebep ile Türkler’in ekonomi alanında yetkin olması ve kalkınmış ülkeler seviyesine çıkması için iktisadi bir devlet yapısına sahip olmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için de yüksek makamlı devlet adamları ve memurları iktisatçı olmalıdır. Ziya Gökalp’e göre Türkiye’de kurulan hükümetlerin başarısız olması, iktisat işlerinin de siyasetçiler tarafından yapılması yüzündendir.

Gökalp (1982: 34-40) “İktisada Doğru” adlı makalesinde Türkiye’de burjuva bir sınıf yetişmediği için, zevk alarak işlerini yapanların sayısının çok az olduğunu söyler. O’na göre Türkiye’de sanatkarların, büyük âlimlerin, filozofların, aydınların yetişmemesi, iktisadi hayatın çok geri olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa ülkelerinde sadece uzmanların eserlerine önem verilmekte, Türkiye’de ise her şeyden bahsedenler (Durkheim-mekanik dayanışma) otorite sayılmaktadır. Bir ülkede iktisadi yaşam ne kadar ileri (Durkheim-organik dayanışma) ise, işbölümü de o derecede derin olmaktadır. Hâsılı, iktisada (polity merkezli) önem verilmesi hem maddi bir zenginlik kazandırmakta hem de katma değeri yüksek olan faaliyetlere ortam hazırlamaktadır. Bir ülkede yüksek bir ekonomik hayat yoksa o ülkede felsefe, sanat, ilim, din, ahlak yüksek tezahür

gösterememektedir. Başka bir deyiş ile düşünsel zevklerin duyulabilmesi için dahi iktisadi hayat gelişmelidir. Görüldüğü üzere Ziya Gökalp altyapının üstyapıyı belirlediğini ortodoks marksist kurama yakın bir görüşü olduğu söylenebilir. Ancak Ziya Gökalp'in geleceğe ilişkin ön görüşü sosyalizm değil kapitalist temelli milli bir kalkınma modelidir.

Gökalp (1990: 178)'e göre iktisadın başlangıcı ihtiyaçlardır ve sermayenin ayırıcı özelliği, yeni bir servetin oluşturulması için kullanılan bir servet mahiyetinde olmasıdır. Türkler, bağımsızlığı ve özgürlüğü sevdiği için komünist olamamaktadır ancak eşitliği sevdiği için bireyci de kalamamaktadır. Ziya Gökalp'in bu tasvirinden hareket ile Türk toplumunun neden Weberyen tarzda rasyonel davranmadığını ve kapitalist ruha sahip olamadığının en önemli sebeplerinden birisi de bu kamucu yapısıdır. Prens Sabahattin de bu solidarist kamucu yapının bireyselleşmeyi engellediğini belirtir.

Gökalp (1990: 178)'e göre solidarizm, başka bir deyişle dayanışmacılık, Türk kültürü için en uygun sistemdir. Sosyal dayanışmaya yararlı olduğu müddetçe özel mülkiyet meşruttur. Komünistlerin ve sosyalistlerin özel mülkiyeti kaldırma girişimleri yanlıştır. Ancak bu yalnızca özel mülkiyet olacağı anlamına gelmemektedir, toplumsal mülkiyet de olmalıdır. Toplumun çabası ve fedakârlığı sonucunda ortaya çıkan ve bireysel emekten doğmayan fazla kâr, topluma ait olmalıdır.

Gökalp (1981: 83-84)'in iktisat ile alakalı önem verdiği bir diğer husus da Türk toplumunda iktisadi hayat ve din olgusu arasındaki ilişkiselliktir. O'na göre, Batıda iktisadi hayat ile din olgusu arasında bir bağ yoktur biz de ise iktisadi hayatı etkisi altına alan faiz yasağı, ağnam ve aşar vergisi gibi birçok dini buyruk bulunmaktadır. Bu hususta Sabri Ülgener de benzer bir analiz yapmaktadır. Sabri Ülgener'e göre iktisadi etkenlerin çözümlenmesi için çalışmanın içerisine ahlaki ve dini etkenlerin de yerleştirilmesinin gerekliliğini ileri sürmüştür. Ziya Gökalp, toplanan vergilerin, köylünün fazla üretim yapma meylini ortadan kaldırdığını ileri sürer. Zira çiftçi ne kadar çok ürün çıkarırsa o kadar çok vergi ödemesi gerekir. Bu durumun Türk köylüsünde bir kanaatkârlık hissiyatının oluşturduğunu ileri sürer.

Gökalp (1980b: 96)'e göre İslam akidinde zahitlik yoktur. Lakin yukarıda da belirtildiği üzere Türklerin genelinde para kazanma mevzuunda bir gönülsüzlük

oluşturmuştur. Bu anlayış Türkiye’de iktisadi hayatın gelişmesine ve Batı’daki gibi bir burjuva sınıfının oluşmasına mani olmuştur. Gökalp (1980a: 40)’e göre ise iktisadi yönden Batı medeniyetinden geri kalmış Türkiye’de çok çalışıp çok kazanmak her birey için bir vazife olmalıdır. Üretmek her ne kadar bireysel bir çaba olarak görünse de bunun katkısı hem topluma hem devleteredir.

3.2. PRENS SABAHATTİN

Prens Sabahattin Le Play ekolünün ve bilhassa bu ekolden Edmond Demolins tarafından savunulan bireyci anlayışı Türkiye’de yetkinleştirmeye çalışan sociusun sosyoloğudur. Prens Sabahattin’e göre devlet ve millet, birey üzerine kurulmuştur. Milleti oluşturan ve güç veren temel faktör bireyler olduğu için, toplumu geliştirmek için de tek tek bireyler geliştirilmelidir. Devletin görevi milleti oluşturan bireylerin mutluluk ve refahını sağlamaktır. Devletin temel taşı bireyler olduğu için devlet vatandaşların başarılı olmasını sağlamalıdır (TDV, 2019).

Prens Sabahattin’e göre toplumlar iki yapı altında düşünülebilir. Bunlardan birincisi genel bir yaşamı, bireysel yaşama egemen olan "Kamucu Yapı"dır. Bu tip toplumlarda ferdi kabiliyetler gelişmemiş ve şahsiyet körelmiştir. İkincisi ise "Ferdietçi Yapı"dır, yani bireysel teşebbüsün ilerlemesi neticesinde meydana gelen toplumlardır:

"Doğuda fertler aile, kabile parti veya devletin gücünden medet umarlar. Onların şahsiyetini dışarıdan gelen baskılar belirler. Fert baskılara uymak zorundadır. Bu sebeple bu tür toplum veya toplum yapılarında herhangi bir değişimde rol oynamak, fertlerin iradeleri dışındadır. İradesi dışarıdan tayin edilen bir kişi kendisini tayin eden nasıl hükmü altına alabilir? İşte Tazimattan beri gerçekleştirilmek istenen reformlar bundan dolayı sadece yazı üstünde kalmış ve sadece bir ismini değiştirememiştir. Değiştirmekten de öteye geçmemeye mahkumdur. Çünkü doğuda cemaat egemen iken, batıda fert muzafferdir" (Sabahattin, 1916: 104).

Sabri Ülgener ile benzer bir argüman kullanan Prens Sabahattin, Osmanlı Devleti’nin ilerlemesine engel olanın din değil, onun kamucu sosyal yapısı olduğunu savunur. Prens Sabahattin’e göre girişimci bir sınıf oluşmamasının temelinde Osmanlı toplum yapısının bütüncül olması ve eğitim sisteminin bireyleri özgür bir hayata hazırlayamaması yatmaktadır. Bu bütüncül yapı merkezietçi bir idareye “polity” neden olmakta ve memuryen zihniyetli toplumu meydana getirmektedir. Zira bireyin yüksek

statülü konumlara gelebilmesi ve geçimini sağlaması, Prens Sabahattin'e göre Max Weber'in geleneksel otorite olarak kategorize ettiği padişaha duyulan sadakate göre oluşmaktadır. Bu da "itaatkâr-memur" tipini ortaya çıkarmaktadır. Girişimcilik ruhu törpülenmiş olan Türkler, hep devlet memuru olarak çalışmaya teşvik edilmiştir. Bugün de siyasi politikaları belirleyen ve parti bildirgelerine konu olan husus, iktidara gelindiğinde kaç kişinin memur yapılacağı ile ilgili düşüncelerdir. Dolayısıyla girişken olmayan, risk almaktan korkan, Batıdaki burjuva sınıfından çok uzak bir anlayışa sahip bir insan tipolojisi oluşturmuştur. Bu tarz bir yapıda, Max Weber'in vurguladığı kapitalist-girişimci sınıfın oluşması imkânsızdır.

Prens Sabahattin'e göre düşünsel gelişim ve yetenek, sosyal hayat şartları tarafından belirlenmektedir. Çalışma ortamı ise sosyal örgütü oluşturmaktadır, bu nedenle çalışma, fikir ilerlemesi üzerinde dolaylı ve doğrudan etkiye sahiptir. Boş zamanın olması, hayal kurmaya ve düşüncelere dalmaya imkân tanımaktadır. Diğer yandan bütüncü aile tarafından tündengelim akıl yürütme tarzı verilmektedir. Bu tarz, fikrin deney ve gözlem yolu ile ilerlemesini engellemektedir (Özdemir, 2008: 309).

Prens Sabahattin (1965)'e göre girişimci insan, yalnızca bireyci toplumlarda yetişmektedir. Osmanlı Devleti'nde girişimci ve risk alan tüccarlar yerine, resmi görevi bir geçim şekli olarak gören insanlar ortaya çıkmıştır. Batı toplumları (insan failliği) bireyci, Doğu toplumları ise bütüncü (holistik) bir yapıya sahiptir. Bu farkın nedeni ise batıda bireyin, doğuda topluluğun üstün olmasıdır. Max Weber'in de vurguladığı gibi Osmanlı Devleti'nde kapitalist ve girişimci bir sınıf oluşmamıştır. Prens Sabahattin'e göre Türkiye üretim işlerini girişimleri ile ilerleterek sosyal çevreyi değiştirecek rasyonel (Max Weber) bireylerin yetişmesi ile ilerlemesini sağlayacaktır.

3.3. ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Z. F. Fındıkoğlu, 1920 ve 1940'lı yılların kalkınma ile ilgili tartışmalarına disiplinlerarası ve bütüncü bir yaklaşımla eğilen bir sosyolog olarak katkı sunar. Z. F. Fındıkoğlu'nun görüşleri iki farklı başlık altında ele alınmıştır. Z. F. Fındıkoğlu üzerinde yoğunlaştığı iktisadi öğretilerden sosyalizm ve kooperatifçiliğin insanlar tarafından doğru

bir şekilde anlaşılması için önemli gayret göstermiş, bu hususta birçok çalışma yürütmüştür (Önür, 2017: 161-180).

1920-1940 yılları arasında devleti yönetenler yeni kurulan devlette toplumsal düzene ve birliğe zarar verecek oluşumlardan uzak durulması ve Ziya Gökalp'in solidarist olarak tanımladığı Türk toplum yapısının düzeninin bozulmaması için korporatizm yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu yaklaşıma göre tüm sosyo-kültürel farklılıkların üstü örtülerek toplumun holistik bir bakış açısı ile tek bir potada eritilmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Fındıkoğlu (1967: 120-121) da dönemin ruhuna uygun olarak Türkiye'ye uygun bir kalkınma modelinin ana unsuru olarak gördüğü kooperatiflerin, Türkiye'deki ve dünyadaki seyri ile ömrünün imkân verdiği müddet içerisinde (1970'lere kadar) yakından ilgilenmiştir. Bu alaka neticesinde gerek yurdun farklı bölgelerinde, gerek yurtdışında yerinde gözlemler yapmış, yabancı bilim insanlarının Türkiye ve Dünya kooperatifçiliğine ilişkin görüş ve raporlarını incelemiştir. Bu çalışmalar neticesinde kendisinde oluşan birikim ile Türkiye'deki kooperatifçiliğin olumlu ve eksik yönlerine dair yeri geldikçe tespitler yapmış, kooperatifçiliğin geliştirilmesi adına görüşlerini beyan etmiştir.

Fındıkoğlu (1970: 75) bir sosyolog gözü ile Türkiye'nin doğusuna dair birçok saptamada bulunarak, tespit ettiği sorunlara aynı zamanda çözüm önerileri getirmiş ve belki de hepsinden önemlisi aksiyoner yönünün bir tezahürü olarak bölgenin refahını artırmak adına dernek faaliyetleri, seminer faaliyetleri ve diğer farklı kimi faaliyetlerde bulunmuştur. Kurulmasına ön ayak olduğu ve temsilciliğini yürüttüğü Tortum Kalkındırma Derneği ve bu dernek altında yürüttüğü çalışmalar bölgeye ilişkin yürütmüş olduğu faaliyetlerin en önemlilerindendir. Bu bilgi birikiminden hareket ile Z. F. Fındıkoğlu Türkiye'nin doğu ile batı bölgeleri arasında var olan eşitsizliğin giderilmesinde, tıpkı İtalya'da olduğu gibi kooperatifçiliğin büyük rol oynayacağına inanmaktadır. Ancak Türkiye'nin doğu ile batısı arasındaki iktisadi anlamdaki eşitsizlik batıdakilerin birlikte iş yapma kültürlerinin iyi olmalarından değil, batının uluslararası kapitalist sermaye ile olan en az iki yüzyıllık teması/ilişkiseliliği nedeniyle.

Zira İtalya örneğinde görülen ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki eşitsizliğin bir benzeri, Fındıkoğlu (1967: 447)'na göre Türkiye'nin batısı ile doğusu arasında farklı şekil ve şartlarda görülmektedir. Güney İtalya'da başarıya ulaşan uygulamaların Türkiye'nin

doğusuna çok önemli bir örnek teşkil ettiğini iddia eder. Z. F. Fındıkoğlu için kooperatifçilik, bölgeleri birbirine entegre etme ve mümkün mertebe bölgeler arası dengesizliği azaltmak hatta ortadan kaldırmak adına izlenmesi gereken ilk yoldur. Tabii ki her ülkenin kendine özgü koşulları vardır. Türkiye'nin doğusu ile İtalya'nın güneyinin aynı şartlara sahip olmadığını belirten Fındıkoğlu (1970: 54) yine de bu kalkınma modelinin Türkiye için hiç değilse rehberlik bakımından dikkate alınması gerektiğini belirtir.

Fındıkoğlu (1970: 85-86) liberal uygulamaların dışında, kimi kesimler tarafından hayata geçirilmek istenen özel mülkiyeti ortadan kaldırıp Sovyet modeli bir sosyalist sisteme benzer bir üretim sistemini uygulamaya koymaya ilişkin fikirlere eleştirel yaklaşır. Düşünürü göre izlenmesi gereken yol İtalya'da olduğu gibi devlet destekli bir kooperatifçilik politikasıdır. Ancak bu uygulanacak politikaların kararlaştırılmasından önce, Türkiye'nin doğusunda yer alan yörelerin geri kalmışlık sebeplerinin iyi tespit edilmesi icap etmektedir. İtalya'daki modelin naklen uygulanması olumsuz neticeler doğurabilir, zira her ülkenin kendine özgü sosyo-ekonomik koşulları vardır.

3.4. NİYAZİ BERKES

Niyazi Berkes, bir sosyolog olarak çalışmalarında Türk toplumunu, toplumsal olayları ve özellikle de Türkiye'nin son iki yüzyıllık değişim sürecini anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Niyazi Berkes'in Türk toplumuna yönelik yorumları dikkate alındığında felsefe, tarih, iktisat ve sosyoloji gibi geniş bir disiplin alanını içermiş olduğu fark edilir. Türkiye'nin son iki yüzyıllık modernleşme sürecine yönelik kendine özgü analizlerini içeren önemli eserleri bulunmaktadır. Modernleşme sürecinde gelenek ve din olgularının yasa koyucu ve yönlendirici ayrıcalıklarına muhalif olan Niyazi Berkes, Türkiye'de Osmanlı Devleti'nden başlayan ıslahat hareketlerinden bu yana modernleşme ve gelenek arasında konsensüs arayan düşüncelere eleştirel bakmıştır. Berkes (1975: 88)'e göre modernleşme kuramı düaliteyi kabul etmediği için bir toplum ya moderndir, ya da gelenekseldir. Niyazi Berkes'e göre gelenek ve modernleşme unsurlarını yan yana getirmek [Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (2020) adlı eserinde temellendirdiği Türk Milleti, İslam Ümmeti ve Batı Medeniyetini bir sentez olarak gören düşüncesi], toplumun çağdaşlaşma yolundaki ilerlemesini durduracaktır.

Berkes (1975: 91) bir yandan incelediği dönemlerin her birinin analizini yaparken diğer yandan dönemler arasında karşılaştırmalara da yer vermektedir. Fakat sonuç itibarı ile analizlerini iki temel kategoride ele alıp yorumladığı görülmektedir: Cumhuriyet öncesi dönemler ve Cumhuriyet dönemi. O'na göre her iki kategoride bir takım değişimler yaşanmış olsa da, bu dönemlerin birbirinden ayrıldığı niteliksel hususiyetler vardır. İlkinde daha çok revizyonist değişim modelleri üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan bir takım yenilik örnekleri söz konusu iken, ikincisinde ise devrimci bir model üzerinden toplumsal yapının yeni bir kültür politikası üzerinden yeniden inşa edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla Niyazi Berkes, ancak Cumhuriyet devrimleri ile uzun yıllardan beri süregelen toplumsal sorunların nihai bir çözüme kavuşma imkânı bulduğunu iddia etmektedir.

Berkes (1975: 71)'e göre Türk toplumunu geçmişin iptidai koşullarından kurtarıp gelecekte demokratik bir toplum oluşturma çabaları olarak görülen Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi fikir akımları ve önerdikleri değişim ve çözüm yolları Türk toplum realitesi ile bağdaşmamaktadır. Bu doğrultuda yapılmaya çalışılan reform çabalarının başarısız olduklarını savunan Berkes, bunun nedenini toplumun sosyo-kültürel hususiyetlerinin yeterince kavranamamasına ve analiz edilmemesine dayandırmaktadır.

Berkes (1975: 91) III. Selim'den başlayarak Cumhuriyet dönemine gelinene kadar farklı dönemlerde gerçekleştirilmeye çalışılan yenileşme projelerini/hareketlerini, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme projelerinden ayrı tutar. Ona göre, Cumhuriyet dönemi öncesine denk gelen yenileşme/modernleşme uygulamaları, toplumu yeni bir evreye taşımaktan ziyade, ideal olarak görülen eski düzenin (nizam) yeniden güçlenmesine katkı sağlayacak girişimlerdir. Dolayısıyla bu tür girişimler Ortaçağ'daki düzeni terk edip yeni bir düzene geçmek anlamına gelmemektedir. Ayrıca Berkes (1975: 72)'e göre Tanzimat ve Meşrutiyet devri aydının Osmanlı Devleti'nin kalkınmasına yönelik öne sürmüş oldukları çözüm önerileri ve bunlara bağlı uygulamalar beklentileri karşılayamamıştır.

Berkes (1975: 88) Türk modernleşme sürecinde O'nun iptidai olarak tanımladığı (Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık) öğretilerini destekleyen kitleleri görmüştür. Dünyada kapitalist ve sosyalist iktisadi kuramları ise muasırlaşmaya geçmesinin esas itkisi olarak düşünmüştür. Bu minvalde kapitalist ve sosyalist iktisadi kuramlar Niyazi

Berkes tarafından ulusal gelişimi sağlayacak bir olanak olarak görülürken, Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılık öğretileri ise, Max Weber'in rasyonelleşme kuramında belirttiği gibi çağdaşlaşmanın önündeki önemli bir bariyer olduğu biçiminde açıklanmıştır.

3.5. BEHİCE BORAN

Behice Boran'ın "Türkiye ve Sosyalizm Sorunları" (2016) adlı eseri incelendiğinde Marxist-Leninist kalkınma yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Boran (2016: 29-43) kalkınma ile gelişme kavramları arasında belirgin fark gözetmezken, modernleşme kavramının bu kavramlardan farklı olduğunu ileri sürer. Ve ayrımı kısaca şöyle betimler: Kalkınma bir gelişmeyi ve rölâtif olarak sosyal refaha erişecek iktisadi bölüşüm siyasalarını kapsarken modernleşme egemen sınıfların üzerinden yürütülecek tarihsel-sosyal gelişimi içerir.

Behice Boran'ın kalkınma meselesine tutumu iki kısımda incelenmelidir. Bunlardan ilki gelişmişlik seviyesi olarak gelişmiş-azgelişmiş düalitesi, ikincisi ise kalkınma metodolojisi olarak kapitalist-sosyalist paradigmasal yaklaşımları olarak değerlendirilebilir. Boran (2016: 164-165)'a göre ileri kapitalist ülkeler (merkez) bir kere geliştikten/kapitalistleştikten sonra bu durumu devam ettirebilmek için geri kalan bölgeleri (çevre) sömürge haline getirmesi vazgeçilmez bir durumdur. O'na göre azgelişmiş ülkeler bu mandater yaklaşımdan kurtularak kalkınmasını gerçekleştirebilir. Ancak bu azgelişmiş ülkelerin kalkınmasını sağlamasının kapitalizm sistemine entegre olarak gerçekleştirilmesi ihtimal dâhilinde değildir. Zira daha önce kapitalistleşmiş olan ülkelerin kendi mevcudiyetlerini koruyabilmeleri için azgelişmiş ülkelerin azgelişmişliklerinin devam etmesi gerekir. Öyleyse apayrı bir kalkınma paradigmasına ihtiyaç vardır: Azgelişmiş ülkelerin, kendilerini sömüren emperyalizmden kopmak; emekçi sınıfları sömüren yerli ve yabancı sermayenin tasfiyesine yönelmek ve feodal kalıntıları tasfiye etmek.

Boran (2016: 379)'a göre azgelişmiş ülkelerin kalkınmasının yegâne yolu sosyalizmdir ve sosyalizm yalnızca bir kalkınma reçetesi değildir. Kalkınma, çoğunluk ile ağır sanayi girişimleri gerçekleştirerek ülkenin yer altı ve yer üstü kaynaklarının etkin ve verimli bir formda işletilmesini kapsar. Bu girişimler ile ülkedeki ticaret de etkilenecek

ve böylelikle ülkenin toplam pazar hacmi artacak, istihdam olanakları büyüyecek ve nihayetinde iktisadi kalkınma gerçekleşmiş olacaktır.

Boran (2016: 123-24) sosyalizm temelli kalkınmadan bahsederken bir yandan mandater istismarı savuşturmuş kendi öz kaynakları ile iktisadi kalkınmayı gerçekleştiren bir kalkınmayı hem de bireylerin kendi yaratıcılıklarını ifade edebildikleri dil, inanç, ırk temelli ayrımcılığın olmadığı, kültür ve sanat uygulamalarının günlük yaşayışın bir parçası haline geldiği ve bu uygulamalara yediden yetmişe herkesin rahatlık ile erişebildiği bir kalkınmadan bahseder. Ancak O'na göre sosyalizme geçiş hızlı ve kolay bir süreç olmayacaktır. Bunun için sınıf mücadelesinin sürdürülmesi ve bilimsel sosyalizmin evrensel kaideleri çerçevesinde kurulan bir sınıf partisinin (Türkiye İşçi Partisi) öncülüğünde hareket edilmesi gereklidir.

Boran (2016: 377)'a göre Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı feodal hususiyetlere sahiptir, ancak Batı'daki kapitalizm trenini yakalayamamıştır. Çünkü kendi toplumsal dinamikleri ile oluşan bir burjuva sınıfı bulunmamaktadır. Bu sebeple Behice Boran, Cumhuriyet Devrimi'ni burjuva ideolojisine sahip bürokrat elitler vasıtası ile gerçekleştirilmiş bir küçük Jakoben burjuva devrimi olduğunu ifade eder. O'na göre devlet mekanizması içinde yer alan bürokratik elit, aynı zamanda ekonominin gelişimine de yön vermiştir. Cumhuriyet'in kurucu elitleri, II. Mahmut'tan beri ivedilikle sürdürülen Batılılaşma projesini (Muasır Medeniyet) sadece iktisadi bir kalkınmanın değil aynı zamanda sosyal bir dönüşümün de asli unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde başlayan kapitalistleşme sürecinin başarıya ulaşmamasında başat rol oynayan burjuva sınıfı ve işçi sınıfının oldukça cılız olması sonucunda burjuva rolünü toprak ağaları ve bürokratik elitler üstlenmişler (Boran, 2016: 78-79).

Boran (2016: 377) devlet eli ile burjuva yaratma sürecinde sosyalist düzenin altyapısına dair şu tespitlerde bulunmaktadır: Türkiye'nin ve öteki bütün azgelişmiş ülkelerin, mevcut sosyo-ekonomik yapısının doğrudan doğruya sosyalist bir düzen oluşturulmasına elverişli olmadığını, sosyalist düzen inşasının bir geçiş programı ile ihtimal dâhilinde olabileceğini öngörmüştür. Çünkü Batı kapitalizmi, ilerlediği dönemde insanlık tarihinde ilk kez görünen, çağının en önde toplumsal sistemi olan ve gerisinden gelen ülkeleri sömüren tabiatıyla; a) kapitalist devletin kendi toplumsal yapısında kapitalizmin gelişimi için aldığı destekleyici önlemler sayesinde; b) emek gücünün

maksimum seviyede sömürülmesi ile sermaye birikimini edinebilmiştir. Hâlbuki Türkiye gibi azgelişmiş ülkeler için Batı kapitalizminin sermaye birikimine elveren bu imkânların hiçbiri yoktur (Boran, 2016: 236-237).

Boran (2016: 151)'a göre azgelişmiş bir ülke olarak Türkiye'de, sosyalist yönetimin düzenleyeceği ilk faaliyet, emperyalizm ile olan tüm münasebetleri koparmak olacaktır. "Kapitalist dünya ilişkileri ağı içinde kaldıkça azgelişmiş ülkelerin dış sömürden kurtulabilmeleri ve ekonomilerini kalkındırabilmeleri mümkün değildir." O'na göre emperyalizm, azgelişmiş ülkeleri bir yandan yerli burjuvazi ile iş birliği yaparak ve bir yandan da krediler ile sübvans ederek yetkinleştirdiği mahalli kapitalizm vasıtası ile istismar etmektedir. Bu bakımdan azgelişmiş ülkelerde, "dış sömürü" ve "iç sömürü" girift bir durum içindedir (Boran, 2016: 239-240). O zaman, sosyalist yönetim, sosyalizmi ülke sathına yaymaya ve bu şekilde bir sistem kurarken hem dış sömürüyü hem de iç sömürüyü ortadan kaldırmalıdır (Boran, 2016: 165).

Boran (2016: 377) burjuvazinin gelişmesi ile aşağıdan yukarı doğru yol takip eden Batı kapitalizminden farklı olarak, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin asker-sivil bürokrasisi öncülüğünde jakobenist bir bakış açısı ile feodal düzenden kapitalist düzene geçiş yaşandığını ileri sürmüştür. Boran, I. ve II. Meşrutiyet ve 1923 sonrası Cumhuriyet dönemlerini de burjuvanın devrim süreci olarak yorumlamıştır. Behice Boran'ın Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemesi göstermektedir ki; Türkiye, kalkınma ve ilerleme hedeflerine ulaşabilmek için sosyalist yolun dışındaki yolları denemiş ama hem kapitalist dünya sisteminin içinde bulunduğu uğraktan hem de kendi sosyal yapı ve sınıfsal ilişkilerden kaynaklanan nedenlerden ötürü bu hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Şimdi Türkiye'nin önünde denenmemiş bir yolu deneme, girilmemiş bir tarihsel döneme girme imkânı ilk kez yasal ve meşru olarak belirmiştir. Öyleyse, Türkiye'yi sosyalist yoldan kalkındırmanın, onun toplumsal yapısını değiştirecek bir programı uygulamanın, bu programı uygulayacak siyasal iktidarı işbaşına getirmenin stratejisi çizilmelidir. Aslına bakılırsa gerek toplumsal değiştirici öznelere Türkiye'deki hallerine ilişkin tartışmalar, gerek Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemeler, sosyalist Türkiye hedefi için gerekli stratejinin ana hatlarını ortaya çıkarmaktadır. Oysaki bu hatların iyice belirginleşmesi için, değiştirilmesi gereken toplumsal yapı hakkında da yoğun bir tartışmanın yürütülmesi gerekecektir. Toplumsal yapılar ve tarihsel gelişme arasındaki ilişki, bu tartışmanın önemli bir boyutunu oluşturacaktır. Bu tartışmalar

sırasında dünya solunda yapılan azgelişmişlik tartışmalarının Türkiye’deki izdüşümleri ile hesaplaşmak gerekecektir.

3.6. SABRİ F. ÜLGENER

İktisatçı olan Sabri Ülgener, azgelişmişlik ve kalkınma sorunu ile ilgilenen bir modernleşme teorisyenidir. Çünkü Sabri Ülgener, iktisadi anlamda azgelişmiş ülkelerin Batılı gelişmiş ülkelere oran ile geri kalmalarındaki sorunu bir zihniyet sorunsalı olarak görür. Yapısal işlevselcilik ile bir bağı bulunmasa da, insan tipi ve kültüre yaptığı vurgu, bunların iktisadi kalkınma açısından önemine ilgi duyması, geleneksel yaşamın kalkınma üzerinde açtığı sorunlar ile ilgilenmesi ve gelişmeyi içsel faktörlere göre değerlendirmesi yüzünden Sabri Ülgener, modernleşme teorisyenlerine daha yakındır.

Ülgener (1981: 24) ilk olarak “iktisat ahlâkı” ve “iktisat zihniyeti” kavramları arasındaki farklılığı tanımlayarak çalışmalarına başlar. İktisat ahlâkı kavramı ile kabul edilmesi gereken kuralların ve hareket prensiplerinin toplamını kastederken, iktisat zihniyeti ile ise bireyin aksiyonlarında sürdürdüğü değer ve kanaatların toplamını belirtir. Ülgener (2006a: 17-18)’e göre iktisadi zihniyetin dayandığı ahlâki esaslar kural olarak kalmaz; bireylerin aksiyonlarında somutlaşarak elle tutulur bir gerçeklik kazanır. İdeal olanın pratik olana dönüşmesi, kültür dünyasının alttan üste doğru istikbalini belirleyecek olan bir tabakalaşmanın da gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Türkiye’de Weberyen sosyolojik kuramın sıkı bir takipçisi olan Sabri Ülgener’in iktisadi zihniyet sorunsalı, kendisine başlıca problematik olarak Batı’nın rasyonelleşmeye dayalı gelişimi karşısında, İslam ülkelerinin neden kapitalistleşemediği vurgusu ile yola çıkmaktadır. Bu minvalde Sabri Ülgener, iktisadi etkenlerin çözümlenmesi için çalışmanın içerisine ahlaki ve dini etkenlerin de yerleştirilmesinin gerekliliğini ileri sürmüştür. Bu neden ile Ülgener (1981: 50-53) Osmanlı Devleti’ndeki iktisadi yapıyı din olgusu ile birlikte irdeleyerek dinin iktisadi zihniyetin oluşmasında olumlu veya olumsuz ne gibi tesirlerinin olduğunu çalışmıştır. Bunu yaparken ise, İslam topluluklarının bulunduğu zaman zarfı içinde çalışması neticesinde, bulunduğu coğrafya ve kültürel kodlara göre her toplumun kendine has bir İslam şablonu geliştirdiğini belirtmiştir.

Max Weber, İslam Dini'nin ganimet, yağma ve hedonist isteklerinin karşılanması umudu ile güdülenmiş cengâverlerden meydana gelen bir bedevi dini olarak ortaya çıktığını savunur. Ayrıca Max Weber'in, kapitalist sistemin oluşturucusu olarak tanımladığı “serbest piyasa”, “rasyonalite”, “özerk/bağımsız kentler” ve “burjuva sınıfı”nın İslam Dini'nin hâkim olduğu ülkelerde gelişme zemini bulamadığını iddia eder (Turner, 1991: 14, 141). Ülgener, Max Weber'in İslam tezine karşı olarak da İslam'ın ilk dönemlerindeki iktisadi algılayışının farklılaştığını ifade etmektedir. İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönemlerinde iktisadi anlamda serbestlik imgesine dayalıyken, müteakip süreçte farklı bir yapıya dönüşmüştür. Ülgener (2006a: 19)'e göre İslam âleminin Batı'ya göre geride kalmasının izleri “Ortaçağlaşma” aşamasında açık bir biçimde görülmektedir. Batı, toplumsal, siyasi ve iktisadi manada kadim yapısını bırakıp yavaş yavaş farklı bir kimliğe bürünürken doğunun, yeniçağın gereklerini anlamaksızın eski yaşam pratikleri ile yoluna devam etmesi, Sabri Ülgener'e göre bir bakıma katı ve donmuş bir zaman dilimi ortaya çıkarmıştır: “Temel değerleri ve kuruluşları ile bir Ortaçağlaşma!”

Ortaçağlaşma ve çözülme süreci, bir bakıma Osmanlı Devleti'nin sınırlarını aşacak bir niteliğe de sahiptir. Bu sürecin hızlanmasındaki en temel maddi etkenlerden birisi kuşkusuz Batı'nın Coğrafi Keşifler sonucunda ticaret yolunun Akdeniz havzasından Atlantik kıyılarına kayması ve bu kayma sonucunda Avrupa'ya akan zenginliktir. Kara yollarına göre deniz yolları tercih edilmiş ve bu riskli tercih, Batı'ya büyük ölçüde bir zenginlik akışına sebep olmuştur. Ülgener (1981: 16)'e göre bu gelişmelerin ardında yatan temel etken kapitalist zihniyettir.

Ülgener (2006a: 24)'e göre Akdeniz'den Atlantik'e kayan ticaret yolları ve meydana gelen bilimsel devrimler ile birlikte Avrupa başka bir yola girerken Avrupa dışında kalan dünya ise Ortaçağ'ın var olan ahlaki zihniyetine ve kurumsal yapısına daha sıkı bir şekilde sarılmıştır. Ortaçağ'ın hayat algılayışı maddeleşmemiş bir dünya görüşü etrafında şekillenir. Bu dünya görüşü, günlük hayatta her şeyi iktisadi olandan ayıran ve hatta iktisadi olanı kendi dâhilindeki bir potada eriten bir socius barındırır. Böyle bir hayat şekli, toplumun hem üst hem de alt katmanlarında belirgin bir formda görülebilir. Ülgener (2006a: 266-267)'e göre toplumun üst tabakaları incelendiğinde, yüzyıllardan beri sürekli devam eden ağalık ve efendilik düzeni, gücünü iktisadi düşüncelerin dışında bulmaktadır. Lakin bu durum maddi olan her şeyden kaçınıldığı anlamına gelmez. Ortaçağ'da ağalar ve efendilerde altın, paye, asalet ve ikbal tutkusu mevcuttur ancak bu

tutku kâr edebilme ve endüstriyel kapitalizmdeki gibi rasyonel kazanç biçiminde gerçekleşmemiştir. Bugün de Türk toplumunda Ortaçağ'da hâkim olan iktisadi zihniyet (altın, paye, asalet ve ikbal tutkusu) yansımaları T. Veblen'in "Aylak Sınıfın Kuramı"nda tanımladığı gösterişçi, statükocu (Veblen, 1995: 50) kültür sınıflamasında görülmektedir.

Ortaçağ'da yetingenlik ve kader anlayışı, telaşlı olmayan ve temkinli bir iş ahlâkı ile bir araya gelmiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan çalışma ve sanat ahlâkının da kısacası "durgun/statik" bir yapı oluşturduğu söylenebilir. Durgun olan bu yapının bir diğer hususiyeti ise "kapalı" (gedik sistemi) oluşudur. Kapalı ile kastedilen, sanat hayatı içerisindeki meslek değiştirme konusunda her sanatın kendi içine kapatılması/zorlaştırılması durumudur (Ülgener, 2006a: 98-100).

Esnaf ve loncalar arasında bu kapalı durumun sürekliliğini sağlayan geleneksel bir işleyiş sürmektedir. Esnaf terbiyesi ve lonca ahlâkı, tasavvuf yazını ile kuşaktan kuşağa aktarılmış ve böylelikle bu mütevazı üretimsel yapı yüzyıllarca değişmeden sürdürülmüştür. Ve bu yapıya meşruluk kazandıran da yalnızca pîr veya ustanın kelamı olmuştur (Ülgener, 2006a: 108).

Ülgener (1981: 89-90)'e göre İslami öğretinin aktif-iradeci yanına rağmen fatalist-teslimiyetçi perspektifinin uzun yıllar boyunca sürdürmesini de dinin toplumsal alanda algılandığı şeklinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Ülgener (1981: 94) tasavvufun detaylı yapısından ziyade bu öğretiler manzumesinin insanın gündelik yaşayışındaki tesirlerine ve iktisadi zihniyetini nasıl dönüştürdüğüne yoğunlaşmak istemiştir. Sabri Ülgener, iktisat ahlâkı ile dünya kavramını üçlü bir saç ayak üzerine yerleştirir: Eşya, çevre ve zaman. Ülgener (1981: 96)'e göre İslam'ın ilk kaynaklarında dünyanın bu üç yönü ile nispeten mütevazı ve açık bir ilintisi vardır. Madde ve eşya mesafeli durulması gereken bir şey değil, yalnızca bir itibar kaynağı olması ve insanı ilahtan uzaklaştırması durumunda kaçınılması gereken bir varlıktır. Çevre münasebeti ise cemaat ve klan mensubiyetinin ötesindedir. İslam için çevre, büsbütün hayatın kısılp kaldığı dar bir mekân değil; bütün dünyayı kapsayan bir aksiyon alanıdır.

Ülgener (1981: 130)'e göre tasavvuf ve fütüvvet toplulukları, sosyal alan içinde alt ve üst olarak sınıfsal bir dualitenin oluşmasına sebebiyet vermişlerdir. İktisadi vazife şuuru bu dualiteye göre meydana gelmektedir. Tasavvuf, bir inanç ve anlam oligarşisi yaratmış ve çalışmayı üst sınıfın üstünden alıp alt sınıfların omuzlarına yüklemiştir. Bu da var olan feodal yapının daha da sağlamlaştırılmasına ve Ortaçağlaşmış toplum düzeninin vazgeçilmez hale gelmesine sebebiyet vermiştir.

Ülgener (1981: 137)'e göre tasavvuf, Osmanlı Devleti'nin gelişmiş kapitalist ülkelerdeki rasyonel üretim düzenine geçişinde bir barikat görevi ifa etmiştir. Bununla birlikte sırası ile toplum üzerinde “boşalma, sığlaşma ve kalıplaşma”ya yol açmıştır. Tavandan aşağı indikçe anlam ve öz kısmı gittikçe sığlaşan, monotonlaşan bir kültür dünyası ve anlamından uzaklaşarak ortaya çıkan bir sürü cansız, kuru şemalar ve kalıplar ortaya çıkmıştır. Sabri Ülgener, Osmanlı Devleti'nin kapitalist sisteme dâhil olamamasının sebeplerini aramış ve tasavvufi anlayışı (Bâtınlık) en önemli etkenlerden biri olarak belirtmiş lakin onu tek etken olarak gören bir bakış açısına düşmekten de imtina etmiştir.

Ülgener (1981: 86) Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemindeki insan tipini; üretmeye, çalışmaya meyletmiş ve dünyayı hedonistlik bir çerçeveden bakmayan, tavanda sınırlı bir azınlığa seslenmekten öte tabanda sürekli izler bırakmamış olan melâmî tip ve bu tipin karşısında çalışmak istemeyen, gücü yettiği kadar tüketime, gösterişe ve bol harcamaya meraklı olan bir ucu küçük kent ve kasabaların esnaf topluluklarına, küçük veya büyük şehirlerin orta sınıf olan halkına ve köylere, bazıları da yeniçeri ortalarına kadar uzanan bâtinî tip olarak iki tipe ayırmıştır. Sabri Ülgener'e göre bâtinîlik Max Weber'in kastettiği manada Protestan tipin uzağındayken; melâmilik ise bu tipe yakındır. Öz kaynaklar, çalışma, kazanma ve emeğe verilen değer açısından melâmilik, Kalvenizm'in değer ölçütlerini aratmamaktadır. Melâmiliğin üstü örtülü ve dağınık kalmıştır ancak bâtinîliğe açılan tarikatlar halkı kuşatmıştır. Türk toplumunda batınlık tabanda melâmiliğe göre daha fazla destek bulduğu için Max Weber'in belirttiği gibi din (mezhep, tarikat vb.) Batı'daki gibi (Protestan Ahlakının kapitalist ruhun gelişimine olan etkisi) bir dönüşüme katkı sağlayamamıştır.

Sabri Ülgener, bir sosyal bilimci ve bir kalkınma iktisatçısı olarak, başka ülke insanları ya da kendi idarecileri tarafından jakoben bir tarzda basmakalıp modellerle

kalkınmanın başarılmayacağını vurgulamak istemektedir. O, milli nitelikte çözümlerden yanadır. Kendi insanından hareket eden ve geniş kesimler tarafından desteklenen çözümlemelerin kalıcı olacağını savunmaktadır. Bir yandan insan varlığının iktisadi kalkınmada oynadığı -vasıta- rolüne işaret ederken, diğer yandan adil bir kalkınmanın, ancak insan refahını hedef almak ile gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. İnsan refahını artırmaya dönük olmayan, insanı madden ve manen tatmin etmekten uzak modeller insandan hareket etmiş olsalar dahi, maddeci kalıplardan öteye geçemezler demektedir.

3.7. CAVİT ORHAN TÜTENGİL

Cavıt Orhan Tütengil az gelişmiş ülkeler kavramına sosyolojik bakımdan getirmiş olduğu izahlar ile ilgileri üzerine çeken kuramsal yaklaşımını batılılaşma düşüncesi üzerine inşa etmiştir. Tütengil (1966: 69)'e göre batılılaşma az gelişmiş toplumların çağdaş medeniyetlere yetişmek için izlemeleri gereken yoldur. Batılılaşma için bireye yönelen, bir vatandaş ve iş yaşamının başarılı bir üreticisi yapmak isteyen halkçı, ülkücü ve batıcı bir tutum benimsenmelidir. Batılılaşmanın sağlanması için az gelişmiş olan toplum, kendisini batılı bir topluma dönüştürecek değerler düzenini benimsemelidir.

Türkiye'nin kalkınma aşamasında az gelişmiş ülkeler kategorisinde yer aldığını ve bu durumu değiştirmek için gerçekleştirilen çabaların neticesinde ise ülkenin bir geçiş aşaması yaşadığını ileri sürmüştür. C. O. Tütengil, toplumsal kalkınma görüşünü kabullenmekte ve bu düşünce istikametinde hem kuramsal olarak hem de Türkiye'deki görünümüleri açısından az gelişmişlik meselesine eğilmektedir. İlk olarak az gelişmişliği etkileyen hususiyetleri (coğrafya, din, ırk ve tarihsel faktörler) tespit ederek işe başlamıştır. Tütengil (1980: 147-149)'e göre az gelişmiş toplumlarda her şeyden evvel sosyal, iktisadi ve kültürel sahalarda düalist örgütlenme modellerine rastlanmaktadır. Sosyal yapıda yarı feodal bir düzen ile modern yaşayış arasında, iktisadi alanda pre-kapitalist bir sistem ile kapitalist sistem zihniyeti arasında ve kültürel alanda ise gelenekçi yaklaşımlar ile seküler bakış açısı arasında kayda değer zıtlıklar yaşanmaktadır.

Az gelişmiş toplum yapısında görülen ikili yapılar ve iki ayrı sistem arasındaki çatışma az gelişmiş ülkelere özgü niteliklerdir. Az gelişmiş toplumlarda "Ekonomik bakımdan pre-kapitalist bir dünya ile kapitalist dünya zihniyeti, kurumlar ve işleyişi ise

karşı karşıyadır. Kültürel alanda teokratik ve gelenekçi bir tutumun yanında rasyonalist ve laik bir anlayış birlikte yaşamlarını sürdürürler” (Tütengil, 1966: 69).

Tütengil (1980: 149)'e göre azgelişme olgusu ile ülkelerin artan sorunları karşılaştığında, söz konusu sorunlar arasındaki sebep sonuç ilişkileri girift ve çatışmacı sosyal oluşumların gün yüzüne çıkmasına sebep olmaktadır. Türkiye’de bir yanda Anayasa, kanunlar, devrim düzeni ve temel ilkeler ile Resmi Türkiye, öte yanda da bu değerler ile bağdaşmayan olayların ortaya çıktığı gayri resmi Türkiye iç içedir. Bu görünüşü ile söz konusu olay, bütün azgelişmiş ülkelerin ortak problemidir. Azgelişmiş ülkelerde ikili yapıların yerini çağdaş toplum düzeni alıncaya kadar çatışmalar sürüp gidecektir. Bu bağlamda iktisadi etkenler dışında kültürel ve sosyal etkenlerin de önemli hale geldiğini ve az gelişme aşamalarının açıklamakta fonksiyonel olduklarını öne sürerek meselenin önemli bir tarafı ile zihniyet meselesi olduğunu belirtmektedir (Tütengil, 1980: 147-148).

Azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelere ayırırken ya da az gelişmenin kıstaslarını belirlerken ayırt edici bir kısım sosyo-kültürel, iktisadi ve sosyal kıstaslar üzerinde durmuştur. Tütengil (1980: 51-79)'e göre azgelişmişlik durumuna bağlı olan yedi sosyo-kültürel kıstas mevcuttur: Beslenme yetersizliği, okuma-yazma oranındaki düşüklük, kadının farklı bir statüye sahip olması, çocuk işçiliğinin yüksek olması, halk sağlığında yetersizliği, milli bütünlüğün zayıflığı, azgelişmiş durumunun farkındalık/bilinç düzeyi.

Tütengil (1980: 80-115) ayrıca azgelişmişlik durumuna özgü bir kısım iktisadi kıstasların varlığından da söz etmektedir: Gizli ve açık işsizlik, düşük enerji tüketimi, ortalama milli gelir düşüklüğü, sınırlı bir sanayileşme, gelişmiş ülkelere bağımlı olma durumu, şişkin bir tüccar kesiminin varlığı. Kalkınmada amaç belirlenmesi meselesine epeyce ehemmiyet vererek köy kalkınmasının birinci gayesi olarak, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki düalliteyi ortadan kaldırmak olduğunu ileri sürer (Tütengil, 1977: 60).

Azgelişmişlik sorunsalı ile alakalı olarak görüşler ortaya atarken, bölgesel azgelişmişlik hususuna da yer vermekte ve bu hususun Türkiye özelinde önemli bir kısmını kapsayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bölgesel azgelişmişliğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilgili kurum ve kuruluşları aracılığı ile etkin, kapsamlı ve sonuç odaklı kalkınma planları hazırlayarak bir yol haritası çerçevesinde aşılabileceğini ileri

sürmektedir (Tütengil, 1980: 40-46). Kalkınmanın başarıya ulaştırılması hususunda ise ilkin sanayileşme için lazım olan işgücünün kentsel alanlara doğru yönlendirilmesi ve tarımsal alanlardaki verimin artması için ileri tekniklerin uygulanarak kırsal yörelerdeki sosyo-ekonomik durumun yükseltilmesi zorunluluğuna değinmektedir (Tütengil, 1977: 61). Kırsal kalkınma ve köy sorunsalını önemsemek ile birlikte genel manada kalkınmanın gerçekleştirileceği hususları kırsal kalkınma ile kısıtlamamaktadır. Azgelişmişlik dilemmasının oluşturduğu problemleri çözmek için her şeyden evvel, azgelişmiş bir hayat içinde olduğuna dair farkındalığının oluşturulması gerektiğini düşünmekte (Tütengil, 1980: 77-78) ve akabinde çıkar yolun uluslararası fon sağlayıcı kuruluşlarda aranmayıp, ülkenin kendi beşeri sermayesinin verimli bir şekilde kullanmasının önemine vurgu yapmaktadır (Tütengil, 1980: 164-165).

Sonuç olarak; C. O. Tütengil, çağdaşı Niyazi Berkes gibi Türkiye'nin azgelişmiş ülke statüsünden gelişmiş ülke statüsüne geçişi noktasında iktisadi, sosyal ve kültürel entegrasyonunu sağlaması gerektiğini ve bu alanlarda mevcut olan gelişmenin önünde engel teşkil eden geleneksel unsurların tasfiye edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Tütengil, 1980: 147-148). Bununla beraber Tütengil'in "ikili yapılar" dediği ilkelik ve çağdaşlık durumlarının sadece az gelişmiş toplumlara mahsusmuş gibi nitelendirmesi, batılı gelişmiş toplumların mükemmel ve kâmil toplumlar olarak görülmesine neden olmuştur. Bu çıkarsama C. O. Tütengil'e ait olan az gelişmiş toplum tanımlaması ve kalkınma yaklaşımını dayanaksız bir temele dayandırmaktadır. C. O. Tütengil'in gelişmiş toplumların mükemmel ve kâmil toplumlar olduğu düşüncesi sosyal bilimcinin kalkınma ile ilgili tüm çalışmalarında vurgulanmaktadır.

3.8. İDRİS KÜÇÜKÖMER

Türkiye'de kalkınma düşüncesi üzerine analizler yapılırken eserlerinden yararlanılması gereken önemli isimlerden biri de İdris Küçükömer'dir. Yaşadığı dönem boyunca yazdıkları yüzünden birçok çevrenin tepkisini toplayan Küçükömer muhalif kimliğinin yanında dönemin muhalifleri arasında da farklı fikirleri ile özgün bir yer işgal etmektedir. Eserlerinde bahsettiği konuların birçoğu Türkiye'deki entelektüel tartışmalar açısından yeni konulardır.

Küçükömer (1944: 14) kalkınma düşüncesine dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. O'nun için kalkınma az gelişmiş ülkelerin gelişmesinin bir yolu olarak önemsenen bir mesele olmuştur. Ancak genel olarak kalkınma düşüncesinin sahip olduğu genel eğilimin aksine her zaman kalkınma kavramının beraberinde gelir dağılımının adaletli olması gerektiğine de vurgu yapmıştır.

Bu açıdan İdris Küçükömer kalkınmanın gerçekleşme sürecine dair de bir takım önermelerde bulunarak sürecin dengeli ve istikrarlı bir şekilde ilerletilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda kalkınma sürecinin batıda olduğu gibi refah düzeyindeki artış ile sonuçlanması gerektiği konusuna dikkat çekmiştir. Aynı zamanda kalkınma sürecinin sonucunda oluşan ekonomik gelirden bütün toplumsal kesimlerin adil bir şekilde yararlanması gerektiğini savunmuştur. Ona göre kalkınma, seneden seneye artma çabasıdır ancak bu artış, yeterli bir ölçü değildir. Politik ve sosyal açıdan bir dengenin sağlanması için artan gelirin adil bir şekilde bölüşülmesi gerekmektedir. Kalkınmak için nüfusun artış hızı ile paralel düzeyde yatırımları da artırmak gerekmektedir. Yatırımın kaynağını da gerçek bir dış ve iç tasarruf olarak görür (Küçükömer, 1944: 43).

İdris Küçükömer kalkınmanın gerçekleşebilmesi için buna uygun koşullarının olgunlaşması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu süreçte değişim kavramına ayrı bir yer veren yazara göre toplumun bir bütünü etkileyen bir değişim olmadan bunun sağlanması mümkün değildir.

“Şunu kabul ediniz ki az gelişmiş bir memleketin kalkınması değişim demektir. Fakat bu iktisatçıların, sosyologların, antropologların kabul ettiği üzere bünye değişimidir: yoksa gelişmiş ekonomilerin kendiliğinden yürüyen büyümesi değil. Ekonomik sosyal bünye değişimi ve politik bünye değişimi yani politik kuvvetin yeniden bölüşümü, yani halk yararının emrine verilmesi anlamını taşır” (Küçükömer, 1944: 51).

İdris Küçükömer başlangıçta kalkınma sürecinin gerçekleşmesi için “zinde güçlere” ayrı bir önem verirken 1960 sonrası süreçte “zinde güçlerin” yerine sivil toplum kavramını yerleştirmiştir. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sivil toplumun gelişmesi gerektiğine vurgu yapan yazıları ile batılılaşma fikrine dair farklı yaklaşımlarını ifade etmeye başlayan İdris Küçükömer’in görüşleri aynı zamanda bütünlüklü bir batılılaşma süreci eleştirisi taşıması açısından da oldukça anlamlıdır. Metinlerinde kapitalizmi eleştiren bir bakış açısını ve kapitalizmin eşitsiz meta değişim sürecinin yarattığı

asimetrik ilişkiye dair bir tepkiyi görmek mümkündür. Bu açıdan İdris Küçükömer'in karşı duruşları kalkınma kuramları içinde Bağımlılık Okulu olarak adlandırılan epistemik cemaatin yaptığı eleştiriler ile örtüşmektedir. 1960'ların entelektüel çevrelerinde yaygın olan modernleşme kuramsal yaklaşımlarının aksine kalkınma sürecinin Batı Avrupa'da olduğu gibi aynı şekilde Türkiye'de de yaşanmasının mümkün olmadığına dair detaylı değerlendirmeleri oldukça önemlidir. Batı Avrupa'da yaşanan süreci kendi tarihselliği içerisinde görürken bu dönemin diğer azgelişmiş ülkeler tarafından tekrarlanamayacağının vurgusunu eserlerinde sıkça dile getirmektedir.

Bağımlılık kuramı yaklaşımlarına paralel olarak Batı Avrupa'da yaşanan kalkınma süreçlerinin aynı şekilde tekrar edilmesi olarak kendini ifade eden kalkınma stratejilerini kabul etmemektedir. Küçükömer (2007: 104)'e göre 19. Yüzyıl tarihsel olarak yaşanmış ve bir daha geri getirilemeyecek bir kategoridir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda kalkınma sürecinin yaşanabilmesi için üretimin tekniğini genişletilmesi ve pazarın alım gücünün artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda kapitalist sistem içerisinde gelişmiş kapitalist ülkelerin azgelişmiş ülkeler ile kurduğu ekonomik ilişki her zaman gelişmiş ülkenin lehine azgelişmiş ülkenin aleyhine şekillenmektedir.

İdris Küçükömer, yaptığı değerlendirmeler bağlamında Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşundan itibaren kapitalist dünyaya borçlanarak yaşadığını belirtmiş ve bu şekilde kurulan ekonomik ilişkinin asla kalkınmanın gerçekleşmesi için uygun koşulları yaratmayacağını belirtmiştir. Bu koşullar altında ülkede bir milli burjuvazi meydana gelmemekte ve dolayısıyla burjuvanın oynayacağı rolü de devlet oynamaktadır. İdris Küçükömer, yaptığı analizlerde sorunu Türkiye özgünlüğünde değerlendirmektedir ancak bu özgün değerlendirmeyi yaparken kapitalizmin genel gelişim yasalarının analizi ve bu yasaların Türkiye özgünlüğünde gelişen kapitalizm deneyimi ile olan ilişki üzerine aynı bir vurgu yapmaktadır. Özellikle kapitalizmin eşitsiz gelişim koşullarının yaşanan süreç üzerine değerlendirmede bulunan İdris Küçükömer, ülkenin özgünlüğü meselesinde "Türkiye Kapitalizmi" arayışına girmiştir. Bu durum onu zaman zaman genel kapitalizm tartışması içerisinde değerlendirmeler hakkında özgünlük vurgusunu artırmaya yöneltmiştir. Kadrocuların düşüncelerine benzer olarak ulusal ölçekte kapitalist bir kalkınmanın mümkün olabileceği ön kabulünden yola çıkan Küçükömer değerlendirmelerinde de bu analizi destekleyen önermelerde bulunmuştur.

“Hemen ilave edeyim ki, ben yabancı sermayeye karşı değilim. Ancak, yabancı sermaye Birleşmiş Milletler’in salık verdiği gibi uzun dönemli ve düşük faizli olmak şartı ile yani, bu gelişmemiş ekonominin zamanında ödeyebileceği nitelikte olmak şartı ile alınabilir. Bunun dışındaki sermaye, kapitalist metropollere bağlayıcı siyasi ve ekonomik tavizler verdirir. Öyleyse bu durumda olan yabancı sermayeyi ve yabancıları Mustafa Kemal’in yaptığı gibi defetmek gerekir” (Küçükömer, 1944: 204).

İdris Küçükömer kalkınmanın mümkün olduğunu savunmuş ancak bu kalkınmanın gerçekleşeceği toplumsal sistem olarak kapitalizm içerisinde arayışları adres görmemiştir. Emek verimliliğinin en yüksek olduğu, kalkınma sürecinin planlı bir şekilde yürütüldüğü, üretim araçlarına işçi sınıfının sahip olduğu bir ekonomik sistem olan sosyalizmin az gelişmiş ülkeler için kalkınmanın gerçekleşebileceği en uygun yol olduğunu belirtmiştir.

3.9. DOĞAN AVCIOĞLU

Doğan Avcıoğlu tarafından ortaya atılan bağımlılık kuramı yaklaşımlarına yakın kalkınma modeline göre emperyalizmin desteklediği kapitalizmden arınma hedeflenmektedir ve bu modelin temelinde üç yapılanma vardır. Kapitalist olan gelişmiş ülkeler ile yarı sömürge ve sömürge ilişkilerine, yabancı sermayenin egemenliğine son verilmelidir. Bu ilişkinin sonlandırılması ile ekonomik güç, işbirlikçi sermaye ve büyük arazi sahiplerinin elinden kurtulmakta, halkın eline geçmektedir (Avcıoğlu, 1980: 239-240).

Avcıoğlu (1965: 9) sosyalizmin tek olduğunu kabul etmektedir ancak sosyalizme erişim yolları açısından doğu, batı ve az gelişmiş ülke sosyalizmi olmak üzere üç türlü sosyalizm olduğundan bahsetmektedir. O’na göre az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin öncesinde bir milli demokrasi kurulması, en önemli unsurlardan bir tanesidir. Bu demokrasi, burjuva demokrasisi ya da sosyalist demokrasi anlamına gelmemektedir. Milli demokrasi, toplumdaki bütün anti-feodal ve anti-emperyalist kesimlerini içermekte ve temsil etmektedir. Bu milli demokrasiyi kurabilmek, sosyalizmi kurmak için gereken temel aşamaların en önemlisidir. Bu şekilde kurulacak sosyalizm, sınıfsal ve ulusal olarak iki yöne sahiptir. Birinci yön, sınıfsal yönde milli çıkarlar ile çatışan burjuvazi ve kapitalizmin çıkarlarını ortaya dökerek, köylü ve işçi ittifakının toplum içerisindeki rolünü güçlendirmektir. İkinci yön ise ulusal yönde ise dış kaynaklı ve tekeldi burjuvaziyi

tasfiye ederek, ulusalcı güçler ile bağımsız bir ekonomi kurma düşüncesidir. Kapitalizmin dışında olan bu yöntem ve milli demokrasi, güçlü işçi sınıfı ve özgür köylü yaratmakta ekonomik bağımsızlığa ortam hazırlamaktadır. Bu şekilde sosyalizm için gereken koşullar yaratılmaktadır.

Doğan Avcıoğlu'nun programı, Doğu ve Batı sosyalizminden farklıdır çünkü Türkiye'de burjuva sınıfının olmaması, Batı sosyalizminde yaşanan aşamaların Türkiye'de yaşanamayacağını göstermektedir. Doğu sosyalizminde ise insan gelişiminin unutulması özelliği Türkiye'ye uygun değildir. Toplumsal devrim veya milli demokrasi şeklinde tanımlanan bu kalkınma politikası tarihi gelenek temeli üzerine inşa edilmiş, Atatürkçü düşüncenin geliştirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Bu sosyalizm düşüncesi devletçilik, halkçılık, lâiklik, devrimcilik, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün doğal bir sonucu ve devamı niteliğindedir. Avcıoğlu (1962: 3)'na göre sosyalizm, Atatürk devrimlerini geliştirme ve ilerletme yoludur.

Doğan Avcıoğlu, "Kaynağa Dönüş" isimli yazısında Kemalist halkçılığın, günümüzün sosyalizmi olduğunu belirtmektedir. Atatürk pek çok konuşmasında halk devrinde olduğumuzu, halk hükümeti olduğumuzu ve halkçılık yapacağımızı belirtmiş, halkçılığı emek hukukuna dayanan sosyal meslek şeklinde tanımlamıştır. Halkçılık eşitliğe, özgürlüğe aykırı tüm kurumları, taassubu, şovenizmi, istibdadı, emperyalizmi, feodalizmi, reyalığı ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Kuvayı Milliyeciler de halkçılığı kurtuluş olarak görmüştür çünkü halkçılık ağa ve eşraf idaresine, kapitalizme karşıdır ve çalışan sınıfın iktidarı alması anlamına gelmektedir. Günümüzde buna sosyalizm denmektedir ancak halkçılık demek de mümkündür (Avcıoğlu, 1962: 3).

Avcıoğlu (1962, 1963: 3) tarafından ortaya atılan kalkınma modelini gerçekleştirmek için milli demokrasi koalisyonu, güçlü bir örgüte ihtiyaç duymaktadır. Yürütücü güç, parlamenter sistem dışında devrimci bir partiden kaynak almalıdır. Azgelişmiş devletler ve konumları bu şablona ilişik olan yarı sömürge devletler, kalkınmayı reformist partiler aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Fakat o dönemli sol düşüncüyü savunan aydınlar, sosyalizm için gereken bu partiyi oluşturacak toplumsal bir koalisyon ile toplumu yönlendirecek toplumsal katmanın yani öncü sınıfın ne olacağı konusunda anlaşılamamıştır.

Avcıoğlu (1966: 9) TİP'in savları ile sürekli çatışan, ara tabaka adını verdiği bir grup olduğunu ifade etmektedir. O'na göre küçük burjuvazi olarak tanımladığı bu grup, homojen bir sınıf veya tabaka değildir. Ancak hâkim sınıfın görece olarak daha zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları tabaka ve sınıftan bağımsız hale gelmektedir. Ara tabakalar, siyasi yaşamda sonucu belirleyen faktördür. Bu güçlerinin bilincine vardktan sonra da bağımsız olmak istemiş, toplumun ilerici bölümünü oluşturmuşlardır. Bu gruplar, hızlı kalkınma ve modernleşmeden çıkar sağlamaktadır. Toplumdaki rolleri önemli olduğu için öncü bir role, özel çıkarlarının üstüne çıkmak isteyen bir misyona sahip olduklarını düşünmektedir. Bu ara tabakalar kitlelerin sosyal baskısının arttığı ve burjuvazi kalkınma çabasında başarısız oldukları müddetçe, kapitalist olmayan bir kalkınmaya yönelebilmektedir. Öncülük konusunda Avcıoğlu (1966: 3) TİP'in “eli nasırlılar meclise” düşüncesini eleştirmiş, devrimci bir partinin belirleyici özelliğinin köylü ya da işçi olmak değil de sosyalistlik olduğunu vurgulamış, soyut bir işçi hayranlığının kalkınma anlayışı üzerindeki zararlarını belirtmiştir.

Doğan Avcıoğlu, Türkiye’de sol partilerin hiçbir zaman seçim kazanamayacağı düşüncesinden hareket ile güçlü bir aydın sınıf öncülüğünde antiemperyalist ve ulusalcı güçlerin bir sosyalist parti kurmasını, ordunun da desteği ile iktidara gelmelerini savunmaktadır. 1970’lerde yazdığı “Devrimci Ordu Gücü” yazısında Türk siyasi tarihi içerisinde ordunun konumunu incelemiştir. Ordu, Türkiye’yi yeniden inşa etmek için çarpınan sivil-asker fark etmeksizin milliyetçi devrimcilerden oluşmaktadır ve belli şartlar altında, yakın gelecekte Türk toplumu açısından önemli bir göreve sahip olacaktır. Bu devrimci ordu gücü toplum içerisinde çöküşü engelleyebildiği ve halktan oluşan gerçek bir iktidarı kurabildiği sürece, Türkiye’nin makûs tarihini yenecek ve 27 Mayıs Anayasası’nda belirtilen Kemalist devrimlere göre ekonomik ve sosyal bir düzen kurulabilecektir (Özdemir, 2000: 210-211).

Doğan Avcıoğlu’na göre sivil bürokrasi ve orduya yüklenen bu misyon Türkiye’nin siyasi hayatında beklenen gelişmelerin seyri, işçi sınıfı ile daraltılan bir mücadele alanının sınırını aşarak, sosyalizmin az gelişmiş ülkelerde yalnızca işçi sınıfına ait bir ideoloji olamayacağı anlayışını desteklemiştir. Doğan Avcıoğlu tarafından ortaya atılan kalkınma modelinde hedef farklıdır ancak Türk-Osmanlı kalkınma çizgisinde bulunan jakobenist geleneği de izlemeye devam etmektedir.

3.10. KORKUT BORATAV

Korkut Boratav az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununu küresel kapitalist sisteminin yapısal problemleri ile alakalı olarak açıklama eğilimindedir (Boratav, 1974: 138-139). Eserleri bir bütün olarak irdelendiğinde Korkut Boratav'ın Bağımlılık Okulu ve Immanuel Wallerstien'in "Modern Dünya Sistemi" kuramsal yaklaşımlarından etkilendiği görülmektedir. Ülkelerin ve toplumların geri kalmışlığını, emperyalist/küresel kapitalist sistemin bir sonucu olarak görmüştür. Korkut Boratav Türkiye'de 1908 yılında gerçekleşen İkinci Meşrutiyet'i Birinci Burjuva Devrimi akabinde 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet'in kuruluşunu ise İkinci Burjuva Devrimi olarak görmüş, Atatürk inkılaplarını da ulusal kapitalist kalkınma sürecinin üst yapısal ön koşulları olarak kabul etmiştir. Türkiye'de kapitalist kalkınmanın gerçekleşmemesini popülist parlamenter sistemin "ödünler verilen" anlayışına bağlar. Merkeziyetçi jakoben devrimlerin (Meşrutiyet ve Cumhuriyet) etkilerinin toplumsal tabana yayılmamasını batının burjuva devrimlerinin iç dinamiklerden yoksun olmasına dayandırır.

Uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarına uygun olarak emperyalizmin modern aygıtları olma hususunda işlevlerini mümkün mertebe iyi bir şekilde icra ettiklerini ileri sürmektedir (Boratav, 2004: 121). Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların az gelişme sorunu konusunda ne denli etken bir rol oynadıklarını ortaya koyduktan sonra sürecin az gelişmiş ülkeler aleyhine nasıl işlediğinin detaylıca bir tahlilini yapar. Bağımlılık kuramı yaklaşımına benzer bir bakış ile Boratav (2010: 25, 126-130)'a göre kapitalist/emperyalist sistem az gelişmiş ülkeleri farklı stratejiler ile kendine bağımlı hale getirir ve bu ülkelerin kaynaklarını kendi ekonomik gelişimleri için kullanır. Bu bağlamda geri kalmış olmak bir süreç olarak gelişmiş olan merkezin az gelişmiş olan çevre üzerindeki tahakkümünden doğan olgusal bir gerçeklik olarak ele alır. Bu sürecin şekillenmesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen Keynesçi refah dönemin az gelişmiş ülkelere yaptığı etkiyi görür. Bu ekonomik politikaların uygulanmaya başladığı dönemden itibaren merkez ülkelerin çevre ülkeleri sürekli dış kaynaklara bağımlı hale getirerek krizlere karşı kırılgan bir yapı oluşturulduğunu ileri sürer.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununu, bağımlılık kuramı ile açıklama eğiliminde olan Korkut Boratav için az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için dâhili

dinamikler büyük önem taşır. Boratav (2010: 9-12)'a göre az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerini, denetimsiz piyasa güçlerine, yerli ve uluslararası sermayeye teslim etmeleri doğru bir stratejik yaklaşım değildir.

Boratav (2010: 58) az gelişme sorunun çözümü için antiemperyalist devletçi ekonomik politikaların gerekliliğine vurgu yapar. Bu bağlamda uygulamaya koyulacak tüm işleri ulus-devlet düzleminde antiemperyalist bir bakış açısı ile gerçekleştirilmesinden yanadır. Ülke geri kalmışlıktan kurtulmak istiyorsa, devletin topluma kamu hizmeti üretme ve sunma yeteneğini en üst düzeye çıkarması gerekmektedir (Boratav, 2004: 26).

Boratav (2010: 1083-1085)'a göre çevre ülkeler merkez ülkeler tarafından kendilerine empoze edilen rekabet etme tutkusundan vazgeçmelidir. Çevre ülkelerin rekabet değil iç piyasaya odaklanan, ithalat ve ihracatın, ülke dışına sermaye çıkışının kontrol edildiği, sermayenin vergilendirilip kamulaştırıldığı, özellikle yerli burjuvazinin iç piyasaya yönlendirildiği bir sistem ile bu sorunun üstesinden gelinebilir. Bu süreçte çevre ülkelerin aydınları, entelektüelleri, akademisyenleri küreselleşmenin dayatmaları olarak empoze edilenleri reddederek, insan emeğini daha güçsüz daha örgütsüz hale getiren emperyalist sistemi deşifre etmelidir.

Boratav (2010: 38-39)'a göre sanayileşme doğrudan üreticilerin doğa üzerinde hâkimiyet kurmaları manasına gelir ve bu yüzden sanayileşme çevre ülkelerde üretim güçlerini geliştirebilmenin ve kalkınmanın gerçekleştirebilmenin yegâne yoludur. Ayrıca, sanayileşme modern zamanların en reformist sosyal sınıfının oluşturulması manasına gelecektir ve yüzeysel bir fayda-maliyet hesaplamasını aşan bir toplumsal dönüşümün anahtarını sağlayacaktır.

3.11. BAYKAN SEZER

Baykan Sezer, diğer sosyologlara göre farklı bir kuramsal çizgiye sahiptir. O'na göre Batı ve Doğu toplumları toplumsal ve ekonomik açıdan farklı çıkarlara sahiptir. Batı sosyolojisi, kendi ekonomik ve toplumsal çıkarlarına göre hareket etmektedir. Batı

merkezci modernleşmeyi eleştiren Sezer, kuramsal anlamda ise Bağımlılık Okuluna yakındır.

Sezer (1988: 59)'e göre Batı'nın modernleşme ve dünya egemenliği olgusunun temelinde Batı-Doğu çatışması vardır. Batı ve Doğu uygarlıkları arasında yaşanan çatışmayı görmezden gelen tüm kuramlar hükümsüzdür. Aslında Batı, Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde kendi kalkınmasını hayata geçirmiştir. Aynı şekilde Doğu'nun gelişme çizgisi de bu ilişkiler içerisinde aranmalıdır. Ancak Batı, tarihsel gelişimini açıklarken yalnızca kendi iç güçlerini kullanmaktadır. Batı'nın üstünlüğünü kanıtlayabilmek için Hristiyanlığın üstün olduğunu savunmak, bu iç güçlere örnektir (Yıldırım, 2004: 209). Bu yaklaşım ile Baykan Sezer, en çok Max Weber'i eleştirmektedir. Max Weber'in kapitalizm ve Protestanlık arasında kurduğu ilişkiyi ve dayandığı temelleri eleştirmiş, kapitalizmin gerçek sebeplerini ve Batı'nın dünya egemenliği kurmasını farklı şekilde açıklamıştır. Sezer (1981: 17)'e göre Protestanlık ve kapitalizm arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır çünkü modern kapitalizm, bir dinden temel olarak ortaya çıkmamıştır. Max Weber'in kurduğu mantığa göre kapitalizm ve Yahudilik arasında bile bir ilişki kurmak mümkündür. Yine aynı şekilde Katoliklik ve burjuva ahlakı arasında da ilişki kurmak ve 19. Yüzyıl Fransız edebiyatından örnekler göstermek mümkündür. Dolayısıyla dinlerin ekonomik gelişmeyi yönetebildiği konusundaki düşünce yanlıştır.

Kapitalizmin Avrupa'nın batısında yükselmesi, Batı-Doğu çatışması kapsamında yeniçağın başlarında Batı'nın Doğu'ya karşı takındığı tutumun bir sonucudur. Kapitalizmin ve Batı uygarlığının belirleyici sebebi, Doğu üzerinde yapılan ekonomik yağmadır. Toplumsal kalkınmadan bahsederken ilk olarak ekonomik kalkınma anlaşılmaktadır ancak problemin uluslararası boyutundan bahsedilmemektedir (Sezer, 1988: 88).

1453'te İstanbul'u fetheden Türkler, dünya ticaret yollarını da denetler hale gelmiştir. Ticaret yollarını Türklerin denetlemesi sonucunda ise Batı ekonomisi yıpranmış ve küçülmüştür. Bunun sonucunda da deniz seferleri yapılmaya başlanmış, 1492'de Amerika kıtası keşfedilmiştir. Bu keşifle beraber Batı, Osmanlı Devleti'nin denetlediği yerlerin dışında, yeni ticaret yollarına kavuşmuştur. Dolayısıyla Batı, yeni ticaret yolları kullanarak kolayca Doğu'nun zenginliklerine ulaşmış ve ülkelerine

getirmiştir. Merkantilist siyaset ve yeni ticaret yolları ile ulaşılan zenginlikler burjuvazinin eline geçmiş ve sermaye haline gelmeye hazır bir şekilde birikmeye başlamıştır. Servetin burjuva sınıfında birikmesi sonucunda Batı, Doğu'ya karşı üstün hale gelmiştir. Sezer (1981: 139) ise bunun sonucunda kapitalizmin kendi dünya görüşü ve ahlak anlayışı içerisinde açıklanamayacağını, Doğu-Batı çatışması içerisinde anlatıldığı zaman daha net olacağını belirtmektedir.

Sezer (1988: 88)'e göre Avrupa, Sanayi Devrimi ile sağladığı üstünlüğü yalnızca kendi sınırları dâhilinde yaşadığı bir zenginleşme şeklinde devam ettirememiştir çünkü büyük çaplı olan işletmeler, üretimi yapılan ürünleri satacak pazar buldukları sürece başarılı olmaktadır. Bu ekonomik sistemin sonucunda Doğu toplumları, Batı toplumlarına boyun eğmek durumunda kalmıştır. Sezer (1997: 66)'e göre Batı'nın modernleşmesi ve dünya egemenliğine sahip olmasının sebebi Max Weber'in belirttiği gibi kültürel ve dinsel özellikler değil, Doğu üzerinde uygulanan ekonomik yağmadır. Batı'nın modernleşmesinin temel kaynağı, Doğu soygunudur.

Sezer (1988: 27) Max Weber'in İslam toplumlarını kapalı ve despotik olarak tanımlamasına da karşı çıkmıştır çünkü ona göre modernleşme kuramları, Doğu toplumlarının geri kalma sebebini uluslararası ilişkiler dışında tutarak, iç sorun gibi göstermektedir. Baykan Sezer'e göre Batı'nın açık bir toplum haline gelebilmesi, Doğu toplumları ile kurduğu ilişkiler sonucunda gerçekleşmiştir. Batı ile Doğu toplumları arasında açık bir ekonomi uygulanabiliyorsa, o halde Doğu toplumlarının kapalı olması söz konusu değildir.

Baykan Sezer, 16. Yüzyıldan sonra Batı'nın sahip olduğu ekonomik ve kültürel üstünlüğü açıklarken, Bağımlılık kuramına yakın açıklamalarda bulunmaktadır. Bağımlılık Okulu'ndaki kuramcılar gibi Baykan Sezer de modernleşme kuramlarını eleştirmektedir. Bu bağlamda Baykan Sezer'in düşüncelerine en yakın duran, Batı merkezçiliğine yönelik eleştirileri ve Doğu-Batı toplumları arasındaki eşitsiz gelişme kuramsal yaklaşımı ile bağımlılık kuramcısı Samir Amin olduğu görülmektedir. Sömürü ilişkilerinin yaşandığı, Doğu ve Batı arasındaki çıkarların farklı olduğu bir dünyada Batı temelli kuramlar, Batı dışındaki toplumlara yol gösterememektedir (Sezer, 1993: 32). Modernleşme kuramları, kalkınma hedefi ile tüm ülkelerinin dünya sistemine katılması konusunda baskı yapmaktadır. Ancak Batı ve diğer ülkeler arasındaki ticarete

denge-sizlik vardır. Çünkü günümüzde dış alım ve satım, Batı'ya hizmet etmektedir. Bu nedenle Doğu ülkeleri dünya pazarlarına açıldıklarında, bütün zenginlik kaynaklarını ve hammaddelerini Batı'ya aktarmış olmaktadır (Sezer, 1997: 68). Sonuç olarak Baykan Sezer Batılı ülkelerin Doğu'daki ülkeleri sömürsünün az gelişmiş ülkelerde oluşturmuş oldukları yerli/milli modernleşme/kalkınma kuramları ile üstünün örtülmeye çalışıldığını ifade eder.

3.12. BAHATTİN AKŞİT

Bahattin Akşit Türkiye'de sosyolojik çalışmaları ele alırken çeşitlenme, farklılaşma ve bölünmüşlük olmak üzere üç önemli ifadeyi kullanmaktadır. Türk sosyolojisinde bölünmüşlüğün kuşaklar, yaklaşımlar, üniversite bölümleri ve zaman zaman da aynı bölümde olan insanlar arasında olduğunu belirtmiş ve bölünmüşlüğün aşılması gerektiğini savunmuştur (Akşit, 1966: 195-196). Bahattin Akşit bu tutum temelinde köy, geri kalmışlık ve kalkınma konularını 1960'lardan beri araştırmaya devam etmiştir. Bahattin Akşit 1960'larda dünyada kalkınma alinyasında hâkim olan bağımlılık kuramından etkilenerek kalkınma yaklaşımını milli devrimci bir model olarak tanımlama yoluna giderek modernleşme kuramlarına da bu minvalde eleştiri getirir.

Türkiye kırsalında yaptığı saha çalışmalarında; köylerdeki sosyal dönüşümün başlıca etkenleri olan pazar için üretim ve teknolojik değişimin, toplumun dâhili-işleyişi neticesinde ortaya çıkmadığını, Batı Kapitalizmi tarafından harici olarak takdim edildiğini tespit etmiştir. O'na göre azgelişmiş ülkelerin toplumsal işleyişlerinin en önemli hususiyeti işte bu harici etkenlerin dâhili-işleyişi harekete geçirmiş olmasıdır. Ancak, bu harici etkenlerin harekete geçirdiği toplumsal dönüşümün istikameti sadece harici etkenler ile belirlenmemiştir; etkilenen ve dönüşen azgelişmiş toplumun tarihsel koşulları, mesela, eski toplum yapısı ve içinde bulunduğu teknolojik seviye de toplumsal değişimin dâhili işleyişinde önemli etkenlerdir (Akşit, 1966: 10).

Akşit (1966: 45)'e göre endüstriyel kapitalizm 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'ni açık bir pazar statüsüne getirerek, milli imalatı göçertmiş ve böylelikle Osmanlı Devleti'ni kapitalist sistemin dâhilinde bir tüketici ve hammadde kaynağı durumuna düşürmüştür. Bu dönemde bu emperyalist saldırılara karşı ne kapitalist ve ne de sosyalist olan Milli Devrim Hareketi ve Kemalizm ilkeleri bir kalkınma hareketi

olarak doğmuştur. Milli bağımsızlık, halkçılık ve devletçilik bu hareketin ana ilkeleri olarak tanımlanmışlardır. Bahattin Akşit bu kalkınma yolunun kapitalist bir kalkınma yolu olmadığını iddia eder. Türk toplumunda kapitalizm için gerekli olan burjuva ve işçi sınıfları bulunmamaktadır. Milli devrimci kalkınma yolu, yukarıda ifade edilen yönlerden ve sosyal adaleti kuramayışının sebebi ile Türkiye'de başarısızlığa uğramıştır. Akşit (1966: 47)'e göre Türk sosyologlarının esas görevi kalkınma sürecinde yaşanan bu başarısızlıkların arka planında yer alan etkenleri bulmaktır.

Akşit (1966: 48)'e göre Batı'nın beş yüzyılda geldiği kalkınmışlık durumuna gelmek için yerine getirdiği şartların Türkler açısından artık bilinir olduğunu bu minvalde doğa kanunlarına müdahale edileceği gibi toplumsal yapıya da müdahale ederek iş bölümünü rasyonalist bir bakış açısı ile düzenleyen toplumsal örgütlenmeyi, yani kentleşmeyi ve onun esaslı olan sanayileşmeyi sağlayarak ve tarımsal üretkenliği artırarak milli devrimci kalkınma gerçekleştirebilir. Ancak Kadro Hareketi gibi Bahattin Akşit de antiemperyalist milli devrimci kalkınma yolunun başarısızlığa uğramasının temel sebebi olarak 1930'larda piyasanın yerine ikame olacak bilim insanları kurultayının ve kadronun Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde olmayışı olarak görür.

3.13. SENCER DİVİTÇİOĞLU

Sencer Divitçioğlu, az gelişmiş bir ülke olmaktan nasıl kurutulacağına yönelik yaptığı çalışmalarına Osmanlı toplumsal yapısını incelemek ile başlar. Bu yapının Karl Marx'ın oluşturduğu ATÜT kavramsallaştırması ile benzerlikler taşıdığını görmekte ve bu yapıyı ATÜT bağlamında değerlendirmektedir. Divitçioğlu (1975: 15)'na göre toplumlar farklı süreçlerden geçerek kendilerine has üretim metotlarını belirlemektedir. Bu çerçevede ATÜT diğer üretim şekilleri gibi Asya toplumlarına özgü üretim tarzlarını seçerek meydana getirdikleri tarihi bir oluşumdur. İnsanları, doğayı değiştirebildiği müddetçe üretim güçlerini de değiştirebilmekte, nicel ve nitel düzeyini geliştirmektedir. Bu gelişim ve değişim sürecinde üretim güçleri, kendisi ile uyumlu olan üretim ilişkileri yaratmakta ve bu bağ, imalat şekillerine çeşitli mülkiyet ilişkisinin mührünü vurmaktadır. Bunlar sosyalizm, kapitalizm, feodalite, ATÜT, kölelik ve ilkel topluluktur. Bütün toplumlar çeşitli üretim tarzından geçmekte, birlikten kopuşa doğru bir süreç izlemektedir. ATÜT ve kölelikte başlayan kopuş ile beraber, toplumların dönemlere ayrılma sürecinde iktisadi sınıflar oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hâkim toprak yönetim anlayışı olan tımarın devretme gayesini bir potada toplayan Divitçioğlu (2010: 26) Osmanlı Devleti'ndeki tımar düzeninin Avrupa'da yaşanan feodal sistemden farklı olduğunu öne sürmekte ve tımar düzeni ile alakadar düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır; Tımar sahibi, kendi tımar bölgesinde ayrıntılı olarak hazırlanan vergileri toplamakta, karşılığında ise devlete sipahi (süvari) vermektedir. Tımar sahibi ne arazinin sahibidir ne de araziye tasarruf ayrıcalığına sahiptir. Osmanlı Devleti'nde arazilerin mülkiyeti tamamıyla merkezi idareye aittir. Tımar sahipleri, merkezi idarenin temsilcisi ve memuru görevindedir. Araziden elde edilen getirimden devlet adına vergi toplamakta ve ordu teşkil etmektedir. Tımar hakkı babadan oğula geçmez. Divitçioğlu (2010: 36-38)'na göre pençik oğlan örgütü ve devşirme sistemi ile amaçlanan Osmanlı Devleti'nin asıl sahibi olan padişah ve ailesi haricinde kalanların örgütlenecek devlete karşı güç oluşturmalarının önlemektir. "Devletin toprak üzerindeki mülkiyet hakkının bozulmaması, cari olan miri toprak rejiminin yıkılmaması için devletin asli temsilcisi olan kul-padişahın, yeni bir yönetici-asker-kul zümresi yaratması gerekmiştir." Osmanlı Devleti'nin batının gelişiminden farklı, Asyatik bir toplum özelliği taşıdığını aynı zamanda da sınıflı bir toplum yapısına sahip olduğunu belirtir (Divitçioğlu, 2010: 36-38).

Divitçioğlu (2010: 36-38)'na göre tebaa-birey olarak tanımladığı reaya, arazinin tasarrufuna sahip olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nde reayanın, üretimin nesnel şartlarından ayrılmadığını göstermektedir. Reaya bulunduğu toprakların tasarruf hakkının kendisinde olması nedeni ile serf ve köleden farklı olan bir kişi, özgür olmakla birlikte bir tür genelleştirilmiş köle olarak da tanımlanmaktadır. Tımarlı sipahi ise halkın üstünde bireysel bir ayrıcalığa sahip olmayıp, sadece kendisinin kontrolüne bırakılan araziler üzerindeki vazifesini ifa etmektedir. Osmanlı Devleti'nin memuru vasfı ile sipahi, doğal olarak reayanın mallarının da vârisi olamaz. Reayanın oğulları aynı çiftlikte raiya olarak kalmak mecburiyeti bulunmamaktadır. Osmanlı toplumunda tımarlı sipahi halkı (reayayı) zorunlu ücretsiz çalışma (angarya) yaptıramaz. Bu gerekçelerden dolayı reaya sosyal statü olarak hem iktisadi hem de hukuki manada Orta Çağ Avrupası'nın feodal sisteminden farklılıklar arz etmektedir.

Divitçioğlu (2010: 39-40)'na göre Osmanlı Devleti'nde reaya toprağı tasarruf hakkına sahip iken hür bir çiftçi, köylü iken, aynı zamanda devletin vergiler yolu ile el koyduğu artı değerden dolayı da sanayi toplumunun işçi sınıfı gibi emeği sömürülen

sınıftır. Osmanlı Devleti'nde bu sömürü kolektif olarak gerçekleştirildiği ve vergi adı altında yapıldığı için reaya sömürüyü algılayamamaktadır.

Sencer Divitçoğlu, Osmanlı Devleti'nin tımar sistemi ile ATÜT'ü karşılaştırarak iki sistemin başlıklarını/benzerliklerini maddeler halinde bir araya getirmiştir:

1. Toprak mülkiyeti: Özel mülkiyet olmamak ile birlikte, müşterek mülkiyet veya devlet mülkiyeti söz konusudur.
2. Sınıflaşma: Devlet ceberut ya da demokratik, halk ise genelleşmiş köle olarak birey üretimin nesnel şartlarından ayrılmamıştır.
3. Sınıf çatışması: Artık-ürün veya artık-emeğin, vergi ve angarya gibi usuller ile egemenlere geçişi sonucu sınıf çatışmasını meydana getirir.
4. Devletin ifa ettiği kamu işleri: ATÜT'te kamu hizmetlerini ifa etmek devletin asli görevidir. Osmanlı Devleti'nde kamuya ait hizmetleri devleti temsil eden hâkim sınıf tarafından yapılmaktadır. Devletin görevi güvenliği sağlamak, madenleri işletmek, kasaba ve köy kurmak, toprak açmak, şehirlerde sanayi ve ticaret faaliyetleri düzenlemektir. Hâkim sınıfı temsil eden rical ise toplumsal dayanışma, sağlık ve dini eğitim gibi kamu hizmetlerini üzerine almıştır.
5. Köy üretim şekli: ATÜT'te ve Osmanlı Devleti'nde köy ekonomisi, el sanatları ve tarım arasında yapılan iş bölümünün geliştiği ve bu yüzden kendisini destekleyen bir ekonomi şeklidir.
6. Kır ve Kent iş bölümü: ATÜT şeklinde kır ve kent birbirinden ayrık bulunmamak ile birlikte şehirler ekonomiye bir ek gibi yamanmıştır. Osmanlı Devleti ekonomisinde ise bu ikililik daha açık bir biçimde ortaya çıkar. Osmanlı toplumunda kent ve kır bölünmüştür.
7. Durağan hal: ATÜT'ün aksine, Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetleri üretimi sürdürmek için gereken iktisadi faaliyetlerden olmadığı için bu konu Osmanlı Devleti'nin miri toprak rejimi açısından bir varlık nedeni olamamaktadır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde şehir ve kır ekonomileri birbirlerinden kesinlikle ayrıldığından, ekonomide büyük bir şehir kesiminin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı toplumunda bulunan ikili ekonominin niteliği kendini açık bir şekilde göstermektedir. Ancak nihayetinde gerek niteliksel gerekse niceliksel açıdan irdelendiğinde ATÜT'te yaşayan bir ülke ile Osmanlı toplumu, incelenen çağlarda, köylü ekonomisi özelliği göstermektedir (Divitçoğlu, 2010: 72-79).

Divitçioğlu (2004: 44-52) Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısının ATÜT uygulayan ülkeler gibi günü birlik bir ekonomik uğraşa sahip olduğunu, bunun da artık ürünün yaratılması sonucunda oluşacak yeni üretim şekillerini engellediğini ileri sürmektedir. İkinci bir husus olarak da Osmanlı Devleti'nin gaza anlayışıdır. O'na göre Osmanlı Devleti'nin iktisadi olarak İslam din geleneğinden miras aldığı gazanın gerçekleştirilmesine üstünlük tanınması da Asyatik üretim tarzı hususiyetleri ile benzerlikler göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde zanaatçıların kanaatkârlığı önceleyen fütüvvet anlayışına sahip olmalarının artık-ürünün ortaya çıkmasını engellediğini belirterek Sabri Ülgener ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Divitçioğlu (2004: 175)'nin "Kök Türk"lerin üretim tarzı hakkındaki düşünceleri Osmanlı Devleti için emsal gördüğü ATÜT'ün kaidesini oluşturması bakımından önemlidir. Sencer Divitçioğlu'na göre dünyada o kadar farklı topluluklar mevcut ki bu toplulukların bazıları üretim güçleri ve ilişkileri üzerinde bir tezat oluşturmamakta, statik durumunu korumaktadır. Bu duruma "Kök Türk"ü örnek verir. Osmanlı Devleti'nin da miras aldığı "Kök Türk" göçebe hususiyetleri ile durağan bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Sencer Divitçioğlu'na göre "Kök Türk" göçebe hususiyetleri Türkiye'nin az gelişmiş ülkeler arasında yer almasının ve tarihsel süreçteki gelişmişliği tamamlayamamasının en önemli etkenlerinden biridir.

3.14. ÇAĞLAR KEYDER

Samir Amin'in kuramsal çerçevesi etkisinde Çağlar Keyder çalışmalarının ilk dönemlerinden itibaren Immanuel Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi Kuramı'nı kendi kalkınma yaklaşımına temel olarak ele alır (Keyder, 2000: 15). "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar" (2000b), "Toplumsal Tarih Çalışmaları ve Dünya Ekonomisi" (2016) adlı eserlerinde Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemlerindeki yapıları Modern Dünya Sistemi Kuramı bağlamında değerlendirmeye çalışmıştır. O'na göre Osmanlı Devleti kapitalizm ile bütünleşme sürecinde daha da gerileyerek ve çeşitli milliyetçi ayrılık hareketlerinin başarıya ulaşması neticesinde de parçalanarak çevre ülkeler statüsüne düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin kapitalizm ile bütünleşmesi, devleti kuşatan bürokrasiye rakip bir burjuva sınıfını da doğal olarak meydana getirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin parçalanma döneminde yeni bir ulus devletinin kurulmasını ve modernleştirilmesini

sağlayan güç, bürokrasi olmuştur. Çağlar Keyder 1923'ten bu yana kalkınma ile ilgili başlıca sorunun müslüman burjuvazinin cılızlığı ve erişilemez güçte olan bürokrasinin her alana müdahil olması sonucunda oluşan devlet merkezli bir yönetim zihniyetidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra da burjuvazinin kendi partisi olduğunu düşündüğü Demokrat Parti'nin iktidara geldiğini iddia etmiştir. 1960 ve 1970'lerdeki ithal ikamesine dayalı sanayileşme süreci, kapitalist ilişkilerin Türkiye'de zaman ile üstünlük kazanmasına ve yarı çevre statüsünde kapitalist bir devletin oluşmasına yol açmıştır.

Keyder (1978: 41) üretim şekli hususunda toplumsal oluşum kavramını kullanarak Bağımlılık Kuramı yaklaşımlarından farklı bir yerde kendini konumlandırır. Çağlar Keyder'e göre her çeşit kalkınmayı ortodoks marksist kuramcılar gibi alt-yapıdan hareketle açıklamak, sosyal-politik seviyeleri hafife almak, kalkınmaya olan yeknesak bakış açısının bir yansımasıdır. Üst yapının tesirini dikkate alan bu bakış açısı, az gelişmişlik sorununda sosyal ve siyasal hususiyetleri dikkate alması ve toplumlara özgü şartların irdelenmesi açısından oldukça önemlidir. O'na göre "çarpık" saptaması da bu yüzeysel bakış yaklaşımın ürünüdür.

Çağlar Keyder'e göre milliyetçilik geleneği, İttihat ve Terakki döneminden beri Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet devirlerinde devlet desteği ile üstün bir ideoloji haline gelmiştir. 20. Yüzyılın ulus devlet yapılanmasının kalkınmacı ve korumacı politikalarının küresel işbölümü ile örtüştüğü 1945-1970 yılları arasında milliyetçilik daha da güç kazanmış, 1980'li yıllar ile kapitalist sürecin dışsallayıcı ve kutuplaşmacı nitelikleri, ulusal kalkınmacı politikaların ardı ardına iflaslarını getirmiştir. Kapitalist sermayenin küresel ölçekte hareketlilik kazanması, milliyetçilik üzerine temellendirilen devletlerin paradigmalarını derinden sarsarak hemen her şeyin serbest ekonomik piyasa koşullarınca belirlendiği neo-liberal politikaların hâkimiyetine girmiştir. Çağlar Keyder, bu hâkimiyetin etkilerini yeni dünya düzeni kavramsallaştırması bağlamında "Ulusal Kalkınmacılığın İflası" (2004) adlı eserinde detaylıca ele almıştır.

3.15. AYŞE BUĞRA

Ayşe Buğra'nın "Devlet ve İşadamları" (2003) adlı eseri Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden günümüze dek Türkiye'deki iş adamlarının ve girişimcilerin

dinamiklerini ve devletin bu süreçteki rolünü anlama yönündedir. Doksanlı yıllardan itibaren ise Anadolu'daki farklı şehirlerde kendini göstermeye başlayan, muhafazakar-dini kesimden çıkan, yeşil sermaye veya Anadolu kaplanları adını verdiği iş adamları ve onların zihniyet şekilleri ve dinamikleri üzerine odaklanmıştır.

Buğra (2018: 318) Türkiye'de dini sermayenin gelişim dinamikleri ve sosyo-politik özellikleri ile ilgili alanyazındaki öncü çalışmaları yapmıştır. Son otuz senede yükseliş gösteren ve TUSKON, ASKON, MÜSİAD gibi dernekler altında örgütlenen muhafazakar-dindar iş adamları ve girişimcilerin devlet ile olan ilişkilerini, özellikle bu dönemde iktidar olan muhafazakar hükümetlerin bu iş adamlarının yükselmelerindeki rolünü incelemiştir. Buğra aynı zamanda daha önceki dönemlerde Türkiye'de avantajlı konuma sahip ve daha çok TÜSİAD altında örgütlenen, seküler burjuvazi şeklinde nitelendirilebilen iş adamları ve girişimcilerinde bu süreçteki konumu ve devlet ile olan ilişkileri de irdlemiştir.

Buğra (2016: 52) Türkiye'de 1980 sonrasında hayata geçen neo-liberal politikalar ile birlikte bilhassa dini kimliklerin yükselişi ve Anadolu'nun taşra kentlerinde muhafazakar ve dini kesimler arasındaki yeni girişimcilik faaliyetlerinin artışının sadece Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile açıklanmasının zor olacağı kanaatini taşımaktadır. O'na göre dünyanın çeşitli yerlerinde o dönemde özellikle Batı'da yetmişlerden sonra kapitalizmin yeni bir şekli ortaya çıkmış, dini değerler günlük hayatta ve politik söylemlerde yeniden önemli hale gelmiş, STK'lar etkinleşmiş, sanayi üretimi de gelişmiş bölgelerden taşra şehirlerine kaymaya başlamıştır.

Hükümetin politikalarını destekleyen bu muhafazakar-dini burjuvazinin bir başka önemli fonksiyonu da, MUSİAD gibi örgütlerin dini güven ve ilişki sermayesi şeklinde kullanmaya başlamalarıdır (Buğra, 2016: 53). Aynı şekilde sosyo-ekonomik ilişkilerde de dini kimlik ve değerler, bütünleşme sağlayan bir güven faktörü şeklinde kullanılmıştır. Dini "ilişki sermayesi" şeklinde kullanmak Refah Partisi'ne ve 1990'lı yıllara dayansa da, en fazla kullanım AKP iktidarı döneminde olmuştur.

Ayşe Buğra, dini değerlerin ve dinin kamusal alanda görünür hale gelmesinin Türkiye'ye has bir durum olmadığını belirtmiştir. Bu durum 1970'lerden itibaren Batılı ülkeler dahil pek çok ülkede yaşanmış, klasik sekülerleşmenin ötesinde bir durumu işaret

etmiştir. Ayşe Buğra'ya göre farklı kapitalizm şekillerini farklı toplumlarda görmek mümkündür ve Türkiye'de son otuz senede yaşanan süreç, kapitalizm ve dini değerler arasında bir bütünleşme ve uyumluluğun olabileceğini göstermiştir. Bunun yanında bu muhafazakar gruplar dini evrensel bir ahlak şekline dönüştürememiş; aksine din, ekonomik kesimlerin arasında sınıf içi çatışma ve bölünmenin aracı haline gelmiştir (Daşlı, 2018: 74). Buğra (2015: 45)'ya göre son dönemlerde canlanan "muhafazakâr müslüman burjuvazi" sınıfının oluşumunun İslam'ın iktisadi modeli ile çelişik bir durumu bulunmamaktadır. Bu tezi ilk savunan İslamiyet'in iktisadi modelinin "kapitalistimsi" olarak kabul eden Maxime Rodinson (1969: 51)'dur. Buğra (2015: 46)'ya göre İslam'ı kapitalist kalkınma modellerinin önünde büyük engel olarak gören eleştirel tezlerin en önemli yanlıgılarının Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu" (1999) adlı eserinde vurguladığı gibi Protestanlığın kapitalizmin ruhuna olan etkisi ile İslam'ın etkisini aynı görme beklentisinden kaynaklanmaktadır. Ayşe Buğra'nın bu tezi Sabri Ülgener'in Max Weber'in İslam görüşüne veridiğı eleştirel yaklaşım ile örtüşmektedir.

Kalkınma sürecini tarihsel bir bütünlük içinde (Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti) ele aldığımızda, Türkiye'nin son üç asrı Batı karşısında geri kalmışlığını bertaraf etme çabaları ile geçmiştir. Batı karşısında geri kalmışlığa ilk reaksiyon devlet yönetici sınıfı tarafından gösterilmiştir ve ıslahatlar (iyileştirmeler) devlet merkezli başlatılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda yürütölen bu çabalar daha çok askeri ve teknik alanlarda sürdürölmüştür. Kalkınmaya yönelik jakobenist tarzda yürütölen bu uygulamalar (ıslahatlar) Osmanlı aydını arasında çeşitli entellektöel tartışmalara neden olmuştur. Bugün bile toplum ve devlet olarak üzerinde tam olarak uzlaşölan bir kalkınma reçetesi bulunmamaktadır. Bu durumu en iyi betimleyen şey, yukarıda adı ve kalkınma ile ilgili görüş ve eleştirel yaklaşımları belirtilen sosyal bilimcilerin Türkiye ve kalkınma sorunsalına olan farklı bakış açıları örnek verilebilir.

Osmanlı Devleti'ni gelişmiş batılı ölkeler ligine çıkarmak için devletin merkezi bürokrasisi tarafından hayata geçirilmeye çalışölan bu uygulamalar (ıslahatlar) Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ıslahat çalışmalarının yönünü ve şeklini belirleyen İttihat ve Terakki Partisi Türkiye'nin iktisadi kalkınma zihniyetinin de mimarı olmuştur. Bu ıslahat faaliyetleri Prens Sabahattin'in eserine adını veridiğı şekilde "Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?" sorunsalı çerçevesinde biçimlenmiş ve bu soru daha çok iflasa uğramış bir devletin var

olabilmesine yönelik kaygılar ile sorulmuş ve yanıtlanmaya çalışılmış bir sorunsal olarak gündemdeki yerini 1923'e kadar korumuştur.

Osmanlı Devleti'nde nizam-ı âlem düşüncesi çerçevesinde şekillenen düzen ve birliğin sağlanması için toplumda sınıf çatışması ya da herhangi bir çatışmanın olmaması gerektiği ve buna izin verilmemesi telkini hemen hemen her platformda dillendirilmiştir. Zaten Marksist terminolojiden bakıldığında Osmanlı toplumunun endüstrileşmiş batılı ülkelerdeki gibi burjuva ve işçi sınıfı şeklinde bir sınıf çatışması yaşama ihtimali oldukça zayıftır. Çünkü ülke sanayileşme yolunda Batılı ülkelere göre oldukça geri bir durumdadır ve sınıf çatışması yapacak yeterli büyüklükte bir sınıf ve sınıf bilinci yoktur. Osmanlı yönetici sınıfı devletin düzen ve birlik ilkeleri bağlamında yürüttüğü ıslahatların başarılı olabilmesi için sosyolojiden yardım almıştır. Bu manada sosyoloji, Osmanlı aydını için, kalkınmışlık durumuna hangi yollar ile ulaşılacağına yöntemini öğreten, kalkınma reçeteleri gösterecek bir bilim olarak görülmüştür. Devrin bu hususiyeti Ziya Gökalp tarafından hem Auguste Comte'dan Emile Durkheim'a pozitivist desenleri hem de evrimciliğe yenaşan kültürel tahlilleri uzlaştıarak günümüze kadar bu geleneğin etkisini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında polity merkezli (devletin mutlaklığı) zihniyet önemli bir yer tutmakta ve devletin kendisi dışında hiçbir güce yer vermemesi ve bu bağlamda bir burjuva sınıfı yaratılacaksa bunun da devlet aracılığı ile yaratılması düşüncesi (sociusun politye dönüşümü) Osmanlı Devleti ideolojisi olarak varlığını her daim korumuştur. Bu etkenler ile Ziya Gökalp ile başlayan bu süreçte Auguste Comte'un pozitivist toplum ideali ve Emile Durkheim'in sosyal dayanışma ve düzen yaklaşımı özellikle devlet işlerinde hakim bir paradigma haline gelmiştir.

Osmanlı devlet ideolojisine (polity) yakın bir tabiyet ile Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına denk gelen ve modernleşme kuramlarına alternatif olarak görülebilecek polity merkezli "Kadro Dergisi" de bir bakıma kapitalist ve sosyalist modeller dışında alternatif bir üçüncü yol arayışına girmiştir. Bu şekli ile Kadrocular modernist kuramcılardan ayrılarak, kalkınma hususunda seçkin ve özgün bir yer edinmişlerdir. Bağımlılık kuramcılarında yaklaşık kırk yıl öncesinden kalkınma hususunda kapitalizm ve sosyalizm dışında alternatif yollar arayan "Kadro Dergisi" 1935 yılında yayım hayatına

son vermiştir. Bağımlılık kuramı 1960 - 1980 yılları arasında kalkınma alanyazınında etkili olduğu dönemde Türkiye’de İdris Küçükömer, Korkut Boratav, Baykan Sezer ve Çağlar Keyder gibi Türk sosyal bilimcileri çalışmalarında bu yaklaşımdan önemli ölçüde istifade etmişler ve bu kuramı destekler nitelikte yazılar kaleme almışlardır. Ayrıca Paul Baran’ın bağımlılık kuramı yaklaşımından etkilenmiş olan Doğan Avcıoğlu ise “Kadro Dergisi” etrafında şekillenen modernleşmeye alternatif yaklaşımı ile “Milli Demokratik Devrim” adında kalkınma yaklaşımını oluşturmuştur.

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan beri kalkınma sosyolojisinde gündemde olan konu devlet-kapitalist münasebetleri (sociusun politye dönüşümü) ve geç kapitalistleşme olmuştur. 1930’dan sonra Sabri Ülgener ve Z. F. Fındıkoğlu tarafından temsil edilen İstanbul ekolüne göre Türkiye’de geç kapitalistleşmenin oluşmasının nedeni ülkede kapitalizmin dinamiklerinin zayıf olması ile alakalıdır. Devlet-kapitalist münasebetlerinde, devlet bürokrasisini girişimci sınıfın gelişmesinin önüne geçen bir faktör olarak gören Sabri Ülgener’in perspektifi, 1950’lerde ithal ikameci sanayileşme temelli sermaye birikim düzenine geçilmesi ile beraber önemini yitirmiştir. Neoliberal dönemde, ihracata dönük sanayileşmeye dayalı sermaye birikim düzenine geçiş 1990’lı yılların ardından Anadolu sermayesinin yükselişini açık etmiş ve Sabri Ülgener’in Weberyen bakış açısı, “İslami Kalvinizm/İslami İş Ahlakı” tartışmaları üstünden tekrar gündeme gelmiştir (Özatalay, 2014: 69).

Niyazi Berkes’in savunduğu Ankara ekolünün incelediği ve kalkınma sosyolojisi içerisinde değerlendirilecek faktörler ise geleneksel kurumların toplumun iktisadi temelinin ilerlemesi ile adaptasyonunda yaşadığı problemler ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal değişim ile gösterişçi tüketim gibi geleneksel kültürde olmayan davranışların görülmesinin kapitalist birikim ile olan ilişkisidir. C. O. Tütengil’in sorunsalı ile Ankara ekolü benzeşmektedir. C. O. Tütengil de Niyazi Berkes (2003) gibi geleneksel dönemin davranış alışkanlıkları ve yerleşik değerlerinin kapitalistleşme sürecinin gereklerine göre dönüşmesi veya yerini modern kurumlara bırakmasını savunmaktadır. İnsanı odağından çıkaran ve istatistiki verileri temel veri kabul eden Neo-klasik kalkınma kuramına karşı kalkınma ile ilgili çalışmalarını sınıf temelli bir düzeneğe yerleştiren Korkut Boratav, Immanuel Wallerstein’in geliştirdiği Modern Dünya Sistemi Kuramı yaklaşımını çalışmalarında kullanan Çağlar Keyder ve diğer bilim insanları Türkiye’de kalkınma alanyazınında alanında önde gelen sosyal bilimcilerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE KALKINMA

ZİHNİYETİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e kalkınma zihniyetinin gelişimi üzerinde durulacaktır. Toplumun kültürel yapısı ile şekillenen bu değerler, iktisadi, sosyal ve kültürel unsurlarda olduğu gibi örgütsel ve idari alanlar ile ilintilendirilmiştir.

Toplumların zihniyet evrenini, toplumların temel prensipleri bağlamında ele almak gerekir. Zira toplumları birbirinden ayrı kılan unsurlar, her toplumun kurumsal yapıları üzerinde değişik şekilde tesir gösterebilir. Toplumlardaki etik-iktisat-zihniyet ilişkiseliliğini, yalnızca iktisadi-rasyonel düşünceden hareket ederek bütün toplumları benzer değerlendirmeye bağımlı tutmak yanıltıcı neticelere ulaştırabilir. Tüm toplumlarda, bazı benzeş hususiyetler bulunmasına rağmen, farklı bir ahlak anlayışı, ayrı bir iktisadi yapı ve bir zihniyet evreni bulunur. Bundan dolayı insan-üretim, insan-toplum ve insan-insan ilişkisi her toplumun kendi karakteristiği içinde ayrı bir öneme sahiptir (Şimşek, 2008: 76).

Zihniyet dönüşümü ele alınırken, toplumların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hususiyetlerine göre farklılık gösterdiği unutulmamalıdır. Genel olarak kalkınma, geleneksel iktisadi yapıdan toplumu ilerlemeye götüren devrimsel bir süreçte geçişi ifade eder. Aynı zamanda bu geleneksel düşüncenin giderek terkedilmesi ve bunun yerine kalkınma süreci süresince kendisi de evrime tabi olan yeni zihniyetlerin benimsenmesi ve modern toplumun oluşması anlamına gelir (Maillet, 1983: 118).

Auguste Comte, Ferdinand Tönnies ve Max Weber tarafından “Cemaat”, Emile Durkheim tarafından “Mekanik dayanışma” olarak tanımlanıp kategorize edilen geleneksel toplum, genelde kapitalist, kentleşmiş ve endüstriyel modern topluma yani cemiyet (Tönnies) kavramsallaştırılmasına karşı bir kavram olarak kullanılmıştır. Geleneksel toplum kavramsallaştırması ile insan münasebetlerinde birincil grup ilişkilerinin hâkim olduğu, karşılıklı tabiiyetlerin bulunmadığı, sosyal örgütlerin uzmanlaşmadığı, para ekonomisinin ve bürokrasinin gelişmediği Emile Durkheim'in

geleneksel toplumlar için tanımladığı mekanik dayanışmanın görüldüğü toplum kastedilir (Durkheim, 2013: 180).

W. W. Rostow, geleneksel toplumları, kısıtlı üretim bağıntıları içinde yetkinleşen, Newton bilim paradigmasının hâkim olduğu dönemin öncesi bilgi ve teknolojiye dayanan topluluklar olduğunu ileri sürer. Ona göre, geleneksel toplumun başat hususiyeti ise, modern bilim ve teknolojiden yararlanmaması nedeni ile kişi başına düşen gelir düzeyinin kısıtlı olmasıdır. Bu tür toplumlarda nüfusun yaşam şekli, yalnızca üretime göre değil, savaş ve bulaşıcı hastalık gibi faktörlere göre de biçimlenir. Toplumsal düzenlemeler üzerinde aile ve kan bağının büyük tesiri bulunmaktadır. Bu toplumların değer sistemlerine genellikle fatalizm hâkimdir (Rostow, 1980: 18-20).

Geleneksel toplumlarda, kutsal olan ile kutsal dışı olan iç içe girdiği için, tüm toplumsal aksiyonlar ruhani bir mana taşır. Başlıca değerlerini kutsallıktan alan bu toplumlarda bireyler, hem toplum hem de dini inanç adına kendine dayatılmış edim modellerine ve toplumsal esaslara uymak durumundadır. Dinsel bir keyfiyet taşıyan bu kurallar geleneksel toplumlarda genellikle geleneği tehdit eden değişime ve yeniliğe ananeci bir yakınlık oluşmasına neden olur. Bu toplumların mensupları arasında inanç birliği olduğu için bireyler genellikle dini buyruklara, yasaklara, ritüel ve uygulamalara itaat eder. Devlet ve onun adına yaşlılar, din adamları ve aile reislerinden başlayarak tüm toplum mensupları, dinsel buyruklara bağlılık konusunda tam bir sosyal kontrol vazifesini (ataerkil zihniyet) kabullenmiş durumdadır. Bu denetim işlemi, yalnızca dinsel buyruklar şeklinde nitelendirilebilecek olan ibadet ile yasaklar ve dinsel emirlere uyma konusunda değil, aynı zamanda hassaten temelde yine dinsel olan grup ahlakına bağlılık hususunda da kendini hissettirir (Günay, 1993: 297-298).

Geleneksel toplumlardaki zihniyet, geleneksel zihniyet olarak tasvir edilir. Geleneksel toplum yapısında görülen bu zihniyet, çoğunluk ile var olan sistemi himaye edip sürdürmeye yönelik bir gaye taşır. Tabiatı ile her şeyi normlar ile düzenlemekten yanadır. Geleneksel toplum zihniyetinde, imtiyazlı sınıflar hariç, daha çok yaşamı sürdürmeye elverecek zaruri ihtiyaçların tüketimi ile alakalı ihtiyaçların karşılanması anlayışı esastır. Bu toplum tipinin zihniyetinde, kâr, kazanç ve servet edinme gibi amaçlar söz konusu değildir. Yalnızca fert ve sosyal grupların taleplerini karşılamak ve özel ya da

kamu kuruluşlarını sürdürülebilirliklerini sağlamak için çalışmak mümkündür (Maillet, 1983: 118).

Modern toplum ise kadim devirlerin toplum tipinden ayrı olarak, değişime uğramış (Max Weber'in toplumsal eylem kalıplarındaki önemli değişiklikler olarak tanımladığı) özellikle sanayi devrimi sonrasındaki süreç anlamına gelir. Modern toplumlar, siyasal rejimleri, iktisadi yapıları ve sanayileşme seviyeleri, sosyal ve kültürel yapıları bakımından geleneksel toplumdaki büyük farklılık gösterir. Bu sebep ile modern toplumu geleneksel toplumdaki ayırmaya yarayan ölçütler mevcuttur. Bu ölçütlerin (Max Weber'in akılcı ve araçsal hesaplamalar dediği) başında teknolojik ilerlemelerin geldiği söylenebilir. Teknoloji nesnel ölçütlere göre belirlenebilen, belirli bir birikim sonucu ortaya çıkan ve insanların dünyaya geldiği andan günümüze kadar olan gelişmesini ifade eder. Teknolojinin toplumdaki belirtisi ise sanayileşmenin geldiği seviyedir. Bundan dolayı en ileri düzeyde sanayileşmiş olan toplum modern toplum olarak tanımlanır (Kongar, 1995: 228).

Saint Simon'unda da vurguladığı gibi sanayileşme süreci ile birlikte toplumlar derin bir zihniyet değişikliğine uğramıştır. Bu süreçte ilkten bireyin ve toplumun düşüncesinde değişiklik olmuştur. Yeni düşünce, kazancı arttırmak ve kâr elde etmek (Marx'ın her şeyin alınıp satılır hale gelmesi olarak tanımladığı metalaşma) biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu da sanayi kapitalizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi kapitalizmi ile birlikte artık insanlar kazancı arttırmak ve kâr elde etmek ile yetinmemiş, kârın en yüksek düzeye çıkarılmasını amaçlamıştır. İlâveten sanayi devrimi ile birlikte teknolojik alanda meydana gelen gelişime paralel olarak kullanılan insan ve hayvan gücü yerini makina gücüne bırakmıştır (Aktel, 2003: 24).

Modern toplumun idare boyutundaki yansıması, Max Weber'in biçimlendirdiği bürokratik yapı ile temsil edilmektedir (Yıldırım, 2010: 704). Bürokratik yapılanma, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte dağınık ve verimsiz bir şekilde işlerini gerçekleştiren işletmelerin koordine hale gelmesinde ve düzenin sağlanmasında son derece hayati bir vazife üstlenmiştir (Zencirkıran, 2012: 10). Merkezden idare (polity), hiyerarşiye ve normlara sıkı sıkıya sadakat, uzmanlaşma, bilimsellik, nesnellik ve dikey örgütlenme modern örgütlerin genel hususiyetleridir. Bürokratik yapılanmada (Max Weber'in 'demir kafes' meteforu ile teşbih yaptığı gibi) öne çıkan vazife anlayışı,

vazifenin sorgulanmadan yerine getirilmesi ve yönetim hiyerarşisindeki kişilere sorgusuz itaat, çalışanın karar aşamalarından pasifize edilmesine neden olmuş ve çalışanın yönetimin söylediğini yapan ve boyun eğen bir konuma indirgemıştır (Zencirkıran, 2012: 17).

Geleneksel ve modern toplum ayrımı klasik sosyoloji kuramları çerçevesinde dikkate alındığında; modern ve geleneksel dikotomisinin ilk örnekleri Ferdinand Tönnies'in "Gemeinschaft/geleneksel toplum-Gesellschaft/modern toplum" sınıflamasında görülürken, Emile Durkheim bu dikotomiye "mekanik dayanışma" ve "organik dayanışma" kavramları ile ele almıştır. Max Weber de modernite düşüncesinin merkezine rasyonalitenin koyulması ile beraber değişim gösteren zihin biçimine bağlaşıklık olarak iktisadi bakımdan kapitalist sistemin dinsel değerler ile olan bağını, meşruiyet ve bürokrasinin rasyonelleşmeye doğru evrilmesi ile açıklamaya çalışmıştır.

Kapitalizm süresince sanayinin dönüşümünü sağlamak için sınırlı bir pazar öngörülmüş ve pazarı sınırlama vazifesini kapitalist devlet üstlenmiştir (Şaylan, 1994: 41). Dolayısıyla devletin, sosyal eşitsizlikleri azaltmak ve insanları özgürleştirmek için sosyal ve iktisadi hayata müdahalesi, 20. Yüzyılda yeni bir devlet tipi olan keynesyen politikaların hâkim olduğu refah devletini ortaya çıkarmıştır. Refah devletinin biçimlenmesinde mevcut sistem içinde ortaya çıkan bunalımlar ve özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı çok hayati bir rol oynamıştır. Bunalım, bir taraftan var olan düzenin her yönü ile iflasına yol açacak darboğazlara sebep olurken, diğer taraftan da liberal dünya görüşünün en seçkin unsurlarından biri olan iktisat kuramının yeni baştan yorumlanmasını gündeme getirmiştir (Şaylan, 1994: 55).

Refah devleti edimselliği ile kapitalizm büyük bir kriz atlattı ve hızlı bir gelişim yaşamıştır. Refah devletinin üretimi, bir taraftan yaygın millileştirme politikaları ile öte yandan da sağlık ve diğer sosyal sigortalar alanında yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte yürümüştür (Şaylan, 1994: 75-76). Böylelikle refah devleti kavrayışının gelişmesi ile birlikte devletin yapması gereken iş ve işlemler artmıştır. Batılı ülkelerde refah devleti, devletin ne yapması gerektiğine odaklanarak şekillenmiştir. Devletin muazzam biçimde büyümesi, onu hantallık, verimsizlik ve kırtasiyecilik gibi eleştirilerin odağı yapmıştır. Merkeziyetçilik, aşırı kurallara bağlılık, katı hiyerarşi, hantal ve büyük bürokrasi, artan kamu harcamaları bu dönemde kamu yönetiminin üstün hususiyetleri olmuştur (Eryılmaz,

2009: 15). Devletin sosyal, siyasi ve iktisadi mesuliyetlerinin gittikçe artması hem sosyal anlamda bir bağımlılık kültürü yaratmış, hem de devlet tarafından sunulan hizmetlerde verimlilik ögesinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur.

1945 ve sonrasında ortaya çıkan refah devleti, modern kapitalist devlet modelinin bir kademesi olarak tanımlanmaktadır. 1975 yılından itibaren refah devleti, kamu tasarruflarının devletin yüklediği fonksiyonları yerine getirmeye gücü yetmediği için krize girmiştir (Şaylan, 1994: 201). Başka bir deyişle, Weberyen bürokrasi algılayışı ile desteklenen yönetim yapısındaki ekonomik ve sosyal alt sistemlerin fonksiyonel olmadığı görüşü ile refah devleti hizmetlerine olan beklentinin artması sonucu kamu harcamalarının artışı, Batılı refah devletlerini finansal krize sokmuştur (Ateşoğlu ve Nadir, 2010: 55-56).

Krizin özünde keynesyen refah devleti uygulaması yatmaktadır. Bu krizin aşılması için, kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi, refah siyasetinin terk edilmesi, devletin ekonomik alandan çekilmesi, kamunun küçültülmesi ve piyasa ekonomisinin kendi prensiplerine göre işleminin sağlanması yönündeki düşünceler ehemmiyet kazanmıştır (Eryılmaz, 2008: 235). Bu gelişmeler karşısında, bürokratik, hiyerarşik ve katı kamu yönetimi anlayışının yerini, pazar odaklı kamu yönetimi (yönetişim) almıştır. Bu zihniyet değişikliği, geleneksel idare anlayışına karşı, iktisadi, sosyal ve idari sistemin yapı ve aksiyonlarındaki değişimi yeniden yorumlayan, yönlendiren ve dönüştüren yeni bir paradigmadır.

Batıdaki örgüt yapıları, seküler yapıların ortaya çıkışı, ulus devletlere geçiş, feodal yapıların yıkılması, kentleşme, sanayileşme, reformasyon, rönesans gibi birçok siyasal hareket sonucunda gelişmiş ve karmaşıklaşmıştır. Uzmanlaşmanın yaygınlaşması, iş bölümü ve toplumsal taleplerin artması ile örgütsel yapılar da spesifik hizmet birimlerine dönüşmeye başlamıştır. Toplumsal farklılaşma ile birlikte eğitim ve sağlık örgütleri, askeri ve adli örgütler, siyasal örgütler, iktisadi örgütler gibi birçok örgütsel yapı oluşmuş ve gittikçe karmaşıklaşmıştır. Bilimsel gelişmelerden destek alan bu örgütler, kendi içlerinde de etkin bir hizmet ağı haline gelmiştir. Bu süreçte ise maksimum kârlılık, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik, otorite, rasyonalite, denetim gibi kriterlere dikkat ederek, örgütsel yapıları tekrar inşa etmeye başlamışlardır. Örgütleri etkin bir şekilde yapılandırmak için de çeşitli örgüt kuramları geliştirilmiştir. Farklı disiplinlerin

birikimlerine göre şekillenen bu modeller sayesinde, aksaklıklara yol açan açıklar da kapatılmıştır.

Doğu-Batı çelişkisi evvelden dinî argümanlar ile düzenlenmişken, bu çelişki Aydınlanma Çağı ile beraber bu dinî uzanımı çevreleyerek eko-politik ve sosyal uzanımlara doğru evrilmiştir. Aydınlanma öncesinde dinî argümanlar ile içeriği oluşturulmuş bu ayrım, birbirini öteki olarak görme sürecinden birbirini buyruğu altına alma sürecine geçmiştir. Bellidir ki, bu sürece geçiş Batı'da oluşan Aydınlanma ile beraber modernliğin ve onun eko-politik araçları olarak ulus-devletin, kapitalizmin kurumsallaşması ile olmuştur. Bu sebep ile Doğu-Batı çelişkisi, Batı-merkezli biçimlenmiş modern kapitalist dünyaya özgüdür. Doğu-Batı çelişkisi dini olandan, kültürel, sosyal, politik ve hatta iktisadi olana yayan, Batı'da zihniyet dünyasında meydana gelen dönüşümdür. Bu dönüşümün geçmişinde Batı'da da Doğu'da da, feodal, süzeren-vassal ilişkisine dayanan iktisadi yapıya uygun idealist (ataerkil) ve otoriter zihniyetlerin farklı biçimleridir. Aydınlanma ile başlayan bu zihinsel dönüşüm ile Batı dünyası bilimsel gelişmeler ile benimsediği pozitivizm ile dini ve metafizik olana mesafe alarak idealist (ataerkil) zihniyeti tabansız bırakmış; otoriter zihniyete refakat etmesi için ise rölativist zihniyeti ortaya çıkararak Batı toplumlarında egemen kılmıştır. Liberal düşüncenin payandası olan rölativist zihniyet, kapitalist endüstri iktisadının politik ve sosyal altyapısının da zeminini oluşturmuştur (Mahcupyan, 2000: 37-51).

Tarih boyunca Türkler, birbirinden ayrı pek çok inanç sistemi ve dinin tesiri altında kalmıştır. Güngör (1989: 63)'e göre bütün Türkleri ilk defa birleştiren din İslam'dır. İslam öncesi Türk devletlerinde, han ya da hakanlar zaman zaman Tanrının hususi himayesine mazhar olduklarını düşündükleri halde kendilerini bir din reisi olarak görmedikleri gibi, din adamları da devlet işlerine müdahale etmeyerek laik bir yönetim modeli uygulanmıştır (Arsal, 1947: 72-76). Türk toplumunun idare zihniyetinin, genel olarak iki ayrı kültür ve medeniyet dünyasının etkisi altında biçimlendiği söylenebilir. Bu etkilerden birincisi, otoriter zihniyetin temelini oluşturan eski Türk devlet gelenekleri ve kurumları, diğeri ise ataerkil zihniyetin temelini oluşturan İslâm kültür ve müesseseleridir. Buna bir de batılılaşma süreci ile birlikte aktarılan Batı kültürünü eklemek gerekir.

Batı dünyası yeni bir zihniyet dünyası içinde düşük güç mesafesi ve bireyci kültür unsurları ile yeniden gelişirken Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar yüksek güç mesafesi ve kolektivist kültür unsurlarından beslenen idealist (ataerkil) ve otoriter zihniyetlerinin etkisi altında kalmıştır (Hofstede, 2001: 108, 244). Osmanlı Devleti ve ardından gelen Cumhuriyet Türkiye'si Batı'daki cereyan eden modernleşmeyi ileri teknolojiye sahip olma, laik bir dünya görüşü ve ulus-devlet olarak görerek modernleşmeyi ataerkil zihniyetin yani İslam'ın toplumsal, politik ve iktisadi hayat içinden çıkarılması olarak algılamış ancak Batı'nın zihniyet dönüşümünde çok büyük öneme haiz olan rölativist zihniyetten etkilenmemiştir. Bu şekilde Türkiye'de modernizm ve onun kurumları sadece otoriter zihniyet üzerinden tanımlanmış ve devletin tartışmasız bir otoritenin ve gücün merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçişte yaşanan değişimler dünyada yaşanan gelişmelerin bir yansıması olarak algılanmış ve bu değişimlere devlet merkezli (sociusun politye dönüşümü) bir refleks geliştirilerek bir takım yenileşme hareketlerine geçilmiş ancak bu yeni bir zihniyet dönüşümünü (rölativist ve demokrat zihniyet) sağlayamamıştır. Keyder (2000: 15)'e göre bürokrasinin iktisadi yapılar üzerindeki hâkimiyeti Türkiye'nin kalkınmışlık ile ilgili sorunlardan biri olarak kalmıştır. Başka bir anlatım ile Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde sosyal, politik ve iktisadi alanlarda yaşanan paradigmatik dönüşümler zihniyet düzleminde yer alan sürekliliklerin üstünde durmaya devam etmektedir (Mahçupyan, 2000: 163-215).

4.1. OSMANLI TOPLUMUNUN ZİHNİYET YAPISI

Osmanlı Devleti, Türk ile İslam kültürleri üzerine inşa edilmiş bir devlettir. Osmanlı Devleti'nde, genel kanaatin aksine idareyi elinde bulunduran siyasi kurumlar ilk elden İslam'dan beslenmediği için, farklı sosyal tabakalarına istedikleri din ve mezhepleri benimseme ve inançları doğrultusunda hayat hakkı sağlanmıştır. Lakin Osmanlı Devleti idare sisteminde farklı din, mezhep veya tarikat unsurlarının hiçbirinin çiğneyemeyeceği bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu da siyasi bir iktidar elde etmeye kalkışmayı engellemektedir. Örneğin Osmanlı Devleti tarihinde Celali İsyanları gibi ayaklanmalar devlet otoritesince daima politik bir vaka sayılmış ve devlet tarafından şiddetle bastırılmıştır (Berkes, 1997: 78).

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Orta Asya Türk devlet geleneğinden gelen bir idare zihniyetine sahiptir ve İslami düşünüş ile de ahenk içinde olmuştur. Başka bir ifade ile Osmanlı Devleti devasa bir İslam devletidir, ancak o teokratik devlet olarak nitelendirilemez. Osmanlı Devleti idare sisteminde teokratik rejimin tersine dinin değil devletin yararı önceliklidir (Berkes, 2003: 24-28).

Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarını anlamak için öncelikle devletin toplumsal kesimler ile olan ilişkileri ve devletin niteliği analiz edilmelidir. 15. Yüzyılın sonuna değin Osmanlı Devleti'nde kırsaldaki araziye mensup Türk aristokrasi ile başkentte büyük bir çoğunluğu devşirmelerden ibaret bürokrasi arasında şiddetli çekişme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki iki ayrı bürokratik grup arasındaki denge zaman ile değişmekte, bir sarkaç gibi salınabilmektedir. 1450'lerde, II. Mehmed'in merkezileşme hamlesi ile beraber, dengeler merkezden yana kesin bir şekilde değişmiştir (Pamuk, 2014: 20).

Batı dünyasında ise devlet sivil toplumun bir ürünü olarak kabul edilir. Ancak Osmanlı Devleti'nde toplumun üzerinde, ondan bağımsız, her şeyden güçlü ve ulu bir varlık olarak algılanmıştır (Türköne, 2009: 247-248). Bu idrak, devletin tek taraflı izlediği idare zihniyetinin bir sonucudur. Böyle bir zihniyetin ortaya çıkmasında rol oynayan husus ise politik içerik kazanmış olan İslam yorumudur. Bu izah Osmanlı Devleti'nde devlet ile dinin birbiri içine girmesine ve paralel bir yapının oluşmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde İslam siyasi uzanımı ile devletin ayrılmaz bir cüzü haline gelmiştir. Lakin bu konuda devlet organı daha dominanttır. Toplumsal alanda olan her şey devlet içindir (Ocak, 2000: 11).

Osmanlı devlet idaresinde iki temel düzen birlikte yürütülmüştür. Birincisi, merkezî idarenin teşkilatlanmasında uygulanan kul sistemidir. İkincisi ise, taşra idaresinin teşkilatlanmasında uygulanan tımar sistemidir. Bu iki sistem, askerî düzenin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin bütün idari, sosyal ve iktisadi yapısını belirlemiş, devlet idaresi merkezi-mutlak bir niteliğe kavuşmuştur. Padişahın egemenliği bu iki sistem sayesinde ülkenin her köşesinde ve tüm sosyal gruplar üzerinde etkili olmuştur. Kul sisteminde yetişen idareciler vasıtası ile padişahın gücü devletin merkezinden ülkenin en uç yerlerine kadar başarılı bir biçimde götürülmüştür. Tımar sistemi aracılığı ile 16. Yüzyılın sonlarına kadar taşrada başarılı bir teşkilatlanma ve idare gerçekleştirilmiştir.

Böylece Osmanlı Devleti kul ve tımar sistemlerini uygulayarak kendine has bir idare formu ve devlet modeli oluşturmuştur (Armağan, 2011: 154).

Osmanlı Devleti ekonomisi içerisinde tımar sistemi sosyo-ekonomik yapının merkezinde yer almaktadır (Kıvılcımlı, 2014: 42). Osmanlı Devleti'nin iktisadi sisteminde tarımdan elde edilecek gelir, daha çok tımar kesimindeki belirli gider alanlarına tahsis edilmektedir. Buna göre devlet tarımsal uygulamalardan alacağı vergiyi bir bölümü asker olan tımar sahiplerine doğrudan bırakmakta kendisi araya girmemektedir. Öz bir tanımlama ile asker ve memurlara hizmetlerinin karşılığı için belirli alanların kendi isimlerine tahsilat yetkisi ile yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan askeri birliklere verilen addır (Avcıoğlu, 2013: 19). Yirmi bin ile yüz bin akçe arasındaki dirlik zeamet; bu miktarın üstündekiler ise has adını almıştır (Uzunçarşılı, 1988: 454).

4.1.1. Osmanlı İktisadi Zihniyetinin İlkeleri

Orta Çağ'da devletlerin neredeyse tümü benzer iktisadi problemler yaşamaktadır. Bu problemlerin en önemlisi devletin varlığını korumak için yaptığı işlerdir. Ordunun başkentini ve diğer şehirlerin iaşelerinin sağlanması, para arzının istikrara kavuşturulması, vergi toplanması, uzun mesafeli ticaretin denetlenmesi ve desteklenmesi, bütün devletler için en önemli iktisadi politika problemleri arasındadır (Pamuk, 2012: 14).

İslâm düşüncesinin önemli ölçüde etkisi altında Osmanlı Devlet sisteminde devlet birçok iktisadi fonksiyon görmüş, hedef ve fonksiyonlar tespit etmiştir (Şahin, 2015: 417). Fakat bu hedef ve fonksiyonlar iktisadi bir niteliğe sahip değildir; mali, idari, askeri, dini ya da siyasi düşünce ve hedefler ile iç içe fark etmesi güç bir karmaşıklık içerisinde. Bu durumun en açık belirtisi iktisadi anlamda karar alan ya da uygulayanların bürokratik fonksiyonları kapsamında tamamen iktisat dışındaki alanlarda görevli olan organlar olmasıdır. İktisadi fonksiyonlar, bürokratik organizasyonlarda belli bir organa sahip değildir. Aynı şekilde toplumda da iktisadi olaylar çeşitli kurum ve sosyal ilişkilerin içine geçmiş bir şekilde bulunmakta belirgin ve farklı nitelikler göstermemektedir. Aile, ahlak, siyaset, din, tarikat, cemaat ilişkilerinin karmaşası

içerisinde yalnızca iktisadi ilişkilerin ayıklanması oldukça zordur. Bu durum sadece Osmanlı Devleti'ne has değildir (Genç, 2014: 39-40).

Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik yaşam ile ilgili kararlarında görünen Osmanlı Devleti iktisadi dünya görüşü üç ana saçı ayağı üzerine kurulmuştur. Bunlar iaşe (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonizm) ve fiskalizm'dir (Şahin, 2015: 416).

Genel anlamda iktisadi faaliyetlere ve bu faaliyetlerden ortaya çıkan hizmet ve mallara iki açıdan bakılabilir. Hizmet ve malların pazarda satılması, üretim yapan ya da satın alanlar açısından yapılan iktisadi faaliyetlerin amacı, kâr etmektir. Üreticiler ya da alıcılar, mümkün olduğunca ucuza mal edebilmek ve pahalı satabilmek için faaliyetler yapmaktadır. Bu hizmet ve malları satın alanlar açısından ise iktisadi faaliyetlerin amacı, mümkün olduğunca kaliteli, ucuz ve bol ürün almaktır. Üretici için hizmet ve malların kalitesi ve bolluğu, en önemli unsur değildir; önemli olan pahalı satarak fazla kâr elde etmektir. Kârı arttırmak için fazla mal satmak, her zaman iyi olmayabilir çünkü bir malın fazla olması, fiyatı düşürerek kârı azaltabilmektedir. Tüketiciler açısından ise ucuzluk ve bolluk en önemli hedeftir.

4.1.1.1. İaşe (Provizyonizm) İlkesi

İaşe ilkesi, iktisadi faaliyetlere tüketici açısından bakmaktadır. Bu ilkeye göre mümkün olduğu kadar mal ve hizmetin kaliteli, bol ve ucuz olması, başka bir deyişle piyasada mal arzını maksimuma çıkarma hedefi vardır. Bu ilkenin şartlarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Ekonomide verimlilik genel olarak düşüktür ve arttırması güçtür.
2. Mevcut durumun değiştirilmesi ile ilgili müdahaleler, verimliliği arttırmaktan ziyade düşürmektedir.
3. Lojistik meşakkatli ve pahalıdır.

Bu şartların bulunduğu bir çağda devlet, sosyal düzeni korumak ve faaliyetlerini aksaklık yaşamadan yürütebilmek için iaşe ilkesine yaslanmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin iktisat politikasının en önemli normu bu ilke olmuştur. Bu

ilkeyi geçerli kılmak için Osmanlı Devleti, ekonomide malların kalitesini yükseltmek, fiyatını düşürmek ve mal arzını bollaştırmak için ticaret ve üretim üstünde sıkı bir biçimde müdahalecilik yürütmüştür. Bu iktisat politikası, iaşe ilkesine dayanmaktadır; dış ticarete kısıtlayıcı ve zorlayıcı, ithalatı ise teşvik edici ve kolaylaştırıcı niteliği ile günümüzdeki iktisat politikalarına benzememektedir. Dış ticarete yabancılara verilen kapitülasyonlar, bu ilkedен kaynaklanan önemli kurumlar arasında düşünülmelidir (Genç, 2014: 43-44).

4.1.1.2. Gelenekçilik (Tradisyonizm) İlkesi

Sabri Ülgener gelenekçiliği, uzun yüzyılların toparlayarak biriktirdiği örfler, adetler, kaide ve usuller, dini ve mistik kaynaklardan edinilen telkin kuvveti ile pekiştirilen, iktisadi ve sosyal ilişkilerde oluşan eğilimleri ve dengeleri mümkün olduğu kadar koruma ve değişimi engelleme, herhangi bir durumda yeniden eski dengeye dönmeyi sağlama iradesi olarak tanımlamıştır (Ülgener, 1981: 87).

Üretimin geçimlik düzeyi çevresinde ilerlediği, endüstri devrimi öncesi dönemlerdeki ekonomide yaygın bir şekilde görülen bu tehlike Osmanlı Devleti için de geçerli olmuştur. Tüketimde yaşanacak küçük bir artış ya da üretimde yaşanacak küçük bir düşüş, o dönemki ulaşım şartları yetersiz olduğu için kıtlığa yol açabilmektedir. Bu nedenle tüketimin artmasına yol açacak değişimler devamlı kontrol altında tutulmuştur. Ancak bu durum, sermaye ve emeğin çekildiği alanlarda üretimde azalmaya ve bu alanlarda üretilen hizmet ve mallarda kıtlığa yol açacağı için de aslında tehlikelidir. Bu yüzden uzun uyarılma ve deneyimler ile oluşan istihdam ve üretim yapısının değişmeden kalmasına özen gösterilmiştir. Bu dengeyi sürdürebilmek için esnafların dükkân ve işçi sayısı dondurulmuş, tarımda işletmelerin büyüklüğü belirli düzeylerde tutulmuş, zirai işletmeleri bırakarak şehre göç etmek yasaklanmıştır. Gelenekçiliğin iktisadi politika açısından en önemli fonksiyonu, bu düzenlemeleri korumak ve değişmelerini engellemektir (Genç, 2014: 44-45).

4.1.1.3. Fiskalizm İlkesi

Fiskalizm, hazine gelirlerinin mümkün olduğunda arttırılması ve ulaşılan düzeyin altına düşmesinin engellenmesidir. Hazine gelirinin asıl fonksiyonu devletin yapacağı

harcamaları karşılamaktır. Bu nedenle fiskalizmin bir uzantısı olarak, harcamaların kısılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Fiskalizm, iktisadi bir karar alırken devletin geliri yükseltirken harcamaları kısımasıdır ve Osmanlı Devleti'nin iktisadi düşüncesini ve iktisadi yaşamın çeşitli alanlarını şekillendirmede diğer ilke ile beraber rol oynamıştır (Genç, 2014: 46).

Osmanlı Devleti'nin idare yapısındaki ilk önemli değişim III. Selim zamanında yapılan reformlar ile idari, askeri ve idari organizasyon yapısında başlamıştır (Turhan, 1972: 220). III. Selim'in idare alanındaki en önemli düzenlemesi devlet işlerine dair karar almadan önce meşveret usulünü (danışma) getirmesi olmuştur. II. Mahmut da III. Selim'e benzer reformlar gerçekleştirmiştir. Amacı merkezi otoriteyi (polity) güçlendirmek ve devletin eski gücünü sağlamak olan II. Mahmut, bürokrasi alanında bir kısım düzenlemelere gitmiştir. Bu dönemde devlet memurlarına dair ödenek sistemi oluşturulmuş, modern bir hiyerarşik yapı ve buna müsait “radde sistemi” kurulmuş, memurların her sene atanması sistemi sona ermiştir (Parlak ve Bekir, 2008: 361).

Tanzimat ile birlikte geleneksel Osmanlı Devlet bürokrasisi, kökten değişikliklere uğramış ve modern bir yapı inşası sürecine girmiştir (Eryılmaz, 2009: 241-242). Amaç devletin iktisadi hayattan müdahalesini ortadan kaldıran yeni bir sosyal devlet oluşturmaktır. Bu anlayış aslında Batı kapitalist sisteminin bir dayatmasıdır. Tanzimat döneminde eyalet siteminden il idaresi sistemine geçilmiş belediye, il özel idareleri, kurumlar oluşturulmuştur. Bu dönemde, padişahın gücü karşısında memurların can ve mal güvenliği kontrol altına alınması sağlanmış, bürokrasi modernize edilmiş ve güçlendirilmiştir. Askeri ve sivil bürokrasiye eleman yetiştiren okulların neredeyse hepsi Meşrutiyet ve Tanzimat dönemlerinde açılmıştır (Eryılmaz, 2008: 134). İlaveten, Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti aydını, bilhassa dönemin yaygın yabancı dili olan Fransızca'yı öğrenmesi ile Batı düşünce dünyası ile doğrudan doğruya karşı karşıya kalmıştır. Aydınlanma sonrasının güçlü düşünce dünyası ile karşılaşan aydın sınıfının düşünme şekilleri de değişmeye yüz tutmuştur (Kılınçoğlu, 2005: 185).

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde ortaya çıkan çelişkinin ayrıntısı sermaye birikimine kimin sahip olacağı ile ilgilidir (Berkes, 2003: 170-171). Geleneksel açıdan bakıldığında zaman beklenen durum bu artışa bürokrasi sınıfının el koymasındır. Fakat hem yabancılara verilen imtiyazlar hem de 1838'de imzalanan Balta Limanı Antlaşması yüzünden yeni ticaret yollarının ortaya çıkması burjuvaziye tehdit etmiş, iktisat artışının

çoğunu kredi ve ticaretle uğraşan bu yeni sınıf almıştır. Ayrıca bu sınıf oluşan yeni tüketim alışkanlıkları ile beraber bürokratlara ithal ve lüks mallar satmış devletin aldığı artıktan bu şekilde de pay almıştır. Dolayısı ile Osmanlı Devleti'nde üretim ve gelir büyümüş ancak bürokrasinin aldığı pay küçülmüş; yeni burjuvazinin payı artmıştır (Keyder, 2000: 53-54).

Osmanlı Devleti'nin finans kapitali hükümlanlığına girmesi sürecinde Tanzimat Dönemi ile birlikte dönüşüm geçiren bürokratik yapı önemli bir role sahiptir. Fakat Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısı, sömürge devleti olmasını engellemiştir. Emperyalist devletler bu noktada 1850'den sonra Osmanlı Devleti üstündeki amaçlarını gerçekleştirmek için rekabete girmiş, bunun sonucunda bürokrasinin manevra alanı genişlemiş ve toplumsal yapının kolonileşmesi karşısında daha az direnç gösterilmiştir. Bu yüzden bürokratik yapı hem devletin tam anlamı ile sömürgeleşmesini engellemiş hem de toplumsal artığı ticari sermayenin eline vererek, Osmanlı Devleti'nin sömürülmesine yol açmıştır. Bu süreçte bürokrasinin dar sınıfların çıkarlarını koruması ve kararsız bir konumda olması çelişkili siyasi kararlar alınmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin borçlanma politikası ise bunun en önemli örneğidir (Keyder, 2000: 54-55).

Galata Bankerleri'nin Osmanlı Devleti'nin ithalatının sürmesi için faiz getirisi olan kaime (kâğıt para) çıkarması konusunda baskı yapması sonucunda Osmanlı Devleti 1840'ta ilk kaimeleri basmıştır. Bankerlerin elinde bulunan faizsiz kaimeler değer kaybetmiş, faizli olanlar ise pirim yapmıştır. Bunun yanında bu kaimeler Avrupa piyasasında da satılmış; yüksek risk olmasına rağmen Avrupalı yatırımcılar kendi ülkelerinde verilen faizden çok daha yüksek bir faiz veren kaime yüzünden Osmanlı piyasalarına akın etmiştir. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nin finans kapital ağına düşmesi süreci başlamıştır (Kazgan, 1999: 35).

II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı Devleti devlet anlayışında, İttihat ve Terakki Partisi vasıtası ile mali devlet yerine iktisadi devlet düşüncesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu düşünceye göre devlet, artık hazine ve gelir sağlama adı altında ekonomiye müdahale etmeyecektir. Devletin başlıca vazifesi, ekonomik yapıyı güçlendirmek, girişim ortamını hazırlamak ve halkın vergi ödeme gücünü artırmaktır. Böylelikle devletin kazanç elde etmesi istenmiştir. Bu düşünceden hareket ile Max

Weber'in de belirtmiş olduğu rasyonel batılı insan tipolojisi ile kurgulanan girişimci birey, toplumda etkin kılınarak özel girişimciliğin Osmanlı toplumunun temel yaşam felsefesi olması istenmiştir (Şimşek, 2008: 289).

Ne var ki Tanzimat ile başlayan süreç Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile sona ermiştir. Bu süreci kısaca özetlemek gerekirse, Tanzimat öncesi dönemde, padişahın dudaklarından çıkacak iki sözcüğe bağlı olan Osmanlı Devlet bürokrasisi, Tanzimat ile birlikte iktidar sahibi olmuştur. Bürokrasinin iktidarı ele geçirmesi ile Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve batılılaşma eğiliminin arttığı görülmüştür. Fakat bu gelişim ile alakalı olarak Osmanlı Devleti'nin geleneksel kurumları bozulmaya başlamış, devlet dağılma sürecine girmiştir (Tataroğlu, 2012: 226).

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, devletin idaresinde var olan iki ayrı zihniyet tarafından dikkatle incelenmiştir. Bunlardan birincisi, modern araştırmayı ve hatta eğitimi din için tehlikeli sayan bağnaz ortodoks zihniyettir. İkincisi ise Batı'daki Aydınlanma düşüncesinin derin köklerine inmeyen ve felsefini irdelemeyen yalnızca günün ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan zihniyettir. 21. Yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız günümüze miras kalan ikinci zihniyettir. Cumhuriyetin kurulması sürecinde birinci zihniyet ile mücadele sert, ama netice alınacak biçimde geçmiştir. Aydınlanma düşüncesinin ürünü olan modern zihniyet (otoriter) Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında medresenin içine dahi sokulmuştur. Batılılaşmayı sadece batının ilim ve teknolojisini almak olarak kabul eden ikinci zihniyet ise yalnızca kültürün maddi öğelerinin değil aynı zamanda bir kısım kültürel değerlerin de dönüştüğünü görmüştür (Korkmaz, 1986: 199-200).

4.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ZİHNİYET

Osmanlı Devleti'nin gerilemesini durdurmak ve eski muhteşem günlerine döndürmek için hayata geçirilmeye çalışılan ıslahat çalışmaları Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında zirve noktasına ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin son elli yılında ıslahat faaliyetlerinin yönünü ve şeklini yönlendiren İttihat ve Terakki Partisi ve zihniyeti Cumhuriyet Türkiye'si'nin de mimarı olmuştur. Bu ıslahat faaliyetleri "Türkiye'nin kurtarılması" sorunsalı çerçevesinde biçimlenmiş ve bu soru daha çok düşünce geçmiş bir

devletin var olabilmesine yönelik kaygılar ile sorulmuş ve yanıtlanmaya çalışılmış bir sorunsal olarak gündemdeki yerini 1923'e kadar korumuştur. Bu dönemde kalkınmanın sağlanabilmesi için, toplumda sınıf çatışması ya da herhangi bir çatışmanın olmaması gerektiği ve buna izin verilmemesi telkini her platformda dillendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyaset felsefesi zaviyesinden devletin mutlaklığı önemli bir yer tutmakta ve devletin kendisi dışında hiçbir güce yer vermemesi ve bu bağlamda bir burjuva sınıfı yaratılacaksa bunun da devlet aracılığı ile yapılması düşüncesi İttihat ve Terakki'den alınan bir miras ideoloji olarak varlığını her daim korumuştur. Ziya Gökalp ile başlayan bu süreçte Auguste Comte'un pozitivist toplum ideali ve Emile Durkheim'in sosyal dayanışma ve düzen yaklaşımı hakim bir paradigma haline gelmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına denk gelen ve modernleşme kuramlarına alternatif olarak görülebilecek "Kadro Dergisi" de bir bakıma kapitalist ve sosyalist modeller dışında alternatif bir üçüncü yol arayışına girmiştir. Bu şekli ile Kadrocular modernist kuramcılardan ayrılarak, kalkınma hususunda seçkin ve özgün bir yer edinmişlerdir. Bu dönemde Türkiye'de de genel anlamda dünyadaki kalkınma alanyazın tarihine paralel bir değişme seyri olmuştur. Ancak genel anlamda Batı'da üretilen kalkınma kuramları gibi yeni ve özgün kuramsal yaklaşımlar bugün bile hala oluşturulmuş değildir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kalkınma sosyolojisinde gündemde olan konu devlet-kapitalist münasebetleri ve geç kapitalistleşme olmuştur. 1930'dan sonra Sabri Ülgener ve Z. F. Fındıkoğlu tarafından temsil edilen İstanbul ekolüne göre kapitalistleşme, kapitalizmin dinamiklerinin zayıf olması ile alakalıdır. Devlet-kapitalist münasebetlerinde, devlet bürokrasisini girişimci sınıfın gelişmesinin önüne geçen bir faktör olarak gören Sabri Ülgener'in bakış açısı, 1950'lerde ithal ikameci sanayileşme temelli sermaye birikimi düzenine geçilmesi ile beraber önemini yitirmiştir. 1980'li yıllarda İhracata Dönük Sanayileşmeye dayalı sermaye birikimi düzenine geçiş ile 1990'lı yılların ardından Anadolu sermayesinin değerini açık etmiş ve Sabri Ülgener'in Weberyen bakış açısı İslami Kalvinizm/İslami İş Ahlakı tartışmaları üstünden tekrar gündeme gelmiştir (Özatalay, 2014: 69).

Niyazi Berkes'in savunduğu Ankara ekolünün incelediği ve kalkınma sosyolojisi içerisinde değerlendirilecek faktörler ise geleneksel kurumların toplumun iktisadi temelini ilerlemesi ile adaptasyonunda yaşadığı problemler ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal değişim ile geleneksel kültürde olmayan davranışların görülmesinin kapitalist sermaye birikimi ile olan ilişkisidir. C. O. Tütengil'in sorunsalı ile Ankara ekolü benzeşmektedir. C.O. Tütengil de Niyazi Berkes (2003) gibi geleneksel dönemin davranış alışkanlıkları ve yerleşik değerlerinin kapitalistleşme sürecinin gereklerine göre dönüşmesi veya yerini modern kurumlara bırakmasını savunmuştur.

4.2.1. Tek Partili Dönemde Zihniyet

1923-1945 yılları arasında Türkiye'de tek partili dönem olarak tanımlanır. Ancak tek parti idaresinin tamamen uygulanmaya başlanması 1930 yılında Serbest Fırka'nın kapanması ile başlayan döneme rastlar (Öz, 1992: 71). Kuruluş yılları olarak nitelenen 1923-1945 dönemi alt dönemlere ayrılarak analiz edildiğinde ise 1923-1929 özel girişimci dönem, 1929-1938 devletçi ve planlı dönem, 1938-1945 savaş yılları ve 1945-1950 serbestleşmeye geçiş dönemi olarak ifade edilebilir (Yayman, 2008: 64-65).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı (Krizi), Türk Toplumunun iktisadi ve toplumsal kalkınmasında yeni bir sürece girmesine yol açmıştır (Lewis, 2007: 463). Bu kriz kayda değer ölçüde tarımsal ürün pazarını tahrip etmiştir. Sovyet Rusya dışında kalan tüm ülkelerin ekonomik sistemlerinin iflasına neden olmuştur. Söz konusu krizin Türk iktisadiyatı üzerinde de epeyce olumsuz etkileri olmuştur (Tokgöz, 2004: 71).

Türk ekonomisi açısından ele alındığında 1929 krizi ülke içi yaratmış olduğu olumsuz durum neticesinde devlet ekonomiyi harekete geçirecek tedbirleri bizzat kendisi almak zorunda kalmıştır. Bu süreçte devletin iktisadi hayatı harekete geçirebileceği tek alan olarak sanayi olarak öngörülmüş ve bu alanda çalışma başlatılmıştır. Çünkü bu dönemde sanayi Osmanlı Devleti bakiyesi birkaç fabrikadan ve küçük imalathaneden ibarettir (Kepenek ve Yakup, 2011: 64). Ancak bunca çabaya rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle sanayileşme alanında Batı'daki gibi arzu edilen bir sanayi devrimi yaşanmamıştır. Ekonomik koşulların baskısı devleti daha çok ekonomik eylemlere girişmeye zorlamış ve 1931 yılında devletçiliği bir kalkınma

politikası olarak benimsemeye yöneltmiştir (Lewis, 2007: 463). Bilhassa 1930-1939 döneminde, Türkiye'nin ekonomik kalkınması açısından önemli sonuçlar oluşturmuş, devlet eli ile sanayileşme gerçekleşmiştir (Boratav, 1998: 40-57).

Cumhuriyet döneminde devletçilik politikası ile devlet, milli ekonominin kurulması ve kalkınmanın dengeli bir biçimde ivedilikle gerçekleştirilmesi için yapılması zorunlu olan faaliyetlerde etken rol alacak ve iktisadi hayatta devlet tekeli yalnızca kamu yararı olan alanlarda geçerli olacaktır (Morris, 1977: 2). Sanayileşmeyi hızlandırmak için alternatif olarak ortaya çıkan devletçilik politikası ile devlet liderliğinde planlı bir şekilde sanayileşmek hedeflenmiştir. Bundan dolayı devletçilik, bir kamu hizmet anlayışı ve bunun ölçütleri ile yürütülecek yaygın ve kesintisiz bir politika şeklinde sunulmuştur. Türkiye'nin tek parti döneminde yürüttüğü ekonomi modelleri ve bu modellerden ulaşılan sonuçlar 1923-1946 dönemlerinde şu şekilde gerçekleşmiştir (Koçtürk, 2010: 57):

1. Liberal Milli Ekonomi Dönemi (1923-1933): 15 Haziran 1927'de Sanayi Teşvik Kanunu kabul edilmiş, bu kanun ile vergi muafiyetleri getirilmiş, altyapı yatırımlarında kolaylık sağlanmış ve özel sektör yatırım yapmaya özendirilmiştir.
2. Devlet Önderliğinde Kalkınma Dönemi (1933-1946): Türkiye'de devlet önderliğinde kalkınma modeli uygulanmıştır. 1930-1939 Döneminde iktisat politikaları açısından devletçilik ve korumacılık gibi iki belirleyici özellik bulunmaktadır.

Tek parti döneminde sanayi sektöründe devletçilik politikası uygulanmıştır. Birinci ve ikinci sanayi planlarında bu politikanın ana özellikleri ve yansımaları, kamu iktisadi kuruluşları ile kendisini göstermiştir. Türkiye ekonomisini belirli bir programa göre çeşitli yönlerden inceleyen çalışmalar yapılarak, problemleri çözmek için önerilerde bulunulmuştur.

4.2.1.1. Tek Partili Dönemde Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kurulması ile birlikte hukuksal olarak Osmanlı Devleti ve kurumlarından farklılığının resmen ortaya konulmasına rağmen,

defacto olarak bu farklılık aynı seviyede gösterilememiştir. Çünkü Selçuklu Devletleri ve beylikler dönemlerini de sayarsak bin yıldır belli bir devlet ve toplum düzeni içerisinde yaşayan insanların, Cumhuriyet rejimine ve onun kurumlarına adaptasyon sağlaması için birtakım kökten değişiklikler gerekmektedir. Bu değişikliklerin sağlanması için Batı menşeli kurumların kurularak çağdaş batı sistemine ivedilikle eklenmesi sağlanmalıdır. Batı tarzında kalkınmanın sağlanması için ulusal ölçekte planın hazırlanması gereklidir. Ulusal ölçekte plan hazırlanması için ise uluslararası sistem ile entegre istatistiki veri hazırlayan bir kuruluşun ivedilikle kurulmasına ihtiyaç vardır. Bu minvalde 1926 yılında TÜİK'in kuruluşu tamamlanmıştır. Hazırlanan ilk planlarda kalkınmanın gerçekleştirilmesi için halkın topyekûn eğitilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Ancak o dönem halkın % 85'i kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Devlet bütçesinin kısıtlılığı ve yeterli öğretmen olmaması nedeni ile kırsal bölgelerde batı tarzında müfredata sahip okulların açılması fikri üzerine köy enstitüleri kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde ayrıca dört ulusal kalkınma planı hazırlanmıştır. Ancak dünyada yaşanan krizler ve savaşlar nedeni ile bu planlardaki hedeflere ulaşılamamıştır.

Tablo 3. Tek Parti Döneminde Hazırlanan Kalkınma Planlarının Temel Özellikleri

	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1939-1943)	1946 İvedili Sanayi Planı (1945-1946)	1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (1948-1952)
Ana Sektör	Sanayi	Sanayi ve Enerji	Sanayi	Tarım, enerji ve ulaştırma
Kalkınma Paradigması	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Piyasa merkezli, dışa açık, liberal politikalar temelinde dünya ekonomisine eklemlenme
	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Tarım sektörü temelinde, Uluslararası işbölümüne uygun uzmanlaşma
Finansman	İç finansman	İç finansman	İç finansman	İç ve dış finansman
Temel Aktör	Devlet	Devlet	Devlet	Özel

Kaynak: (Koçtürk, 2010: 88)

Tablo 3'te verilen bilgilerden Cumhuriyetin tek parti idaresinin merkezîyetçi, müdahaleci ve planıcı bir idare zihniyetine sahip olduğu görülmektedir. Ancak tek parti dönemi bu hususiyetlerine rağmen bu dönemde yapılan hukuksal idari düzenlemeler ile kurulan iktisadi devlet müesseselerinin 1946 sonrasında çok partili hayata geçişi kolaylaştırıcı bir tesiri olmuştur (Yayman, 2008: 67-68). Bununla birlikte tek parti döneminde kurulan kamu işletmeleri kapitalist zihniyette artı değer oluşturmalarının yanında bilhassa 1950'li yıllara kadar modernleşme sürecinin ivmelendirilmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Tarımsal üretime dayalı geleneksel münasebetlerin egemen olduğu Anadolu'da bu yapıyı kırmak ve modern bir toplumsal yapı inşa etmek Cumhuriyetin başlıca vazifesi ve amacı olmuştur. Devletin 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği politika değişikliği sadece iktisadi devletçilik olarak kalmamış, tüm sosyal sınıfları içine alan daha kapsayıcı bir müdahale ve strateji değişikliği olmuştur (Köker, 1990: 121).

Neticede, Türk toplumunun zihniyetini anlamak için karşımıza başlıca iki kavram çıkmaktadır. Bunlardan birisi devletçilik, diğeri ise merkezîyetçi devletçi zihniyettir. Osmanlı Devleti'nde egemen olan devlet merkezli politika zihniyeti (polity) Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüş ve daha da güçlenmiştir. Devletçilik ilke olarak, Atatürk ilkelerinden birisi olmanın ve anayasal güvence altında bulunmasının yanı sıra, iktisadi bir siyasa değişikliği olarak egemen yapısını sürdürmüştür. Türk toplumunda devletçilik kavramı, hem bir devlet tanımlamasını hem de devlet-toplum arasındaki münasebetin niteliğini ifade etmektedir. Her iki tanımlamada devletçilik ve devletçi zihniyet, Max Weber'in tarihsel süreçte güç-otorite ilişkisinin ilk örneği olarak tanımladığı geleneksel otoriter zihniyetin egemenliğine işaret etmektedir (Mahcupyan, 2008: 127-128).

1960'larda devletçilik uygulamasına ve planlı iktisadi dönemine geçilmesi ile birlikte kamu kuruluşları ivedilikle gelişmiştir. Devlet teşkilatı Osmanlı Devleti dönemdeki belirli kamu görevlerini yürütmenin yanında birçok yeni vazifeler yüklenmiştir (Yayman, 2008: 66). Bunun neticesinde bürokrasi bürokratik idare teamüllerinin tesiri ile devleti yeni baştan yapılandırma ve iktisadi hayatı düzenleme gayreti içerisine girmiş, kamu bürokrasisi gelişmiş ve vazife alanları genişlemiştir (Leblebici, 2004: 17-18). Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin yalnızca güçlü bürokratik yapısını değil, aynı zamanda bu yapıyı kendi imkânlarını yetkinleşmek için uğraşan ve

bunu iktidar aracı şeklinde kullanan Tanzimat bakiyesi memur zihniyetini de devralmıştır (Eryılmaz, 2009: 137). Bu dönemde tek parti idaresinin seçilmiş, devletçi ve otoriter bir yönetim yapısına sahip olması nedeni ile bürokratlar, Osmanlı Devleti'nde bile var olmayan yüksek mevkilere gelmiştir (Tataroğlu, 2012: 230).

Sonuç olarak, tek parti döneminin egemen doktrininin, Osmanlı Devleti'nden miras kalan idare yapısını değiştirmeye yönelik uzanımlar içermesine karşın, merkezi iktidar ile vatandaş arasındaki kopukluğu sürdüren, jakobenist vasfı ağır basan, pozitivist, merkezci, devletçi yönetsel düzeni esas alan himayeci bir idare (otoriter) zihniyetine sahip olduğu söylenebilir. Sociusun politye dönüşümünün bir neticesi olarak ülkenin demokratik yönetim şekline ne zaman hazır ve layık olacağına modernleşmeci elitistler karar vereceğinden bu vesayetçi zihniyet demokratik anlayışı günümüzde bile etkisi altına alan niteliktedir (Karatepe, 1997: 65).

4.2.1.1.1. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Cumhuriyetin ilanından çok kısa bir süre sonra 25 Nisan 1926 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan “Merkezi İstatistik Dairesi”, ülkenin ilk kuruluşlarından biri olmuştur. 1930 yılında 1554 Sayılı Kanunun çıkarılması ile “İstatistik Umum Müdürlüğü”ne dönüşmüş, 1933’da çıkarılan 2209 Sayılı Yasa ile bazı eklemeler yapılmıştır. Daha sonra 1945’te “İstatistik Genel Müdürlüğü” adını almıştır. Planlanmış dönemin başlaması ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasının sonucu istatistiksel verilere yönelik hızlı bir şekilde artan ihtiyaçlar, kurumun bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. 10 Kasım 2005 Tarih ve 5429 Sayılı Türkiye İstatistik Kanunu’nun, 18/11/2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmasından sonra kurum yeniden yapılandırılmış; “Devlet İstatistik Enstitüsü” (DİE) olan adı “Türkiye İstatistik Kurumu” (TÜİK) şeklinde değiştirilmiştir (Korkmaz, 2010: 82).

4.2.1.1.2. Köy Enstitüleri

Türkiye’de köy enstitüleri uygulaması yeni rejimin kurucuları tarafından 1930’lu yıllarda devrim niteliği taşıyan bir eğitim politikası olarak düşünülmüş, köy eğitimci

kursları ile başlayıp enstitüler ile son bulmuş bir eğitim projesidir. Bu proje ile kalkınmanın köyden başlaması gerektiği inancı ile başlatılan okuma-yazma seferberliği çerçevesinde kırsal kesimin okula ve öğretmene kavuşması, böylelikle ülke hayatının hiçbir alanında etkin olmayan kırsal kesimin bilinçlendirilmesi ve alt yapı değişimlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Köy enstitüleri, Cumhuriyet ilan edildikten sonra modernleşme sürecine giren Türkiye’de köyden başlayan bir kalkınma vizyonu temelli eğitimin en önemli özneleri arasındadır. O dönemdeki aydınlanma ruhu ile köy enstitüsü vizyonu birleşmiş, 1940-48 seneleri arasında yirmi bir bölgede köy enstitüsü kurulmuştur. 1954’e kadar faaliyet göstermesine rağmen bu enstitüler, yetiştirmek istedikleri öğretmen sayısına neredeyse ulaşmıştır. 1944 senesine gelindiğinde, Köy enstitülerinden mezun 1.941 öğretmen, köy okullarında çalışmaya başlamıştır. 1948’de Van’da sonuncusu açılan Köy Enstitülerinde 15.943 erkek ve 1.398 kadın olmak üzere toplamda 17.341 köy öğretmeni eğitim almıştır. Bunun yanında 1.699 sağlık memuru yetiştirilmiştir. 1936-1947 tarihlerinde faaliyette olan köy eğitim kurslarında ise toplam 8.675 eğitimci mezun olmuştur (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 261, 264).

Köy Enstitüleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin Tek parti yönetimi tarafından, devletin modern kalkınma uygulamalarının kırsal bölgelerdeki inşasını sağlamak gayesi ile kurulmuş eğitim kurumlarıdır. Fakat çok partili siyasal hayata geçiş süreci ile birlikte Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi sonucu oluşan kalkınma politikalarındaki değişikliğinin ardından da işlevsiz hale getirilerek kapatılmıştır.

4.2.2. Çok Partili Dönemde Yönetim Zihniyeti

Türkiye’de 1946 yılında Demokrat Parti’nin kurulması ile fiilen çok partili döneme geçilmiştir (Eryılmaz, 2009: 244). Tek parti yönetiminden çok partili parlamenter sisteme geçiş, bir kopuşu değil, devlet-toplum münasebetleri manzumesinde bir devamlılığı imler (Yalman, 2002: 325). Çok partili hayata geçiş ile birlikte, bürokrasinin toplumsal alan içindeki konumu önemli bir dönüşüme uğramıştır. 1950 yılına kadar tek partili dönemde önemli bir problem ile karşılaşmayan bürokrasi, iktidarda bulunma meşruiyetini batılılaşma, kalkınma ve demokratikleşme olarak üç saç ayağına bağlamıştır. Esasen bürokrasi için demokratikleşmenin önem sırası her ne kadar arkalarda

olsa da modernleşme ve batı ile olan ilişkilerin arttırılması zorunluluğu çoğulculuğu elzem kılmıştır (Tataroğlu, 2012: 230-231).

Türkiye 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği'ne (OECD), 1950'de ise Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Uluslararası kuruluş üyelikleri ve dış yardımlar ile ekonomide liberalleşmeye gidilmiştir. 1946'daki 7 Eylül Kararları, Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (1947), Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası (1948) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) gibi adımlar ile birlikte de liberal politikalar fiili bir şekilde uygulamaya koyulmuştur (Yeldan, 2008: 119-120).

Çok partili sisteme geçiş ile birlikte bürokratik seçkinlerin nüfuzlarında az da olsa azalma meydana gelmiştir. Demokrat Parti, devletin iktisadi hayat üzerindeki kontrolünü kaldırarak, bir bakıma bürokrasinin de ekonomik nüfuzuna darbe indirmiştir. Kamunun kılavuzluk ettiği ve kontrolün kayda değer ölçüde bürokrasinin elinde olduğu iktisadi sistem, yerini 1950'lerden itibaren bilhassa sanayi ve ticaret alanlarında özel sektörün öncülüğünü temel alan yeni bir düzene bırakmıştır. Devleti “baba” olarak gören (paternalist devlet) ataerkil zihniyet az da olsa değişmiş, bürokrasinin ekonomik nüfuzu sona erdirmek için pazar ekonomisi üzerindeki hukuki bariyerler kaldırılmıştır (Tataroğlu, 2012: 231).

1950 yılında, Demokrat Parti'nin TBMM'ye takdim ettiği program ile liberal bir politika benimsenerek devletin iktisadi müdahalesini en az seviyeye düşürmek hedeflenmiştir. Bu dönemde özel sektör teşvik edilmiş ancak devletçilik bütünü ile ortadan kalkmamıştır. Yine bu dönemde de yeni kamu iktisadi teşekkülleri kurulmuştur (Eryılmaz, 2009: 245). Ekonomide yaşanan değişim ile birlikte toplumsal alanda yeni aktörler ortaya çıkmış, devlet eli ile gerçekleştirilmeye çalışılan sanayileşme, yerini özel sektöre bırakmıştır (Yayman, 2008: 213).

1950 sonrası Marshall Yardımı (Ertem, 2009: 393-395) sürecinde ABD'li uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar ile Türk kamu idaresinin merkezîyetçi hususiyetlerinden kaynaklanan problemlere dikkat çekilmiş ve yerel yönetimlere öncelik veren bir idare zihniyetinin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. Bu uluslararası uzman kuruluşlara yaptırılan çalışmalar sonunda; Barker Raporu, Neumark Raporu, Martin ve Cush Raporu ortaya çıkmıştır (Demirci, 2003: 23).

Türkiye’de 1950’lerde başlayıp 1960’larda hızlanan toplumsal ve ekonomik yapı değişiklikleri tabii olarak idare düzenini de etkilemiştir. Lakin idare sistemi, Max Weber’in geleneksel otorite olarak tanımladığı merkeziyetçi bir hususiyete sahip olduğundan, sosyal yapı değişikliğine kâfi miktarda uyum sağlayamamıştır. İdare sistemi ile sosyal yapı değişikliği arasındaki bu uzlaşmazlık, kamu yönetimi sistemindeki ve personel rejimindeki krizlerin asıl sebebi olmuştur. Bu krizin nedeni, endüstrileşme ve demokratikleşme olgusu olmak üzere iki açıdan ele alınabilir (Canman, 1978: 4-5).

1960 sonrasında ortaya çıkan önemli bir gelişme de, askeri bürokrasinin güçlenmesinde yaşanmıştır. 1961 Anayasası ile Türkiye’nin siyasi hayatına giren Milli Güvenlik Kurulu aracılığı ile askeri bürokrasi, devlet idaresinde etkili bir mevkiye yükselmiştir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında hukuki alanda yapılan değişiklikler ile askeri ve sivil idare alanları birbirinden ayrılmış ve Türk devlet idaresinin birliği zayıflamıştır. Dolayısıyla bir yanda sivil idare diğer yanda da askeri idare olmak üzere, birbirinden otonom iki ayrı bürokrasi düzeni oluşmuştur. Bu dönemde, bürokrasinin büyüme temposu hızlanarak devam etmiş ve kamu hizmetleri genişleyip yaygınlaşmıştır (Eryılmaz, 2009: 246).

1960 sonrasında, iktidarın politikacılar tarafından kullanılmasına sınırlama getirilmesine bağlı olarak iktisadi sahada da piyasa kapitalizmi uygulamalarından çok planlamacı uygulamalara ağırlık verilmiştir. DPT, bu amaca yönelik olarak kurulmuştur (Yenal, 2001: 86). DPT’nin kurulması ile birlikte bürokrasi, kalkınma planlarının hazırlanmasında etkili bir aktör olarak iktisadi düzen üzerindeki tesirini korumayı başarmıştır (Tataroğlu, 2012: 234).

1963 yılında Türkiye, ithal ikameci sanayileşme politikaları istikametinde sanayileşmeyi amaçlayarak planlı döneme geçmiştir. Bu politikalar ile önceki dönemlerde yurt dışından alınan malların ülkede üretimine izin verebilecek formda yerli sanayinin kurulup geliştirilmesi istenmiştir. İthal ikameci politikalarının uygulanmaya başlaması ile gıda, dokuma, giyim gibi ürünlerde yerli sanayi, iç talebi karşılayacak seviyeye gelmiştir (Kepenek ve Yakup, 2011: 414). Böylelikle ithal ikameci sanayileşme siyasaları ile birlikte 1963’ten itibaren beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış, uygulanmaya başlanmış, yapılan yeni düzenlemeler ile ülke geçmişe göre daha istikrarlı

bir döneme girmiştir (Yılmaz, 2006: 237). Kalkınma planlarında önerilen yatırımlar, devlet için bağlayıcı, özel sektör için özendirici olmuştur (Yayman, 2008: 242-243).

DPT, 1970'li yılların sonuna kadar ülkenin en önemli kurumlarından biri olmuş, bir manada birçok bürokrati yetiştiren bir okul niteliği kazanmıştır (Yayman, 2008: 213). Bürokrasinin giderek teknik nitelik kazanması, bürokratların önemini ve otoritesini artırmıştır. Kamu politikalarının belirlenmesinde bu uzmanlık gücü bürokratlara, diğer sosyal sınıflara karşı büyük bir avantaj ve güç sağlamıştır (Eryılmaz, 2008: 148).

1980'li yıllarda ABD ve İngiltere'de önemli ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan, Türkiye'de ise Turgut Özal ülkelerini yönetmekteydiler (Çinar, 2018: 105). 1980'lere kadar Türkiye'de hâkim olan devletçi zihniyet, 1980 sonrası dönemde neo-liberal politikalar ile karşı karşıya gelmiştir (Çaha, 2008: 35). Bu süreçte kurulan hükümetler, Türkiye'deki iktisadi sistemin işleyiş mekanizmasında değişiklik yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiş ancak bu yönde bir uygulamaya geçilememiştir. Bu perspektiften bakıldığında 24 Ocak Kararları, ana hatları üzerinde zımnen anlaşma sağlanmış olan ve uygulamaya konulan yeni bir program olarak karşımıza çıkmaktadır. 24 Ocak Kararları şeklinde bilinen ekonomik istikrar programı ile ekonomide yeni bir yapılanma dönemi başlamıştır. Demirel hükümeti tarafından (Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan) ilan edilen yeni ekonomik istikrar programı ile bir kısım düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür (Ersel, 2005: 502).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında kurulan Özal hükümeti bir takım düzenlemeler yapmış ve neo-liberal politikaları güçlendirmeye çalışmıştır (Sezgin, 2010: 71). Bu dönemde, ithal ikameci sanayileşme politikasının yerini ihracatı teşvik eden bir politika almış, yabancı sermaye akımını arttırmak için türlü kanuni düzenlemeler yapılmış, devletin imalat faaliyetleri üzerindeki vazifesi azaltılmaya çalışılmıştır (Gökşen, 2007: 374). Neo-liberal politikalar gereği Tugut Özal, devletin küçültülmesini ve devletin tekelinde olan işletmelerin özel sektöre devredilmesini savunmuş, devletin resmi siyaseti özelleştirme olmuştur (Duman, 2010: 322).

Turgut Özal, devletin sosyal politika alanında belirleyici bir güç olmaktan çıkarak, destekleyici ve yönlendirici bir güce dönüşmesini istemiştir. Turgut Özal, başlattığı bu

özelleştirme çalışmalarının, Türkiye’de yalnızca iktisadi bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal alanda bir zihniyet değişimi de yaratacağını iddia etmiştir (Duman, 2010: 322). Türkiye’de ilk kez bir siyasi parti, özelleştirme politikası ile birlikte bürokrasi ile çekişme mevzusunu da parti programının başlıca hedefleri arasına almıştır. Bu dönemde Tugut Özal bürokrasi kavramını daha çok kırtasiyecilik olarak yorumlamış ve uygulamalarını bu bağlamda yürütmeye çalışmıştır (Eryılmaz, 2009: 247). Turgut Özal’ın bürokrasi politikası iki açıdan ele alınabilir. İlk Turgut Özal, bürokrasinin kamu idaresindeki tesirini kırmak, bürokratları seçilmişler karşısında ikinci plana itmek sureti ile nötralize etmeye çalışmıştır. İkinci olarak da aşırı merkeziyetçilikten kurtulmak için bürokrasinin yetkilerini azaltmak sureti ile adem-i merkeziyetçi bir politika izlemiştir (Duman, 2010: 277-278). Dolayısıyla 1980’den sonraki dönemde, dışa açılma, serbest piyasa ekonomisine geçiş (Boratav, 1998: 205-206), devletin küçültülmesi gibi yeni düzenlemeler ile girişimci, üreten ve verimliliği öncelikli amacı haline getiren bir bürokrat tipinin ortaya çıkması hedeflenmiştir (Özer, 2006: 53).

2000’li yıllardan itibaren de devlet ile toplum ve piyasa arasında ilişki biçimlerinin yeniden tanımlanması anlamında bir zihniyet dönüşümüne işaret eden yönetim kavramı üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu model ile neo-liberalizmin yeniden düzenlenmesi, geliştirilmesi ve uygulanması sürecine siyasal meşruiyet sağlamak amaçlanmıştır (Güzelsarı, 2008: 178). Bu süreç zihniyet değişimini ve geleneksel yönetim anlayışından kopuşu ifade etmekte, daha katılımcı ve liberal bir yönetim anlayışına geçiş öngörülmektedir. Türkiye özelinde bu devlet reformu ile gerçekleştirilmek istenmektedir (Yayman, 2008: 317). Yönetişim modeli, uygulama düzeyinde yeni kamu yönetiminin temel önermelerine sahip çıkmakta, söylem düzeyinde ise toplum-piyasa ve devlet-sivil ortaklığının temelinde hesap verebilirlik, saydamlık ve katılımcılık gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bundan dolayı kamu yönetimine yeni kamu işletmeciliği ile hem farklılaşan hem de kesişen bir paradigma olarak yansımaktadır (Güzelsarı, 2008: 178).

Netice olarak daha önceki dönemlerden farklı olarak, 1980 sonrası dönemde, özellikle Turgut Özal’ın başbakan olması ile birlikte bürokratik yapılarda ve yönetim anlayışında yeniden bir yapılanmaya ve zihniyet değişimine gidilmiştir. Ancak yapılan her türlü düzenlemeye rağmen devletin merkeziyetçi zihniyetten ve hantal yapısından tam olarak kurtulduğu söylenemez. Çünkü toplumların zihniyet yapıları bir insanın yaşam

süresinden çok da fazla bir sürede değişikliğe uğrar. Bu minvalde yukarıda Türk toplumunun zihniyet değişimi ile ilgili tarihsel çabalara bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

4.2.2.1. Çok Partili Dönemde Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları

4.2.2.1.1. Marshall Planı

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından hazırlanan Marshall Planı, Amerikan mallarının pazar ihtiyacı ve Sovyetler Birliği tehlikesi dikkate alınarak, Avrupa imarını hedefleyerek hazırlanmıştır. Türk Hükümetinin isteği üzerine Amerikan Hükümeti Türkiye Devleti'ni Marshall Planı içine dâhil etmeye karar vermiştir. Bu şekilde 1947- 1951 yılları arasında Avrupa Kalkınma Projesi ile Türkiye yardım almaya başlamıştır. Türkiye'ye Marshall Planı kapsamındaki yardımlar ile kapitalist sisteme entegrasyon sağlanarak devletçi yapının çözülmesi amaçlanmıştır (Ertem, 2009: 393-395).

4.2.2.1.2. Kalkınma Planları

Türkiye'de ithal ikameci birikim modelinin resmi olarak uygulanmaya başlandığı 1960'lı yıllardan, birikim modelinin değiştiği 1980'li yıllara kadar geçen yirmi yıl genelde "Planlı Yıllar" olarak değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2006: 237). Makro bir bakış açısı ile hazırlanan kalkınma planları sektör ve proje boyutlarını içeren üçlü bir yapıdan oluşmaktadır. Modelin ilk aşaması olan makro boyutunda, ekonominin gelişme hızı ve bu hıza uygun olarak tasarruf ve yatırım hacimleri saptanmaktadır (Öney, 1980: 54). Modelin ikinci aşamasında ise sektör analizleri yapılmaktadır. Bu aşamada makro aşamada belirlenen temel büyüklüklerin gerçekleştirilebilmesinin somut pratikleri kesinleştirilmekte ve buna uygun olarak ekonomik sektörler belirlenmektedir. Bu aşamada input-output tekniği ile sektör analizleri yapılmakta ve sektörler arası ilişki sağlanmaktadır (Soyak, 2006: 109). Modelin son aşamasında ise ilk iki aşamada geliştirilen politikaların hayata geçirilmesi için gerekli projelerin seçimi yapılmaktadır. Bu noktada projeler genel ekonomiye göre değerlendirilmekte ve projelerin milli sosyal boyuta, istihdama ve gelire katkıları ölçülmektedir (Kılıçbay, 1966: 131). Türkiye'de

kalkınma planlamaları yukarıda anlatılan aşamalı planlama modeline göre olmakta ve üç tane plan hazırlanmaktadır. Bu planlar perspektif plan, beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlardır. Kalkınma planlamasının ilk aşamasını oluşturan perspektif planlar Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanmaktadır. Perspektif planlar, ekonominin bütüncül bir şekilde ele alınarak uzun bir zaman çerçevesi içinde incelenmesini olanaklı kılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı uzun süreli planlar olarak da nitelendirilen perspektif planlar, ekonomi hakkında doğru bilginin bir araya gelmesini sağlamakta ve alınacak önlemleri uyumlu bir hale getirmektedir.

Türkiye 1963 yılından itibaren aşamalı planlama modeline göre on bir adet kalkınma planı oluşturmuş ve uygulamaya geçirmiştir. Bu planlar kronolojik sıra ile şöyle sıralanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı: 2019): Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ve On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).

4.2.2.1.3. Köy-Kent Projesi

Türkiye’de 1960’ların sonu ve 1970’ler, kırsal kalkınmanın en fazla ilgilendiği dönemdir. Bu dönemde Köykent ve Merkez Köyler olmak üzere iki temel kırsal kalkınma planı ortaya atılmıştır. Merkez Köyler yaklaşımı, dağınık yerleşik yapısı yüzünden hizmet ulaştırma konusunda yaşanan problemleri merkez köyler aracılığı ile çözmeye amacına sahiptir. Bu şekilde köylerin bazıları merkez köy şeklinde seçilmekte, iletişim, eğitim, sağlık gibi bütün temel hizmet yatırımları bu merkez köylerde gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de bulunan ortalama 40.000 köyden 7.000 köy, merkez köy olarak saptanmıştır. Köykent yaklaşımından ise ilk defa CHP’nin 1969’daki seçim bildirgesinde bahsedilmiş (CHP, 1973: 38-42), daha sonra Köy İşleri Bakanlığı tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Bu dönemde köy-kentlerden bahseden diğer bir parti ise MHP’dir. MHP bu projeye “Tarım Kentleri” adını koymuştur (MHP, 1973: 57-58).

1980’li yıllarda da DPT, yayımlamış olduğu çeşitli bültenlerde kırsal kalkınmacılıktan bahsetmiştir. Bakanlığın 1973’de yayınladığı rapora göre köykentlerin amaçları şunlardır:

1. Az yatırım ve az sayıda personel ile kırsal kesimde yaşayanların ihtiyaçlarının kısa sürede karşılanması,
2. Nüfusun hızla artması yüzünden ortaya çıkan işsizliğe, bu köykentlerde sağlanacak iş imkânları ile çözüm bulunması,
3. İş imkânı tanınan köylülerin kentlere göç etmesi ve kentlerde nüfus yığınlarının engellenmesi, kentleşmenin sağlıklı bir şekilde yapılmasıdır.

Köykent yaklaşımı, o yıllarda Batı Karadeniz (Ordu-Mesudiye) ve Doğu Anadolu’da (Van-Özalp-Dorutay) uygulanmış; fakat dönemin politik ve toplumsal istikrarsızlıkları yüzünden devam ettirilememiştir (Erdönmez, 2005: 38; Kaptaner, 2002: 12).

4.2.2.1.4. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (K.Ö.Y)

K.Ö.Y uygulaması, Türkiye’de DPT tarafından 1968 yılında bölgeler arası gelişmişlik farklarını saptamak ve buna göre önlemler almak için başlatılmış bir bölgesel destekleme politikasıdır (İncekara ve Savrul, 2011: 101). 1980’e kadar K.Ö.Y kapsamında olan iller bütün olarak ele alınmış, bu tarihten itibaren ise daha az gelişen illere önem vermek için Birinci ve İkinci Derece K.Ö.Y ayrımı yapılmıştır. Ancak 1996’da bütün olarak değerlendirme anlayışı tekrar kullanılmaya başlanmıştır. K.Ö.Y kapsamına girecek illeri belirlerken ulaşım, haberleşme, demografi, eğitim, sağlık, kültürel, sosyal, modernleşme, tarımsal gelişme, mali, ticari, madencilik, sanayileşme gibi pek çok gösterge ve bunlar ile ilgili pek çok değişken kullanılmıştır. Uygulamanın başlangıcından günümüze değin geçen sürede uygulamaya katılan il sayısı devamlı değişmiştir. 1968’te 22 il (Adıyaman, Bingöl, Ağrı, Bitlis, Artvin, Diyarbakır, Erzincan, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane, Gaziantep, Hakkari, Malatya, Kars, Mardin, Kahramanmaraş, Siirt, Muş, Tunceli, Sivas, Van ve Şanlıurfa,) 1999’da 50 il ve 2 ilçe [Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri), Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük,

Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat, Zonguldak] K.Ö.Y kapsamına alınmıştır. K.Ö.Y'ü geliştirmek için uygulanan politikalar üçe ayrılmaktadır (Sarı ve Güven, 2007: 79-80):

1. Mali kaynakların ve altyapı yatırım faaliyetlerinin, gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere aktarılması,
2. Hibe ve teşviklerle birlikte özel sektör yatırımlarının kalkınma planındaki bölgelere ve sektörlerle yönlendirilmesi,
3. Elverişli şartlarda kredi finansmanı sağlanması.

4.2.2.1.5. Türkiye Kalkınma Bankası (TKB)

1975’de Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile (KHK) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu olarak kurulmuş, daha sonra kuruluş işlem ve faaliyetleri 04 Kasım 1983 gün ve 165 Sayılı KHK ile yeniden düzenlenmiştir. Bankanın unvanı, 22 Haziran 1988 tarih ve 329 sayılı KHK ile Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Bu şekilde banka hem sanayi sektörü hem de diğer sektörlerle finansman sağlayabilir hale gelmiştir. Yüksek Planlama Kurulu’nun (YPK) 20 Ocak 1989 tarih ve 89/T-2 Sayılı Kararı ile T.C. Turizm Bankası A.Ş. tüm aktif ve pasifleri ile TKB’ye devredilmiştir. Bu şekilde yatırım ve kalkınma bankacılığında faaliyet gösteren kuruma turizm sektörü alanı da eklenmiş, banka 2010’dan sonra da Türkiye enerji piyasasındaki yatırımlara önemli seviyelerde destek sağlamaya başlamıştır. Mevzuatta belirtildiği üzere bankanın gayesi Türkiye’nin ulusal kalkınması için sermaye piyasasının gelişmesine destekte bulunmak, yurtiçi ve yurtdışı tasarrufları kalkınmaya dönük yatırımlara yöneltmek, iştirak ederek işletme ve finansman desteği sağlamak, uluslararası, yurtiçi ve yurtdışı müşterek yatırımları finanse etmek, yatırım ve kalkınma bankacılığı fonksiyonlarını gerçekleştirmek, anonim şirket statüsündeki girişimlere verimlilik ve kârlılık öngörü içinde kredi vermektir (TKB: 2019).

4.2.2.1.6. Bölge Kalkınma İdareleri

İlkin 06 Kasım 1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren

havzaların kalkındırılmasında çeşitli roller üstlenmek üzere, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur. 08 Haziran 2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kurularak hizmet vermeye başlamışlardır. Bu yaklaşımda bölge planları temelli eylem planları ve bunların koordinesi, izlenmesi ve hazırlanmasından sorumlu bölge kalkınma idareleri önemli bir yere sahiptir. Bu idareler, kendi bölgesinde bulunan kamu yatırımlarına öncelik verme, daha verimli ve etkili bir şekilde yürütme görevine sahiptir (Akpınar, 2017: 17-18).

Türkiye’de ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan kurumsal yapıların oluşturulması gerektiği Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra fark edilmiş ve bu yapıların inşası için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. 1930’lı yıllarda dünyada liberal politikaların sekteye uğraması sonucunda keynesyen iktisadi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte devletler iktisadi politikalarını belirlerken planlı döneme geçmişlerdir. Tabi ki dünyayı yakından takip eden Türkiye’de de ulusal ölçekli planlar hazırlanmaya başlanmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal bölgelerde olması kalkınma program ve projelerinin kırsal bölge odaklı olması gerekliliğini doğurmuştur. Bu anlayış çerçevesinde Köy Enstitüleri, Marshall Planı, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Köy-Kent gibi projeler uygulanmaya çalışılmış ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu projeler başarısızlığa uğramıştır. Türkiye’de tek parti döneminde dört, çok partili dönemde on bir olmak üzere toplam on beş ulusal ölçekli kalkınma planı hazırlanmıştır. Çok partili döneme geçtikten sonra Türkiye’nin dış kaynaklı borçlarını belirli bir plan ve program dâhilinde ödemesinin gerçekleştirilmesi için ABD’nin telkini ve teknik desteği ile Devlet Planlama Teşkilatı (1960) kurulmuştur. 1980’lerde neo-liberal politikaların önem kazanmaya başlaması ile planlı dönem önemini kaybetmeye başlamıştır. Ancak Türkiye’nin sosyo-ekonomik şartları nedeni ile planlama anlayışından 2011 yılında DPT’nin kapatılması ile vazgeçilmiştir. Aynı yıl kurulan Kalkınma Bakanlığı neo-liberal politikalara tam manası ile geçmek ve devletin rolünü asgari düzeye indirmek için yumuşak bir geçiş sağlamak adına (Mübeccel Kıray’ın tampon kurum olarak tanımladığı eski dönemden yeni döneme geçişte değişim sürecinde bütünlüğü koruyacak olan ara form olarak) işlev görmüş 2018 yılında lağvedilerek bakanlık bünyesinde çalışan planlama uzmanları ise çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına dağıtılmıştır. 2018 yılında DPT ve Kalkınma Bakanlığı’nın yerine Türkiye Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı kurulmuştur. Ancak bu kurum DPT'nin kuruluş felsefesinden uzak bir yapıda neo-liberal iktisadi politikaların uygulanabilirliğini sağlamak ve bu süreci olabildiğince hızlandırmak için hizmet vermeye devam etmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Çalışmanın bu bölümünde bölgesel kalkınma ajansları ve kuruluş gayeleri incelenmiştir. Neo-liberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980’li yıllardan itibaren endüstri toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretim sisteminden postfordist üretim sistemine, ulus devletten küresel dünyaya, modernizmden postmodernizme geçişlerin yaşandığı bir değişim dönemine girilmiş (Aydemir, 2011: 13) olması kalkınma paradigmasını da değişikliğe uğratmıştır. Sosyoekonomik olarak yaşanan bu değişiklikler kalkınma anlayışında da neo-klasik kalkınma paradigması (Yıldırım, 2011: 5-19) döneminin başlangıcı olmuştur.

1945’li yıllardan bu yana dünyada keynesyen ekonomi modeli temelli devlet kontrolünde gerçekleştirilmeye çalışılan ulusal kalkınma çabalarının verimsiz olduğu düşüncesinin 1970’lerde hakim olması ile birlikte yerel dinamiklerin harekete geçirilerek gerçekleştirileceği bir kalkınma düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Kalkınmanın siyasi üst yapı kurumunun domine ettiği yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya gerçekleşebilecek bir süreç olduğu ve bu süreçte yerel dinamiklerin asıl aktör olduğu fikri benimsenmeye başlanmıştır. Bu perspektif ile kurulan bölgesel kalkınma ajansları yerel ekonomik stratejilerin oluşturulmasında önemli bir vazife üstlenen kalkınma araçlarından biri olarak işlev görmeye başlamışlardır. Bölgesel kalkınma ajansları sisteminin işlevselliği hala tartışılıyor olmakla beraber dünyanın çeşitli bölgelerinde kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının başarılı çalışmalar gerçekleştirdiği aşikârdır.

5.1. DÜNYADA KALKINMA AJANSLARI

Bölgesel kalkınma kavramı iktisat alanyazınına son yıllarda girmiş yeni bir kavramdır. Zaman içerisinde bu kavramda çeşitli değişimler yaşanmıştır. 1960’larda başlayıp 1980’lere kadar devam eden bağımlılık kuramsal yaklaşımından da (Ercan, 2012: 129-130) etkilenen bölgesel kalkınma anlayışında doğrudan yabancı yatırım çekme, altyapı yatırımlarını yapma ve imalat sanayi yatırımlarını gerçekleştirmede devlet etkin bir rol oynamaktadır. 1980’lerden 1990’lara kadar olan dönemde ise mevcut

işletmelerin korunması ve büyütülmesi, belirli sektörlerin büyütülmesi konusunda devlet sürükleyici, harekete geçirici bir rol üstlenmiştir. 1990’lardan günümüze ise, kamu/özel ortaklığı, karşılaştırmalı üstünlük sağlayan sektörler dışarıdan yatırım çekme gibi birçok alanda devlet yol gösterici bir politika izlemiştir (Çakmak, 2006: 48). Sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan bölgesel kalkınma kavramı, girişimciliğin özendirilmesi, bölgenin istihdam ve gelir seviyesinin artırılması olarak tanımlanır. Bölgesel kalkınma ifadesi iki farklı konsepti içerir. Bunlardan birincisi bölgesel sürdürülebilir gelişme ve ekosistemlere ilişkin hedefleri ön plana alırken, ikinci anlayış olan sürdürülebilir bölgesel gelişme, ekonomik hedeflerin daha ön planda olduğu kalkınma sürecini ifade eder (Uzay, 2005: 20-21).

Bölgesel kalkınma ajansları, belli bir bölgede bulunan özel ya da kamu sektöründeki bütün şirketleri, yerel otoriteler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği kurup (Hughes, 1998: 1), yasal olarak kurulan, bölgeyi geliştirmeyi amaçlayan ve faaliyetlerini özel ve kamu sektörünün finanse ettiği kuruluşlardır (Avaner, 2005: 242-243). Globalleşme kapsamında dönüşen bölgesel üretim düzenleri ve siyasalar, bölgeyi iktisadi kalkınmanın eksenini olarak onayan tutumlara ivme kazandırmıştır (Akış, 2011: 245). Dünyada bölgesel kalkınma ajansları, AB ülkeleri ve ABD gibi pek çok batılı ülkede yapısal farklılıklar ile mevcut olmakla birlikte yerel ve bölgesel kalkınmanın en önemli aktörleri konumundadırlar (Bakır, 2010: 57). Bölgesel kalkınma ajansı ile ilgili ilk uygulama 1933’te ABD’de Tennessee Vadisi’nin su rejiminin tesis edilmesi ve Vadi’nin bulunduğu bölgenin kalkınması için kurulan Tennessee Valley Authority (TVA)’dır. İkinci uygulama ise 1950 yılında Güney İtalya’yı kalkındırmak için kurulan La Cassaper il Mezzogiorno’dur (Dinler, 2012: 74).

Tablo 4’te belirtildiği üzere bölgesel kalkınma ajansları II. Dünya Savaşı’nın ülke ekonomilerine verdiği zararları bölgesel düzeyde çözümlemek, teknolojide meydana gelen hızlı gelişmelere ayak uydurmak ve ülkelerin bölgeleri arasında giderek açılan kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarını azaltmak amacı ile 1950’lerde özellikle Avrupa’da kurulmaya başlanmıştır. Örneğin; Fransa’da Paris ve çevresinin büyük bir gelişim göstermesi, İtalya’daki Kuzey-Güney ayrımı, İngiltere, Galler ve İskoçya’da demode sanayilerin çöküşü neticesi bu alanlarda yeni baştan yapılanma problemini ortaya çıkarmıştır. Bölgelerdeki yeni baştan yapılanma meselesi bölgesel kalkınmaya verilen

önemi daha da artırmıştır (Vurucu, 2013: 39). Avrupa'da kalkınma ajansları; Fransa, Belçika ve Avusturya'da 1950'lerde; İtalya, Almanya ve İngiltere'de 1960 ve 1970'lerde; Portekiz, İsveç, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde ise 1990'larda kurulmuştur (Can ve Ersin, 2007: 130).

Avrupa Birliği ülkelerindeki bölgesel kalkınma ajanslarının bazı özellikleri ortak olmasına rağmen, yasal statü açısından farklılıkları vardır. Ülkelere göre yasal statüler şu şekildedir (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 169-170):

- Özel hukuka bağlı olan kamu kuruluşları (İspanya)
- Kamu limited şirketleri (Hollanda, Portekiz, İrlanda, İtalya)
- Karma ekonomi şirketleri (Fransa)
- Yarı özerk kamu şirketleri (Almanya)
- Kâr amacı gütmeyen birlikler (Macaristan)
- Kamu-özel sektör şirketleri (Estonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Polonya)
- Belediye girişimi (Yunanistan)
- Vakıf statüsünde (Danimarka)
- Limited şirket (İsveç)
- Belediyeler arası ajanslar (Romanya, Belçika)

Tablo 4. Kalkınma Ajansı Kuruluş Dönemleri ve Ülkeler

Kuruluş Tarihi	Ülkeler
1930'lu yıllar	Amerika Birleşik Devletleri
1950 öncesi-1950'li yıllar	Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda
1970'li yıllar	Almanya, Hollanda, İngiltere, İtalya
1980'li yıllar	İspanya
1990'lı yıllar	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti Estonya, Macaristan, Polonya, Portekiz Romanya, Slovakya, Slovenya
2000 sonrası	Türkiye

Kaynak: (GEKA, 2016: 4)

AB ülkeleri arasındaki bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve geri kalan bölgelerin, birliğin sağladığı yardımlardan faydalanmalarını ortak bir platformda sağlanması için, üye ülkeler içinde bir bölgeleme sistemi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Sistemin temel hedefi, bütün bölgelerin verilerinin karşılaştırılabilmesi ve bölgelerarası farkların belirlenmesi olarak gösterilmiştir (Audretsch ve Feldman, 1996: 630). Sistem'e

NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması- İBBS) adı verilmiştir. Türkiye AB üyelik sürecinin koşullarından olan “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programını” 19 Mart 2001 Bakanlar Kurulu kararı ile kabul ederek, programı 24 Mart 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlamıştır. Böylelikle Türkiye NUTS sisteminde 2001 yılından itibaren yer almıştır. Türkiye’de NUTS kavramı 28 Ağustos 2002 tarihli ve 4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile beraber Türkçe İBBS kısaltılması ile ifade edilmiştir. İlgili karara göre;

1. Bölgesel istatistikleri toplama, geliştirme, bölgenin sosyo-ekonomik analizini yapma, bölgesel politikaların çerçevesini belirleme, AB Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir bir veri tabanı oluşturmak için ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır.
2. Sınıflandırmada iller “düzey 3” şeklinde tanımlanmış; coğrafi, sosyal ve ekonomik açıdan benzeyen komşu iller, nüfus büyüklükleri ve bölgesel kalkınma planlarına göre “düzey 1” ve “düzey 2” şeklinde gruplanmıştır.
3. Türkiye’de “düzey 3” kapsamında 81 bölge birimi vardır ve il düzeyindedir. Her bir il ile bir istatistiki bölge birimi ifade edilmektedir. “düzey 2” İstatistiki Bölge Birimleri ve “düzey 3” kapsamında olan komşu iller gruplandırılmış ve 26 bölge ortaya çıkmıştır. “düzey 1” İstatistiki Bölge Birimleri ise “düzey 2” İstatistiki Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucunda tanımlanmıştır ve on iki tanedir (Resmi Gazete, 2019).

Dünyada bölgesel kalkınma ajansları ve çalışanları ile ilgili alanyazın ve saha çalışmaları incelendiğinde, Sotarauta (2010: 387–400) Finlandiya, McMaster (2006: 347-370) bütün ülkeler için, Beer ve Maude (2002: 1-97) Avustralya, Syrett ve Silva (2001: 174-180) Portekiz, Pretorius ve Blaauw (2005: 1-13) Güney Afrika, Lazarte vd., (1997) ile Halkier ve Danson (1995: 243-256) Orta Amerika Bölgesi, Catenacci (2000) İtalya, Halkier (2011) Batı Avrupa Bölgesi ve Danson (2000: 857-873) İngiltere için kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmaya olan etkileri ve bu hususta kalkınma ajansı personelinin oynadığı rol üzerine benzer çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

Bu çalışmaların tamamı özetlendiğinde bölgesel kalkınma ajansında çalışan personelin bölgesel avantajlar oluşturma konusunda iyi bir deneyime sahip olduklarını ve bölgesel kümelenme ve avantajlarını kullanma eğilimi içinde oldukları söylenebilir.

Sotarauta (2010: 387–400) Finlandiya için inovasyon sistemlerinin inşa edilmesi için bölgesel bazda üniversite sanayi işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini belirtirken bölgesel kalkınma ajanslarının şeffaflığına ve burada görev alacak kişilerin liderlik özelliklerine odaklanmaktadır. McMaster (2006: 347-370) bölgesel kalkınma ajanslarında farklı eğitim grubu ve mesleki birikime dayalı olan personelin görev aldığını ve bunun yararları konusunda fikirler ileri sürmektedir. Beer ve Maude (2002: 1-97) 1996-2001 dönemi için Avustralya'daki bölgesel kalkınma ajanslarını İngiltere, ABD ve İrlanda ile karşılaştırmak suretiyle Avustralya'daki bölgesel kalkınma ajanslarının performansını ölçmüşlerdir. Bu çalışma Avustralya'nın ekonomik kalkınması ile ilgili kapsamlı bir veri tabanını oluşturmaktadır.

Syrett ve Silva (2001: 174-180) yaptığı çalışmada bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına neden olan faktörleri ve bu süreçte izlenen yöntemleri detaylıca analiz etmiş ve bölgesel kalkınmayı teşvik edecek stratejik yöntemlerin geliştirilmesinin önündeki zorlukları analiz etmiştir.

Pretorius ve Blaauw (2005: 1-13) Güney Afrika için yaptıkları çalışmada ulusal ve uluslararası paydaşlar arasındaki bir ortaklık ile 1999 ve 2003 yılları arasında Güney Afrika'da dört Yerel Ekonomik Kalkınma Ajansı (LEDA) kurulmasını incelemişlerdir. UNDP, UNOPS ve bunun finansmanını sağlayan İtalyan hükümeti ile yapılan çalışmada ulusal düzeyde Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, İşletme Geliştirme Birimi aracılığıyla, il ekonomik işler daireleri ve yerel belediyeler dâhil edilerek bölgesel kalkınma sorunları ele alınmıştır.

Lazarte vd., (1997) yaptıkları çalışma ile kuram ve pratikte bölgesel kalkınma ajanslarını incelemektedirler. Bu incelemede bölgesel kalkınma yaklaşımı dikkate alınarak bölgesel kalkınma ajanslarının özellikleri, tarihi ve farklı ülke deneyimleri araştırılmıştır. Bölgesel kalkınma ajanslarının gelişmekte olan ülkelerde 1990'lardan itibaren aktif olduğu, yerel kalkınmada çok boyutlu ve oldukça etkili sonuçlar ürettikleri bu deneyimlerden çıkarılabileceği ileri sürülmekte ve bu ajansların dinamik yapısı ile birlikte çalışanlarının bu yapıya uyum sağlayabilmeleri için sürekli eğitim ve gelişimlerine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla ILO, UNDP, UNOPS, FAO ve AB gibi uluslararası kuruluşlarca desteklenen bu kuruluşların yerel ve bölgesel kalkınmanın önemli bir aracı olarak değerlendirilebileceği ileri sürülmektedir. Halkier ve Danson

(1995: 243-256) ise bölgesel kalkınma ajanslarının Batı Avrupa'da aşağıdan yukarıya bölgesel politikanın yükselişinde önemli bir rol oynadığına dikkat çekmişlerdir. Bölgesel kalkınma ajansı yaklaşımının, merkezi hükümetin geleneksel mali teşviklerine önemli bir tamamlayıcı veya alternatif sunduğu bu çalışmada sıklıkla savunulmaktadır. Önerilen model olan bölgesel kalkınma ajanslarının yarı özerk bir kamu kuruluşu olması ve öncelikle ekonominin yerli sektörünü güçlendirmeyi amaçlayan entegre bir strateji geliştirmesinin beklendiği ileri sürülmektedir.

Bölgesel kalkınma ajansları ile ilgili alan yazın değerlendirildiğinde daha çok çalışmaların teorik olduğu dikkat çekmektedir. Lazarte vd., (1997), Catenacci (2000), Puljiz (2003: 31-47), Giudice (2003), Pretorius ve Blaauw (2005: 1-13) bu tür çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ampirik yönden ise çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülür. Clower vd., (2004: 1-25); İngiltere, Avustralya, ABD ve İrlanda'ya ilişkin bölgesel kalkınma ajanslarını karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir.

Bu çalışmaların tamamında bölgesel kalkınma ajansları ile ilgili ortak sonuçlar aşağıda sıralanabilir;

- Bölgesel kalkınma ajanslarının yapısının özel olması gerekliliği,
- Bölgesel kalkınma ajanslarına gerekli inisiyatifin verilmesi ve bu şekilde bölgesel aktörlerin daha etkin bir ol oynayacağı,
- Bölgesel kalkınma ajanslarının başarılı olmasındaki en önemli ölçütleri çalışanlarının bireysel yeteneklerinin üstün olması ve motivasyonlarının yüksek olması gerekliliği,
- Ulusal ve uluslararası alanda desteklenmesi gerektiği,
- Bilişim altyapılarının ağ dinamikliğini sürdüreceği düzeyde olması,
- Uluslararası ağlara entegre olma ve bu süreçte dinamik bir şekilde uyum sağlama becerisinin varlığı.

Bütün bu çalışmalar değerlendirildiğinde yukarıda maddeler halinde sıralanan sonuçların elde edilmesi beşeri sermayeye bağlı olduğu için bölgesel kalkınma ajanslarında görev alanların sorunları, gelişimleri ve buna ilişkin çözüm üretilmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ (BKA) ORTAYA ÇIKIŞI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve yeni bir devlet yapılanmasının oluşturulmaya çalışıldığı 1923-1950 dönemleri arasında kalkınma girişimlerinin bölgesel bağlamda olması pek olası görünmemektedir. Çünkü Türkiye'nin tamamı sosyo-ekonomik açıdan oldukça kötü durumdadır. 1960'lar ile birlikte Türkiye'nin ekonomi alanyazınına Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) girmiştir. Hatta bu planların hazırlanması ve uygulanmasının sağlanması için Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Hazırlanan planlarda amaç Türkiye'de toplumsal ve ekonomik anlamda gelişmesini sağlayarak bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, ekonomik ve toplumsal dengeyi sağlamaktır. Türkiye BYKP'lerle bir bakıma planlı ekonomiye geçiş yapmıştır. Planlı ekonomiye geçişin ardından farklı bölgelerin kapasitelerini canlandırmak için, ulusal anlamda ekonomiyi kalkındıracağı düşünülen çeşitli planlar hazırlanmıştır (Berber ve Çelepçi, 2005: 151) ancak bu planlar birçok sebepten dolayı tam manası ile uygulanamamış ya da yarım kalmıştır. Yine de bu durum, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklılığının yaratmış olduğu olumsuz durumların farkına varılması açısından önem arz etmektedir.

2000'lerin başında Türkiye, AB'nin sunduğu bölgesel gelişim yardımından yararlanabilmek için bölgesel kalkınma ajanslarını kurma sürecine hız katmıştır (Kayasü ve Pınarcıoğlu, 2003: 206-207). Bunun sonucunda AB destekli programların yerelde uygulanması ve koordine edilmesi için yeni bir yapılanmanın gerekeceği anlaşılmış, bölgesel kalkınma ajansları kurulmaya karar verilmiştir. 8 Şubat 2006 tarihinde "5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tablo 5'te gösterildiği gibi Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansları "düzey 2" İstatistik Bölge Birimleri sınıflamasına göre yirmi altı alt bölgede kurulmuştur (Tiftikçigil, 2015: 399). Türkiye'de kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının idari yapısı kamu yönetiminde olduğu gibi hiyerarşik bir yapıda örgütlenmiştir (Şekil 1). Bilindiği üzere küreselleşme süreci beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları ile birçok konuda özgün süreçler ve araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte Türkiye'de AB tarafından bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiği ve bunun aracının da bölgesel kalkınma ajansları olduğu ifade edilmiştir (Stöhr, 2001: 35).

Tablo 5.Bölge Kalkınma Ajanslarının Görev Yerleri

Kuruluş	Düzey-2 Bölgesi	Kalkınma Ajansı	Kısaltma	Kapsadığı İller	Merkez İl	Kuruluş
2006	TR31	İzmir Kalkınma Ajansı	İZKA	İzmir	İzmir	2006/10550 6.07.2006
	TR62	Çukurova Kalkınma Ajansı	ÇKA	Mersin, Adana	Adana	
2008	TR10	İstanbul Kalkınma Ajansı	İSTKA	İstanbul	İstanbul	2008/14306 22.11.2008
	TR52	Mevlana Kalkınma Ajansı	MEVKA	Konya, Karaman	Konya	
	TR83	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	OKA	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Samsun	
	TRA1	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	KUDAKA	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Erzurum	
	TRB2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	DAKA	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	Van	
	TRC1	İpekyolu Kalkınma Ajansı	İKA	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	Gaziantep	
	TRC2	Karacadağ Kalkınma Ajansı	KARACADAĞ	Diyarbakır, Şanlıurfa	Diyarbakır	
	TRC3	Dicle Kalkınma Ajansı	DİKA	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	Mardin	
	TR21	Trakya Kalkınma Ajansı	TRAKYAKA	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Tekirdağ	
	TR22	Güney Marmara Kalkınma Ajansı	GMKA	Balıkesir, Çanakkale	Balıkesir	
	TR32	Güney Ege Kalkınma Ajansı	GEKA	Aydın, Denizli, Muğla	Denizli	
	TR33	Zafer Kalkınma Ajansı	ZEKA	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak	Kütahya	
	TR41	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı	BEBKA	Bilecik, Bursa, Eskişehir	Bursa	
	TR42	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	MARKA	Bozüyük, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	Kocaeli	
2009	TR51	Ankara Kalkınma Ajansı	ANKARAKA	Ankara	Ankara	2009/15236 25.07.2009
	TR61	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	BAKA	Antalya, Burdur, Isparta	Isparta	
	TR63	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	DOĞAKA	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Hatay	
	TR71	Ahiler Kalkınma Ajansı	AHİKA	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde	Nevşehir	
	TR72	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	ORAN	Kayseri, Sivas, Yozgat	Kayseri	
	TR81	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	BAKKA	Bartın, Karabük, Zonguldak	Zonguldak	
	TR82	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	KUZKA	Çankırı, Kastamonu, Sinop	Kastamonu	
	TR90	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	DOKA	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	Trabzon	
	TRA2	Serhat Kalkınma Ajansı	SERKA	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Kars	
	TRB1	Fırat Kalkınma Ajansı	FKA	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli	Malatya	

Kaynak: Bu Tablo araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. Mevcut Bölgesel Kalkınma Ajansları İdari Organizasyon Yapısı

Kaynak: Ankara Kalkınma Ajansı, (2021)

5.3.TÜRK İDARİ TEŞKİLAT YAPISI İÇERİSİNDE KALKINMA AJANSLARI VE YASAL STATÜLERİ

Bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluş kanununda belirtilen hedeflere ulaşabilmesi için anayasada ve idari yapıda ajans veya bölge birimleri olarak yer bulabilmeli, kuruluş kanununda bölge birimi şeklinde ifade edilmeli, merkezi yönetimde bulunabilmek için taşra teşkilatındaki idari yapılanmalar gibi kamu tüzel kişiliğine sahip olmalıdır. Bölgesel kalkınma ajanslarının kamu kurumlarına ait bazı niteliklere sahip olması, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile olan bağlantısı ve merkezi idare ile ilişkisi kapsamında, merkezi idarenin taşra teşkilatında “merkezi idare teşkilatı” şeklindeki bölge birimleri olarak değerlendirilmelidir. Fakat bu ajansların özel hukuk tüzel kişiliği şeklinde yapılandırılması ve çalışanlarının iş hukukuna bağlı olması Mills (1951: ix-xx)’in yeni orta sınıfa benzer özelliklerde bir sınıfsal yapının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Yerel yönetimler Anayasa’nın 127. maddesinde belediye, il ve köy halkının yerel gereksinimlerini gidermek için kurulmuş, seçim esasına göre karar organları kamu tüzel kişileri şeklinde tanımlanmakta, kuruluş yetki ve görevlerinin yerinden yönetim ilkesine göre düzenleneceği belirtilmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları bu madde çerçevesinde

değerlendirildiği zaman ajans birimleri bahsi geçen yönetim birimleri arasında belirtilmeyen, seçim esasına dayanarak karar organları oluşturulmayan yerel yönetim birimleridir ve yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu kamu tüzel kişiliğine sahip değildir. Bunun yanında köy halkı, belediye ve illerin yerel ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan birimler olmayan bölgesel kalkınma ajansları, yerel yönetim birimlerini aşan ve bölgesel kalkınma faaliyetinde bulunan kuruluşlardır. Türk idari teşkilatında ve Anayasa’da ajans birimlerine yer verilmediği ve yerel yönetimin niteliklerine sahip olmadığı için, özel yönetim şekilleri olarak yerel yönetimlerin bünyesinde değerlendirilmemektedir.

15 Temmuz 2018 Tarihli ve 30479 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 188. maddesi ile beraber idari yapıda bulunmayan ve Türkiye’de devlet yapılanmasında örneğine rastlanmayan bir yönetim şekli olan bölgesel kalkınma ajansı birimleri hukuken yeniden oluşturulmuştur. Bu yönetim birimleri yerel ve merkezi yönetim birimlerine dahil olmamış, fakat ülkedeki merkezîyetçi (polity) sistemin etkisi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın sorumluluğuna bırakılmışlardır.

Türkiye’de bölgesel kalkınma ajanslarının idari yapıdaki yerini daha iyi anlamak için Cumhurbaşkanlığı 4 nolu Kararnamesi’nin 186. ve 188. maddeleri incelenmelidir. İlgili maddede belirtilen planlarda yönetim otoritesinin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olacağı, uygulama ile ilgili bazı yetki ve görevlerin ara kurumlar ile paylaşılacağı, bölgesel kalkınma siyasalarını yerelde yürütecek kurumsal mekanizmanın geliştirileceği, bu alandaki proje ve programların yönetimi ile ilgili bir kısım vazifelerin bölgesel kalkınma ajanslarına aktarılacağı öngörülmüştür. Merkez adına yerel birimler ile iş birliği yaparak, bölgesel plan hazırlayan bölgesel kalkınma ajansları bölgesel kalkınmada aracı kurumlar olarak değerlendirilmiştir.

İşleyiş şekli ve yapı açısından bakıldığında zaman bölgesel kalkınma ajansları, Türk kamu yönetiminde ara kurumlar olarak kendisine yer bulmuştur. Bu ajansların yerel veya merkezi idare birimi olmaması, faaliyet alanının bölge birimleri olması, bunların arasında bir aracı örgüt görevinde olması, yasal açıdan özel ve kamu hukuku arasında kalması

dolayısıyla ara kurum niteliğine sahip olmaktadır (Kavruk, 2009: 140). Fakat Türk idari teşkilatında yerel ve merkezi yönetim birimlerinde ara kurumlar bulunmamakta, bu nedenle bölgesel kalkınma ajansları idari teşkilat içinde konumlandırılamamaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının birimleri, kendine has ara kurumlar şeklinde ifade edilmesi, ajansların idari yapı içerisinde konumlandırılmasına yetmemektedir (Lagendijk vd., 2009: 383). Valiler, bölgesel kalkınma ajanslarının yönetim kurulu başkanlarıdır. Yönetim kurulunun yarısından fazlası belediye başkanı, vali, il genel meclisi gibi temsilcilerden oluştuğu için merkezîyetçi (polity) yapının ajansların üzerindeki rolünü ve etkisini görmek mümkündür. Bu da ajans birimlerini kamu yönetimi ve merkezi yönetim birimlerine daha yakın birimler haline getirmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları, dünyada yerel ve bölgesel birimler şeklinde oluşturulmuştur. Türkiye’de ise merkezi yönetim ile olan bağ korunmuş, ulusal düzeyde ajansların koordinasyonunu Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sağlamaktadır. Direkt olarak merkezi yönetim şeklinde kabul edilmemiş fakat merkezden özerk bir yapıya da sahip olamamıştır.

Cumhurbaşkanlığı 4 nolu Kararnamesi ile bölgesel kalkınma ajanslarının ulusal düzeyde koordinasyonu ile alakalı yetki ve görevler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na verilmiş, bölgesel kalkınma ajanslarının planlama, projelendirme ve programlama gibi teknik çalışmaların yapılmasından, teknik danışmanlık ve yardım hizmetlerinin sağlanmasından, AB fonlarının ajanslara aktarılmasından, ajansların merkezi düzeydeki kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon ve iş birliği içerisinde çalışmasından Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bağlı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü sorumludur. Ajansların koordinasyonunu yapan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın bölgesel kalkınma ajansları ile ilişkisi yalnızca koordinasyon değildir, ayrıca onay mekanizması işlevi de vardır. Bölgesel kalkınma ajanslarının senelik çalışma programları ve genel sekreter ve personel atama onayını da bu bakanlık yapmaktadır. Ajansların bakanlık ile olan bu bağlantısı onları merkeze yaklaştırmaktadır ve kalkınmada merkezin bölgesel kalkınma kuruluşları haline getirmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı kalkınma ajansları tarafından program ve planlarının izlenmesi, değerlendirilmesi, programların performans ölçüm esaslarının belirlenip değerlendirilmesi, iç-dış kaynakların kullanımı ile ilgili usul ve esasların belirlenmesi, merkez kurum ve kuruluşlar ile olan koordinasyonu sağlayarak bölgesel kalkınma ajanslarının merkezin haberi olacak şekilde ve denetiminde faaliyet gösterilmesini istemektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel

Müdürlüğü inceleme, değerlendirme, izleme, usul ve esasları belirleme, koordinasyon ve onaylama, iş birliği sağlama, destekleme hususlarında kalkınma ajanslarından sorumludur. Bölgesel kalkınma ajanslarının Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın sorumluluğu, gözetimi, koordinasyonu ve değerlendirmesi altında faaliyet göstermelerinde amaç merkeziyetçi yapıyı korumak, bölgesel kalkınma ajanslarının bu yapıya zarar vermesini ve bağımsız olmalarını önlemektir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, yetkileri dolayısıyla ajanslar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bölgesel kalkınma ajansları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda, kalkınma projesi geliştirme, bölgesel planlar hazırlama, bölgesel potansiyeli geliştirme amacı ile hizmet sunmaktadır. Ayrıca bütçeyi onaylama, genel sekreter seçme, ulusal çapta koordinasyondan sorumlu olma gibi pek çok alanda bölgesel kalkınma ajansları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın onayına ihtiyaç duymaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, ulusal seviyede eşgüdümünden mesul olduğu için merkez yönetim ile ajanslar arasında bir bağ kurmakta, ajansları merkeze yakınlaştırmaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının yerel ve bölgesel anlamda ekonomik ve idari özerklikleri bu şekilde sınırlanmakta, tam anlamı ile özerk olamamaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın sorumluluğunda oldukları için bakanlığın bölgesel ve yerel bir uzantısı ve taşra birimi şeklinde algılanmaktadır fakat ajanslar, bakanlığa bağlı veya bakanlık ile ilgili bir kuruluş ya da taşra uzantısı değildir.

5.4. KALKINMA AJANSLARININ SOSYAL POLİTİKA VE TOPLUMSAL KALKINMA YÖNÜ

Anayasa'nın 5. maddesinde devletin görevi olarak "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak" ifadesi bulunmaktadır. Bu hükmü temel alarak diğer kamu-kurum ve kuruluşları gibi bölgesel kalkınma ajansları da eşitliği, sosyal adaleti ve hukuk devletini topluma hâkim kılmak için oluşturulmuştur.

Bölgesel kalkınma ajansları sosyal devlet açısından değerlendirildiği zaman; merkez ile yerel, toplum ile birey arasında görüşme ve işbirliği süreçlerinin geliştirilmesi, yerel aktörlerin bir araya getirilerek koordinasyonunun sağlanması, bölgesel

dengesizliklerin giderilmesi için politikalar geliştirilmesi, istihdam yaratacak projeleri destekleyerek işsizliğin azaltılması, bölgelerin GSYİH'den eşit pay alması için faaliyetler yapılması, yatırımcı ve girişimcilere finansman sağlanması, paylaşımı ve bölüşümün topluma hâkim kılınması, toplumsal kalkınma süreçlerine katkıda bulunulması ve hukuk kurallarına göre hareket edilmesi gibi temel rollere sahiptir.

Bölgesel kalkınma ajanslarının bölgedeki tarihi eserleri ve yapıları restore etme ve koruma altına alma, yer üstü ve yer altı zenginlikleri, doğal oluşumları koruma altına alma, bölgede bulunan turizm alanlarını destekleme, potansiyelini geliştirme, çevre bilinci oluşturacak faaliyetler yapma, bölgede bulunan tarihi, sosyal, kültürel, beşeri ve coğrafi alanlarda araştırmalar yapma, çevre sorunları, fiziki altyapı, ulaşım, turizm potansiyeli, kentleşme, enerji, tarım ve hayvancılık, madenler, akarsu kaynakları, kültürel ve tarihi varlıklar, ticaret, biyolojik yapısı, sanayi, yerel kapasite, eğitim altyapısı, göç potansiyeli, gelir dağılımı, işgücü potansiyeli, sivil toplum, sağlık, nüfus değişimi gibi pek çok konuda belirlemelerde bulunma amacı ile çalışma ve faaliyetlerine bakıldığı zaman sosyal politikası gereğinde hem ekonomik hem de kültürel kalkınma alanında çalışmalar yapmakta ve destek vermektedir.

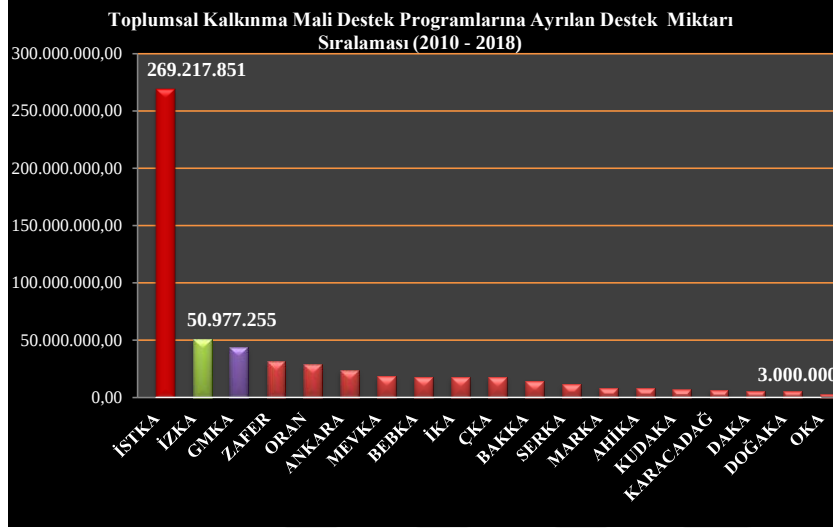
Bölge kavramı, en yaygın anlamıyla birbirine benzer özellikler gösteren herhangi iki mekânın bir araya gelmesinden oluşan bir bütünü tanımlamak için kullanılmaktadır (Behrens ve Thisse, 2007: 459). Türkiye'de geçmiş dönemlerde uygulanan ekonomi, sosyal, sanayi, sağlık ve eğitim alanlarında yapılan dengesiz yatırımlar nedeni ile gelişmişlik düzeyi farklı olan bölgeler ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma ajansları, bu bölgeleri potansiyelleri ve yapısal özelliklerine göre geliştirme ve dengesizlikleri minimuma indirme görevine sahiptir. Fakat bu faaliyetler gerçekleştirilirken ajansların tek tip haline gelmesi, bütün bölgelerde aynı kamu hizmetleri ve politikalarının sunulmasını beklemek yanlıştır. Bölgeler benzer beklenti ve taleplere, kalkınma isteğine sahiptir ancak bu kalkınmayı gerçekleştirecek faaliyet, araç ve politikalar değişmektedir.

Bölgesel kalkınma ajansları, kaynak ve görev alanı sınırlılığı yüzünden eşitliği giderme ve refah düzeyini yükseltme konusunda yalnız başına etkili değildir. Sosyal devletin bölgesel ve ulusal seviyede eşitsizlikleri giderme isteği her yerde ve her zaman benzer sonuçlara yol açmamaktadır. Bölgelerin arasındaki farklılıkları gidermek isterken,

belli bir gelişmişlik düzeyinde olan ya da olmayan bölgelerin birbirleri ile ve bölge kapsamındaki iller ile arasındaki farklılıklar derin olabilmekte, bu nedenle kalkınma farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları bu tarz durumlarda sosyal refah düzeyini yükseltme ve eşitsizlikleri giderme adına bazı bölgelerde olumlu, bazılarında olumsuz etkilere neden olmaktadır. Yalnızca bölgelerin arasında değil, bölge içinde de çeşitli olumsuz ve olumlu sonuçlara yol açmış; bölge içi ya da bölgeler arasındaki farklılık bazılarında azalmış, bazılarında da artmıştır. Bu nedenle bazı bölgelerdeki farklar, düzelen ve gelişen koşullara rağmen giderilememiştir.

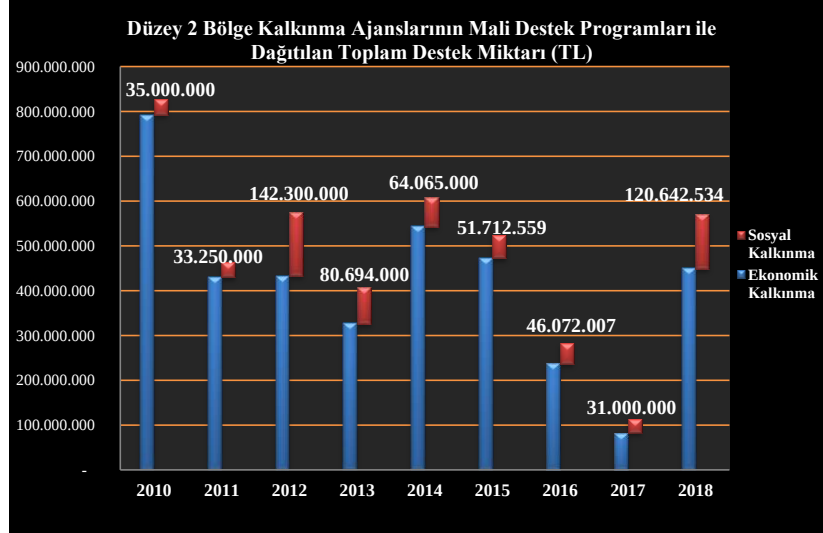
Merkeziyetçi bir yapısı olan ülkelerde bölgesel ve yerel birimlerin güçlü hale gelmesi, bazı görev ve yetkilerin yerel otorite ile paylaşılması, yerel birimlere mali ve idari anlamda özerkliğin tanınması gerektiği, yerel ve bölgesel çalışma alanları bakımından serbestlik verilmesi ve birtakım kontrol mekanizmalarının haricinde bırakılması, merkeziyetçi devlet anlayışına aykırıdır. Merkeziyetçi yapıda özel hukuk tüzel kişiliği olan bölgesel kalkınma ajansları, merkez ile bağlantılı birimler yapılmış ve üniter yapıya zarar vermesi engellenmiştir.

Tablo 6. Toplumsal Kalkınma Mali Destek Programlarına Ayrılan Destek Miktarı Sıralaması (2010-2018)

Kaynak: Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları (2010 - 2018)

Tablo 7. Düzey 2 Bölge Kalkınma Ajanslarının Mali Destek Programları ile Dağıtılan Toplam Destek Miktarı

Kaynak: Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları (2010 - 2018)

Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları (2010 - 2018) dikkate alınarak hazırlanan Tablo 6 incelendiğinde, toplamda on dokuz bölgesel kalkınma ajansının toplumsal kalkınma içerikli elli iki adet mali destek programı uyguladığı görülmektedir. Bu desteklerin yaklaşık %46'sını sadece İstanbul Kalkınma Ajansı 8 mali destek programı kapsamında dağıtmıştır. Toplamda yedi bölgesel kalkınma ajansında toplumsal kalkınma konularında mali destek programı tasarlanmamıştır. Tablo 7'ye göre ise Türkiye'de yirmi altı bölgesel kalkınma ajansının bir bütün olarak mali destek programlarına başladıkları tarihi 2010 yılı olarak kabul edildiğinde 2010-2018 dönemleri kapsayan 9 yılda yaklaşık 600 milyon TL toplumsal kalkınma projeleri desteklenirken ekonomik kalkınma projelerine yaklaşık olarak 3.8 milyar TL aktarılmıştır. Son dokuz yılın verileri incelendiğinde mali destek programları kapsamında tüm bölgesel kalkınma ajansları tarafından dağıtılan hibe miktarının %15,7'si toplumsal kalkınma bileşenine, %84,3'ü ise ekonomik kalkınma bileşeni içerikli projelere dağıtılmıştır. Toplam toplumsal kalkınma bileşeni kapsamında dağıtılan hibenin yaklaşık %60'ı tek ilden oluşan İstanbul, İzmir ve Ankara bölgesel kalkınma ajanslarında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarında dezavantajlı durumda olan yerlerin hizmet sunduğu bölgesel kalkınma ajansları toplumsal kalkınma bileşeni yerine daha çok ekonomik kalkınma bileşenine destek sunduğu görülmektedir.

5.4.1. Kalkınma Ajansları ve Avrupa Birliği Sosyal Politika Araçları: IPA I-II

Avrupa Birliği, sosyal politikalar ve istihdam hususlarında Birliğe entegrasyon seviyesini artırma, Avrupa sosyal formuna doğru yakınsama ve beşeri sermayenin yetkinleştirme gayreti ile Türkiye'yi finanse etmektedir. IPA-I ve II (2007-2020) süresince Avrupa Birliği, Türkiye'ye İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politikalar Operasyonel Programı (EESOP) çerçevesinde yaklaşık olarak 765 milyon avro para desteği sunmuştur. EESOP'un genel amacı daha fazla sosyal içerme unsurlarına sahip bir toplum yaratmak için yapı ve faillere yatırım yapmaktır. Bu amaç, istihdam ve işgücü piyasasının noksanlıklarına yoğunlaşarak, sosyal koruma ile sosyal dışlanmayı asgari düzeye indirmeyi erekleyen siyasalar üzerine giden, insanı merkeze alan (Sen, 2004: 14) ve onu yücelten çalışmaları teşvik ederek gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda; sosyal dışlanmada rol oynayan sebepler arasında yer alan gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, toplumsal

cinsiyet eşitsizliği, sosyal güvencesizlik, eğitim oranının düşüklüğü ve göç vb. toplumsal sorunları gidermek bu programın desteklediği diğer önemli faaliyetler arasındadır (AB Başkanlığı, 2020).

5.4.2. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Sivil Toplum Diyalogu Hibe Programı (CSD-VI)

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan sıkı siyasi ve iktisadi rabıtalılarının geçmişi, 1963'te imzalanan Ankara Mutabakatı'na kadar uzanmaktadır. 1963'ten beri ulusal seviyede olduğu kadar yerel seviyede de devam eden müşterek etkileşim, 1999'da Türkiye'nin formel olarak üyeliğe aday devlet olarak kabul edilmesini takiben sıklık kazanmıştır. 1999'tan başlayarak, Avrupa Birliği ve bağlı olan üye devletler sivil toplum diyalogu kapsamına giren birçok ortaklaşa çalışma yürütmüştür. 2005 yılında katılım müzakerelerinin başlaması ile Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Avrupa Birliği ve Türkiye arasında müzakerelerin teşvik edilmesine yönelik aday ülkeler ile sivil toplum diyaloguna ilintili bir genelge yayımlanmıştır. Bu genelge, aday ülkelerde var olan ve hizmet sunan sivil toplum yapılanmalarının, bilgi ve deneyim noksanlıklarını asgari seviyede tutmak, ortak düşüncelerini geliştirmek ve çok kültürlülük ekseninde, siyasi ve iktisadi sistemleri yakınlaştırma amacı gütmektedir. Bu genelgeye dayanarak oluşturulan IPA (II)'nın Sivil Toplum alt bölümü altında, Sivil Toplum Diyalogu Hibe Programı, sivil toplum örgütleri arasında enformasyon ve deneyim münasebetinde bulunmak için Türkiye ve Avrupa Birliği'nden sivil toplum örgütlerini ortak hususlar bağlamında bir araya getiren bir hibe programıdır (AB Bakanlığı, 2020). Türkiye'de bölgesel kalkınma ajanslarının 2/3'ü IPA I ve/veya IPA II kapsamında yer alan hibe programlardan doğrudan/dolaylı olarak yararlanarak proje yürüterek yerel düzeyde hizmet sunan STK'ların kurumsal gelişmelerine ve hizmet kalitelerinin artırılmasına katkı sunmuşlardır. Bu program kapsamında proje üreten ve yürüten bölgesel kalkınma ajansı personeli oluşan socius ile kalkınma kavramına daha kapsamlı bakmaya başlamışlardır. Ancak bu durum daha çok proje kapsamında oluşan socius içinde olan personel ile sınırlı kalmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

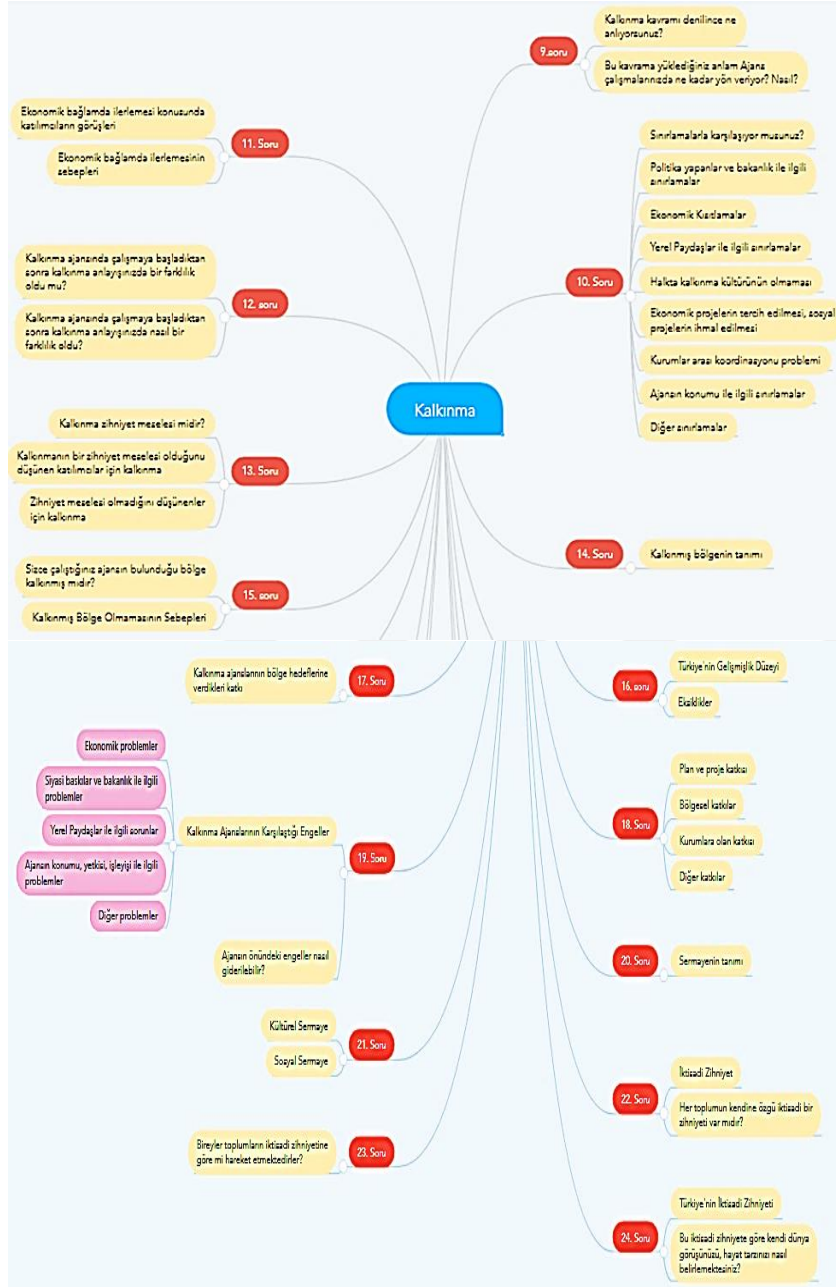
BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren 26 “düzey 2” bölge kalkınma ajansında hizmet sunan 45 katılımcının kalkınma kavramı ve bu kavrama yüklediği anlam dünyası ile ilgili çalışılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde “Verilerin Çözümlemesi” kısmında anlatılan işlemler yürütülmüş ve ulaşılan bulgular verilmiştir. Ulaşılan bulguların sunulmasında görsel düzenleyiciler kullanılmıştır. Katılımcıların görüşleri (Kod No, Cinsiyeti, İdari görevi) şeklinde belirtilmiştir. Cinsiyet kısmında erkek için E, kadın için K harfleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Tema, Kategori ve Kodlarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki görüşmelerden toplanan veriler üzerinde içerik çözümlemesi ile kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar benzerlik durumlarına göre birleştirilerek kategoriler altında kümelendirilmiştir. Araştırmada gerçekleştirilen görüşmelerden toplanan verilerin ön kontrolünde, araştırma soruları ile paralel olacak biçimde oluşturulan on altı temel kategori alt kategorileri ile bağıntı kurulmuş ve gruplar altında kümelendirilmiş kodlar yardımı ile meydana getirilen alt kategori kümeleri ile eşleştirilmiştir. Bu hususta bir araya getirilen bulgulardan Şekil 2 meydana getirilmiştir:

Şekil 2. Araştırmanın Tema ve Kategorileri

6.1. KALKINMA KAVRAMI VE KALKINMA KAVRAMINA BAKIŞ

6.1.1. Ajans Personelinin Kalkınma Kavramı Tanımlaması

Katılımcıların sorulan sorular ile ilgili doğrudan görüşleri verilirken, ifadelerin başlangıcında araştırmacı tarafından katılımcılara atanan kod yazılmıştır. Örnek: (K1, E, Uzman) gibi. Katılımcıların kalkınma kavramı ve bu kavramın ajans çalışmalarına nasıl yön verdiği ile ilgili görüşleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8. Katılımcıların Kalkınma Kavramı ve Bu Kavramın Ajans Çalışmalarına Nasıl Yön Verdiği İle İlgili Görüşleri İle İlgili Oluşan Kodlar

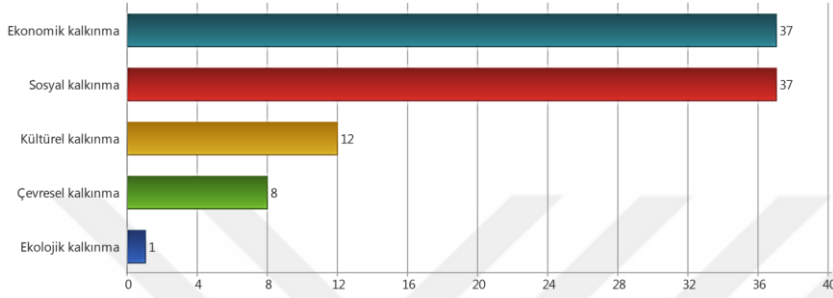
Kalkınma kavramı denilince ne anlıyorsunuz?	ekonomik kalkınma (37)
	toplumsal kalkınma (37)
	kültürel kalkınma (12)
	çevresel kalkınma (8)
	ekolojik kalkınma(1)
	Refah seviyesine ulaşma (18)
	Eğitim seviyesinin yüksek olması (8)
	Gelir adaletinin sağlanması (7)
	Sağlık hizmetlerinin iyi olması (5)
	İstihdam sağlanması (5)
	Fırsat eşitliği (4)
	Kişi başına düşen milli gelirin artırılması (4)
	Altyapı imkanların iyi olması (3)
	İhracatın artırılması
	Tarım ve hayvancılık odaklı kalkınma
	Teknolojik gelişim
	Düşünce özgürlüğü
	Üretilen katma değerın yüksek olması
	Ruhen ve bedenen mutlu insanların olduğu toplum (4)
	Mevcut durumdan daha iyiye doğru bir değişim (2)
	Çok boyutlu bir kavram (5)
	Üçünü de etik bakış açısı ile birleştirmek
	İnsanlar, hayvanlar, kırdı ve kentte yaşayanlar, alt, orta ve üst sınıflar ve çevre için daha iyi bir yaşam
	İnsanların yaşam standartlarının, gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına ulaştırılması
	Yerel paydaşlarla, sürdürülebilir ekonominin canlandırılmasına yönelik hamlelerde bulunulması
	Hem sosyal hem de ekonomik anlamda iyi olma hali
	Eşit düzeyde erişerek iyi olma hali
	Ülkenin her bölgesinin dengeli bir şekilde ilerlemesi
	Teknoloji seviyesindeki gelişim
	Toplumun bütün kesimlerinin üretken ve huzurlu bir şekilde yaşamaları ve kendilerini ifade edebilmeleri

Bu kavrama yüklediğiniz anlam Ajans çalışmalarınızda ne kadar yön veriyor? Nası?	Ajans içindeki misyon birebir uyuyor
	Bunun etkisinin o kadar yeterli olduğunu, etkisinin görüldüğünü ben şahsen görmüyorum
	Bu yüklediğim anlamlar çerçevesinde tam olarak yön verebildiğimizi düşünmüyorum
	Ajansın bulunduğu konum dolayısıyla çok fazla çalışmalarımıza yansıtıyoruz
	Çok yönlü düşünülmesi ve ona göre hareket edilmesi gibi bir katkıda bulunuyor
	Bir karar verme yetkimiz, bir şeyleri değiştirme yetkimiz yok
	Kendi dar alanımızda dahi yaptığımız katkılar oluyor
	Birbirlerini desteklediklerini düşünüyorum.
	Anlam veriyor
	Kalkınma kavramına yaklaşımımızı yansıtıyoruz
	Bireysel olarak yön veriyor Ama domine etmiyor
	Çok boyutlu olarak ele almamız şeklinde yön veriyor
	Beni yönlendiriyor
	Bütüncül bakmayı biliyor, daha analitik düşünüyor
	Tamamı diyemem tabii kısmen
	Daha iyi bağ kurmamı sağlıyor
	%50 diyelim
	Destek sağlıyor
	Bakış açılarını örtüşütürüyor
	%30 uyumlu
	Planlama aşamasında çok bir etkisi olmuyor

Katılımcıların hemen hemen hepsi kalkınma kavramını çok boyutlu bir kavram olarak düşünmüştür. Katılımcıların verdikleri tanımlara göre genel olarak kalkınma kavramı UNDP'nin Sürdürülebilir Kalkınma tanımı (UNDP, 2020) ile uyumlu olarak ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel olarak insanların refah seviyesine ulaşması olarak tanımlanabilir. Üç katılımcı burada sadece insanlar için değil hayvanlar için hatta tüm canlılar için daha iyi bir yaşam tanımını yapmışlardır. Burada “insanların refah seviyesine ulaşması” ifadesi yerine katılımcılar aynı zamanda “gelişim”, “daha iyi bir yaşam”, “insanların mutluluk seviyesinin yüksek olması”, “mevcut durumdan daha iyiye doğru bir değişim”, “daha iyi olma hali”, “mevcut durumlarından bir adım daha öteye götürebilmek” ifadelerini de kullanmışlardır. Katılımcılardan 36’sı (% 80’i) tanımlarında ekonomik ve sosyal ifadelerini birlikte kullanırken, on katılımcı bu ifadeler ile birlikte kültürel ifadesini de kullanmış, sekiz katılımcı ekonomi, sosyal ve kültür ile “çevre” ifadesini de kullanmıştır. Bir katılımcı ise bu ifadelere “ekoloji” ifadesini de eklemiştir. Bir katılımcı sadece ekonomik, bir katılımcı da sadece toplumsal kalkınma ifadesine tanımlarında yer vermiştir.

Katılımcıların kullandıkları kalkınma türleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9. Katılımcıların Kalkınma Kavramını İfade Ederken Kullandıkları Kalkınma Türleri

Katılımcıların kalkınma kavramı için verdiği diğer tanımlardan bazıları şu şekildedir:

“İnsanların kendilerini daha mutlu hissettikleri, memnun hissettikleri ortamlarda onlara yaşam sunabilecek sistematik bir şeyin işletilmesi aslında ya da bu doğrultuda bir gelişme süreci” (K4, K, Uzman).

“Ruhen ve bedenen mutlu insanların olduğu toplum” (K6, E, Uzman).

“İnsanların yaşam standartlarının, gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına ulaştırılması yaşam standardı yani eğitim durumu, kişi başına düşen öğretmen sayısı, derslik sayısı, sağlıkta olabilir kişi başına düşen doktor sayısı olabilir, sağlık imkânlarına ulaşım kolaylığı olabilir” (K10, E, B.Başkanı).

“Sosyal, ekonomik, çevre hepsinin bir arada olduğu sürdürülebilir toplumsal gelişim olarak adlandırabiliriz” (K20, K, Uzman).

“Yaşayan canlıların -sadece insanların değil canlıların- belirli bir sosyal refaha erişmiş şekilde günlük hayatlarını idame ettirmeleri” (K28, K, Uzman).

“Zihniyet dönüşümü ile beraber toplumun bütün kesimlerinin üretken ve huzurlu bir şekilde yaşamaları ve kendilerini ifade edebilmeleridir” (K35, E, Koordinatör).

Katılımcıların bu kavramı tanımlarken vurguladıkları birkaç hususa değinmek gerekirse katılımcılardan K2 (E, Uzman) kalkınmayı ifade ederken etik vurgusu yapmıştır. Etik olmadığından kalkınmadan da bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir.

“Kalkınma çok boyutludur. İnsan refahına ulaşma, kültürel, sosyolojik, ekonomik, üçünü de etik bakış açısı ile birleştirmek, Etik olmadığından gelişme oluyor ama kalkınma olmuyor” (K2, E, Uzman).

Dört katılımcı tanımlarında özellikle eşitliğe vurgu yapmıştır. Bu katılımcılar eşit seviyede dengeli gelir seviyesine, eşit düzeyde iyi olma haline atıfta bulunmuştur. Bu konuda katılımcılarda K5 (E, Koordinatör) bu konuya ve bu konu ile beraber kalkınma için olması gerekenlere vurgu yapmıştır:

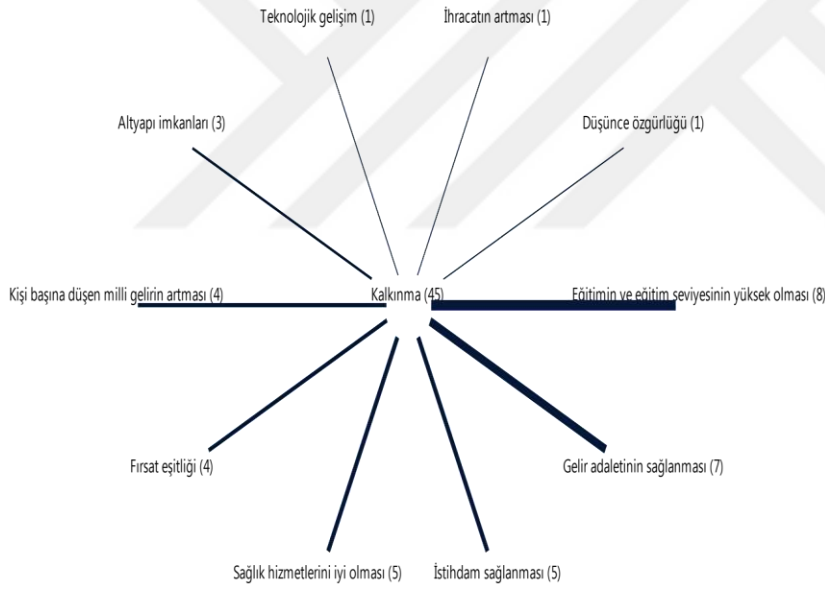
“Sosyal sorunları çözmeyen, eğitime, çevreye duyarlı olmayan, istihdam sağlamayan, insanlar arasında gelir adaleti sağlamayan bir kalkınma yaklaşımının kalkınma olmadığını düşünüyorum” (K5, E, Koordinatör).

Ayrıca iki katılımcı bu işin sadece para ile çözülecek bir konu olmadığını da belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcılardan K6 (E, Uzman) Kuzey Irak'ı örnek verirken, K32 (E, Uzman) Suudi Arabistan ve Kuveyt'i örnek vermiştir. Katılımcılar bu ülkelerin paralarının olduğunu ama kalkınmış olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar kalkınma kavramını tanımlarken kalkınmış bölgede UNDP'nin Sürdürülebilir Kalkınma tanımı (UNDP, 2020) ile uyumlu olarak eğitim seviyesinin yüksek ve eğitimin kaliteli olması, sağlık hizmetlerinin iyi olması, gelir adaletinin sağlanmış olması, istihdam sağlanması, kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında kalkınmış bölgede hizmetlerde fırsat eşitliği olmalı, alt yapı imkânları iyi olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı, ihracat yüksek olmalı, teknolojik olarak gelişim sağlanmış olmalı ve üretilen katma değer yüksek olmalı demişlerdir. Katılımcılar bu unsurlardan en çok eğitime değinmişlerdir. Sekiz katılımcı eğitim kalitesi ve eğitim seviyesinin yüksek olması üzerinde dururken yedi katılımcı gelir adaletinin sağlanmasına, beş katılımcı sağlık hizmetlerinin iyi olmasına, beş katılımcı istihdamın sağlanmasına, dört katılımcı fırsat eşitliğine, dört katılımcı kişi başına düşen milli gelirin yüksek olmasına ifadelerinde yer vermiştir (Şekil 3). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (UNDP, 2020) incelendiğinde katılımcıların bu

amaçlardan yoksulluk ile mücadele, nitelikli eğitim, eşitsizliklerin azaltılması, kaliteli ve sağlık yaşam, toplumsal cinsiyet eşitliği (bir katılımcı din, dil, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eşitlik kavramını vurgulamıştır), yenilikçilik, barış, sanayi, altyapı, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, adalet ve güçlü kurumlara ihtiyaç duyulduğunu kalkınma tanımlarında vurgulamışlardır. Buna karşın katılımcılar temiz su ve sanitasyon, doğal yaşam, iklim konularını direk ifade etmezken sekiz katılımcı çevresel kalkınma üzerinde durmuş, bir katılımcı da ekolojik kalkınma üzerinde durmuştur. Ayrıca bir katılımcı kalkınmayı tüm insanlar, hayvanlar, bitkiler vs. için kalkınma olarak tanımlamıştır. Katılımcılar ifadelerinde sorumlu üretim ve tüketim kavramlarına bu soruda yer vermemiş olup ileriki sorularda bu konuya değinmişlerdir.

Şekil 3. Kalkınma Kavramı İle Birlikte Katılımcıların Vurguladıkları Hususlar

AB Sivil Toplum Diyaloğu Programını uygulayan ajanslarda çalışan ve uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre kalkınma kavramı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 10'da verilmiştir:

Tablo 10. AB Sivil Toplum Diyalogu Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılara Göre Kalkınma Kavramı

	AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan Ajanslar		AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulamayan Ajanslar		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Toplumsal kalkınma	9	69,2	28	87,5	37	82,2
Ekonomik kalkınma	8	61,5	29	90,6	37	82,2
Kültürel kalkınma	3	23,1	9	28,1	12	26,7
Çevresel kalkınma	2	15,4	6	18,8	8	17,8
Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması	4	30,8	4	12,5	8	17,8
Gelir adaletinin sağlanması	1	7,7	6	18,8	7	15,6
Sağlık hizmetlerini iyi olması	2	15,4	3	9,4	5	11,1
İstihdam sağlanması	2	15,4	3	9,4	5	11,1
Fırsat eşitliği	0	0,0	4	12,5	4	8,9
Kişi başına düşen milli gelirin artması	2	15,4	2	6,3	4	8,9
TOPLAM	33		94		127	
Katılımcı Sayısı	13	28,9	32	71,1	45	

AB Sivil Toplum Diyalogu Hibe Programı, sivil toplum örgütleri arasında enformasyon ve deneyim münasebetinde bulunmak için Türkiye ve Avrupa Birliği'nden sivil toplum örgütlerini ortak hususlar bağlamında bir araya getiren bir hibe programıdır. Bu program kapsamında Türkiye'de "düzey 2" bölgelerinde var olan sivil toplum örgütlerinin kurumsallaşma noktasında daha iyi bir noktaya ulaşılması açısından bölgesel kalkınma ajansları AB aday ülkelerinde hizmet sunan sivil toplum örgütleri ile ortaklaşa projeler hazırlayarak uygulamaktadırlar. Bu ortaklık (socius) ajans personelinin toplumsal kalkınma, insan hakları, sivil toplum vb. konular ile daha fazla temas etmelerine neden olmaktadır. Bu temasın personelde meydana getirdiği farkındalığa bakıldığında; AB Sivil Toplum Diyalogu Programı'nı uygulayan ajanslarda çalışan ve uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre kalkınma kavramını karşılaştırdığımızda uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel kalkınma ifadelerini yüzde olarak daha fazla kullandıkları görülmektedir. Buna karşın AB Sivil Toplum Diyalogu Programı'nı uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılar yüzde olarak beşeri sermaye ve kültürel sermaye hususlarına daha fazla vurgu yapmışlardır. Gelir adaletinin sağlanması ve fırsat eşitliği konularını ise bu programı uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılar daha fazla öne çıkarmışlardır. Diğer konularda yüzdeler birbirlerine yakındır.

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programını uygulayan ajanslarda çalışan ve uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre kalkınma kavramı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 11’de verilmiştir:

Tablo 11. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılara Göre Kalkınma Kavramı

	Uygulayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar		Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Toplumsal kalkınma	20	76,9	17	89,5	37	82,2
Ekonomik kalkınma	20	76,9	17	89,5	37	82,2
Kültürel kalkınma	5	19,2	7	36,8	12	26,7
Çevresel kalkınma	4	15,4	4	21,1	8	17,8
Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması	4	15,4	4	21,1	8	17,8
Gelir adaletinin sağlanması	4	15,4	3	15,8	7	15,6
Sağlık hizmetlerini iyi olması	3	11,5	2	10,5	5	11,1
İstihdam sağlanması	3	11,5	2	10,5	5	11,1
Fırsat eşitliği	2	7,7	2	10,5	4	8,9
Kişi başına düşen milli gelirin artması	3	11,5	1	5,3	4	8,9
TOPLAM	68		59		127	
Katılımcı Sayısı	26	57,8	19	42,2	45	

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı’nın genel amacı daha fazla sosyal içerme unsurlarına sahip bir toplum yaratmak için yapı ve faillere yatırım gerçekleştirmektedir. Bu amaç, işgücü piyasasının ve istihdamın noksanlıklarına yoğunlaşarak; sosyal koruma vasıtasıyla sosyal dışlanmayı asgari düzeye indirmeyi erekleyen siyasalar üzerine gidilerek; insanı merkeze alan (Sen, 2004: 14) ve onu yücelten çalışmalar teşvik edilerek; toplumsal müzakere araçları geliştirilerek; eğitim ve öğretim düzencelerinin niteliği artırılarak ve eğitim olanaklarına ulaşımı kolaylaştırarak gerçekleştirilecektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de “düzey 2” bölgelerinde sosyal içerme ve dışlanma konularında projeler hazırlayarak ilgili dış paydaşlar ile uygulayan bölgesel kalkınma ajansları personeli sosyal içerme konuları ile daha fazla ilişkisellik içinde olmaktadır. Ancak projelerin hazırlanması ve uygulanması noktasında ajans çalışanlarının tamamının müdahil olmaması neticesinde bu konudaki farkındalığın tüm ajans personeline

oluşmamasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun bir yansıması olarak; Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı'nı uygulayan ajanslarda çalışan ve uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre kalkınma kavramını karşılaştırdığımızda uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel kalkınma ifadelerini yüzde olarak daha fazla kullandıkları görülmektedir. Diğer konularda yüzdeler birbirlerine yakındır.

Katılımcıların mezun oldukları bölüme göre kalkınma kavramının kıyaslanması ile ilgili oluşan kodlar Tablo 12 ve Tablo 13'te verilmiştir:

Tablo 12. Katılımcıların Mezun Oldukları Bölüme Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması

	Mühendislik ve İstatistik		Uluslararası-Kamu-İşletme-Şehir Plan.		İktisat-ÇEKO-Maliye		Sosyoloji		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Toplumsal kalkınma	11	91,7	15	75,0	8	88,9	3	75,0	37	82,2
Ekonomik kalkınma	10	83,3	16	80,0	8	88,9	3	75,0	37	82,2
Kültürel kalkınma	3	25,0	6	30,0	2	22,2	1	25,0	12	26,7
Çevresel kalkınma	2	16,7	5	25,0	0	0,0	1	25,0	8	17,8
Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması	1	8,3	4	20,0	1	11,1	2	50,0	8	17,8
Gelir adaletinin sağlanması	0	0,0	5	25,0	2	22,2	0	0,0	7	15,6
Sağlık hizmetlerinin iyi olması	2	16,7	2	10,0	0	0,0	1	25,0	5	11,1
İstihdam sağlanması	0	0,0	4	20,0	1	11,1	0	0,0	5	11,1
Fırsat eşitliği	0	0,0	3	15,0	1	11,1	0	0,0	4	8,9
Kişi başına düşen milli gelirin artması	2	16,7	2	10,0	0	0,0	0	0,0	4	8,9
TOPLAM	31		62		23		11		127	
Katılımcı Sayısı	12	26,7	20	44,4	9	20,0	4	8,9	45	

Tablo 13. Katılımcıların Mezun Oldukları Bölüme Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması

Kod Sistemi	Sosyoloji	İktisat-Maliye-ÇEK	Uluslararası-İşletme-Kamu	Mühendis-İstatistik	TOP...
☐ Fırsat eşitliği					4
☐ Kişi başına düşen milli gelirin artması					4
☐ Sağlık hizmetlerinin iyi olması					5
☐ İstihdam sağlanması					5
☐ Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması					8
☐ Çevresel kalkınma					8
☐ Kültürel kalkınma					12
☐ Sosyal kalkınma					37
☐ Ekonomik kalkınma					37
☐ Gelir adaletinin sağlanması					7
Σ TOPLAM	11	23	62	31	127

Kalkınma kavramını katılımcıların mezun oldukları bölüme göre karşılaştırıldığında toplumsal kalkınma konusuna en fazla yüzde olarak mühendislik mezunlarının, ekonomik kalkınma konusuna iktisat, maliye mezunlarının, kültürel kalkınma konusuna uluslararası-kamu-işletme-şehir planlama bölümü mezunlarının, eğitim ve sağlık konularına sosyoloji mezunlarının daha fazla vurgu yaptıkları görülmektedir. Buna karşın yüzdeler birbirlerine yakındır.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre kalkınma kavramının kıyaslanması ile ilgili oluşan kodlar Tablo 14'te verilmiştir:

Tablo 14. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması

	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Toplumsal kalkınma	16	88,9	21	77,8	37	82,2
Ekonomik kalkınma	16	88,9	21	77,8	37	82,2
Kültürel kalkınma	2	11,1	10	37,0	12	26,7
Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması	3	16,7	5	18,5	8	17,8
Çevresel kalkınma	3	16,7	5	18,5	8	17,8
Gelir adaletinin sağlanması	3	16,7	4	14,8	7	15,6
Sağlık hizmetlerini iyi olması	2	11,1	3	11,1	5	11,1
İstihdam sağlanması	3	16,7	2	7,4	5	11,1
Fırsat eşitliği	3	16,7	1	3,7	4	8,9
Kişi başına düşen milli gelirin artması	1	5,6	3	11,1	4	8,9
TOPLAM	52		75		127	
N = Belgeler	18	40,0	27	60,0	45	

Kalkınma kavramının kullanımı katılımcıların cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığında toplumsal ve ekonomik kalkınma konularını daha çok kadın katılımcılar vurgularken kültürel kalkınma konusuna daha çok erkek katılımcılar vurgu yapmışlardır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet konusunda batılı ülkelere kıyasla yeterli bir seviyeye gelinmediği için katılımcılar içinde kadınlar (%16,7) erkeklere oranla (%3,7) çok daha fazla fırsat eşitliği ve onun en önemli göstergelerinden biri olan istihdam konularına değinmişlerdir. Bu durum İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nin (Maslow, 1943: 375) temel ihtiyaçlar (alt basamaklar) basamaklarında en fazla kadınların olduğunun bir göstegesidir.

Katılımcıların çalıştıkları kalkınma ajanslarının bulundukları coğrafi bölgelere göre kalkınma kavramının kıyaslanması ile ilgili oluşan kodlar Tablo 15’te verilmiştir:

Tablo 15. Katılımcıların Çalıştıkları Kalkınma Ajanslarının Bölgelerine Göre Kalkınma Kavramının Karşılaştırılması

	Batı		Orta		Doğu		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Toplumsal kalkınma	19	86,4	9	75,0	9	81,8	37	82,2
Ekonomik kalkınma	19	86,4	9	75,0	9	81,8	37	82,2
Kültürel kalkınma	6	27,3	4	33,3	2	18,2	12	26,7
Eğitimin ve eğitim seviyesinin yüksek olması	3	13,6	2	16,7	3	27,3	8	17,8
Çevresel kalkınma	3	13,6	3	25,0	2	18,2	8	17,8
Gelir adaletinin sağlanması	3	13,6	4	33,3	0	0,0	7	15,6
Sağlık hizmetlerini iyi olması	2	9,1	1	8,3	2	18,2	5	11,1
İstihdam sağlanması	2	9,1	1	8,3	2	18,2	5	11,1
Fırsat eşitliği	1	4,5	2	16,7	1	9,1	4	8,9
Kişi başına düşen milli gelirin artması	1	4,5	1	8,3	2	18,2	4	8,9
TOPLAM	81		48		43		172	
Katılımcı Sayısı	22	48,9	12	26,7	11	24,4	45	

Kalkınma kavramını katılımcıların çalıştıkları ajansların bölgelerine göre karşılaştırmak için 26 kalkınma ajansı üç bölgeye ayrıştırılmıştır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kalkınma ajansları Doğu; İç Anadolu ve Karadeniz Kalkınma Ajansları Orta; Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgeleri Kalkınma Ajansları Batı olarak sınıflandırılmıştır. Üç bölgede de ekonomik ve toplumsal kalkınma oranları yakın olup kültürel kalkınmaya daha çok orta ve batıdaki kalkınma ajansında çalışan katılımcılar vurgu yapmışlardır. Türkiye’de bölgeler arası dengesizlikler oldukça belirgin bir durumda yaşanmaktadır. İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nin (Maslow, 1943: 375) temel ihtiyaçlar (alt basamaklar) basamaklarında Türkiye’nin doğusunda kalan alt bölgeler “düzey 2” daha fazla bulunduğu için fizyolojik ihtiyaçların karşılanması talebi de doğal olarak bu bölgelerdeki kalkınma ajanslarında çalışan kalkınma ajansı personellerinden gelmiştir. Buna karşılık doğu bölgelerindeki kalkınma ajanslarında çalışan katılımcılar eğitim seviyesinin yüksek olması, sağlık hizmetlerinin iyi olması, istihdam sağlanması ve kişi başına düşen milli gelirin artması konularına ifadelerinde daha çok yer vermişlerdir. Fırsat eşitliği, gelir adaletinin sağlanması, çevresel kalkınma konularına ise orta bölgelerdeki kalkınma ajanslarında çalışan katılımcılar daha çok vurgu yapmışlardır.

Katılımcılara ayrıca kalkınma kavramına yükledikleri anlamın Ajans çalışmalarına ne kadar yön verdiği sorulmuştur. Verilen yanıtlarda çalıştıkları birim ve görev alanına göre katılımcıların farklı ifadelerde bulundukları gözlenmiştir. Kalkınma kavramına yüklediği anlamın Ajans çalışmaları ile birebir örtüştüğünü, katkı verdiğini, bütüncül bakmayı sağladığını ifade eden katılımcılar olduğu gibi kalkınma ajansında çalışmasının (socius) kalkınma kavramına bütünsel bir bakış sağlamadığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların daha çok vurgu yaptıkları konu Prens Sabahattin'in savunduğu "socius" yerine Ziya Gökalp'in "polity" (Parla, 1989: 48) kavramsallaştırmasının etkisinin büyük oranda devam ettiğinin bir göstergesi olarak kalkınma kavramının çok boyutlu bir kavram olduğu ancak Ajans çalışmalarının daha çok kalkınma kavramının ekonomik boyutu (polity) üzerinde durduğu ve insan boyutunun çok zayıf kaldığıdır. Bu durum ile alakalı olarak katılımcılardan bazıları bundan dolayı kendilerinin özellikle sosyal konular üzerine yoğunlaştıklarını ifade ederken bazı katılımcılar da bulundukları konum ve görev itibarı ile toplumsal kalkınma konularına yön veremediklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar bu soruya bireysel olarak Ajansın yön verdiğini ama domine etmediğini, bazı katılımcılar ise yine bireysel olarak yön verirken genel olarak çok etkisinin görülmediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda Ajanslarda planlama biriminde çalışan katılımcılar daha çok etkilerinin olduğunu ifade ederken, başka birimlerde uzman olarak çalışan katılımcılardan karar verme ve bir şeyleri değiştirme yetkilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

"Bu iki kavram ile de ajansın faaliyetleri, yaptığı uygulamalar ve ajans içindeki misyon birebir uyuyor benim dünyamda" (K7, E, B. Başkanı).

"Beşerî kalkınmanın oluşması gerektiği bununla ilgili ajansın destek mekanizmaları, yapılan faaliyetler, çalışmalar ya da planlarımızı yapıyoruz ama bunun etkisinin o kadar yeterli olduğunu, etkisinin görüldüğünü ben şahsen görmüyorum" (K8, E, Koordinatör).

"Ajanslarda genelde iktisadi kalkınma ön planda olduğu için maalesef beşerî kalkınma geri planda tutuluyor. Ajansın bulunduğu konum dolayısıyla çok fazla çalışmalarımıza yansıtamıyoruz, kafamızdaki kalkınma zihniyetini" (K11, K, Uzman).

"Tabii ki bu bir yönlendirmede etkili. Ancak biliyorsunuz birim uzmanı olarak çok fazla bir karar verme yetkimiz, bir şeyleri değiştirme yetkimiz yok. Bize sağlanan alan öyle çok da geniş bir alan değil ancak bu

kendi dar alanımızda dahi yaptığımız katkılar oluyor tabii ki” (K17, E, Uzman).

“Tabii ki bir anlam veriyor. Sosyal olarak da bir bakış açısı sergilemem gerektiğini sadece bazı kavramlarla, bazı tanımlamalar ile değil diğer boyutları da ele almam gerektiğini düşünüyorum” (K19, K, Uzman).

“Bu kadar geniş bakış açısını doğrudan stratejilerimizde, politikalarımızda yansıtmaya çalışıyoruz. Bu anlamda aslında yansıttık. Planlar, kapsayıcı dokümanlar o anlamda ideal ama ne kadar faaliyetlerimiz onlara yönelik oluyor, tamamı diyemem tabii kısmen” (K28, K, Uzman).

6.1.2. Kalkınma Hususunda Karşılaşılan Engeller

Katılımcıların kalkınma kavramına yüklediği anlam bağlamında karşılaştıkları sınırlamalar ve otorite ile çıkan durumlar ile ilgili oluşan kodlar Tablo 16’da verilmiştir:

Tablo 16. Katılımcıların Kalkınma Kavramına Yüklediği Anlam Bağlamında Karşılaştıkları Sınırlamalar ve Otorite İle Çıkan Durumlar İle İlgili Oluşan Kodlar

Sınırlamalar ile karşılaşıyor musunuz?	Karşılaşıyoruz (41)
	Karşılaşmıyoruz (2)
	Kısmen (1)
Politika yapanlar ve bakanlık ile ilgili sınırlamalar	Bakanlık personelinin bölgeleri bilmemesi
	Bakanlık kısıtlamaları (5)
	Politika üretenlerin önceliği olmadığı zaman bu engellerle karşılaşılabiliyoruz (3)
	Devletin belirlediği kısıtlar, sınırlamalar, çizgiler ya da üst çerçeveden belirlediği politikalar
	Farklı kesimlerin çok farklı müdahaleleri oluyor
	Birçok seti geçmeniz gerekiyor
	Kalkınma ajansları siyasi bazı şeylerin de uygulayıcısı olarak kullanılıyor
	Siyasi kararlar ve yönetim kurulu
Ekonomik Kısıtlamalar	Bütçe yetersizliği (6)
Yerel Paydaşlar ile ilgili sınırlamalar	Yerel aktörler tarafından kabul edilmesinde sorunlar olabiliyor
	Yerelde paydaşlarımızın müdahale alanlarına girmenin onları memnun ettiği
	Yerel paydaşların uzun vadeli projelere soğuk bakması (3)
	Kalkınmayı sadece cebine giren para ile hesap eden belirli bir paydaşlarımız olabiliyor (2)
	Paydaşlarımızdan bir sınır görmedim.
Halkta kalkınma kültürünün olmaması	Her türlü paydaş ile her zaman görüşemiyorsunuz.
	Yapılacak faaliyetlerin halk tarafından anlaşılması ve desteklenmesi zor olabiliyor

	Toplumsal bir kalkınma kültürünün olmaması, kalkınmaya değer verilmemesi
Ekonomik projelerin tercih edilmesi, sosyal projelerin ihmal edilmesi	Ekonomik kalkınma odaklı çalışmalar yapılıyor beşerî kalkınma geri plandan kalıyor
	Ekonomik perspektiften bakmamız isteniyor (3)
	İşin sanayi ve üretim boyutuna kaydığı
	Sosyal ve çevresel olguların ihmal edilmesi
Kurumlar arası koordinasyonu problemi	Yönetişim kavramının, işbirliği kavramının ülke genelinde hatta bölge genelinde çok zayıf olması
	Kurumlar arası koordinasyonu sağlayamıyoruz
Ajansın konumu ile ilgili sınırlamalar	Uygulayıcı birim olamamamız
	Mevzuata uydurma gerekiyor
	Yetki sınırlamaları
	Ajansların doğrudan bir net görev tanımı yok
Diğer	Yapılacak çalışmalar için kurulan ekiplerin uygunluğunun araştırılmadan eldeki kişilere direkt verilmesi
	Bazı faaliyetlerin sırf olsun diye, yapılsın diye yapılmış olması
	Kalıplaşmış yaklaşımlar
	Sorunun ikinci plana atılması ve soruna yönelik faaliyetlerin sınırlandırılması

Katılımcıların ifadelerine göre ajans çalışmaları sırasında kalkınmaya yükledikleri anlam bağlamında katılımcıların % 91,11'i sınırlamalar ile karşılaştıklarını ifade ederken üç katılımcı sınırlamalar ile karşılaşmadıklarını veya kısmen karşılaştıklarını ifade etmiştir, bir katılımcı görüş belirtmemiştir. Katılımcıların ifadelerine göre katılımcıların ajans çalışmaları sırasında kalkınmaya yükledikleri anlam bağlamında karşılaştıkları sınırlamaları sekiz tema altında gruplandırabilir. Bu temalardan katılımcıların üzerinde en fazla durdukları tema “politika yapanlar ve bakanlık ile ilgili sınırlamalar”dır. On dört katılımcı bu tema üzerine vurgu yapmıştır. Katılımcılar, devletin belirlediği kısıtlar, sınırlamalar, çizgiler ya da üst çerçeveden belirlediği politikaların kendilerini sınırladığını ifade etmiştir. Bu durum, Ziya Gökalp’in sosyolojisinin polity-merkezli olmasının ve bugünde etkisini devam ettirdiğinin bir kanıtıdır (Çelebi, 2008: 678-679). Özellikle ajanstaki projelerin bakanlığa onaylatma zorunluluğundan dolayı bakanlığın projeler konusunda kısıtlamalara ve farklı yönlendirmelere gittiği şeklinde katılımcıların ifadeleri bulunmaktadır. Mesela katılımcılardan K20 (K, Uzman) bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim planladığımız, “biz bunu yaparız” dediğimiz bakanlık ile yapılan görüşmelerde mesela “şunu çıkartın”, “bunu şu şekle getirin”, “şöyle tanımlayın” gibi dış baskılar oluyor” (K20, K, Uzman).

Bunun yanında katılımcılar bakanlık personelinin bölgeleri bilmemesinden de yakınmaktadır. Mesela katılımcılardan K1 (E, Uzman) bu konuyu “Bölgesel kalkınma yapıyor olmakla birlikte planlarımızı bakanlıktan yani Ankara’da gelen yönlendirmeler ile de şekillendirmek zorunda kalıyoruz. Bakanlığa bağlıyız biliyorsunuz, onaylatmak zorundayız. Dolayısıyla bakanlık personelinin bölgeleri bilmemesi sebebi ile sorunlar ile karşılaşabiliyoruz. Sorunun ikinci plana atılması ve soruna yönelik faaliyetlerin sınırlandırılması, bütçe yetersizliği söz konusu olabiliyor.” şeklinde ifade etmiştir. Politymerkezli zihniyetin Türkiye’de hem siyasi kurumlarda hem de bürokraside hâkimiyetinin bir yansıması olarak; katılımcılar aynı zamanda projelerin siyasilerin (bakan, milletvekili, il başkanı) önceliği olmadığı zaman engeller ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Burada sadece siyasilerin değil aynı zamanda kamu görevlilerinin (vali, belediye başkanı) öncelikleri olmadığı zaman da engellerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanında katılımcılar bölgesel kalkınma ajanslarının siyasi bazı şeylerin de uygulayıcısı olarak kullanıldığını, farklı kesimlerden çok farklı müdahalelerin olduğunu da vurgulamışlardır.

Katılımcıların üzerinde durdukları diğer bir tema ise bütçe yetersizliği olup bu temaya da altı katılımcı vurgu yapmıştır. Katılımcılardan K45 (E, Uzman) bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir üniversitenin, bir belediyenin bütçesi belki ajansın 10 katı belki 20 katıyken ajans bunların 20’de 1’i bütçeyle 4 ile hizmet vermeye çalışıyor” (K45, E, Uzman).

Katılımcıların üzerinde çok durdukları bir diğer tema ise “yerel paydaşlar ile ilgili sınırlamalar” olup yedi katılımcı bu konuda karşılaştıkları sınırlamaları ifade ederken iki katılımcı yerel paydaşlardan herhangi bir sınırlama olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılar hazırlanan projelerin yerel paydaşlar tarafından kabul görmesinde sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Katılımcılar özellikle yerel paydaşların Türk toplumunun genel iktisadi zihniyetinin bir tezahürü olarak daha çok kısa vadeye dönüklüğün (Hofstede, 2001: 108, 244) hakim olduğu pragmatik ve kısa vadede somut sonuçlar alma düşüncesinden dolayı uzun vadeli projelere sıcak bakmadığını, kısa vadeli, daha fazla göze çarpan projeleri istediklerini ifade etmişlerdir. Bu konu sadece yerel paydaşlar tarafından değil ajans üzerinde etkili olan diğer kurum ve politikacılar tarafından da bu şekilde görülmektedir. Bu konuda katılımcılardan bazılarının görüşü şu şekildedir:

“Yönetim kurulu üyelerimiz ya da bölgedeki yararlanıcı, özellikle kamu kurumlarında, onların kalkınmaya bakış açısı ile bizim kalkınmaya bakış açımız arasında karşıtlık var. Mülki idare amirlerinden tutun, kamu kurumunda proje hazırlayan alt birimlerde çalışan herkese kadar. Ne kadar bunu yerleştirmeye çalışsak da “yaptıkları işin kalkınmaya katkısı nedir” gibi bir dertleri, bakış açıları yok gibi. Mülki idari amirlerin desteklediği projeleri desteklemekten öteye geçemiyoruz” (K13, K, Uzman).

“Genelde konunun karşı tarafındakiler bir kurum amiri olabilir vs. dış paydaşlar. Genelde onlar ile örtüşmeyebiliyor, genelde kısa dönemli bakıyorlar. En basitinden belediye başkanıysa kendi dönemi ile ilgili bakıyor ağırlıklı olarak. Valiyse zaten bunlar sürekli dolaştıkları için o andaki acil bir sorunu gidermeye yönelik bakabiliyorlar. O şekilde bir çalışma yapmak dururken atıyorum bir belediyenin kanalizasyon görevini yapmaması gerekiyor ajansın ama uygulamaya gelindiğinde alt yapı projesi olarak ona yer verebiliyor” (K32, E, Uzman).

“Belediyelerin bizim yönetim kurulumuzda yer alması bizim güdümlü proje işleyişlerimizi çok etkiliyor bence. Mesela ‘beş yıl sonra istihdamı şu kadar artıralım’ gibi 5-10 yıl içinde sonucu net görebileceğimiz şeyler var. Onlar değil de işte çabuk sonuç alınabilecek kendi vizyonlarını gerçekleştirebilecekleri şeyler oluyor bu da bence uygun değil” (K9, K, B.Başkanı).

Yerel paydaşlar ile ilgili olarak kalkınmayı sadece “cebine giren para ile hesap eden paydaşlar olabildiğini” ifade eden katılımcılar olduğu gibi her türlü paydaş ile her zaman görüşemediğini, bazı paydaşların siyasi sebepler ile ajans ile iletişime geçmek istemediklerini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Prens Sabahattin’in sosyolojisinin vurgu yaptığı socius temelli bakış açısının bugün de tam olarak anlaşılınması ve polity-merkezli zihniyetin toplumun genelinde hâkim olmasının bir göstergesi de Türkiye’de toplumsal kalkınma kavramına verilen önemdir. Katılımcılar bu hususu destekler nitelikte şöyle açıklamalarda bulunmuşlardır: Türkiye’de toplumsal bir kalkınma kültürünün olmamasını, insanı merkeze alan kalkınmaya (Sen, 2004: 202) değer verilmemesini, yapılan projelerin halk tarafından anlaşılınmamasını ve desteklenmemesini kalkınmanın önündeki engeller olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcıların üzerinde çok durduğu temalardan biri de “ekonomik projelerin tercih edilmesi, sosyal ve çevresel projelerin ihmal edilmesi” temasıdır. Katılımcılar kalkınma kavramının çok boyutlu anlayışını projelere yansıtamamaktan şikâyet

etmişlerdir. Merkezi idarenin kalkınmaya salt ekonomik sermaye temelli bakışının bir yanısıması olarak bölgesel kalkınma ajanslarından sorumlu bakanlığın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmasının da bunda etkili olduğunu ifade eden katılımcılar kendilerine ekonomik perspektiften bakmalarının istediğini vurgulamışlardır. Bu konuda katılımcılardan bazılarının görüşü şu şekildedir:

“Mesela sosyal konularda bir mali destek programı ya da bir sivil toplum geliştirme programı götürdüğümüz zaman ‘bu bizim öncelikli meselemiz değil, daha çok şu anda ya mali destek programına ya da turizm mali destek programına çıkalım, onlar başka kurumların işi’ şeklinde karşılayanlar oldu” (K34, E, Genel Sekreter).

“Kalkınma ajansı yeni stratejik planda yaşam kalitesinin artırılmasını amaç olarak belirledi. Bu amaç tüm çalışmalarda bulunmaktadır. 2020 yılında yeni bir Sonuç Odaklı Program hazırladık. Bu Sonuç Odaklı Program ilk bakanlığa gittiği andan itibaren 4-5 kez değişikliğe uğrayarak şöyle bir hale geldi: İlk etapta yaşam kalitesinin artırılması Sonuç Odaklı Program olarak kurgulandı. Beşinci değişiklikte, kadın kooperatiflerinin geliştirilmesi, mesleki eğitim alanındaki şartların değiştirilmesine dönüştürüldü. Tamamen ekonomik parametrelerce ölçülebilen değerlere dönen, sosyal ağırlıklı çalışmanın hepsi ekonomik alana dönüştürüldü” (K41, E, B. Başkanı).

Katılımcıların değindiği “kurumlar arası koordinasyonu problemi” de ayrı bir tema olarak ele alınmıştır. Katılımcılar yönetim kavramının, işbirliği kavramının ülke genelinde hatta bölge genelinde çok zayıf olmasına ve kurumlar arası koordinasyonu sağlayamamalarına vurgu yapmışlardır.

Katılımcılar ajansın konumu ile ilgili sınırlamalara da değinmişlerdir. Katılımcılar sociusun politye dönüşümü (Çelebi, 2007: 50-53) ile ajansın uygulayıcı birim olamamasından kaynaklı sınırlamaların olduğunu, çalışmaları mevzuata uydurmak zorunda kaldıklarını, ajansın doğrudan net bir görev tanımının olmadığını ve yetki sınırlamalarının olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların bu temalar haricinde ifade ettikleri konular diğer başlıklı temada birleştirilmiştir. Bir katılımcı yapılacak çalışmalar için kurulan ekiplerin uygunluğunun araştırılmadan eldeki kişilere direkt verilmesi konusuna değinmiştir. Başka bir katılımcı ise bazı faaliyetlerin sırf olsun diye, yapılsın diye yapılmış olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir katılımcı sorunun ikinci plana atılması ve soruna yönelik faaliyetlerin sınırlandırılmasından şikâyet ederken iki katılımcı da kalıplaşmış yaklaşımlardan dolayı

kısıtlamalara değinmiştir. Katılımcılardan K31 (K, B. Başkanı) kalıplaşmış yaklaşımları şu şekilde ifade etmiştir:

“Diğer taraftan bir takım kalıplaşmış yaklaşımlar da bazı konularda yol almamıza engel olabiliyor. Mesela kadın istihdamı olabilir. Gelenekçi yaklaşımlar, muhafazakâr yaklaşım, “kadın çalışmasın” zihniyeti, yani dünya görüşü diyelim. Dedik ya halkın değer yargılarının biraz dünya standartlarına yaklaştırılması. Bu noktada bazı değer yargılarımız ön plana çıkabiliyor ve kalkınmanın önünde engel oluşturabiliyor. Bunu aşmak için biraz zaman gerekiyor tabii” (K31, K, B. Başkanı).

Bazı katılımcılar karşılaştıkları sorunlar ile ilgili çözüm önerilerinde de bulunmuşlardır. Katılımcılardan K4 (K, Uzman) çalışanların deneyim ve ilgi alanlarına bakılmadan işlerin dağıtılmasını belirtirken projelerde kurulacak ekiplerin ilgi alanlarına uygun oluşturulmasını bir çözüm yolu olarak sunmuştur. Katılımcılardan K5 (E, Koordinatör) ise sınırlamalar ile ilgili çözüm yolu olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Burada 2 önemli husus var. Birincisi iletişim dilini doğru kurmanız lazım yoksa birini suçluyor gibi görünebilirsiniz. İkincisi kendinizi doğru ifade edip doğru paydaşlar ile çalışıyor olmanız lazım” (K5, E, Koordinatör).

6.1.3. Ekonomik Kalkınma Yaklaşımının Başatlığına Olan Bakış

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen ekonomik kalkınmanın önemine dair veri içerik analizi ile çözümlenmiştir. Katılımcıların ajans çalışmalarının ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesini nasıl değerlendirdikleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 17’de verilmiştir:

Tablo 17. Katılımcıların Ajans Çalışmalarının Ağırlıklı Olarak Ekonomik Kalkınma Bağlamında İlerlemesini Nasıl Değerlendirdikleri İle İlgili Oluşan Kodlar

Ekonomik bağlamda ilerlemesi konusunda katılımcıların görüşleri	Bu beklenen bir sonuç ama yine de çok boyutlu yaklaşıma geçmemiz gerekiyor
	Aslında ikisi birada gidiyor
	Anlaşılabilir bir şey ama denge gütmek lazım
	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansında daha beşerî, gençlik, kültür
	Ekonomik kalkınmaya yoğunlaşması gayet doğal (6)
	Ekonomi olması lazım ama diğer boyutları da olmalı
	Bizim bölgede biraz kırsal ve toplumsal kalkınmanın öncelikli olmalı

Ekonomik bağlamda ilerlemesinin sebepleri	Aslında sosyal yanı da var. Sadece ekonomik olarak tanımlamak bence yanlış (2)
	Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın birarada yürütmesi lazım
	Ekonomik olan şeylerin de arkasında ekonomik olmayan şeyler var (3)
	Uygun değerlendirmiyorum sadece sanayi değildir kalkınma
	Burada en azından sadece ekonomi üzerinden yürütüyor
	Normal bulmuyorum (8)
	Bakanlığın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olması (3)
	Bakanlığın bakış açısı
	Genel Sekreterin vizyonu
	İnsanların risk almak istememesinden
	Politik ya da bürokratik hassasiyetlerden
	İktisadi alanda çalıştığınız zaman herkesin alkışladığı, görünürlüğü olan işler yapmış oluyorsunuz
	İyi bir planlama ile ekonomik ve toplumsal kalkınma beraber yapılabilir
	Ekonomik kalkınmada, sonuçları daha kısa sürede görülebiliyor
	Hem yöneticilerin bakış açısı hem valilerin vs. bakış açısı ile toplumsal kalkınma biraz geri planda kalıyor (2)
	Toplum biraz daha ekonomik kalkınma bekliyor
	Ekonomik kalkınmadan sonra toplumsal kalkınmanın geldiği yönünde çok büyük bir inanış var
	İhtiyaçlar ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma etrafında şekilleniyor
	Sahanın da talepleri ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma çevresinde
	Ajansların dokunabildiği belirli bir alanı var. Çok kısıtlı bir insan kaynağı var
	Halkın değer yargılarının dünya standartlarında geliştirilmesi gerekir
	Alınan kararlar daha çok günü kurtarmaya yönelik oluyor
	Kısa vadeli çalışmalara genelde daha bir albenisi olmasından dolayı (2)
	Sosyalde bile derdimiz ekonomik
	Sayıllı insan kaynağı ile hem ekonomik hem toplumsal kalkınmayı bir bölgede yapamazsınız zaten
	Yönetim kurulu bölgenin aktörlerinden oluştuğu için (2)

Katılımcıların ajans çalışmalarının ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesini nasıl değerlendirdikleri ile ilgili oluşan kodlar “Ekonomik bağlamda ilerlemesi konusunda katılımcıların görüşleri” ve “Ekonomik bağlamda ilerlemesinin sebepleri” adlarında iki temada toplanmıştır. Ajans çalışmalarının ekonomik bağlamda ilerlemesi konusunda katılımcıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu konuyu gayet doğal ve normal bulan hatta bu şekilde olması gerektiğini savunan altı katılımcı olup bu katılımcılar bölgesel kalkınma ajanslarının ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya çalışan kurumlar olduğunu, ekonomik kalkınma olmadan refahın yakalanmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ekonomik kalkınma olmadan refahın yakalanması elbette mümkün değil. Ekonomik kalkınmaya yoğunlaşması gayet doğal” (K7, E, B. Başkanı).

“Doğal yorumluyorum. Kalkınma ajansları zaten dünyada da daha çok ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya çalışan kurumlar” (K26, K, Uzman).

“Benim bölgemde başka bir çıkış yolu yok. Ben ekonomik parametrelerime gelişme göstermediğim sürece bölgenin cazibe merkezi, değer gören bir yer olması çok mümkün gözüküyor” (K41, E, B. Başkanı).

Bu konuda bazı katılımcılar ise bölgesel kalkınma ajanslarının ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemediğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ikisinin bir arada gittiğini ifade ederken bazı katılımcılar bölgeden bölgeye değiştiğini kendi bölgelerinde sadece ekonomi üzerinden yürümediğini hatta beşeri ve toplumsal kalkınmanın daha önce olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise ekonomik kalkınmanın arkasında ekonomik olmayan kalkınmanın olduğunu belirtmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ağırlık onda mı önce onu bir tartışmak lazım, öyle düşünmemiştim açıkçası. Ağırlık onda diye düşünmedim ama bu daha elle tutulur daha gözle görülür olduğu için böyle düşünülmüş olabilir. Ekonomik olan şeylerin de arkasında ekonomik olmayan şeyler var. Biz onların isimlerini vs. çok ölçülebilir bulamadığımız için ya da nicel bulamadığımız için olay daha nicel şeyler üstünden, ekonomi üstünden, sayının üstünden gittiği için öyle düşünülüyor belki ama ben kalkınmada ağırlık ekonomik ayaktadır demem” (K19, K, Uzman).

“Aslında sosyal yanı da var. Toplumsal kalkınma biraz geri planda tutulan bir konu ama bence ekonomik kalkınma kadar toplumsal kalkınma da çok önemli. Bu konuda da yine ajansların bölge tanıtım faaliyetleri kapsamında yaptıkları oluyor, bence bunlar son derece önemli ve kalkınmayı sadece ekonomik olarak tanımlamak bence yanlış” (K12, K, B. Başkanı).

“Bence bölgeden bölgeye değişen bir şey bu. Bizim bölgede farklıdır, İstanbul Kalkınma Ajansı’nda farklıdır. Bizim bölgede dediğim gibi biraz kırsal ve toplumsal kalkınmanın öncelikli olduğunu düşünüyorum” (K9, K, B. Başkanı).

Ajansların ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesini “beklenen bir sonuç ama diğer boyutları olması gerekiyor” veya “denge gütmek gerekiyor” şeklinde değerlendiren katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılar farklı sebeplerden dolayı ekonomik

kalkınmanın öne çıktığını ama diğer boyutlarının da olması gerektiğini en azından burada bir denge olması gerektiğini (% 60 ekonomik kalkınma % 40 diğer boyutlar gibi) ifade etmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bu beklenen bir sonuç aslında ama yine de tek boyutlu değil de o çok boyutluluğa geçebilmek lazım. Genel olarak ağırlığının fazla olmasını doğal karşılıyorum çünkü temel bir alan. İhtiyaçlarını karşılayamadan... Maslow'un dediği gibi bakabiliriz. Ama yine de tek boyutlu bakıldığında eksik kalıyor” (K4, K, Uzman).

“Kalkınma deyince öncelikle iktisadi kalkınma odaklı. Yani insanların işini, aşını sağlamadıktan sonra hani toplumsal gelişmeyi sağlamak, müreffehlik kurmak çok kolay değil. Ajansın iktisadi kalkınma alanında daha yoğun çalışması anlaşılabilir bir şey. Ama hani burada da bir denge gütmek lazım yani mesela %60-%70 çalışıyorsa iktisadi kalkınmada, en azından %30 da diğer alanlarda, sosyal boyutlar, çevresel boyutlar, kentsel altyapı boyutunu da çalışmak lazım. Bu eğer %90-%10 ya da %95-%5 olarak düşüyorsa orada problem var” (K5, E, Koordinatör).

Katılımcıların bazıları ise ajansların ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesini normal bulmamıştır. Dokuz katılımcı bunu net bir şekilde doğru bulmadığını ifade etmiştir. Bu katılımcılar bu konudaki ikinci temada belirtilecek olan sebeplerden dolayı ekonomik kalkınmanın öne çıktığını ama bunun yanlış olduğunu ve diğer boyutlarının da ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Toplumsal kalkınmaya yönelik yapılan faaliyetlerde uzun vadeli bir geri dönüş sağlanabiliyor. Ancak ekonomik kalkınmada, performans göstergeleri ile birlikte sonuçları daha kısa sürede görülebiliyor. Türkiye’de genel olarak yönetim zihniyeti anlayışı maalesef, geleceğe yatırım yapmak yerine anı kurtarma anlayışı olduğu için bence o yüzden ekonomik kalkınma odaklı çalışmalara daha çok yer veriliyor. Bu yanlış tabii ki. Ben normal bulmuyorum açıkçası” (K11, K, Uzman).

“Ajansın kuruluş kanunu açısından bakıldığında tabii hep ekonomik yönden bir çerçeve çizilmiş ajanslara. Bizim Türkiye açısından da böyle. Kalkınma deyince hep ekonomik kalkınma akla geliyor öncelikle. Bu yanlış, bence de sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir arada yürütmesi gerekiyor. Yoksa kalkınma olmuyor, gelişme oluyor sadece ekonomik olunca” (K15, K, Uzman).

Bu soruda oluşturulan ikinci tema ajansların ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesinin sebepleri üzerinedir. Türkiye’de hâkim olan polity merkezli

bakış 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı'nın lağvedilmesi sonucunda bölgesel kalkınma ajanslarının ekonomi temelli bir merkezi teşkilata bağlanmasına karar vermiştir. Ekonomi temelli ve görev tanımlı (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) bir merkezi teşkilata bağlanma bölgesel kalkınma ajanslarının ekonomi dışında faaliyetlerini sürdürebilir kılmasında merkez ile olan ilişkilerinde zaman zaman handikaplar yaşamasına sebebiyet vermektedir. Katılımcılar bu konuda bölgesel kalkınma ajansının bağlı olduğu bakanlığın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmasından dolayı sanayi ve ekonomi ağırlıklı ilerleme olduğunu bakanlığın bakış açısının da bu yönde olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar genel sekreterin vizyonunun da bu konuda önemli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K4 bu konuda "Genel sekreterin vizyonu da bunun belirlenmesi için, kalkınma perspektifinin yansıtılması için çok önemli, büyük bir kriter." demiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

"Burada da yeni bakanlığımızın yaklaşımı yine bakandan bakan yardımcısına genel müdürlüğümüze kadar özellikle ilk dönemde daha çok "kalkınma ajansları sanayiye, teknolojiye ve istihdama yönelik konulara odaklansınlar aksi takdirde çok dağılmış durumdalar, kimisi engelli ile uğraşüyor öbürü kadın ile uğraşiyor, öbürü çevre ile uğraşiyor, öbürü turizm faaliyetleri yapıyor ama bunları biraz daha odaklandırmamız lazım" gibi bir yaklaşıma sahiptiler" (K3, E, Genel Sekreter).

"Tamamen ekonomik bağlama dönme biraz daha Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesine getirilince daha keskinleşen bir husus oldu" (K14, E, Uzman).

Ekonomik kalkınmanın öne çıkmasının en önemli sebeplerinden biri de katılımcılara göre ekonomik kalkınmada, Türk toplumunun genel iktisadi zihniyetinin bir tezahürü olarak daha çok kısa vadeye dönüklüğün (Hofstede, 2001: 108, 244) olmasıdır. Ekonomik alanda çalışıldığı zaman herkesin alkışladığı, görünürlüğü olan işler yapmış olunmaktadır. Toplumsal kalkınma projelerine aktarılan kaynakların sonuçları daha uzun vadede alınmaktadır. Ayrıca somut ölçülebilir etkilerini de tespit etmek oldukça güçtür. Ekonomik kalkınma kısa vadeli çalışmalar olduğu için albenisi de fazla olmaktadır ve uzun vadeli çalışmalar ile yöneticiler risk almak istemeyebilmektedirler. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

"Bir de Türkiye'nin ekonomik durumu malum birkaç bölge dışında ekonomik sıkıntılar var. Orada bir acil ihtiyaç hissettikleri durum önlerine geldiği zaman onu çözme yoluna gidiyorlar. Mesela belediyenin atıyorum

teklif çağrısı açıyoruz. Belediyenin orada 50 tane yaptırabileceği iş var ama adamın kendi yaptırım planında bir iş var parası yetmemiş park yapacak bir yere gidip onu yapmaya çalışıyor. Onun yerine biz diyoruz geçtiğimiz dönemlerde oldu bir teklif çağrısına çıktık. 10 tane 15 tane ilçe belediyesi ile birebir görüştük konuştuk ama bir tanesini bile eğitimcilere eğitim merkezi yapma konusunda ikna edemedik. Hepsinin işte buraya kanalizasyon yapalım, buraya park yapalım buranın içme suyu yok... O şekilde vizyoner çalışmalar genelde karşılık bulmayabiliyor” (K32, E, Uzman).

“Ekonomik alana ajansların faaliyetlerinin yoğunlaşma sebeplerinin, yani yatırım destek faaliyetleri olsun mali destek faaliyetleri olsun yani ekonomik alandaki, ekonomik kalkınma alanındaki faaliyetlerin aslında daha hızlı sayısal sonuçlar alınabilecek bir alan olduğu için tercih edildiğini düşünüyorum. Çünkü bir işletmeden organize sanayi bölgeleri, biraz daha geniş tutalım meslek liseleri falan üzerine yapacağınız faaliyetler size daha kısa sürede sonuçlar veriyor en azından sayısal sonuç veriyor. Biliyorsunuz “şu kadar işletmeye şunu yaptım”, “istihdamı şuradan buraya getirdim”, “bu kadar ihracat sağladım” gibi çok kısa vadeli sonuçlar elde etmenizi sağlıyor, o açıdan tercih edildiğini düşünüyorum” (K33, E, B. Başkanı).

“Sosyal projeler malum uzun süren projeler. Uzun sürede pek çok şeye çözüm olabilecek ama kısa sürede sorun bile çıkabilecek alanlar. Dolayısıyla yöneticiler, yönetim kurulu üyeleri, valiler, belediye başkanları o alandan çok diğer alana yöneliyorlar. Bu alan biraz daha yürütmesi de zor geliyor insanlar açısından” (K5, E, Koordinatör).

Ekonomik kalkınmanın daha fazla öne çıkmasının sebepleri arasında şunlar da ifade edilebilir:

- Ekonomik kalkınmadan sonra toplumsal kalkınmanın geldiği yönünde çok büyük bir inanış bulunmaktadır.
- İhtiyaçlar ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma etrafında şekillenmektedir.
- Sahanın da talepleri ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma çevresinde şekillenmektedir.
- Ajansların dokunabildiği belirli bir alanı var. Çok kısıtlı bir insan kaynağı bulunmaktadır.
- Yönetim kurullarının zihniyet yapısının ekonomi ağırlıklı ve ölçülebilir, kısa vadede gerçekleşecek projelere/faaliyetlere eğilim göstermesi belirleyicidir.

Burada yönetim kurulunun bölgenin aktörlerinden oluşmasından dolayı ve bu aktörlerin yani bir nevi sahanın da talepleri daha çok ekonomik olmasından dolayı

ekonomik kalkınma daha fazla öne çıkabiliyor. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ajansların politikalarını, genel politikalarını belirlemede temel kurul yönetim kurulu. Dolayısıyla yönetim kurulu bölgenin aktörlerinden olduğu için bölgelerin ana gündemi şu anda iktisadi kalkınma dolayısıyla bu yönde ilerlenilmesi gerekiyor” (K43, E, Genel Sekreter).

“Ayrıca Ajansların ekonomik kalkınmaya yönelmesi popülist bir yaklaşımdan ziyade teşkilat yapısını oluşturan ve ilkesel kararları alan Yönetim Kurulu yapısından kaynaklandığını düşünüyorum. Yönetim Kurulunu oluşturan üyelerin yapısı ve kalkınmaya bakışı da Ajansların yönünü tayin eden ana etkenler arasındadır. Bunları söylemekle birlikte bölgesel kalkınmanın en büyük tetikleyicisinin de ekonomik kalkınma olması” (K44, E, B. Başkanı).

6.1.4. Kalkınma Ajansında Çalışmanın Kalkınma Kavramının Anlayışında Meydana Getirdikleri

Bölgesel kalkınma ajansında çalışma deneyiminin katılımcıların kalkınma anlayışları arasında nasıl bir farklılık oluşturduğu ile ilgili oluşan kodlar Tablo 18’de verilmiştir:

Tablo 18. Kalkınma Ajansında Çalışmaya Başlamadan Önceki Kalkınma Anlayışları İle Kalkınma Ajansında Çalışmaya Başladıktan Sonraki Kalkınma Anlayışları Arasında Nasıl Bir Farklılık Olduğu İle İlgili Oluşan Kodlar

Kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonra kalkınma anlayışınızda bir farklılık oldu mu?	Evet (28)
	Hayır (8)
	Kısmen (9)
Kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonra kalkınma anlayışınızda nasıl bir farklılık oldu?	Kalkınma kavramının yürütülmesinde, en az oluşturulan politikalar kadar önemli olduğunu gördüm
	Teorik bilgileri pratiğe dökme imkanı verdi (5)
	Daha bütüncül daha üst ölçekten bakmayı sağladı (2)
	Daha gerçekçi, realistik düşünmemi sağladı (4)
	Daha ayakları yere basan bir anlayış geliştirmeme katkısı olmuştur (2)
	Kalkınmayı çok boyutlu düşünmemi sağladı (8)
	Kalkınmayı çok boyutlu düşünüyordum ama ekonomiye kaydığını gördüm (4)
	Sürdürülebilirliğini ön plana çıkartmak gerektiğini gördüm (2)
	Daha fazla derinliğine bakmamı sağladı (5)
	Rolleri daha iyi idrak edebiliyorum. Toplumu oluşturan paydaşları bu kadar yakinen tanıımıyordum (2)
	Yapıcı düşünmeye başladım

Bu işin çok uzun yıllar aldığını, çok uzun emekler harcadığını anlıyorsunuz
Tek bir paydaş ile değil topyekûn tüm şehirdeki, bölgedeki kurumlar ile beraber yapılabileceğini anlıyorsunuz
Network denilen şeyin aslında ne kadar önemli olduğu anlıyorsunuz
Yerel dinamikleri ajans ile birlikte daha iyi ilerlettiğimi düşünüyorum
Vizyon açma konusunda değişik disiplinlerden farklı bölümlerden arkadaşların bir arada olması farkındalık sağladı
Çok farklı kurumlar ile çok farklı işler yürütülmesinin kazanımları oldu
Daha multidisipliner bakmam gerektiğini sağladı (2)
Kalkınmanın merkezden değil yerelden genele giden bir kavram olduğunun farkına vardım

Katılımcılara bölgesel kalkınma ajansında çalışmaya başlamadan önceki kalkınma anlayışları ile kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonraki kalkınma anlayışları arasında bir farklılık olup olmadığı sorulmuş ve yirmi sekiz katılımcı yani katılımcıların % 62,22'si farklılık olduğunu ifade etmiştir. Farklılık olduğunu ifade eden katılımcıların birçoğu olumlu bir kazanımdan söz etmişlerdir. Dokuz katılımcı (Katılımcıların % 20 si) bu soruya kısmen cevabını verirken sekiz katılımcı (Katılımcıların % 17,78 i) farklılık olmadığını ifade etmiştir. Farklılık olmadığını ifade eden katılımcılar daha çok işe başlamadan önce kalkınmayı hâlihazırda çalıştığı şekli ile anladığını veya teorik bakışında bir değişim olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara bölgesel kalkınma ajansında çalışmaya başlamadan önceki kalkınma anlayışları ile kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonraki kalkınma anlayışları arasında nasıl bir farklılık olduğu konusu sorulduğunda ise katılımcıların meslek/branş ayırımı yapmaksızın en fazla ifade ettikleri husus kalkınmayı mevcut sociustan etkilenmeleri ile çok boyutlu düşünmeye başlamaları olmuştur. Bu konuyu sekiz katılımcı dile getirmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Yani olumlu yönde bir farklılık oldu diyebilirim, kesinlikle bir farklılık oldu. Kalkınmayı ekonomik görüyordum. İnsanların parası varsa kalkınmıştır diye düşünüyordum. Ancak artık öyle düşünmüyorum, Japonya örneğine baktığımızda mesela ben 2014’te Almanya’ya gittim, bir kere kalkınmada tabii ki ekonomi önemli ama en başta zihniyetle ilgilidir, beşerî sermaye ile ilgilidir. Beşerî sermayeniz varsa zaten kalkınıyorsunuzdur. Mesela bakıyorsunuz Almanya 2 savaştı da yerle bir olan bir ülke ama şu an görüyoruz dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında, Japonya yerle bir olmuş ama dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında, Almanya keza ilk 5’te. Yani kalkınma dediğimiz şey bence beşerî sermaye ile ilgilidir ve benim görüşüm tamamen değişti öyle söyleyeyim. Eskiden

parasal bir şey olarak görüyordum şimdi beşerî sermaye olarak düşünüyorum” (K6, E, Uzman).

“Ekonomik odaklıydı. Ekonomik olarak çok güçlenirsek kalkınırız mantığı vardı ama bu 10 yıllık hatta öncesine dayanıyor. Bu Avrupa Birliği programındaki deneyimler ve deneyimlerle sadece ekonomik kalkınma süreci ile bu iş olmaz diyebilirim. Kesinlikle diğer ihtiyaçların, insanların mutluluk endeksini veya refah seviyesini arttıran diğer sosyal ihtiyaçların da giderilmesi lazım” (K8, E, Koordinatör).

“Evet. Eskiden daha ekonomi odaklı bakardım şimdi dediğim gibi ekonomi ve sosyal denge gözetecek şekilde bakıyorum” (K14, E, Uzman).

Ama bunun tam tersini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Dört katılımcı ajansa gelmeden önce kalkınma kavramını çok boyutlu düşündüğünü ama ajansta çalışmaya başladıktan sonra kalkınmanın burada sadece ekonomik kalkınmadan ibaret bir sociustan dolayı olduğunu ifade etmiş, bu konuda biraz daha ekonomik algılamaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Kesinlikle. Bölge genelinde hem ekonomik hem sosyal yönden refah sağlayan bir anlayış olduğunu düşünüyordum ama kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonra işlerin daha farklı yürüdüğünü gördüm. Ajanslarda lobi faaliyetlerinin olduğu ve aslında tüm bölgenin kalkınmasını hedef almayan, çeşitli kesimlerin menfaat sağladığı çalışmalar oluyor maalesef” (K11, K, Uzman).

“İşe başlamadan önce kalkınma meselesinde daha çok insani kalkınma aklıma geliyordu. Daha eğitilmiş bir nüfus, daha saygılı bir toplum, kalkınma deyince öncelikli olarak ön plana çıkması gerekenler bunlar diye düşünüyordum. Ajansın içine girince bunları zaten hali hazırda getirecek olanın da ekonomik kalkınma olduğunu gördüm. Aslında ekonomik kalkınmanın nitelikli iş gücü havuzu talep edecek bir sektör oluşturmanın daha öncelikli olduğunu gördüm. İnsani taraftan iş daha ekonomik yöne kaydı benim için” (K45, E, Uzman).

Katılımcıların bu konuda değindikleri diğer bir husus ise ajansta çalışmalarının kendilerine teorik bilgileri pratiğe dökme imkânı verdiğidir. Beş katılımcı bu hususu dile getirmiş daha önce üniversitede ve akademik olarak gördükleri teorik bilgileri ajansta pratiğe dökebileceklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Deneyimden dolayı, yaptığımız saha çalışmalarından dolayı, kalkınmanın aslında bir nevi pratiğini de yapmış oluyoruz biz burada.

Kendi yapacağımız çalışmalarda da tabii ki daha farklı, daha bütünsel, daha üst ölçekten bakabiliyoruz” (K4, K, Uzman).

“Tabii ki var. Çünkü okulda öğrendiğiniz şey çok teorik, iktisadi kalkınma, bir sürü kuramlar okuyorsun ama uygulamada bunların nasıl sonuçlanacağını, ulusal dinamikleri nasıl harekete geçirip nasıl sonuçlanacağını açıkçası bilemiyorsun. Ben öğrenciyken öğrendiğim şeyler üzerinden değerlendirdiğimde oradaki uygulamaların, bilgilerin, kuramların gerçek hayatta çok da uygun olmamak değil aslen ama çok daha farklı dinamiklerle bir araya geldiğini çok daha farklı sonuçlar oluşturduğunu görebiliyoruz aslında. Kuramlar, kavramlar üzerinden kalkınma kavramı sosyolojide geliştiriliyor ama yaşam içerisinde karşılaştığımız siyasi ortam, kültürel etkiler, insani beklentiler, dış etkenler, her türlü şey bir dinamik içerisinde gelişerek bambaşka bir anlam ortaya çıkıp... Tabii ki de 10 yıl içerisinde bölgedeki dinamiklerin insanların, insani beklentilerin kalkınma kavramında çok ciddi etkisi olduğunu anladım” (K20, K, Uzman).

Katılımcılar ayrıca ajansta çalışmaya başladıktan sonra daha gerçekçi ve ayakları yere basan bir şekilde düşündüklerini ifade etmişlerdir. Dört katılımcı bu hususu cevaplarında belirtmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Çok fark var... Kalkınma farkındalığı oluştu. ... Ne kadar ekonomik kalkınma sağlasan da sosyal açıdan geri kaldığında hiçbir anlam ifade etmediğini 10 senede kendi gözlerimle görünce böyle bir görüş farklılığı ortaya çıktı. ... Biraz daha realist olmama neden oldu diyebilirim. ... Eğitim seviyesinin gelişmemesinin, insanların görüş farklılıklarının vs. işlerde her zaman bir sınır koyduğunu gördüm gerçekçi olmamı sağladı diyebilirim” (K15, K, Uzman).

“Yani şahsım ile baktığımda en öncelikli böyle fark ettiğim şey bir kere gerçekçi, realist olmak daha gerçekçi olmak. Yani muhtemelen kalkınma ajansında çalışıyor olmam sebebi ile... Özellikle Türkiye’deki aktörleri tanıyabilmenin ortaya koyduğu daha gerçekçi olma boyutu var. Kuram tamam kalkınmaya ilişkin çeşitli kuramları okuyoruz, okuduk bir şeyler öğrenmeye çalıştık ama nihayetinde bunların hepsi yapay ortamlara ilişkin suni, ortamlara ilişkin geliştirilen politikalar şeyler kuramlar. Ama Türkiye’in aktörlerinin geçeklikleri çok daha farklı Türkiye’in yönetim anlayışı çok farklı biz biraz daha nihayetinde kalkınma alanyazının kalkınma kuramlarının daha çok edindiğimiz coğrafyalar yani batı bölge batı ülkelerinde yönetim anlayışı daha farklı biz daha merkezîyetçi bir nitelik taşıyan bir ülkeyiz. Dolayısıyla bizdeki kalkınma anlayışı kalkınmaya yönelik uygulamalar kesinlikle çok daha farklı olmak zorunda. Böyle oluyor batı dünyasına nazaran” (K43, E, Genel Sekreter).

Bunlar ile beraber katılımcılar ajansta çalışmaya başlamaları ile daha bütüncül daha üst ölçekten bakmaya başladıklarını, sürdürülebilirliğini ön plana çıkartmak

gerektiğini fark ettiklerini, daha fazla derinlemesine bir şekilde kalkınma kavramını anladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar toplumu oluşturan paydaşları bu kadar yakinen tanıma fırsatlarının olduğunu ve rolleri daha iyi idrak ettiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcılar yerel paydaşların ve yerel kalkınmanın önemini de ajans ile daha iyi anladıkları üzerinde durmuşlardır. Katılımcılar tek bir paydaş ile değil topyekûn tüm şehirdeki, bölgedeki kurumlar ile beraber kalkınmanın yapılabileceğini, yerel dinamikleri daha iyi anladıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Alanı çok iyi bilmiyordum daha önce. Alanı bildikten sonra tabii ki yerel kalkınma ile ulusal kalkınma arasındaki farkı bu kadar bilmeyen biriydim. Yerel kalkınmanın dinamikleri bölgesel farklılıkların ajans ile birlikte daha çok öne çıktığını gördüm. Dediğim gibi çok yönlü kalkınma anlayışında ajans sonrası değişim olmadı. Ama yerel kalkınma ve ulusal kalkınma bağlamında çalışma detaylarını ajans ile birlikte daha detaylı öğrendiğimi söyleyebilirim. Yerel dinamikleri ajans ile birlikte daha iyi ilerlettiğimi düşünüyorum” (K29, E, Uzman).

“Türkiye açısından da bakıldığında kalkınmanın, özellikle bölgesel kalkınmanın, Ajanslar ile birlikte daha iyi kavrandığı ve benimsendiği, aşağıdan yukarıya planlamanın öneminin anlaşıldığı, kalkınmanın merkezden değil yerelden genele giden bir kavram olduğunun, yerel potansiyelin, kaynakların ve dinamiklerin kalkınma açısından çok önemli olduğunun Ajanslar ile daha iyi kavrandığını, bu zihniyet değişikliğinin tamamının tüm Türkiye’de olduğu gibi bende de oluştuğunu söylemem mümkün. Merkezden dayatılan politikalar yerine yerelin imkânları, potansiyeli ve isteklerini esas alan daha gerçekçi strateji ve politikalar üzerine inşa edilen bir kalkınma anlayışını Ajans’ta çalışarak kazandığımı söyleyebilirim” (K44, E, B. Başkanı).

Bunlara ek olarak katılımcılar Türk toplumunun genel iktisadi zihniyetinin bir tezahürü olarak daha çok kısa vadeye dönüklüğün (Hofstede, 2001: 108) hakim olduğu pragmatik ve kısa vadede somut sonuçlar alma düşüncesine karşın kalkınmanın kısa süreli bir iş olmadığını çok uzun yıllar aldığını ve çok uzun emekler harcandığını ajansta çalıştıktan sonra anladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca ajanslarda değişik disiplinlerden ve farklı bölümlerden birçok kişinin çalışmasının kendilerine vizyon açtığını çalışma ortamında (alan-habitus) beşeri ve kültürel sermayelerinin arttığını belirtmişlerdir.

6.2. KALKINMA KAVRAMININ ZİHNİYET ARKA PLANI

6.2.1. Kalkınmışlık için Gerekli Zihniyet

Kalkınma meselesinin bir zihniyet meselesi olup olmaması ile ilgili oluşan kodlar

Tablo 19’da verilmiştir:

Tablo 19. Kalkınma Meselesinin Bir Zihniyet Meselesi Olup Olmaması İle İlgili Oluşan Kodlar

Kalkınma zihniyet meselesi midir?	Evet (38)
	Hayır (7)
Kalkınmanın bir zihniyet meselesi olduğunu düşünen katılımcılar için kalkınma	Kalkınma zihinsel dönüşüm meselesidir ve medeniyet meselesidir
	Beşeri sermaye
	Gelir dağılım adaleti
	Uzun soluklu bir şeydir bu
	Bölgenin ihtiyaçlarının iyi analiz edilmesi lazım
	Herkesin aynı dili konuşması lazım
	Eğitim seviyesi ne kadar gelişmişse o kadar kalkınmış (4)
	Sürdürülebilirlik (2)
	Kalkınma zihniyeti toplumsal bir çaba sonucu oluşuyor
	İş birliği ve topyekûn hareket edebilme becerisi
	Tüm toplumu belirli bir limitin üzerine çıkartabilmek
	Yenilikçilik
	Bu zihniyetin bazı açılımlara müsait olması gerekir
	Kendi dinamiklerine uygun şekilde kaynakları değerlendirme (2)
	Sayılarla kalırsanız sadece ekonomik büyüme olarak bakarsanız
	Kalkınmayı zihinlerde inşaa etmek gerektiği
	Gereklilik noktasına döndü ekonomik kalkınma temelli bakınca
Zihniyet meselesi olmadığını düşünenler için kalkınma	Zihniyetler üstü, dünya görüşü üstü bir kavram
	Zihniyetten ziyade matematik
	Toplumun yönlendirdiği bir gereklilik yani mantalite meselesi değil
	Zihniyet deyince herkesin bakış açısı farklı olabilir
	Kalkınmada net bir çizginin olması gerektiği

Katılımcılara kalkınmanın bir zihniyet (dünya görüşü) meselesi olup olmadığı sorulmuş ve otuz sekiz katılımcı yani katılımcıların % 84,44’ü zihniyet meselesi olduğunu belirtmiştir. Yedi katılımcı ise zihniyet meselesi olmadığını ifade etmiştir. Zihniyet meselesi olmadığını ifade eden katılımcılardan bazıları kalkınmanın zihniyet üstü bir mesele olduğunu ifade ederken bazı katılımcılar ise toplumun yönlendirdiği bir gereklilik olduğunu zihniyet meselesi olmadığı ileri sürmüştür. Bazı katılımcılar ise

zihniyetin farklı olabileceğini ama kalkınmada net bir çizginin olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Zihniyet değil de belki uygulamaya yönelik farklılıklar olabilir. Zihniyetler üstü, dünya görüşü üstü bir kavram olarak düşünüyorum ben” (K22, K, Uzman).

“Bence bir gerekliliktir. Dünya görüşü de değil zaten bir yerden sonra Afrika’da da yaşasanız kendinize göre, kendi mesleğinize göre bir kalkınma şeyiniz...Yani bir yerden bir yere gitmek zorundasınız. O yüzden toplumsal, toplumun yönlendirdiği bir gereklilik yani zihniyet meselesi değil” (K40, K, Uzman).

“Yok. Yani şöyle dünya görüşü meselesi değil ama belirli standartların, belirli çevrelerce dayatılmış, belirli bir ölçme modeli belirlenmiş, kalkınmanın göstergeleri belirlenmiş dolayısıyla o dayatma ile giden bir süreçtir yani dünya görüşü kesinlikle değildir ama o parametrelerin doğruluğunu yanlışlığını tartışırım yani. Ülkelerin politikaları, dünya görüşü üzerinden yürümemeli” (K41, E, B. Başkanı).

Kalkınmanın bir zihniyet meselesi olduğunu düşünen katılımcılar kalkınmanın gerçekleşmesi için bir zihinsel dönüşüm olması gerektiğini savunmaktadırlar. Pitirim Sorokin (1963: 537)’in “hakikat sistemleri” dediği zihniyet değişmeden kalkınmanın mümkün olmadığını her alanda bu zihniyetin olması gerektiğini katılımcılar ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu zihniyet değişiminin olması için de Pierre Bourdieu (2006b: 395)’nun kültürel sermaye olarak tanımladığı eğitim hususuna vurgu yapmışlardır. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve insanlara bu zihniyetin aşılması gerekliliğine değinmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Zihniyet değişmeden de kalkınmanın devam etmesi, yeni bir düzlemde, yeni kurallar çerçevesinde hayat bulması, Türkiye açısından mümkün değildir” (K7, E, B. Başkanı).

“Kalkınma bence bizim hayatımızın her alanını etkileyen bir şey. Sabah evden çıkıp işe giderken bile karşılaştığınız her şey gördüğünüz yeşil alan, gördüğünüz insanlar, çevrenizdeki çöpten, temizlikten, belediyenin bakması gereken faaliyetlerden, yeşil alanlardan, parklardan her şeyden bir bütün bence kalkınma” (K9, K, B. Başkanı).

“Bence kesinlikle zihniyet meselesi, kültür meselesi, dünya görüşü meselesi. Doğrudan eğitilmişlikle ilgili bir mevzu diye düşünüyorum. Eğitim seviyesi ne kadar gelişmişse o kadar kalkınmış. Bu bir zihniyet meselesi, insanların çocukluğundan beri aldıkları eğitimin, kültürün bir çıktısı aslında” (K14, E, Uzman).

Katılımcılar burada insana yatırım yapılması gerektiğini ve beşeri sermayenin oluşmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Almanya, Japonya gibi ülkelerin beşeri sermayesinin yüksek olmasından dolayı kalkınmışlık düzeylerinin yüksek olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Biz ne kadar beşerî sermayeye katkı sağlıyorsak, zihinsel dönüşüme ne kadar katkı sağlıyorsak, sektörel dönüşümü, çağın gereksinimlerini ne kadar hayata geçirecek faaliyetler yürütüyorsak kalkınmaya o kadar hizmet ediyoruz. Yoksa para dağıtmayı herkes yapıyor, makine alımını herkes sağlayabilir, dolayısıyla kalkınmanın kesinlikle bir zihinsel sürecin sonucu olduğunu düşünüyorum” (K5, E, Koordinatör).

“Kalkınmış ülkelere baktığımızda gelişme beşerî sermaye ve kurumsal sermayenin temelde oluşturulmasından geçiyor. Almanya’nın, Japonya’nın, Güney Kore’nin kalkınmasına baktığımızda öğretmenle başladıklarını, insan ile başladıklarını görüyorsunuz” (K34, E, Genel Sekreter).

Katılımcılar ayrıca Pitirim Sorokin (1963: 537)’in “hakikat sistemleri” olarak da tanımladığı zihniyet değişiminin kültürel anlamda yavaş yavaş kodlarımıza girdiğini ama zihniyet meselesinin uzun soluklu olduğuna vurgu yapmışlardır. Katılımcılar kalkınma için toplum zihniyetinin açılıma müsait olması gerektiğine ama şu an bu konuda sıkıntılar olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar herkesin aynı dili konuşması, işbirliği için topyekûn hareket edilmesi gerektiğine, tüm toplumu belirli bir limitin üzerine çıkartabilmek gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Bunlar ile birlikte katılımcılar zihniyet değişiminde kendi dinamiklerimize uygun bir şekilde kaynaklarımızı değerlendirmemiz gerektiğini de belirtmişlerdir. Sorokin (1963: 537) de sosyo-kültürel kuramsal yaklaşımında, hakikat sistemlerinin, hem dışsal faktörler hem de içsel devingilerle oluşacağını ancak içsel devinilerin değişimde daha başat rol oynadığını ileri sürer. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Geniş çaplı bir kalkınma anlayışına uygun bir seviyeye toplumsal olarak ulaşabilmek, tüm toplumu belirli bir limitin üzerine çıkartabilmek” (K29, E, Uzman).

“Zihniyet meselesidir ama oradan buradan ithal edilerek yapılabilecek bir şey değil. Her ülkenin kendi iç dinamikleri ile olması gerekiyor ve her bölgenin de kendi iç dinamikleri ile olması gerekiyor. Bölgeleri birbirine benzeştirmek yerine, anonimleştirmek yerine her

bölgenin hatta her ilin dahi kendi içsel dinamiklerini harekete geçirmek sureti ile olmalı” (K36, K, Koordinatör).

“Kalkınmanın sağlanabilmesi için bu zihniyetin bazı açılımlara müsait olması gerekir. Yani bu yaklaşım eğer bu açılıma müsait değilse bu zihniyet kalkınmanın önünde de hali ile bir engel oluşturur. Bu açılımlar mesela muhafazakâr bir toplumda, daha önce de söyledim ben bunu bölgemizde görüyorum kapalı bir toplum Konya ve Karaman dolayısıyla bu ticari faaliyetlerde, mesela dışa açılmada sıkıntılar yaşanmasına sebep oluyor. Bu muhafazakâr yapı aile şirketlerinin kurumsallaşmasında problem yaratıyor. Niye dışa açılmıyor, dışarıdan birini bünyesine alamıyor? Ataerkil bir yapıda olmamız kadının çalıştırılmaması anlamına geliyor da kalkınmadan bahsederken herkese çalışma hakkının verilmesi diyoruz dolayısıyla biz kadına çalışma hakkı vermemiş oluyoruz. İnsan kaynağına da en verimli bir şekilde insan kaynağını da verimli şekilde kullanamamış oluyoruz. Somut örnekleri de bunlar olabilir” (K31, K, B. Başkanı).

“İnsani kalkınma, daha nitelikle, daha saygılı bir nüfus açısından bakınca zihniyet meselesi olduğunu düşünüyorum aslında. Buradaki bürokratik şartların işleyebilmesi aslında toplumsal zihniyetin de bir yerde kalması gerekiyor sanırım. İnsanların daha bilinçli olduğu bir yapı o siyasi yapıyı da zedeler. Bu noktada siyasi yapının aslında çok talep eden, sorgulayan, peşinde koşan bir toplum isteyeceğini düşünüyorum ama ekonomik noktada niyetten öte bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum” (K45, E, Uzman).

6.3. KALKINMIŞ BÖLGE TANIMLAMASI, BÖLGE VE TÜRKİYE GERÇEĞİ

6.3.1. Kalkınmış Bir Bölge Tanımlaması

Kalkınmış bölgenin tanımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 20 ve Tablo 21’de verilmiştir:

Tablo 20. Kalkınmış Bölgenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar

Kalkınmış bölge(de)	Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı (26)
	Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı (25)
	Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı (19)
	Gelir düzeyi yüksek olmalı (16)
	Gelir adaleti olmalı (13)
	Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı (12)
	İstihdam sorunu olmamalı (11)
	Çevresel hassasiyetler güdülmeli (11)
	Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı (11)
	Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı (9)
	Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı (9)

İnsanların mutlu olması (9)
Sosyal zengin mekanlar olmalı (8)
Refah düzeyi yüksek olmalı (7)
Eğitim seviyesi yüksel olmalı (6)
Sınıf farklılıklarının olmadığı (6)
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu (5)
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu (5)
ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu (4)
STK ların aktif olması lazım (4)
Beşeri sermayenin geliştirildiği (3)
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen (3)
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı (3)
Daha rahat ulaşım şartlarının olduğu (2)
Tarım faaliyetleri iyi olan (2)
Katma değerli üretim olması (2)
Gelecek kaygısının olmadığı (2)
Kırsal kalkınma sağlanmış olmalı
Küresel gelişimlere adapte bir yer
Üniversitelerin küresel gelişmeleri takip etmesi
Ekonomik doygunluğa ulaşmış olma
Bölgesel farklılıkların az olduğu
Yatırımların sürekli yapıldığı bir yer
Bölgedeki insanların kendilerini o bölgeye ait hissetmeleri
Herkesin topluma yararlı olduğu bir yer
İletişimin sağlam olduğu bir yer
İnsanların günü kurtarmaktan ziyade geleceğe yatırım yapabilir noktaya geldiği yer
Doğal kaynaklarını koruyan, verimli kullanan bölge
Sendikal haklarının güvence altında olduğu
Yaşam kalitesinin yüksek olması
Ahlakın yerleştiği toplum

Tablo 21. Kalkınmış Bölgenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar

Kalkınmış bölgenin tanımı ile ilgili katılımcıların en fazla değindikleri konu eğitime, sağlık kurumlarına, kültürel faaliyetlere erişilebilirliğin yüksek olması (UNDP,

2020) ve bu hizmetlerin kaliteli olmasıdır. Katılımcılar burada özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine vurgu yapmış olup kalkınmış bölgede eğitim kalitesinin yüksek olması gerektiğini ve sağlık hizmetlerinin herkes için erişilebilir ve kaliteli olması gerektiğini belirtmişlerdir. Yirmi altı katılımcı bu hususlara değinirken dokuz katılımcı aynı zamanda bu hizmetlerde fırsat eşitliğinin olması gerektiğini zengin, fakir herkesin aynı kalitede bu hizmetlerden faydalanması hususuna değinmişlerdir. On üç katılımcı ise kalkınmış bölgede eşit gelir dağılımı ve gelir adaletinin sağlanmış olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kültürel sermayenin önemine inanan katılımcılar kalkınmış bölgede okur-yazar oranının ve eğitim seviyesinin yüksek olması gerektiğini de belirtmişlerdir. Katılımcılar burada kültürel faaliyetlerin de çok üzerinde durmuş ve kalkınmış bölgede sosyal mekanlar olması gerektiğine en küçük yerleşim yerlerinde dahi sinema, tiyatro gibi imkanların olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Eğitim, sağlık ve sosyal imkânlar bakımından her kesimden insanın ihtiyacını karşılayabilecek, iş ve istihdam olanakları geniş, güvenli ve huzurlu bir yaşam alanı ile kolay erişim ve ulaşım imkânları sunan bir yer olarak tanımlarım. Örneğin; Okul öncesi, zorunlu eğitim, mesleki eğitim, özel eğitim ve yükseköğretimde kaliteli hizmet sunan farklı eğitim kuruluşlarının yer alması, kamu ve özel sağlık kuruluşlarından her branşta kaliteli hizmet sunan hastanelerin yer alması, ailece sosyal vakit geçirecek park, bahçe vb. sosyal alanların yanında sinema, tiyatro, festival gibi etkinliklerin bolca yer aldığı, mesleğinizi icra edebileceğiniz farklı istihdam olanaklarını barındıran, suç oranları düşük, sokakta geç saatlere kadar çocuklarınızı güvenle oynatabileceğiniz, özellikle çocukların gelişimine yönelik farklı yaşlara hitap eden eğitim, hobi ve spor kursları bulunan, büyükşehirlerle tren/metro, uçak ve otobüsle kolay ulaşım sağlanan bir bölge” (K44, E. B. Başkanı).

“Kalkınmış bölge her şeyden önce fırsat eşitliğinin olduğu bir bölgedir sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri vs. toplumun her kesiminin bu hizmetlerden eşit şekilde yararlanabildiği yerdir bence kalkınmış bölge. Yani ülkedeki insan gücünün olduğu, okur-yazarlık oranının yüksek olduğu, ar-ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların yüksek olduğu, altyapının gelişmiş olduğu bölgeler bence gelişmiş bölgelerdir” (K11, K. Uzman).

“Çocuklarının kaliteli bir eğitim alabileceği okulların, kaliteli bir arkadaş çevresi edinebileceği çevrenin, spor olanaklarının, küçük bir çekirdek ailenin ulaşabileceği belirli bir limit çerçevesinde spor olanaklarından tiyatrosuna, kültürel faaliyetlerine, okulundan bölge olarak bahsettiğimiz için üniversitesine kadar eğitimin olabildiğince sağlanabileceği bir bölge olarak düşünüyorum. Eğitim dışında ekonomik açıdan da gelişmiş bir bölge olması lazım o çekirdek ailenin kendini idare

etmesi gerekiyor yani istihdamın sağlanabileceği bir bölge. Diğer taraftan insan yaşamının uzun olduğu bir bölge olması gerekiyor ki bu da doğa ile barışık bir ortam gerektiriyor. Bir gelişmiş bölge dediğimiz zaman insanın ferah bir şekilde yaşayacağı, ferah bir şekilde çocuğunu okula gönderebileceği, sosyal olanaklara sahip olduğu, sporundan kültürüne erişim imkânlarının fazla olduğu en başta ulaşım olmak üzere, en basitinden havaalanının gelişmiş bölgede olması gerekiyor. İnternet alt yapısının artık çekmediği bir bölge olmaması gerekiyor o bölgenin alt bölgelerinde diyebilirim” (K29, E, Uzman).

Kalkınmış bölge ile ilgili katılımcıların en fazla vurguladığı diğer hususlar ise gelir düzeyinin yüksek olması, belirli bir ekonomik doygunluğa ulaşmış olması, ruhen ve bedenlen mutlu insanların yaşadığı, çevresel hassasiyetlerin güdüldüğü, imarlı, daha yaşanabilir bir yer olması gerektiğidir. Bunların yanında katılımcılar Abraham Maslow (1943: 375)’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nin alt sıralamasında yer alan güvenlik ihtiyacı hususuna da değinmiş kalkınmış bölgenin kişilerin kendilerini güvende hissettiği, insanların birbirinin hak-hukuklarına riayet ettiği, yasal çerçevenin bu şekilde olduğu bir yer olması gerektiğine de değinmişlerdir. Ayrıca katılımcılara göre kalkınmış bölgede insanlar birbirlerine hoşgörü ile yaklaşmalı ve kalkınmış bölge sosyal olarak daha barışçıl bir ortam olmalıdır. Kalkınmış bölgede yaşam kalitesi ve insanların refah seviyesi yüksek olmalı, insanlar kendisine, ailesine ve çevresine vakit ayırabilmelidir. Kalkınmış bölgede düşünce özgürlüğü olmalı, kendini ifade etme özgürlüğü olmalıdır. İnsanlar arasında sınıf farklarının olmadığı ve dezavantajlı insanların da toplum içerisinde yer bulduğu, cinsiyet, dil, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir yerdir kalkınmış bölge aynı zamanda. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Öncelikle insanların insani ihtiyaçlarını kolaylıkla sağlayabildiği, herkesin belirli bir eğitim aldığı, herkesin belirli bir saygı ve sevgi çerçevesinde yaşadığı bir yer, çamur içinde gidip geliyorsan, çocuğunu okula gönderdiğinde ya kaçırırsın deyip bunu kafanda evham oluşturuyorsan kalkınmış bölge değildir. Ruhen ve bedenlen mutlu insanların yaşadığı yer yani” (K6, E, Uzman).

“Düşünce özgürlüğü olacak, kendini ifade etme özgürlüğü olacak, insanlar kendilerini mutlu olarak ifade edecekler kendileri, bir siyasetçinin/bir bürokratin oğlu da bir çobanın oğlu da o ülkede yönetici olabileceğini -yeterince şartları sağladıktan sonra yönetici olabileceğini- bilecek. Sosyal eşitlik, liyakat tabii ki ekonomik refah” (K35, E, Koordinatör).

Katılımcılara göre kalkınmış bölgede kentsel altyapı hizmetleri sağlanmış olmalıdır. Yine kalkınmış bölge yatırımların sürekli yapıldığı, iş imkânlarının insana daha yaraşır olduğu, istihdam sorununun çözülmüş olduğu, Ar-ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların yüksek olduğu, her şeyin sistematik işlediği, sendikal haklarının güvence altında olduğu bir yerdir. Kalkınmış bölge kendi üretebilen, kendi toprağını tarım için kullanabilen, kendi kapasitesini, kendini tanımış, kendi üretim gücünü, güçlü ve zayıf yönlerini tanımış bir yerdir. Kalkınmış bölge mekânsal olarak çok büyük farkların olmadığı, daha teknolojik yatırımlar çekebilen, nitelikli insan çekebilen, ekonomiye ve kültüre katkı yapabilen bir bölgedir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Benim gözümde kalkınmış bölgenin mekânsal olarak çok büyük farkların olmadığı bir bölge olması lazım. Mersin için konuşayım bizim şehrimizin 3/1’i imarlı arazilerin bulunmadığı, belki 2 aracın aynı anda sokağa giremeyeceği dağınık, çarpık, gettolaşmış mahallelerden oluşuyor. Sosyolojik backgrounda baktığımızda aslında hızlı göçle gelişmiş. Mersin Limanının sağladığı ekonomik yapı sayesinde büyümüş ama sosyal sorunlarını, mekânsal sorunlarını çözmemiş daha böyle ucuz iş gücü olarak görülen insanlardan oluşan bir bölge. Diğer taraftan da sahil kenarında İstanbul’daki boğazi andırmayacak bir zenginlik var şimdi bu bölgeyi kalkınmış bir bölge olarak tanımlayabilir miyiz, hayır. Türkiye genelinde Mersin evet iyi, güzel bir ilimizdir ama ideal perspektifte kalkınmış bir bölge istiyorsak en azından asgari insani şartların sağlandığı hem mekânsal boyutta hem sosyal boyutta hem çevresel boyutta hem de iktisadi boyutta bir yapımız olması lazım. En yoksul ile en zengin arasındaki farkın minimize edildiği, gelir adaletinin sağlandığı, çevresel hassasiyetlerin güdüldüğü, imarlı, daha yaşanabilir, iş imkânlarının insana daha yaraşır olduğu, insanların birbirinin hak-hukuklarına riayet ettiği, yasal çerçevenin bu şekilde olduğu, bürokratik engellerin daha az olduğu bir yapıyı, beşeri sermayenin geliştirildiği; eğitime, sağlığa erişimin yüksek olduğu bir yapıyı bir kalkınma olarak değerlendirebiliriz” (K5, E, Koordinatör).

“Refah seviyesinin yüksek olması gerekiyor, işsizlik sorunun olmaması gerekiyor, istihdam sorununun olmaması gerekiyor. Sektörlerde üretimin ve bunun tabii ki ihracata katkılarının gözle görülür olması gerekiyor. İhtiyaçların giderilebilir seviyede olması lazım üretici sektörlerde. Genel olarak bunları söyleyebilirim. Tabii ki alt yapı sorunlarının asla olmaması gerekiyor. Yatırıma yönelik, bölgelerin canlandırılmış ve talep görür şekilde olması gerekiyor” (K12, K, B. Başkanı).

“Kalkınmış bir bölge öncelikle kendi kapasitesini, kendini tanımış, kendi üretim gücünü, güçlü ve zayıf yönlerini tanımış, güçlü

yönlerini ön plana çıkartmaya zayıf yönlerini de güçlendirmeye, en azından oradan kaynaklanan sorunları en aza indirmeye çalışan, hiçbir insanın sahipsiz olmadığı yani geleneğini, kültürünü korurken günümüzün teknolojisini de kaçırmayan... Kalkınmış bir bölge tamamen kendisinden daha ileride olduğunu düşündüğü kültürlerle özenme değil. Kendi kültürünü aslında ortaya koyabilen bir bölge. Kayseri ili olarak söyleyeceksem, bir Konya, bir Gaziantep buralarda tabii ki sorunlar olmakla birlikte en azından belirli bir düzeyde kalkınmışlık var. Hem kültürünü koruma hem üretimi gerçekleştirme -kültür derken özünü korum- hem de yeni teknolojik ve olumlu olabilecek, kültürünü bozmayacak yeni şeylere açık olmak var diye düşünüyorum” (K17, E, Uzman).

Yukarıdaki bilgilere ek olarak katılımcıların kalkınmış bölge ile belirttikleri hususlar şu şekilde maddeleştirilebilir:

- İnsan kaynağının sürekli etkileşim içinde olduğu bir yer
- İnsanların trafik yoğunluğu yerine bisiklet ile veya yürüyerek hareket ettiği bir bölge
- Beşeri sermayenin geliştirildiği bir yer
- İnsanların kimseye muhtaç olmadan insani ihtiyaçlarını kolaylıkla sağlayabildiği bir yer
- İnsanların memnuniyetlerinin yüksek olduğu bir yer
- Temiz havadan, temiz gıdadan herkesin yararlanabildiği bir ortam
- İletişimin sağlam olduğu bir yer
- İnsanların günü kurtarmaktan ziyade geleceğe yatırım yapabilir noktaya geldiği yer
- Bölgeyi oluşturan toplumdaki bireylerin kendilerini o bölgeye ait hissetmeleri
- Doğal kaynaklarını koruyan, verimli kullanan bölge
- Ulaşımın daha rahat olduğu (demiryollarının, bisiklet yollarının geliştiği)
- İnsanların rahat bir şekilde gece dışarı çıkabilmesi
- Ahlakın yerleştiği toplum

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının cinsiyete göre dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 22 ve Tablo 23'te verilmiştir:

Tablo 22. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Erkek ve Kadın Katılımcılara Göre Dağılımı

Kodlar	Erkek		Kadın		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	17	63,0	9	50,0	26	57,8
Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	17	63,0	8	44,4	25	55,6
Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	14	51,9	5	27,8	19	42,2
Gelir düzeyi yüksek olmalı	12	44,4	4	22,2	16	35,6
Gelir adaleti olmalı	6	22,2	7	38,9	13	28,9
Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	7	25,9	5	27,8	12	26,7
Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	7	25,9	4	22,2	11	24,4
Çevresel hassasiyetler güdülmeli	7	25,9	4	22,2	11	24,4
İstihdam sorunu olmamalı	6	22,2	5	27,8	11	24,4
Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	4	14,8	5	27,8	9	20,0
İnsanların mutlu olması	7	25,9	2	11,1	9	20,0
Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	3	11,1	6	33,3	9	20,0
Sosyal zengin mekanlar olmalı	5	18,5	3	16,7	8	17,8
Refah düzeyi yüksek olmalı	4	14,8	3	16,7	7	15,6
Eğitim seviyesi yüksel olmalı	4	14,8	2	11,1	6	13,3
Sınıf farklılıklarının olmadığı	3	11,1	3	16,7	6	13,3
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	2	7,4	3	16,7	5	11,1
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	5	18,5	0	0,0	5	11,1
STK ların aktif olması lazım	2	7,4	2	11,1	4	8,9
ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	2	7,4	2	11,1	4	8,9
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	1	3,7	2	11,1	3	6,7
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	2	7,4	1	5,6	3	6,7
Beşeri sermayenin geliştirildiği	1	3,7	2	11,1	3	6,7
TOPLAM	138		87		225	
N = Katılımcılar	27	60,0	18	40,0	45	100,0

Tablo 23. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Erkek ve Kadın Katılımcılara Göre Dağılımı

Kod Sistemi	Kadın	Erkek	TOPLAM
☑ Eğitim erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kalitesi	■	■	26
☑ Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kalitesi	■	■	25
☑ Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	■	■	19
☑ Gelir düzeyi yüksek olmalı	■	■	16
☑ Gelir adaleti olmalı	■	■	13
☑ Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	■	■	12
☑ Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	■	■	11
☑ Çevresel hassasiyetler güdülmeli	■	■	11
☑ İstihdam sorunu olmamalı	■	■	11
☑ Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği	■	■	9
☑ İnsanların mutlu olması	■	■	9
☑ Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri	■	■	9
☑ Sosyal zengin mekanlar olmalı	■	■	8
☑ Refah düzeyi yüksek olmalı	■	■	7
☑ Eğitim seviyesi yüksel olmalı	■	■	6
☑ Sınıf farklılıklarının olmadığı	■	■	6
☑ Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	■	■	5
☑ İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	■	■	5
☑ STK ların aktif olması lazım	■	■	4
☑ ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	■	■	4
☑ Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü	■	■	3
☑ Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanan	■	■	3
☑ Beşeri sermayenin geliştirildiği	■	■	3
Σ TOPLAM	87	138	225

Kalkınmış bölge tanımı ile ilgili oluşan kodları erkek ve kadın katılımcılara göre incelediğinde erkek katılımcıların kalkınmış bölge tanımlarında eğitime, sağlığa ve kültürel faaliyetlere erişimin yüksek olması ve bunların kaliteli olmasına ve gelir düzeyinin yüksek olmasına kadın katılımcılara göre daha çok ifadelerinde yer vermişlerdir. Yine insanların mutlu olması ve insanlar arasında karşılıklı saygının olması konularına da erkek katılımcılar daha çok değinmişlerdir. Kadın katılımcılar ise toplumsal cinsiyet eşitliğine de vurgu yaparak gelir adaleti, hizmetlerde fırsat eşitliği ve üretimin, fabrikaların, sanayi bölgelerinin olması konularına daha çok ifadelerinde yer vermiştir.

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların lisans düzeyindeki mezun oldukları bölümlere göre dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 24 ve Tablo 25'te verilmiştir:

Tablo 24. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımı

Kodlar	Mühendislik		İktisat-Maliye-Çek		Uluslararası-İşletme-Kamu		Sosyoloji		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	9	75,0	5	55,6	10	50,0	2	50,0	26	57,8
Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	9	75,0	4	44,4	9	45,0	3	75,0	25	55,6
Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	8	66,7	4	44,4	4	20,0	3	75,0	19	42,2
Gelir düzeyi yüksek olmalı	5	41,7	2	22,2	7	35,0	2	50,0	16	35,6
Gelir adaleti olmalı	2	16,7	1	11,1	8	40,0	2	50,0	13	28,9
Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	2	16,7	3	33,3	7	35,0	0	0,0	12	26,7
Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	5	41,7	1	11,1	4	20,0	1	25,0	11	24,4
Çevresel hassasiyetler güdülmeli	1	8,3	4	44,4	5	25,0	1	25,0	11	24,4
İstihdam sorunu olmamalı	4	33,3	1	11,1	6	30,0	0	0,0	11	24,4
Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	2	16,7	0	0,0	7	35,0	0	0,0	9	20,0
İnsanların mutlu olması	4	33,3	1	11,1	4	20,0	0	0,0	9	20,0
Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	1	8,3	1	11,1	7	35,0	0	0,0	9	20,0
Sosyal mekanlar olmalı	5	41,7	1	11,1	2	10,0	0	0,0	8	17,8
Refah düzeyi yüksek olmalı	1	8,3	1	11,1	4	20,0	1	25,0	7	15,6
Eğitim seviyesi yüksek olmalı	3	25,0	0	0,0	3	15,0	0	0,0	6	13,3
Sınıf farklılıklarının olmadığı	1	8,3	1	11,1	3	15,0	1	25,0	6	13,3
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	1	8,3	1	11,1	3	15,0	0	0,0	5	11,1
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	0	0,0	2	22,2	3	15,0	0	0,0	5	11,1
STK ların aktif olması lazım	1	8,3	0	0,0	3	15,0	0	0,0	4	8,9
AR-GE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	0	0,0	1	11,1	3	15,0	0	0,0	4	8,9
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	0	0,0	0	0,0	3	15,0	0	0,0	3	6,7
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	0	0,0	0	0,0	3	15,0	0	0,0	3	6,7
Beşeri sermayenin geliştirildiği	0	0,0	0	0,0	3	15,0	0	0,0	3	6,7
TOPLAM	64		34		111		16		225	
N = Katılımcılar	12	26,7	9	20,0	20	44,4	4	8,9	45	100,0

Tablo 25. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Dağılımı

Kod Sistemi	Mühendis-İstatistik	İktisat-Maliye-ÇEK	Uluslararası-İşletme-Kamu	Sosyoloji	TOPLAM
☐ Eğitim erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kalı	■	■	■	■	26
☐ Sağlık erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kalı	■	■	■	■	25
☐ Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olma	■	■	■	■	19
☐ Gelir düzeyi yüksek olmalı	■	■	■	■	16
☐ Gelir adaleti olmalı	■	■	■	■	13
☐ Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	■	■	■	■	12
☐ Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	■	■	■	■	11
☐ Çevresel hassasiyetler güdülmeli	■	■	■	■	11
☐ İstihdam sorunu olmamalı	■	■	■	■	11
☐ Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği	■	■	■	■	9
☐ İnsanların mutlu olması	■	■	■	■	9
☐ Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri	■	■	■	■	9
☐ Sosyal zengin mekanlar olmalı	■	■	■	■	8
☐ Refah düzeyi yüksek olmalı	■	■	■	■	7
☐ Eğitim seviyesi yüksek olmalı	■	■	■	■	6
☐ Sınıf farklılıklarının olmadığı	■	■	■	■	6
☐ Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	■	■	■	■	5
☐ İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	■	■	■	■	5
☐ STK'ların aktif olması lazım	■	■	■	■	4
☐ ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	■	■	■	■	4
☐ Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü	■	■	■	■	3
☐ Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve ku	■	■	■	■	3
☐ Beşeri sermayenin geliştirildiği	■	■	■	■	3
Σ TOPLAM	64	34	111	16	225

Kalkınmış bölge tanımı ile ilgili oluşan kodlar katılımcıların mesleki sociusları doğrultusunda analiz edildiğinde mühendislik ve istatistik bölümü mezunu katılımcıların kalkınmış bölge tanımlarında toplumsal kalkınma ve sosyal içerme hususlarına, diğer katılımcılara göre daha çok değinmiş oldukları görülmektedir. İktisat, maliye ve çalışma ekonomisi mezunu katılımcılar ise diğer katılımcılara göre daha çok kentsel altyapı hizmetlerinin iyi olmasına, çevresel hassasiyetlerin güdülmesi ve insanlar arasında karşılıklı saygının olması konularına değinmişlerdir. Uluslararası ilişkiler, işletme, kamu ve şehir planlaması bölümü mezunları ise kalkınmış bölgede hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olması, üretim, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olması, STK'ların aktif olması, daha demokratik olması, düşünce özgürlüğü olması, beşeri sermayenin yüksek olması ve kendini olanaklarını bilmesi ve kullanabilmesi konularına diğer katılımcılardan daha çok değinmişlerdir. Sosyoloji mezunu katılımcılar ise gelir düzeyinin yüksek olması, gelir adaleti olması ve insanlar arasında dil, din, cinsiyet (toplumsal cinsiyet eşitliği) gibi sosyo-kültürel farklılıkların olmaması konulara daha çok vurgu yapmışlardır.

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların AB Sivil Toplum Diyaloğu Programının uygulanma durumuna göre dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 26 ve Tablo 27'de verilmiştir:

Tablo 26. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı

Kodlar	Uygulayan		Uygulamayan		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	8	61,5	18	56,3	26	57,8
Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	9	69,2	16	50,0	25	55,6
Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	4	30,8	15	46,9	19	42,2
Gelir düzeyi yüksek olmalı	6	46,2	10	31,3	16	35,6
Gelir adaleti olmalı	5	38,5	8	25,0	13	28,9
Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	6	46,2	6	18,8	12	26,7
Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	2	15,4	9	28,1	11	24,4
Çevresel hassasiyetler güdülmeli	2	15,4	9	28,1	11	24,4
İstihdam sorunu olmamalı	1	7,7	10	31,3	11	24,4
Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	2	15,4	7	21,9	9	20,0
İnsanların mutlu olması	3	23,1	6	18,8	9	20,0
Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	3	23,1	6	18,8	9	20,0
Sosyal mekânlar olmalı	2	15,4	6	18,8	8	17,8
Refah düzeyi yüksek olmalı	3	23,1	4	12,5	7	15,6
Eğitim seviyesi yüksek olmalı	3	23,1	3	9,4	6	13,3
Sınıf farklılıklarının olmadığı	0	0,0	6	18,8	6	13,3
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	1	7,7	4	12,5	5	11,1
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	2	15,4	3	9,4	5	11,1
STK ların aktif olması lazım	2	15,4	2	6,3	4	8,9
ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	1	7,7	3	9,4	4	8,9
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	1	7,7	2	6,3	3	6,7
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	0	0,0	3	9,4	3	6,7
Beşeri sermayenin geliştirildiği	2	15,4	1	3,1	3	6,7
TOPLAM	68		157		225	
N = Katılımcılar	13	28,9	32	71,1	45	100,0

Tablo 27. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı

Kod Sistemi	AB KÖYAİESPSPOP uygulayan	AB KÖYAİESPSPOP uygulamayan	TOPLAM
☑ Eğitim erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kalı	■	■	26
☑ Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kalı	■	■	25
☑ Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olma	■	■	19
☑ Gelir düzeyi yüksek olmalı	■	■	16
☑ Gelir adaleti olmalı	■	■	13
☑ Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	■	■	12
☑ Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	■	■	11
☑ Çevresel hassasiyetler güdülmeli	■	■	11
☑ İstihdam sorunu olmamalı	■	■	11
☑ Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği	■	■	9
☑ İnsanların mutlu olması	■	■	9
☑ Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri	■	■	9
☑ Sosyal zengin mekanlar olmalı	■	■	8
☑ Refah düzeyi yüksek olmalı	■	■	7
☑ Eğitim seviyesi yüksek olmalı	■	■	6
☑ Sınıf farklılıklarının olmadığı	■	■	6
☑ Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	■	■	5
☑ İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	■	■	5
☑ STKların aktif olması lazım	■	■	4
☑ ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	■	■	4
☑ Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü	■	■	3
☑ Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve ku	■	■	3
☑ Beşeri sermayenin geliştirildiği	■	■	3
Σ TOPLAM	135	90	225

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların AB Sivil Toplum Diyalogu Programı uygulama durumuna göre dağılımı incelediğinde uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların kalkınmış bölge tanımlarında sağlığa erişimin yüksek olması, gelir düzeyinin yüksek olması, gelir adaletinin olması, kentsel altyapı hizmetlerinin iyi olması, refah düzeyi ve eğitim seviyesinin yüksek olması, beşeri sermayenin yüksek olması konularına diğer katılımcılara göre daha çok ifadelerinde yer vermişlerdir. Uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılar ise kültürel faaliyetlere erişimin yüksek olması, güven ve adalet ortamının sağlanmış olması, çevresel hassasiyetlerin güdülmesi ve istihdam sorunu olmaması ve insanlar arasında dil, din, cinsiyet (toplumsal cinsiyet eşitliği) gibi sosyo-kültürel farklılıkların olmaması konularına daha çok vurgu yapmışlardır.

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programının uygulanma durumu ile ilgili oluşan kodlar Tablo 28 ve Tablo 29’da verilmiştir:

Tablo 28. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı

Kodlar	Uygulayan		Uygulamayan		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	13	50,0	13	68,4	26	57,8
Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	12	46,2	13	68,4	25	55,6
Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	8	30,8	11	57,9	19	42,2
Gelir düzeyi yüksek olmalı	10	38,5	6	31,6	16	35,6
Gelir adaleti olmalı	8	30,8	5	26,3	13	28,9
Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	7	26,9	5	26,3	12	26,7
Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	7	26,9	4	21,1	11	24,4
Çevresel hassasiyetler güdülmeli	5	19,2	6	31,6	11	24,4
İstihdam sorunu olmamalı	7	26,9	4	21,1	11	24,4
Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	5	19,2	4	21,1	9	20,0
İnsanların mutlu olması	9	34,6	0	0,0	9	20,0
Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	6	23,1	3	15,8	9	20,0
Sosyal mekânlar olmalı	6	23,1	2	10,5	8	17,8
Refah düzeyi yüksek olmalı	7	26,9	0	0,0	7	15,6
Eğitim seviyesi yüksek olmalı	3	11,5	3	15,8	6	13,3
Sınıf farklılıklarının olmadığı	4	15,4	2	10,5	6	13,3
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	5	19,2	0	0,0	5	11,1
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	3	11,5	2	10,5	5	11,1
STK ların aktif olması lazım	3	11,5	1	5,3	4	8,9
ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	3	11,5	1	5,3	4	8,9
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	3	11,5	0	0,0	3	6,7
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	1	3,8	2	10,5	3	6,7
Beşeri sermayenin geliştirildiği	0	0,0	3	15,8	3	6,7
TOPLAM	135		90		225	
N = Katılımcılar	26	57,8	19	42,2	45	100,0

Tablo 29. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı Uygulama Durumuna Göre Dağılımı

Kod Sistemi	AB KÖYAİESPSPSOP uygulayan	AB KÖYAİESPSPSOP uygulamayan	TOPLAM
📌 Eğitim erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kalı	■	■	26
📌 Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kalı	■	■	25
📌 Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olma	■	■	19
📌 Gelir düzeyi yüksek olmalı	■	■	16
📌 Gelir adaleti olmalı	■	■	13
📌 Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	■	■	12
📌 Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	■	■	11
📌 Çevresel hassasiyetler güdülmeli	■	■	11
📌 İstihdam sorunu olmamalı	■	■	11
📌 Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği	■	■	9
📌 İnsanların mutlu olması	■	■	9
📌 Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri	■	■	9
📌 Sosyal zengin mekanlar olmalı	■	■	8
📌 Refah düzeyi yüksek olmalı	■	■	7
📌 Eğitim seviyesi yüksek olmalı	■	■	6
📌 Sınıf farklılıklarının olmadığı	■	■	6
📌 Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	■	■	5
📌 İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	■	■	5
📌 STK ların aktif olması lazım	■	■	4
📌 ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	■	■	4
📌 Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü	■	■	3
📌 Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve ku	■	■	3
📌 Beşeri sermayenin geliştirildiği	■	■	3
Σ TOPLAM	135	90	225

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı uygulama durumuna göre dağılımı incelediğinde uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların kalkınmış bölge tanımlarında insanların mutlu olması, refah düzeyinin yüksek olması, toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olması konularına diğer katılımcılara göre daha çok ifadelerinde yer vermişlerdir. Uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılar ise eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetlere erişimin yüksek olması, çevresel hassasiyetlerin güdülmesi ve beşeri sermayenin yüksek olması konularına daha çok vurgu yapmışlardır. Dikkat edildiği üzere AB hibe programlarına proje hazırlamış ve yürütmüş ajans çalışanları kalkınmış bölge tanımlamasına Abraham Maslow (1943: 375)'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nin üst katmanlarında yer alan saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirmeye yönelik taleplerde bulunmuşlardır.

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların bulundukları coğrafi bölgelere göre dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 30 ve Tablo 31'de verilmiştir:

Tablo 30. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Dağılımı

Kodlar	Doğu		Orta		Batı		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitime erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	6	50,0	9	75,0	11	52,4	26	57,8
Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	6	50,0	7	58,3	12	57,1	25	55,6
Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	3	25,0	5	41,7	11	52,4	19	42,2
Gelir düzeyi yüksek olmalı	3	25,0	7	58,3	6	28,6	16	35,6
Gelir adaleti olmalı	2	16,7	6	50,0	5	23,8	13	28,9
Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	3	25,0	3	25,0	6	28,6	12	26,7
Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	3	25,0	3	25,0	5	23,8	11	24,4
Çevresel hassasiyetler güdülmeli	3	25,0	2	16,7	6	28,6	11	24,4
İstihdam sorunu olmamalı	2	16,7	6	50,0	3	14,3	11	24,4
Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	1	8,3	5	41,7	3	14,3	9	20,0
İnsanların mutlu olması	3	25,0	3	25,0	3	14,3	9	20,0
Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	3	25,0	1	8,3	5	23,8	9	20,0
Sosyal mekanlar olmalı	2	16,7	4	33,3	2	9,5	8	17,8
Refah düzeyi yüksek olmalı	3	25,0	2	16,7	2	9,5	7	15,6
Eğitim seviyesi yüksel olmalı	3	25,0	1	8,3	2	9,5	6	13,3
Sınıf farklılıklarının olmadığı	1	8,3	3	25,0	2	9,5	6	13,3
Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	3	25,0	1	8,3	1	4,8	5	11,1
İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	1	8,3	1	8,3	3	14,3	5	11,1
STK ların aktif olması lazım	1	8,3	0	0,0	3	14,3	4	8,9
ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	1	8,3	2	16,7	1	4,8	4	8,9
Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	1	8,3	2	16,7	0	0,0	3	6,7
Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	1	8,3	1	8,3	1	4,8	3	6,7
Beşeri sermayenin geliştirildiği	1	8,3	0	0,0	2	9,5	3	6,7
TOPLAM	56		74		95		225	
N = Belgeler	12	26,7	12	26,7	21	46,7	45	

Tablo 31. Kalkınmış Bölge Tanımı Kodlarının Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Dağılımı

Kod Sistemi	Batı	Orta	Doğu	TOPLAM
☑ Eğitim erişilebilirlik yüksek olmalı, eğitim kaliteli olmalı	■	■	■	26
☑ Sağlığa erişilebilirlik yüksek olmalı, sağlık kaliteli olmalı	■	■	■	25
☑ Kültürel faaliyetlere erişilebilirlik yüksek olmalı	■	■	■	19
☑ Gelir düzeyi yüksek olmalı	■	■	■	16
☑ Gelir adaleti olmalı	■	■	■	13
☑ Kentsel alt yapı hizmetleri iyi olmalı	■	■	■	12
☑ Güven ortamı ve adalet sağlanmış olmalı	■	■	■	11
☑ Çevresel hassasiyetler güdülmeli	■	■	■	11
☑ İstihdam sorunu olmamalı	■	■	■	11
☑ Hizmetlerde (eğitim, sağlık,...) fırsat eşitliği olmalı	■	■	■	9
☑ İnsanların mutlu olması	■	■	■	9
☑ Üretim olmalı, fabrikalar ve sanayi bölgeleri olmalı	■	■	■	9
☑ Sosyal zengin mekanlar olmalı	■	■	■	8
☑ Refah düzeyi yüksek olmalı	■	■	■	7
☑ Eğitim seviyesi yüksek olmalı	■	■	■	6
☑ Sınıf farklılıklarının olmadığı	■	■	■	6
☑ Toplumsal işbirliği ve dayanışmanın olduğu	■	■	■	5
☑ İnsanlar arasında karşılıklı saygının olduğu	■	■	■	5
☑ STK ların aktif olması lazım	■	■	■	4
☑ ARGE ve teknolojik faaliyetlerin olduğu	■	■	■	4
☑ Daha demokratik olmalı, düşünce özgürlüğü olmalı	■	■	■	3
☑ Kendi kapasitesini ve olanaklarını bilen ve kullanabilen	■	■	■	3
☑ Beşeri sermayenin geliştirildiği	■	■	■	3
Σ TOPLAM	95	74	56	225

Kalkınmış bölge tanımı kodlarının katılımcıların çalıştıkları ajansların bulundukları bölgelere göre dağılımı incelendiğinde de orta bölgelerde bulunan ajanslarda çalışan katılımcıların eğitime erişilebilirliğin yüksek olması, eğitimin kaliteli olması, gelir düzeyinin yüksek olması, gelir adaleti olması, istihdam sorunu olmaması, fırsat eşitliği olması ve sosyal mekanlar olması konularında yüzde olarak daha öne çıktığı görülmektedir. Buna karşın batı bölgelerde bulunan ajanslarda çalışan katılımcılar kültürel faaliyetlerde erişilebilirliğin yüksek olması konusuna diğer katılımcılara göre daha çok ifadelerinde yer vermişlerdir.

6.3.2. Kalkınma Ajansının Bulunduğu Düzey2 Bölgesinin Kalkınmışlık Durumu

Katılımcıların çalıştıkları ajansın bulunduğu bölgenin kalkınmış olup olmaması ve bunun sebepleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 32’de verilmiştir:

Tablo 32. Katılımcıların Çalıştıkları Ajansın Bulunduğu Bölgenin Kalkınmış Olup Olmaması ve Bunun Sebepleri İle İlgili Oluşan Kodlar

Sizce çalıştığınız ajansın bulunduğu bölge kalkınmış mıdır?	Kalkınmış bölge değildir (34)
	İdeal kalkınmış bir bölge değildir
	Orta düzeyde (5)
	Diğer bölgelere kıyasla yüksek bir bölge
	Türkiye ölçeğinde kalkınmış bir bölgedir
	Kalkınmış değil, uluslararası anlamda
	Kalkınmaya hevesli bölgelerden
	Kısmen kalkınmış, kısmen kalkınmaya devam eden bir bölge
	Bana göre kalkınmış bölge değil ama buradaki insanların memnuniyet düzeyine göre bu bölge kendini kalkınmış bir bölge olarak görüyor
	Ekonomik kalkınmada evet ama kentleşme, fırsat eşitliği, eğitim gibi kısımlarda kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasında çok derin bir uçurum var
Kalkınmış Bölge Olmamasının Sebepleri	Eğitim alanında çok fazla çeşitlilik ve kalite bulunmuyor
	Sağlık ve hizmetler sektöründe kaliteli personel bulmakta sıkıntı yaşıyorlar.
	Sosyal olanakların, sosyal zenginliğin olmaması
	İnsanların birbirine çok fazla hoşgörülü davranamaması, başkalarının hayatlarına çok fazla girip müdahale etme isteği
	Gelir eşitsizliği
	Altyapı sorunları
	İhracat rakamı üzerinden, dış ticaret hacmi açısından da olması gereken yerin çok gerisinde
	Yerel sektörler gerekli yapısal dönüşüm sağlayamadı
	Kamu yatırımları da yeteri kadar buraya ilgi göstermedi
	Sosyal göstergeler bağlamında kendi potansiyelinin çok çok altında
	İnsanların dünya görüşünde bir değişim olmalı kalkınabilmesi için
	Üretim toplumu değiliz mesela insanlar sadece tüketime yönelik yaşıyorlar
	Sanayi alanındaki yetersizlikler
	İstihdam sorunları yaşayan bir bölge
	Yatırımcıların bölgeye yönlendirilmesi konusunda, yatırıma yönelik arazilerin yeterli seviyede olmadığı bir bölge
	İşsizlik var
	Toplulun çok fazla kurallar ile çevrilmiş olması, çok fazla örf ve ananelerle, batıl inançlar ile günlük hayatını geçiyor olması, insanların kalıplarını kıramaması, kırabileceği bir ortamın da burada bulunmaması
	Kültürel mirasımızı koruyarak geliştiremiyoruz
	Çevre hakkında büyük sorunlar yaşıyoruz
	“Katma değer sağlayacak şeyler” üretemiyoruz
	Sürdürülebilir bir ekonomi olmaması

Dengeli bir kalkınma yok
Bölgedeki girişimcilik düzeyi düşük
Sosyalleşebilecek, sosyal aktivitelere katılabilecek, belirli ihtiyaçlarını görebileceği materyallerine erişilememesi
Siyasi figürlerin etkileri
Kalkınma meselesi üzerine çalışmaya hala niyet ve istek var
Eğitim ve beşeri sermaye konusunda çok düşük seviyede
İnsanlar yeterli gelir düzeyine sahip değiller
Sermayenin eşit dağılmaması
Suç oranları çok yüksek
İlçe ve köylerde sürdürülebilir bir nüfus yok. Doğurganlık çok düşük, yaşlı nüfus ağırlıkta
Bölge içi gelişmişlik farkı çok büyük
Baz istasyonu olmayan yerler var telefon çekmiyor, internet altyapısı olmayan yerler var, içme suyu problemi olan yerler var, yazın “suyumuz yok” diyen yerler var
Kırsaldaki hayatın gittikçe sönükleşmesi var
Bilinçli bir çiftçilik ya da hayvancılık yapılmıyor
Liyakat ve düşünce özgürlüğü yok bölgede
İnsanlar çiftçilik yapmak istemiyor, tarım ile uğraşmak istemiyor sürekli köyden kente göç var
Bir şeylerin değişmeyeceği düşüncesi var. Bir şey olmaz düşüncesi
İnsanlar arasında iş yapabilme kültürünün olmaması
Kadınların iş gücüne katılma oranında gerideyiz
Sosyal sermaye yani temel ahlaki dinamiklerin bölgemizde oturmamış olması.
Yanlış politikalar yürütülen, dışsal müdahaleler vs.
Devlet politikasıdır yani devlet çeşitli sektörlerde planlamayı yapmamıştır uzun vadeli olarak. Yapmış olsa bile bunun arkasında durmamıştır

Otuz dört katılımcı (%75) çalıştıkları ajansın bulunduğu bölgenin kalkınmış bölge olmadığını ifade etmiştir. Beş katılımcı ise çalıştıkları ajansın bulunduğu bölgenin orta düzeyde kalkınmış olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber bir katılımcı ideal kalkınmış bir bölge olmadığını ve bir katılımcı da uluslararası anlamda Türkiye’de kalkınmış bir bölge olmadığını ifade etmiştir ki kalkınmış bölge olmadığını ifade eden katılımcıların birçoğu bu eksende cevap vermiştir. Bir katılımcı ekonomik anlamda kalkınmış ama kentleşme, fırsat eşitliği, eğitim, kültürel sermaye gibi konularda kalkınmış olmadığını ifade etmiştir. Genel anlamda kalkınma kavramının bütünselliğini kabul eden kalkınma ajansı personeli çalıştıkları ajansın bulunduğu bölgenin kalkınmış bölge olmadığını ifade eden katılımcılar da kalkınmışlığa sadece ekonomik kalkınmışlık olarak bakmamışlardır. Bir katılımcı ise çalıştığı ajansın bulunduğu bölgenin kendisine göre kalkınmış bölge olmadığını ama o bölgedeki insanların memnuniyet düzeyine göre bu bölgenin kendini kalkınmış bir bölge olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu katılımcı bu bölgede insanların

dar bakış açılarından kaynaklı bulundukları bölgede memnun olduklarını ama kalkınmışlık olarak bölgenin ciddi eksikleri olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılar çalıştıkları ajansın bulunduğu bölgenin kalkınmış olmama sebepleri olarak genel manada toplumsal kalkınmanın öğeleri içinde yer alan eğitim, sağlık ve hizmet sektöründeki sıkıntıları ve kalite eksikliğini, sosyal olanakların ve sosyal olanakların eksik olmasını, gelir adaletsizliğini, istihdam sorunlarını, işsizliği, altyapı sorunlarını, sanayi yetersizliğini ve kırsal hayatın gittikçe sönükleşmesini ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Hem ekonomik kriterlere göre hem sosyal kriterlere göre bir kalkınmışlık sağlamıyor bence. Genel olarak zaten az gelişmiş bir bölge. Nüfusun belirli bir kesiminin çok aşırı maddi olanaklara sahip olduğu, geri kalan kısmının da zorluk, sıkıntı yaşadığı bir bölge. Yine aynı şekilde maddi imkanları elinde sağlayan kesim işte eğitim, sağlık vs. daha iyi olanaklardan yararlanırken veya işte burada kalmayıp başka şehirlere başka ülkelere göç ederken zor imkanlar ile yaşayan kesim buraya bir nevi mahkûm oluyor diyebiliriz. O yönden de ben kalkınmış bir bölge olduğunu düşünmüyorum. Türkiye’de de genel olarak kalkınmış bir bölge olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Sanayi alanındaki yetersizlikler, altyapı yetersizlikleri, eğitim anlayışında aslında bir beşerî sermayenin gelişmesi için katkıda bulunmamak, maalesef eksiklikleri bu bölgelerin” (K11, K, Uzman).

“Biraz önce söylediklerim bağlamında eğitim-sağlık hizmetleri, sosyal olanaklar, istihdam, altyapı bağlamında baktığımda hayır bunu söyleyemem. Neden söyleyemem, tamamlanmış alt yapı, evet büyük ölçüde o iyi durumda. Eğitim-sağlık hizmetleri ülke genelinde neyse burada da öyle. Bir gelişim var bu alanlarda tabii. Ama işsizlik var. Yani sanayileşme olmadığı için, tarım faaliyetleri eskisi kadar iyi durumda olmadığı için işsizlik var, bölgeden göç veriyoruz. Sosyal olanaklar anlamında da şehir merkezleri dışında pek bir donanımdan bahsetmek mümkün değil. O yüzden yarı kalkınmış bir bölge diyebilirim” (K13, K, Uzman).

Bunların yanında katılımcılar bölgedeki insanların zihniyetlerinde de değişim olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar kalkınmış bölge olunmamasının sebebi olarak insanların birbirine çok fazla hoşgörülü davranmamasını, başkalarının hayatlarına çok fazla girip müdahale etme isteğini, Pitirim Sorokin (1937: 27-29)’in “pasif sensate” kültür zihniyeti dediği, yalnızca anı yaşamaya odaklanan insanların sadece tüketime dönük yaşamalarını, insanların kendi aralarında iş yapabilme kültürünün oluşmamasını (sosyal sermaye yetersizliği), insanların girişimcilik düzeyinin düşük olmasını öne

sürmüşlerdir. Bununla birlikte katılımcılar, meritokratik bir sistemin ve düşünce özgürlüğünün olmamasını da kalkınmış bölge olmaması sebepleri arasında saymışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“İnsanların refah seviyesi ve dünya görüşü işte burada çok önemli. Buradaki insanların dünya görüşünde bir değişim olmalı kalkınabilmesi için. Üretim toplumu değiliz mesela insanlar sadece tüketime yönelik yaşıyorlar. Küçük bir köy bile olsa orada kendi peynirini, yöresel ürünlerini üretip, kooperatifleşmeye gidip, kendi kendine bir döngü yaratamadıktan sonra bence bir bölgeyi kalkınmış olarak tanımlayamayız. Burada insanlar sadece tüketiyor, alışveriş yapıyor, inşaatlar yapıyor, üretime dair hiçbir şey yok. Hele sürdürülebilir kalkınma hiç yok. Geri dönüşüm yok bizim Türkiye’de mesela ağaç yok, orman yok” (K9, K, B. Başkanı).

“Bana göre ideal kalkınmış bir bölge değildir. Benim kafamdaki kalkınmış bölge tanımına çok fazla uymayan bir bölge. Bunun nedeni Bursa özelinde düşünürsek, insanların birbirine çok fazla hoşgörülü davranamaması, başkalarının hayatlarına çok fazla girip müdahale etme isteği... Yaşadığınız çevrenin sizi çoğu zaman mutlu etmemesi, strese sebebiyet vermesi. Özellikle etik bakış açısı ile de baktığınızda, ağzınızdan çıkan şeylerle yaptıklarınızın birbirine uymaması, belirli ideal tanımların ideal değerlerin çoğu zaman çıkar amaçlı kullanılması, bu tür parametrelere baktığımızda ben kalkınmış bir bölge olduğunu düşünmüyorum” (K2, E, Uzman).

Katılımcılar çalıştıkları ajansın bulunduğu bölge ile ilgili olarak ilçe ve köylerdeki, kırsaldaki sorunlara da büyük ölçüde değinmişlerdir. Katılımcılar bazı ilçe ve köylerde içme suyu problemi, ulaşım gibi ciddi altyapı sorunları olduğunu, hatta bazı yerleşim yerlerinde iletişim olanaklarının yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Köylerde ve ilçelerde insanların tarımla, çiftçilikle uğraşmak istemediklerini, bu alanlarda sanayi kuruluşlarının da olmamasından dolayı istihdam problemi yaşandığını belirtmişlerdir. Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı da köylerden ve ilçelerden büyük şehirlere ve metropoliten alanlara hızlı bir göç olgusu yaşandığını bunun sonucunda köylerde sürdürülebilir kalkınma için yeterli bir nüfus olmadığını, sadece yaşlı bağımlı nüfusun (65 yaş ve üzeri) kaldığını vurgulamışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“İlçelerde, köylerde zaten nüfus sorunu var ama bazı ilçelerde bile bu sorun ile karşı karşıyayız. Bazı ilçeler bile yok olma noktasına gelmiş, sadece yaşlı nüfus kalmış dolayısıyla gelecek nüfus, sürdürülebilir bir nüfus yok. Doğurganlık çok düşük, yaşlı nüfus ağırlıkta. Artık ekonomik

bir gelir üretmez hale gelmiş ilçeler var. Bırakın köyleri köyler zaten var da ilçeler de var. Dolayısıyla bir defa nüfusu garanti altına almakta bazı risklerimiz var. Temel kamu hizmetlerine ulaşımında sıkıntılar var. Kırsal bölgelerde özellikle, ilçeler artık bunu bir nebze aşmış durumda ama ilçelerde de şöyle bir risk var: Sürdürülebilir nüfus kontrol altına alınamadığı için bu ilçelere de nüfus azlığından dolayı yatırım yaparken öncelik verilmiyor. Daha ihtiyacı olan, daha çok nüfusa sahip yerlere yapılıyor. Tabii bu bir paradoksa sebep oluyor. Siz orada belirli bir etkinlikler ya da hizmetler sunmazsanız, yaşam kalitesini arttırmazsanız orada yaşamak isteyen de azalıyor dolayısıyla bir çıkmaza giriyor olay. Temel kamu hizmetlerine erişimdeki sorun da aynı şekilde. Mesela bir köyde nüfus azsa o köye neden okul yatırımı yapalım, kaynakları verimli kullanmak adına taşınmalı sistem tercih edilebiliyor. Tabii bu da kamu hizmetine erişim noktasında herkese adil bir tavır sergilememeniz gibi bir sorun doğuruyor. Diğer taraftan yaşam kalitesi düşük, özellikle kırsal kesimde. Baz istasyonu olmayan yerler var telefon çekmiyor, internet altyapısı olmayan yerler var, içme suyu problemi olan yerler var, yazın “suyumuz yok” diyen yerler var. ... Kanalizasyonu bulunmayan, kanalizasyonu içme suyuna karışan yerler var. Ulaşımın sadece özel araç ile yapıldığı hiçbir toplu taşımanın ulaşmadığı köyler var” (K31, K, B. Başkanı).

“Devamlı bir kırsaldan kente doğru bir göç var bunun getirdiği sosyal ve ekonomik sorunlar var zaten. Kırsaldaki hayatın gittikçe sönükleşmesi var. Biz bunu çalışma alanımıza gittiğimizde görüyoruz. Köylerde insan kalmamış resmen ama baktığımız zaman doğası, tabiatı, İsviçreliye çekip gösterseniz böyle yerler var... ama yaşlılar kalmış sadece. ... Merkeze baktığımız zaman çevre bilinci çok yok ve yoğun bir işsizlik var. Kırsala baktığımız zamanda kırsalda yapılması gereken faaliyetler yapılmıyor. Bilinçli bir çiftçilik ya da hayvancılık yapılmıyor. Bayağı bir boşalmış her tarafı, nüfus olarak ciddi sıkıntıları var zaten. Kırsaldaki kırsal vatandaşı gibi yaşamıyor, merkezdeki merkez vatandaşı gibi yaşamıyor o açıdan sorunlar ortaya çıkıyor. İnsanların çok mutlu olduğunu da düşünmüyorum ben bölgede” (K32, E, Uzman).

Katılımcılar göçle beraber büyükşehirlerde ve metropolitan alanlarda ve çeperlerinde de ciddi problemlerin oluştuğuna değinmişlerdir. Katılımcılar düzensiz ve hızlı gerçekleşen göçlerin kentleşme ve altyapı problemlerine sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar büyükşehirlerdeki gecekondu bölgelerine değinmiş ve kalkınmış gözükken büyükşehirlerde bile ciddi hizmet sıkıntılarının ve toplumsal kalkınmamaya ilişkin problemlerin olduğu semtler ve ilçeler olduğuna vurgu yapmışlardır. Katılımcılar ciddi bölgesel gelişmişlik farklılıkları olduğuna bir ilde hatta bir ilçede bile gelişmişlik farklılıkları olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Göçmenlerle gelen çok ciddi sorunlarımız var. Bu sorunlar özellikle kent yaşamı içerisinde, kentleşme sorunları olarak tanımlayabileceğimiz altyapı sorunları, sosyal tesislerin yetersizliği falan gibi ciddi sorunları beraberinde getirmekte” (K3, E, Genel Sekreter).

“Tek bir şehir olsa bile bazı insanlar kalkınmışlık seviyesine bazı bölgeler erişebilmiş, bazı bölgeler erişememiş. Bunu tek bir il bile olsa gözlemleyebiliyorsunuz. İzmir’de Karşıyaka İlçesi var ve Konak İlçesi var mesela. Konak İlçesi merkez ilçe fakat Konak İlçesinin Alsancak semtinin olduğu taraflar bambaşka bir ekonomik gündemde, kendine has bir dinamiği var. Orada insanlar daha çok sanatsal faaliyetler konuşuyorlar daha günlerini keyifli geçirir vaziyette. Daha kazandıkları parayı rahat bir şekilde tüketebilen insanların olduğu kalkınmış bir bölge. Fakat yine Konak İlçesinin yukarı semtleri, gecekondu olan bazı semtleri var. Bu semtler mesela Eşrefpaşa gibi bazı bölgeler var. Bu bölgeler mesela hem coğrafyası itibarı ile biraz aynı ilçede olsa bile kopukluk yaşıyor. Hem de deniz kenarında olmaması, biraz daha şehir planlamasının iyi yapılmaması sebebi ile o bölgeler biraz arka planda kalmış ve gelişmemiş oluyorlar. İzmir aslında Türkiye’nin en kalkınmış şehirlerinden biri olmasına rağmen şehir merkezinin ilçesi kendi içinde bile farklı kalkınmışlık seviyelerini barındırıyor” (K25, E, Uzman).

Kalkınmanın üç sac ayağından (ekonomi, sosyal, çevre) en fazla göz ardı edilen sosyal ve çevre unsurlarının bir izdüşümü olarak, sanayi olarak gelişmiş bölgelerdeki ajanslarda çalışan katılımcılar daha çok sosyal imkânların yoksunluğuna, çevresel problemlere, bölgesel farklılıklara değinmişlerdir.

“İnsanların toplumsal, sosyal ve kültürel hayata entegrasyonu düşük. Bir tiyatro, sinema ya da sosyal sorumluluklara sivil toplum kuruluşlarına katılımları düşük. Ulaşım imkânları düşük. En ekonomik ve insanların rahatça kullanacağı demir yolu ulaşımı çok düşük. Belirli bir saatten sonra hayat duruyor, kalkınmış bir yerde böyle olmaması lazım” (K37, E, Uzman).

“Denizli merkezinde yaşayan insanlar için. Herkesin yürüyebileceği 750 metrelik yarıçapta bir park erişimi, sağlık alanı erişimi, ya da eğitim ihtiyacını parasız bir şekilde karşılayabileceği, bir sosyal donatı ihtiyacını görebileceği bir alanın olduğuna inanmıyorum. Herkesin sosyal olarak sosyalleşebileceği donatı alanına erişebilse bile oraya gidebilecek parasının olmadığına, minimum seviyede sosyal ihtiyaçlarını görebileceği şeylerin Türkiye’de artık lükse girdiğine, mesela ayda bir sinemaya gitmek -sevmemek ayrı şey- kültürel aktivite, sosyal aktivite ya da grup aktivitelerine katılamadığına inanıyorum” (K19, K, Uzman).

6.3.3. Türkiye'nin Kalkınmışlık Durumu

Katılımcıların Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyini nasıl yorumladıkları ve daha iyi bir konuma gelmesi için ihtiyaçları ve eksiklikleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 33'te verilmiştir:

Tablo 33. Katılımcıların Türkiye'nin Kalkınmışlık Düzeyini Nasıl Yorumladıkları ve Daha İyi Bir Konuma Gelmesi İçin İhtiyaçları ve Eksiklikleri İle İlgili Oluşan Kodlar

Türkiye'nin Gelişmişlik Düzeyi	Ortada (12)
	Gelişmekte olan ülke (10)
	Olumlu yönde (5)
	Avrupa ile göre hem ekonomik hem sosyal anlamda çok daha düşük bir refah ve kalkınmışlık düzeyindeyiz (4)
	Ekonomik olarak iyi ama toplumsal kalkınma olarak gerilerdeyiz (3)
	Çok geri kalmış buluyorum ve gittikçe geriye gittiğini düşünüyorum (3)
	Kısmen gelişmiş (2)
	10 üzerinden 6 (2)
	Seviyeyi 1 ile 5 arasında konumlandırırsak 2
	Potansiyeli çok yüksek ama bunu hayata geçirememiş bir ülke
	Son yıllarda o reformist yapımızda biraz patinaj yapıyoruz
	Ortalamanın üzerinde bir durumda
Eksiklikler	Eğitim sisteminin iyileştirilmesi (28)
	Güven ve adalet sorunu (10)
	Etik düzeyinin düşük olması (8)
	Gelir adaletsizliği (8)
	Temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vsr) konusundaki eksiklikler (8)
	Fırsat eşitliğinin olmaması (6)
	Gelir düzeyinin düşük olması (6)
	Tarımın kötü durumda olması modern yönetmelerin kullanılmaması (6)
	Ar-ge, sanayi gibi alanlardaki zayıflığımız (5)
	Demokratik sorunlar (5)
	İhracatın artırılması ithalatın azaltılması lazım (5)
	Katma değeri yüksek ürünler üretme açısından kendini geliştirmesi (5)
	Uzun vadeli devlet politikaları olmaması (5)
	Girişimcilik ekosistemi olmalı (4)
	İnsan kaynağının doğru yerlere kanalize edilmesi (4)
	İstihdam sorunu (4)
	Düşünce özgürlüğü (3)
	Yapısal dönüşümlerin sağlanması lazım (3)
	Fiziksel altyapının yetersiz oluşu (2)
	Kadınların ekonomik alana katılmalarındaki güçlükler (2)
	Kaliteli insan kaynağının oluşturulması (2)
	Liyakatin çok daha önem kazanması gerektiği (2)

Mevcut kaynaklarımızı çok verimli bir şekilde kullanamıyoruz. (2)
Politikalarda sürdürülebilirliğin sağlanması (2)
Sosyal faaliyet alanlarının eksikliği (2)
Ülkenin kalkınması ile ilgili temel analizlerin hazırlanması (2)
Bankacılık ve finans konularındaki sıkıntılar
Beşeri kapasitenin artırılması lazım
Çalışma şartlarının daha iyi hale getirilmesi
Ekonomi rekabete açılmalı
İş ahlakının olmaması
Komşu ülkelerle olan sınır sorunlarının çözülmesi lazım
Tüketime çok fazla bağımlılığımızın olması
Üretim maliyetlerimizin yüksek olması
Yabancı sermayenin gelmesi ile ilgili sorunlar

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre bu soru Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyi ve eksiklikler olmak üzere iki temada kodlanmıştır. Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi ile ilgili olarak on iki katılımcı Türkiye'yi ortada değerlendirirken, on katılımcı gelişmekte olan ülke olarak tanımlamış beş katılımcı olumlu yönde ilerlediğini ifade etmiştir. Bu katılımcılar daha çok Türkiye'nin doğu ve batı ortasında bir konumda bulunduğunu ve kendisinin doğusundaki ülkelere göre daha iyi durumda batısındaki ülkelere göre daha geri durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar Türkiye'nin ekonomik olarak iyi bir kalkınmış düzeyde ancak toplumsal kalkınma olarak kötü düzeyde olduğunu ifade ederken bazı katılımcılar Avrupa'ya göre veya kalkınmış ülkelere göre hem ekonomik hem de sosyal olarak geri olduğumuzu belirtmişlerdir. İki katılımcı ise Türkiye'yi çok geri kalmış olarak değerlendirmiştir. Bunların haricinde iki katılımcı 10 üzerinden Türkiye'ye 6 puan verirken bir katılımcı 5 üzerinden 2 puan vermiştir. Katılımcıların Türkiye'nin eksiklikleri ve ihtiyaçları konusunda en fazla üzerinde durduğu eksiklikler şunlardır (Tablo 34):

Tablo 34. Katılımcıların Türkiye'nin Eksiklikleri ve İhtiyaçları Konusunda En Fazla Üzerinde Durduğu Eksiklikler

Katılımcılar Türkiye'nin en büyük problemi olarak eğitimi görmektedir. Yirmi sekiz katılımcı (% 62,22) Türkiye'deki eğitim sisteminin değişmesi gerektiğine inanmaktadır. Katılımcılar eğitim konusunda Prens Sabahattin'inin "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? (1965) adlı eserinde vurguladığı üzere; ezberci eğitimden vazgeçip daha yaratıcı zihniyeti geliştiren bir eğitim sisteminin kurulması ve mesleki eğitime çok daha önem verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Kaliteli insan kaynağının yetiştirilmesine vurgu yapan katılımcılar olduğu gibi yetişmiş insan kaynağımız olduğunu ama bunu doğru kanallara edemediğimizi ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bazı katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

"Mesela takip ettiğimiz PISA endeksi olan eğitim endeksi var onun mesela içeriğine baktığımızda, eğitimde hala biz ilkökula başlıyoruz üniversiteye kadar hala bir ezberci zihniyet, yaratıcı zihniyeti geliştiren bir eğitim metodolojisinden ben uzak olduğumuzu düşünüyorum. Öncelikle insanları küçük yaşlarda üretmeye teşvik eden, yaratıcı olmaya iten bir eğitim anlayışını uygulamamız gerektiğine inanıyorum ben. Nedir bunlar; bilimsel veriler beşiği altında, neye ne kadar yatırım yapmamız gerektiğini gösteren bir anlayışımızın olması gerekiyor. Baktığımız zaman söyleniyor, sahaya gittiğimizde de gözlemliyoruz, bu kadar çok imam hatip liselerine ihtiyaç var mı? Herkes soruyor yani bunu. Bu anlayışın, bizim biraz daha genel bir eğitim anlayışımızın eksikliğinden olduğunu düşünüyorum. Üniversiteler mesela üniversitelerde çok ciddi planlama hatalarının olduğu malum. Normal fakülte mezunları şu an ihanete uğradıklarını düşünüyorlar" (K30, E, Uzman).

"Mesleki eğitimi başarmadan kalkınamayacağını düşünüyorum ben. Mesleki eğitimden kastım da çocukların yetenek analizinin yapıldığı daha 4.-5. sınıftan itibaren 3. sınıftan itibaren çocukların yeteneklerine göre okullara sınıflandırıldığı, gönderildiği büyük ölçüde bir streamline'ın oluşturulduğu bir eğitim yapısını hayal ediyorum" (K34, E, Genel Sekreter).

Toplumsal yönlendiren ve şekillendiren güç, akli ve ahlaki kriterlere göre şeffaf olmalıdır. Gücün kaynağının nereden geldiğinin aşikâr olmaması socius politye bağlı kılar. Bu bağlılık sosyal şahsı politye karşı edilgen hale getirir. Katılımcılar Türkiye'de eğitimden sonra en büyük problem olarak güven ve adalet sorununu görmüşlerdir. Türkiye'de hukuk sistemine güvenilmediği, hukuk sisteminin tekrar yazılması gerektiğini ifade eden katılımcılar ayrıca Türkiye'de güven ortamının olmadığına vurgu yapmışlardır. Türkiye'nin hala demokratik sorunları olduğu düşünce özgürlüğü konusunda sıkıntılar olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar Türkiye'de etik düzeyin, ahlaki düzeyin düşük olduğunu bunun çok küçük yaşlardan itibaren eğitim ile insanlara

kazandırmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca Türkiye’de gelir adaletsizliğine değinmişlerdir. Türkiye’de gelir dengesinin olmadığı gibi aynı zamanda eğitim, sağlık gibi hizmet sektöründe de fırsat eşitliğinin olmadığı belirtilmiştir. Bunlar ile sağlık, ulaşım, barınma gibi temel ihtiyaçlardaki eksikliklere de değinilmiş gelir düzeyinin düşük olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Aslına bakarsan kanunlarda değişiklik yapılacak, girişimcilerin gerçekten birbirine güvenmesi lazım mesela marka patent noktasında gerçekten eksiklik var. İnsanlar girişimci olduklarını söylüyorlar, “fikriniz ne?” diyorsun “fikrimi söylemem” diyor mesela. Fikrini neden söylemiyor çünkü güvenmiyor, fikrini patent yapamıyor. Sistemsel olarak buna hazır da değil ülke. İnsanlar fikirlerinin çalınmasından korkuyor. Fikir ortaya çıkmayınca da gelişmiyor ve bir işe yaramıyor aslında. “Bildiginiz şeyi aktaramıyorsanız o bilgi çöptür” diye bir söz var ya hani... Dolayısıyla patent sisteminde hukukun net olması lazım. Kanun koyucular ile birlikte, kanunu işletenlerin hâkim ve savcılarının da bu işleri çok iyi yapmış olmaları deneyim kazanmış olmaları gerekiyor. İşletme bilmeyen birinin girişimcilikle ilgili bir davaya bakmaması lazım. Adalet sisteminin çok iyi yazılması lazım. İnsanların güvenini kurmaya yönelik adalet sisteminin kurulması lazım” (K1, E, Uzman).

“Tabii ki her insanın kendine düşen ödevleri de var. Birincisi ahlaklı olmak, insani erdemlere sahip olmak diye bir şey var. Herhangi bir dinin ya da inancın değerlerinden önce insani değerler geliyor. Zaten insani değerleri öne koyarsak ancak kendi ile barışık ve topyekûn bir kalkınma hareketi içerisine giren bir toplum oluruz. Herkes kendi inandığı dinin değerlerini öne koymaktan ziyade, insani asgari değerlerde birleşip ondan sonra kendi özel değerleri ile hayatını devam ettirmeli. Öncelikle insani değerlere öncelik vermeliyiz buna göre hareket etmeliyiz” (K14, E, Uzman).

Ayrıca katılımcılar üretim ve ekonomi ile ilgili konulara da vurgu yapmışlardır. Katılımcılar tarım ülkesi olmamıza rağmen tarım konusunda teknolojiyi kullanamadığımıza, yurtdışından tohum satın aldığımıza değinmişlerdir. Bununla birlikte Ar-Ge ve sanayi alanlarında zayıf olduğumuzu, ihracatın artırılması, ithalatın azaltılması ve katma değeri yüksek ürünler üretmemiz gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar girişimciliğe önem verilmesi ve girişimcilik ekosistemi kurulması gerektiği görüşleri üzerinde durmuşlardır. Katılımcılar kalkınmışlık için çok uzun vadeli ve sürdürülebilir devlet politikaları olması gerektiğini ve bu politikaların siyasete göre değişmemesi gerekliliğinden söz etmişlerdir. İstihdam sorunu ve fiziksel altyapının yetersiz oluşu bu eksikliklere eklenebilir. Bunlar ile beraber belirtilen diğer eksiklikler şu şekildedir:

- Kadınların ekonomik alana katılmalarındaki güçlükler (2)
- Mevcut kaynaklarımızı verimli bir şekilde kullanılmaması (2)
- Sosyal faaliyet alanlarının eksikliği (2)
- Ülkenin kalkınması ile ilgili temel analizlerin hazırlanması (2)
- Bankacılık ve finans konularındaki sıkıntılar
- Beşeri kapasitenin eksikliği
- Çalışma şartlarının kötü olması
- Ekonominin rekabet şartlarına karşı kırılgan olması
- İş ahlakının olmaması
- Komşu ülkelerle olan sınır sorunları
- Tüketime çok fazla bağımlılığımızın olması
- Üretim maliyetlerimizin yüksek olması
- Yabancı sermayenin gelmesi ile ilgili sorunlar

Genel olarak bakıldığında katılımcıların ekonomik konulardan daha çok sosyal ve kültürel konulara vurgu yaptıkları görülmektedir. Katılımcıların görüşü açısından bakıldığında bu durum, Türkiye'nin toplumsal kalkınma konularında alması gereken oldukça fazla yol anlamına gelmektedir.

AB Sivil Toplum Diyalogu Programının uygulanma durumuna göre Türkiye'deki eksikliklere bakış noktasında ortaya çıkan farklılıklar ile ilgili oluşan kodlar Tablo 35'te verilmiştir:

Tablo 35. AB Sivil Toplum Diyalogu Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan İle Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar

	AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan Ajanslardaki Katılımcılar		AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulamayan Ajanslardaki Katılımcılar		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Ar-Ge, sanayi gibi alanlardaki zayıflığımız	2	15,4	3	9,4	5	11,1
Bankacılık ve finans konularındaki sıkıntılar	1	7,7	0	0,0	1	2,2
Beşeri kapasitenin artırılması lazım	1	7,7	0	0,0	1	2,2
Çalışma şartlarının daha iyi hale getirilmesi	0	0,0	1	3,1	1	2,2

Demokratik sorunlar	2	15,4	3	9,4	5	11,1
Düşünce özgürlüğü	1	7,7	2	6,3	3	6,7
Eğitim sisteminin iyileştirilmesi	9	69,2	26	81,3	35	77,8
Ekonomi rekabete açılmalı	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Etik düzeyinin düşük olması	0	0,0	9	28,1	9	20,0
Fırsat eşitliğinin olmaması	2	15,4	4	12,5	6	13,3
Fiziksel altyapının yetersiz oluşu	1	7,7	1	3,1	2	4,4
Gelir adaletsizliği	3	23,1	5	15,6	8	17,8
Gelir düzeyinin düşük olması	2	15,4	4	12,5	6	13,3
Girişimcilik ekosistemi olmalı	1	7,7	3	9,4	4	8,9
Güven ve adalet sorunu	2	15,4	10	31,3	12	26,7
İhracatın artırılması ithalatın azaltılması lazım	0	0,0	5	15,6	5	11,1
İnsan kaynağının doğru yerlere kanallize edilmesi	1	7,7	3	9,4	4	8,9
İstihdam sorunu	1	7,7	3	9,4	4	8,9
İş ahlakının olmaması	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Kadınların ekonomik alana katılmalarındaki güçlükler	1	7,7	1	3,1	2	4,4
Kaliteli insan kaynağının oluşturulması	0	0,0	2	6,3	2	4,4
Katma değer üretme açısından kendini geliştirmesi	1	7,7	4	12,5	5	11,1
Komşu ülkelerle olan sınır sorunlarının çözülmesi lazım	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Liyakatin çok daha önem kazanması gerektiği	1	7,7	1	3,1	2	4,4
Mevcut kaynaklarımızı çok verimli bir şekilde kullanamıyoruz.	1	7,7	2	6,3	3	6,7
Politikalarda sürdürülebilirliğin sağlanması	2	15,4	1	3,1	3	6,7
Sosyal faaliyet alanlarının eksikliği	0	0,0	2	6,3	2	4,4
Tarımın kötü durumda olması modern yöntemlerin kullanılmaması	3	23,1	5	15,6	8	17,8
Temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vsr) konusundaki eksiklikler	3	23,1	5	15,6	8	17,8
Tüketime çok fazla bağımlılığımızın olması	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Uzun vadeli devlet politikaları olmaması	1	7,7	4	12,5	5	11,1
Ülkenin kalkınması ile ilgili temel analizlerin hazırlanması	0	0,0	2	6,3	2	4,4
Üretim maliyetlerimizin yüksek olması	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Yabancı sermayenin gelmesi ile ilgili sorunlar	0	0,0	1	3,1	1	2,2
Yapısal dönüşümlerin sağlanması lazım	3	23,1	0	0,0	3	6,7

TOPLAM	46	122	168
Katılımcı Sayısı	13	32	45

AB Sivil Toplum Diyalogu Programını uygulayan ajanslarda çalışan ile uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların arasında Türkiye’deki eksikliklere bakış noktasında farklılıklar bulunmamaktadır. AB Sivil Toplum Diyalogu Programı’nı uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların Türkiye’deki güven ve adalet sorununa ve Türkiye’deki etik düzeyinin düşük olmasına çok daha fazla vurgu yaptıkları görülmektedir. Bunun dışındaki konularda katılımcıların birbirine yakın yüzdeler ile cevap verdikleri görülmektedir.

AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programının uygulanma durumuna göre Türkiye’deki eksikliklere bakış noktasında ortaya çıkan farklılıklar ile ilgili oluşan kodlar Tablo 36’da verilmiştir:

Tablo 36. AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programını Uygulayan Ajanslarda Çalışan İle Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcılar Arasında Türkiye’deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar

	Uygulayan		Uygulamayan		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Ar-Ge, sanayi gibi alanlardaki zayıflığımız	3	11,5	2	10,5	5	11,1
Bankacılık ve finans konularındaki sıkıntılar	0	0,0	1	5,3	1	2,2
Beşeri kapasitenin artırılması lazım	1	3,8	0	0,0	1	2,2
Demokratik sorunlar	3	11,5	2	10,5	5	11,1
Düşünce özgürlüğü	2	7,7	1	5,3	3	6,7
Ekonomi rekabete açılmalı	1	3,8	0	0,0	1	2,2
Etik düzeyinin düşük olması	2	7,7	7	36,8	9	20,0
Eğitim sisteminin iyileştirilmesi	19	73,1	16	84,2	35	77,8
Fiziksel altyapının yetersiz oluşu	2	7,7	0	0,0	2	4,4
Fırsat eşitliğinin olmaması	3	11,5	3	15,8	6	13,3
Gelir adaletsizliği	3	11,5	5	26,3	8	17,8
Gelir düzeyinin düşük olması	4	15,4	2	10,5	6	13,3
Girişimcilik ekosistemi olmalı	2	7,7	2	10,5	4	8,9
Güven ve adalet sorunu	7	26,9	5	26,3	12	26,7
Kadınların ekonomik alana katılmalarındaki güçlükler	0	0,0	2	10,5	2	4,4
Kaliteli insan kaynağının oluşturulması	1	3,8	1	5,3	2	4,4

Katma değer üretme açısından kendini geliştirmesi	2	7,7	3	15,8	5	11,1
Komşu ülkelerle olan sınır sorunlarının çözülmesi lazım	1	3,8	0	0,0	1	2,2
Liyakatin çok daha önem kazanması gerektiği	1	3,8	1	5,3	2	4,4
Mevcut kaynaklarımızı çok verimli bir şekilde kullanamıyoruz.	1	3,8	2	10,5	3	6,7
Politikalarda sürdürülebilirliğin sağlanması	3	11,5	0	0,0	3	6,7
Sosyal faaliyet alanlarının eksikliği	1	3,8	1	5,3	2	4,4
Tarımın kötü durumda olması modern yönetmelerin kullanılmaması	6	23,1	2	10,5	8	17,8
Temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vsr) konusundaki eksiklikler	3	11,5	5	26,3	8	17,8
Tüketime çok fazla bağımlılığımızın olması	0	0,0	1	5,3	1	2,2
Uzun vadeli devlet politikaları olmaması	4	15,4	1	5,3	5	11,1
Yabancı sermayenin gelmesi ile ilgili sorunlar	1	3,8	0	0,0	1	2,2
Yapısal dönüşümlerin sağlanması lazım	1	3,8	2	10,5	3	6,7
Çalışma şartlarının daha iyi hale getirilmesi	1	3,8	0	0,0	1	2,2
Ülkenin kalkınması ile ilgili temel analizlerin hazırlanması	2	7,7	0	0,0	2	4,4
Üretim maliyetlerimizin yüksek olması	0	0,0	1	5,3	1	2,2
İhracatın artırılması ithalatın azaltılması lazım	2	7,7	3	15,8	5	11,1
İnsan kaynağının doğru yerlere kanalize edilmesi	3	11,5	1	5,3	4	8,9
İstihdam sorunu	2	7,7	2	10,5	4	8,9
İş ahlakının olmaması	1	3,8	0	0,0	1	2,2
TOPLAM	91		77		168	
Katılımcı sayısı	26	57,8	19	42,2	45	100,0

Bu durum AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı'nı uygulayan ajanslarda çalışan ile uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılar arasında da benzer şekildedir. AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı'nı uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların Türkiye'deki gelir adaletsizliği ve Türkiye'deki etik düzeyinin düşük olmasına çok daha fazla vurgu yaptıkları görülmektedir. Bunun dışındaki konularda katılımcıların birbirine yakın yüzdeler ile cevap verdikleri görülmektedir.

Katılımcıların çalıştıkları ajansların bulundukları coğrafi bölgelere göre Türkiye'deki eksikliklere bakış noktasında ortaya çıkan farklılıklar ile ilgili oluşan kodlar Tablo 37'de verilmiştir:

Tablo 37. Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar

	Doğu		Orta		Batı		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim sisteminin iyileştirilmesi	7	58,3%	7	58,3%	14	66,7%	28	62,2
Güven ve adalet sorunu	1	8,3%	2	16,7%	7	33,3%	10	22,2
Etik düzeyinin düşük olması	2	16,7%	2	16,7%	4	19,0%	8	17,8
Temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vsr) konusundaki eksiklikler	2	16,7%	1	8,3%	5	23,8%	8	17,8
Tarımın kötü durumda olması modern yönetmelerin kullanılmaması	1	8,3%	1	8,3%	4	19,0%	6	13,3
Gelir adaletsizliği	1	8,3%	3	25,0%	4	19,0%	8	17,8
Gelir düzeyinin düşük olması	2	16,7%	1	8,3%	3	14,3%	6	13,3
Fırsat eşitliğinin olmaması	1	8,3%	2	16,7%	3	14,3%	6	13,3
Ar-ge, sanayi gibi alanlardaki zayıflığımız	2	16,7%	1	8,3%	2	9,5%	5	11,1
İhracatın artırılması ithalatın azaltılması lazım	1	8,3%	1	8,3%	3	14,3%	5	11,1
Uzun vadeli devlet politikaları yapıp bunlardan taviz verilmemeli	1	8,3%	3	25,0%	1	4,8%	5	11,1
Katma değer üretme açısından kendini geliştirmesi	1	8,3%	1	8,3%	3	14,3%	5	11,1
Demokratik sorunlar	2	16,7%	0	0	3	14,3%	5	11,1
İstihdam sorunu	0	0	2	16,7%	2	9,5%	4	8,9
İnsan kaynağının doğru yerlere kanalize edilmesi	1	8,3%	2	16,7%	1	4,8%	4	8,9
Girişimcilik ekosistemi olmalı	0	0	2	16,7%	2	9,5%	4	8,9
Mevcut kaynaklarımızı çok verimli bir şekilde kullanamıyoruz.	1	8,3%	0	0	1	4,8%	2	4,4
Yapısal dönüşümlerin sağlanması lazım	0	0	1	8,3%	2	9,5%	3	6,7
Politikalarda sürdürülebilirliğin sağlanması	1	8,3%	1	8,3%	0	0	2	4,4
Düşünce özgürlüğü	2	16,7%	0	0	1	4,8%	3	6,7
TOPLAM	29		33		65		127	
N = Belgeler	12		12		21		45	

Eğitim sisteminin iyileştirilmesi, güven ve adalet sorunu, temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vs.) konusunda eksiklikler, tarımın kötü durumda olması konularına batı bölgelerinde bulunan ajanslarda çalışan katılımcılar daha fazla yer verirken, uzun vadeli devlet politikaları yapılması ve bunlardan taviz verilmemesi konusuna orta bölgelerdeki kalkınma ajanslarında çalışan katılımcılar, düşünce özgürlüğü konusuna ise doğu bölgelerindeki kalkınma ajanslarında çalışan katılımcılar daha çok fazla vurgu yapmışlardır.

Katılımcıların çalıştıkları ajansların bulunduğu coğrafi bölgelere göre katılımcılar arasında Türkiye'deki eksikliklere bakış noktasında ortaya çıkan farklılıklar ile ilgili oluşan kodlar Tablo 38'de verilmiştir:

Tablo 38. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Çalıştıkları Ajansların Bulunduğu Bölgelere Göre Katılımcılar Arasında Türkiye'deki Eksikliklere Bakış Noktasında Farklılıklar

	Erkek		Kadın		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Eğitim sisteminin iyileştirilmesi	15	55,6	13	72,2	28	62,2
Güven ve adalet sorunu	8	29,6	2	11,1	10	22,2
Etik düzeyinin düşük olması	6	22,2	2	11,1	8	17,8
Temel ihtiyaçlar (sağlık, ulaşım, vsr) konusundaki eksiklikler	4	14,8	4	22,2	8	17,8
Tarımın kötü durumda olması modern yönetmelerin kullanılmaması	2	7,4	4	22,2	6	13,3
Gelir adaletsizliği	4	14,8	4	22,2	8	17,8
Gelir düzeyinin düşük olması	3	11,1	3	16,7	6	13,3
Fırsat eşitliğinin olmaması	3	11,1	3	16,7	6	13,3
Ar-Ge, sanayi gibi alanlardaki zayıflığımız	3	11,1	2	11,1	5	11,1
İhracatın artırılması ithalatın azaltılması lazım	2	7,4	3	16,7	5	11,1
Uzun vadeli devlet politikaları yapıp bunlardan taviz verilme	4	14,8	1	5,6	5	11,1
Katma değer üretme açısından kendini geliştirmesi	3	11,1	2	11,1	5	11,1
Demokratik sorunlar	3	11,1	2	11,1	5	11,1
İstihdam sorunu	2	7,4	2	11,1	4	8,9
İnsan kaynağının doğru yerlere kanallize edilmesi	2	7,4	2	11,1	4	8,9
Girişimcilik ekosistemi olmalı	3	11,1	1	5,6	4	8,9
Mevcut kaynaklarımızı çok verimli bir şekilde kullanamıyoruz.	0	0	2	11,1	2	4,4
Yapısal dönüşümlerin sağlanması lazım	1	3,7	2	11,1	3	6,7
Politikalarda sürdürülebilirliğin sağlanması	1	3,7	1	5,6	2	4,4
Düşünce özgürlüğü	2	7,4	1	5,6	3	6,7
TOPLAM	71		56		127	
N = Belgeler	27	60	18	40	45	

Katılımcıların cinsiyetlerine göre katılımcıların Türkiye'nin eksiklikleri konusunda değindiği konular incelendiğinde eğitim sisteminin iyileştirilmesi, tarımın kötü durumda olması konularına kadın katılımcılar daha çok değinirken erkek katılımcılar ise güven ve adalet sorunu, etik düzeyin düşük olması konularına daha çok vurgulamışlardır. Diğer konularda da farklılıklar olmak ile birlikte ortalamalar birbirine yakındır.

6.4. KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL VE ULUSAL KALKINMA HEDEFLERİNE OLAN ETKİSİ

6.4.1. Kalkınma Ajansının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajanslarının hizmet verdikleri “düzey 2” bölgesi kalkınma hedeflerine nasıl katkı sağladıkları ile ilgili oluşan kodlar Tablo 39’da verilmiştir:

Tablo 39. Katılımcıların Kalkınma Ajanslarının Hizmet Verdikleri Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Hedeflerine Nasıl Bir Katkı Sağladıkları İle İlgili Oluşan Kodlar

Vizyon oluşturma (5)
Katalizör görevi üstlenmektedir (7)
Koordinasyon görevini üstlenmektedir (7)
Kalkınma konusunda farkındalık oluşturuyor (4)
Beşeri kapasiteye yönelik eğitimler gibi küçük bir dokunuş ile katkı sağlayabiliyor (3)
Rol model olmalarıdır
Liderlik fonksiyonu var
Enzim görevi üstleniyor, birleştirmek, ayırtmak, analiz etmek, parçalamak, belki bir daha üzerinden geçmek, tespit etmek
Zayıf kurumlara örnek olabiliyorlar
Merkezi yönetim ile toplum arasındaki eksik olan zincirlerden bir tanesini tanımlaması
Ajansların haricinde bu kadar kapsamlı, bölgesel anlamda herhangi bir analiz araştırma, çalışması ya da buna yönelik bir çaba yok
Geri kalmış bölgelerde çok önemli kurumlardır
Kamu kaynağının etkin ve verimli kullanılmasının yolu kalkınma ajanslarıdır
Küçük sektörel bazda olsun, havza bazda olsun, altyapısal anlamda olsun farklı dokunuşlar ile katkı sunuyor
Ajansların harekete geçirici bir rolü var
İş birliği ve ortaklık noktasında fonksiyon yürütebiliyor
Katalizör, koordinatör, moderatör, uzlaştırmacı ve finansör kurum görevi görmektedir
Özellikle taşrada kalkınma ajansları en etkili kurumlardır
Bölgede daha çok yenilik, inovasyon dedik anlamında bir vizyon çizdiği, insanların kafasına o yenilik fikrini soktuğu, bakış açısını değiştirdiği, zihniyet değişimi sağladığı
Bölgelerdeki canlanmaya başlayan potansiyel sektörleri belirliyor, eksik kalan yerleri doldurmaya çalışıyor
Bölgeye kuş bakışı bakabilmesi
Bölgede gölgede kalmış sektörlerle destek sağlaması
Bölgenin mekanizmalarını en azında bir araya getirme, onları yönlendirme ve harekete geçirme
Toplumun, kurumların bu konuda bilgilendirilmesi, bölgeye kaynak aktarılmasının sağlanması
Somut gündemler oluşturup, bu somut gündemleri ajansın ve dolayısıyla kamunun sahip olduğu mali imkanlar ve desteklerle somut projelere dönüştürüyor olmak
Bir araya getiren, ortak iş yapma kültürünü geliştiren, bölgenin nabzını tutan, birbirlerinden haberdar olmalarını sağlayan bir kurum
Bölge aktörlerini aynı hedefe yönlendirme

İyi uygulama örnekleri geliştirmek, tetikleyici bir rol almak
Bölgenin kapasitesinde, yapabileceklerinde veya önündeki fırsatlarda potansiyelleri tespit edip bunlar ile ilgili karar vericilerin yönlendirilmesini sağlamak
Danışma, fikir alma, beraber iş yapma noktasında akla ilk gelen kurum
İnsanların zamana, kaynaklar ve hedeflere göre düşünmesini sağladığı
Her meseleyi projeli olarak konuşma kültürünü sağladığı
Kamu, özel sektör, devlet, kamu niteliğindeki meslek kuruluşları ve STK'lar arasında koordinasyonu ve onların ortak hedefler doğrultusunda hareket etmesini sağlamakta
Bölgenin kalkınmasına istihdamın artırılması yönünden katkı sağlıyoruz
Avrupa Birliğinden aldığımız projelerle bölgeye fon çekmesi ve kültür, eğitim, çevre aktiviteleri ile bölgenin kalkınmasına yardımcı olması

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajanslarının hizmet verdikleri “düzey 2” bölgesi kalkınma hedeflerine nasıl bir katkı sağladıkları ile ilgili olarak vurguladıkları husus, bölgesel kalkınma ajanslarının katalizör olarak görev yaptığıdır. Katılımcılara göre bölgesel kalkınma ajansları hizmet sunmaya başladıkları 2006 yılından itibaren kamu yönetiminde yeni bir anlayış (yönetişim) geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bölgelerinde dış paydaşları ile oluşturmuş oldukları işbirlikleri ve diyalog süreçlerinde (alan-habitus) kamunun bilinen iş yapma kültürü yanında yeni alanlar oluşturmaya başlamışlardır. Oluşturulan alanlar içinde gelişen yeni habitus ve kanaatler çerçevesinde yerel bürokraside farklı iş anlayışları geliştirerek daha hızlı ve etkin kararlar alınmasına, yürütülen faaliyetlerde zaman ve insan kaynağı açısından daha efektif olunmasına başlanmıştır. Katılımcılar ajansların kalkınma ile ilgili süreçleri hızlandığını, daha etkin hale getirdiğini ve kalkınma konusunda bir sinerji oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber katılımcılar ajansların diğer önemli bir katkısının kurumlar arası koordinasyonu sağlaması olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılara göre ajanslar farklı kurumlar arasında bağ kurmakta ve onları koordine etmektedir. Bölgedeki mekanizmaları bir araya getirmekte, onları yönlendirmekte ve harekete geçirmektedir. Katılımcılar ajansların liderlik fonksiyonunun olduğunu ve rol model olduklarını da ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu konuda ajansların koordine etme yaptırımının olmamasından dolayı çok etkili olamadığını bundan dolayı da ajansların pasif kalabildiğini de eklemiştir. Bunlar ile birlikte ajanslar bölgelerinde bir vizyonun oluşmasını sağlamıştır. Ajanslar bölgelerine bakış açısı farklılığı kazandırmıştır. Bunun yanısıra ajanslar kalkınma konusunda farkındalığın oluşmasını sağlamaktadırlar. Katılımcılara göre ajansların kalkınma konusunda farkındalığın oluşmasına katkı verdiği gibi eğitimler ve konferanslar ile bu farkındalığı daha da artırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu eğitim ve konferanslar ile ajanslar, bölgelerinde kalkınma konusunda personeli ve halkı

bilinçlendirmiş, beşeri sermayeye katkı sunmuştur. Katılımcılara göre ajanslar ayrıca zayıf kurumlara örnek olmakta, merkezi yönetim ile toplum arasındaki eksik zincirlerden birini tamamlamaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bence kalkınma ajanslarının en büyük rolü, rol model olmalarıdır. Eksikleri var ama diğer kurumlar arasında kalkınma ajansları, kaliteleri sebebi ile yapmış oldukları iş yapısı sebebi ile ve çalışan personel sebebi ile bölgedeki zayıf kurumlara örnek olabiliyorlar. Sunum yapılmasından, toplantıların organize edilmesine, analiz çalışmalarına, proje kültürüne kadar pek çok şeye etki edebiliyorlar. Bir bölgede projelerin nasıl yapıldığına yönelik eğitimler veriyoruz, yapılan projelerle güdümlü olsun, diğer projelerde olsun nasıl tamir edilmesi gerektiğini buradaki etik anlayışını, bunların kırılmaları da oluyor tabii ama asgari olarak ajanslar bunlara diğer kurumların yanında daha çok dikkat ediyorlar” (K1, E, Uzman).

“Aslında koordinasyona yönelik bir çalışma yaptığını düşünüyorum ben. Bir aracı gibi aslında pek çok kurumu birbirine bağlayan bir görevi olduğunu düşünüyorum ve bu yönde başarılı olduğunu düşünüyorum. Buradan bir hiyerarşi bağlantısı içinde bir İl Müdürlüğü gibi değil ama bir aracılık faaliyetleri yaparak aslında daha kapsayıcı bir çalışma yürütülmesini sağladığını düşünüyorum. En basitinden bölgenin kalkınmasına çok yönlü bir etki ediyor. Raporlama çalışması, bölgelere sanayi yatırımlarının çekilmesi, çok yönlü bölgenin özelliklerini ortaya koyuyor, dinamiklerini ortaya koyuyor, sorunları ortaya koyuyor çok yönlü bir çalışmayı zaten kendisi yürütüyor. Ama ekonomik olarak yetmediği konularda veya iş birliği gerektiren konularda Ticaret Odası, Sanayi Odası gibi köklü kurumlar ile iş birliği içerisinde ciddi bir aracılık rolü de oynuyor” (K29, E, Uzman).

“Öncelikle farkındalık yarattığına inanıyorum. Tabii ki bizden önceki kurumlar da bu işleri yapıyorlardı, DAKAP’dır, SERKA’dır işte şu an bölge kalkınma idareleri hali hazırda faaliyet yürütüyorlar, GAP’tır DOKAP’tır ama şöyle bir durum var; sizin kalkınma zihniyeti dediğiniz şeyin nüvesini insanlara nasıl verdiğiniz, nasıl iletişim kurduğunuz ile ilgili bir şey bu. Yani insanlar mesleki eğitim çok fazla almışlardır ama sektörel anlamda siz mesleki eğitim verdiyseniz o insanda bir farkındalık yaratmışsınızdır. Dolayısıyla ajansın yaptığı çalışmalar, ABD’yi yeniden keşfetmek değil. Var olan potansiyeli, senin kaplıcan vardır, turizm potansiyelin vardır ama şimdiye kadar onun ile ilgili bir sürü çalışma da yapılmıştır ama asıl hedefe giden çalışma yapılmamıştır. Yürüyüş potaları yapmışsınızdır ama yazın trekkinge yönelik yapmamışsınızdır. Ya da yapmışsınızdır ama şunu belki düşünmemişsinizdir, Rus turistin hangi mevsimi sevdiğini? Rus turist nasıl yerleri sever ya da İrlandalı turist nelerden hoşlanır? Siz belki buna yönelik bir fizibiliteyi gözden kaçırmışsınızdır. Ajans bunları yapmaya çalışıyor açıkçası. Var olan en işlevsel şekilde ve somut sonuç verecek şekilde ama bunun hem maddi çıktısını hem de bölgenin, ilin tanınırlığına yönelik. Bizim bütün

faaliyetlerimiz zaten bölgenin veya ilin tanıtımına yönelik ama yine diyorum olmayan bir şey değil var olanın da farklı bir şekilde sunulmasına ajans aracılık ediyor. Farklı bakış açısı sağlamalı. Jeotermal suyu ölçtürdüm diyelim kaplıcalarda 28 derece çıktı tamam ben bu su ile başka ne yapabilirim. Sen onun ile mesela evleri ısıtabilirsin, mesela seraları var seracılıkta kullanılmaya başlanır” (K36, K, Koordinatör).

Katılımcılara göre ajanslar bölgeye kuş bakışı bakabilmekte, bölgede gölgede kalmış sektörlerle destek olmakta, bölgenin kapasitesinde, yapabileceklerinde veya önündeki fırsatlarda potansiyelleri tespit edip bunlar ile ilgili karar vericilerin yönlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca ajanslar bölgelerinde istihdamın artırılmasına katkı sunmakta olup bölge aktörlerini aynı hedefe yönlendirmekte, bölgenin nabzını tutmaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Yani bölgenin kalkınmasına istihdamın artırılması yönünden katkı sağlıyoruz. İstihdam artırıcı projelere doğrudan destek veriyoruz yani bizim çalışmalarımız ile istihdam artıyor. Ekonomik büyüme, bir başlık olarak buradan ilerlersem kalkınmanın bir alt başlığı. Projeler üretimi arttırıyor, ihracatı arttırıyor doğal olarak ekonomik büyümeyi arttırıyor. Bunun dışında eğitim sağlıyoruz. Bölgede çeşitli paydaşlara dolayısıyla onların eğitim seviyesini arttırarak, farkındalığını arttırarak ekonomik kalkınmaya katkımız oluyor. Yani sosyal, beşerî sermayeyi arttırıyoruz biz. Eğitimlerle, iş birlikleri ile konferanslarla, alanında uzman kişilerin verdiği konferanslar ile sosyal ve beşerî sermayenin artmasına katkı sağlıyoruz. Avrupa Birliğinden aldığımız projelerle bölgeye fon çekerekten bölgenin kalkınmasına yönelik çeşitli aktiviteler, kültür olsun, eğitim olsun, çevre olsun bence kalkınmasına destek sağlıyoruz. Ekonomik kalkınmada fon sağlayıcı bu bir açıdan böyle diğer anlamda iş birliği kuran bir pozisyonda. Kurumlar arası iş birliği sağlayan bir konumu var. Bir tetikleyici konumu da var. Bir coğrafi işaret alınması gibi durumlardan çeşitli kurumları tetikleyerekten onlar ile iş birliği sağlayarak bunu sağlıyor. Böyle rolleri var; iş birliği sağlama, fon sağlama, tetikleyici bir rolde olması” (K37, E, Uzman).

6.4.2. Kalkınma Ajanslarının Ulusal Kalkınmaya Olan Etkisi

Katılımcıların, bölgesel kalkınma ajanslarının hizmet verdikleri ulusal kalkınma hedeflerine nasıl katkı sağladığı hakkındaki görüşleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 40’da verilmiştir:

Tablo 40. Kalkınma Ajansları’nın Türkiye’nin Kalkınma Hedeflerine Nasıl Katkıda Bulunduğu hakkındaki Görüşleri İle İlgili Oluşan Kodlar

Plan ve proje katkısı	Özel kalkınma planlarının hazırlanmasında çok katkıları oluyorlar
	Plan hiyerarşisinin kurulması noktasında ulusal hedeflere katkı sağlıyor
	Ulusal planın hedeflerini performans göstergelerini hayata geçiriyor
	Bizim Türkiye’de olmayan bir proje kültürünü yoktan var eden birinci kurum (2)
	Ulusal planların alt ölçekte bölgelerde uygulanmasını sağlıyor
Bölgesel katkılar	Parçalı olarak bir projenin aslında büyük yatırımların bir kaynağı olduğunu öğrettiği
	Bölgelerin anlaşılmasında, ulaşılamayacak noktalara ulaşma ve hızlı sonuç alma noktasında faydalı
	Yerelde mikro faaliyetlere birebir etki ediyor, onların gerçekleşmesine imkan sağlıyor
	Toplumsal kalkınmada paydaşları güdüleyip sosyal projeler geliştirmesi, kendisi yapamıyorsa bile paydaşlara yaptırmaya çalışması
	Bilinç arttırmaya yönelik faaliyetler, eğitimler...
	Bölgenin ufkunu açma işlevi ajansa yüklenmiş
	Ölçeklerin bir araya gelmesi, barışması, temas etmesi, sürtünmesine yardımcı oluyor
	Paydaşların bir araya gelmesi, barışması, temas etmesi, sürtünmesine yardımcı oluyor
	Ulusal kalkınma ile da bölgesel kalkınma da eş zamanlı hareket edebilme imkânı da sağlanmış oluyor
	Bir bölgedeki konuyu bir yerden alıp bir yere getirdiği
	Bölgesel birlik olmayı bölge kavramını Türkiye’c getirdiği
	Yerel dinamikleri bilen, yerelle bağlantıları güçlü ama merkezin kaynaklarını yerelde etkin kullandırmayı amaçlayan bir kurum
	Bölgelerin birbirlerini tanımalarına yardımcı oluyor
	İlçelere gidip ihtiyaçları belirlememiz, o ilçenin ihtiyaçlarına göre politikalar oluşturmamız
	Ulusal ile yereli bağlama noktasında kesinlikle köprü görevi görüyor
Kurumlara olan katkısı	Her bölgenin kendine has kaynakları ve gelişim olanakları olduğunu ortaya koydu
	Kurumlar ile sinerji halinde çalışarak (kurumları koordine ederek) kurumların hızını arttırabiliyoruz (5)
	İş birliğini geliştiriyor
Diğer katkılar	Her kurumun kendi araçlarını katkı olarak sunup daha büyük çalışmalar yapabileceğini öğrettiği
	Verdiği eğitimlerle, sağladıkları ile konferanslar ile beşerî sermayenin artmasına katkı sağlıyor
	Ulusal hedefleri kontrol etmek amacı ile yerelde çok daha esnek ve güçlü olan bir mekanizma (2)
	Ulusal kalkınma hedeflerine ulaşmayı biraz daha kolaylaştırıyor, hızlandırıyor. (3)
	Hibe diye bir kavram olduğunu ve buna devletin mevzuatına uygun bir şekilde davranılması gerektiğini insanlara öğrettiği
	İyi uygulama örneklerinin, buradaki uygulamacıların gösterilmesi, tanıtılması için faaliyetler
	Gelişmiş bölgedeki kalkınma ajanslarının belki ulusal kalkınmaya etkisi daha fazla
	Yeni modelleri ve alanyazını bakanlık personeline tanıtma noktasında faydası olabiliyor
Merkezi yönetimin bütün illeri kapsayan o genel yaklaşımını kırdı	

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajansının hizmet verdikleri ulusal kalkınma hedeflerine nasıl bir katkı verdiklerine dair yanıtlar “Plan ve Proje Katkısı”, “Bölgesel

Katkılar”, “Kurumlara Olan Katkısı” ve “Diğer Katkılar” olmak üzere dört temada toplanmıştır. Temaları ayrı ayrı incelemeden önce katılımcılar bölgesel kalkınma ajanslarının bütçesi ile ve personel sayısı ile çok küçük bir kurum olduğunu ve icracı bir kurum olmadığı için de etkisinin çok fazla olmadığını ifade etmişlerdir. Bölgesel kalkınma ajanslarının yönetim kurulu ve bakanlık arasında sıkıştığını, paydaşların seviyesi ve yönetim kurulunun vizyonu ölçüsünde bir şeyler yapılabildiğini ifade eden katılımcılar buna göre etkisinin düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılar ajansların kalkınma planlarının hazırlanmasında büyük katkısı olduğunu ifade ederken Türkiye’de olmayan proje kültürünün geliştirilmesinde de ajansların önemli katkı sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcılar ajansların plan hiyerarşisinin kurulması noktasında ulusal hedeflere katkı sağladığını ve ulusal planın hedeflerini performans göstergelerini hayata geçirdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ajansların aynı zamanda ulusal planların yerel düzeyde bölgelerde uygulanmasını sağladığını ve az da olsa bir projenin bir bölgeye yapılacak büyük yatırımların bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Önemli bir konu daha var proje yazma konusunda kurumların proje kültürünü geliştirme ve projelere ilgi duymalarında etkili, yurt dışı projelerde ortak paydaş noktasında diğer kurumları paydaş olarak kurumların uluslararası ayağını biraz daha artırıyor. Mesela UNESCO’ya başvurup Kırşehir’i sanat anlamında, yaratıcı şehirler ağına soktuk mesela ve şu an belediye projeyi gözetiyor festivaller düzenleyecek vs. Kurumlar ile sinerji halinde çalışarak kurumların hızını arttırabiliyoruz. Bence kaldıraç etkisi var etkili oluyor” (K1, E, Uzman).

“Ulusal anlamda kesinlikle bizim Türkiye’de olmayan bir proje kültürünü yoktan var eden birinci kurum olduğuna kesinlikle inanıyorum. Kamu kurumlarından tutun da şahıslar ile proje, bir dosyayla bazı çalışmaların yürütülmesi, hibe alabileceğini öğrenmesini kalkınma ajansları sağlamıştır. Bölgesel anlamda ve ulusal anlamda bir proje kültürünün... Zaten aslında bu bizim Türkiye’in başından itibaren bir proje yaklaşımıyla süregelen bir şeyken kalkınma ajansları da bir proje olarak başladı bence. Proje kültürünü, başından itibaren kalkınma ajanslarının görev tanımlarında da olan bölgesel proje kültürünü oluşturduğuna ve geliştirdiğine inanıyorum. Hibe diye bir kavram olduğunu ve buna devletin mevzuatına uygun bir şekilde davranılması gerektiğini insanlara öğrettiğine, projeye bağlı olarak bunları da öğrettiğine, proje döngüsünü, felsefesini öğrettiğine inanıyorum. Parçalı olarak bir projenin aslında büyük yatırımların bir kaynağı olduğunu öğrettiğine inanıyorum. Diğer kurumlar ile yapılan koordinasyon faaliyetleri ile birlikte kurumlar arası iş

birliğini ve koordinasyonu güçlendirdiğini, farklı kurumların kendi katkıları ile büyük çalışmaları yapabileceklerini -bazen kurumlarımız diyor ya “ben bir İl Milli Eğitim Müdürlüğüüm tek başıma ne yapabilirim ki”yi aşarak- artı kurumsal olarak şeyden çıkıp her kurumun kendi araçlarını katkı olarak sunup daha büyük çalışmalar yapabileceğini öğrettiğine inanıyorum. Bölgesel birlik olmayı bölge kavramını Türkiye’ye getirdiğini çünkü bizim Türkiye’de bölgeyi geçtim ayrım gerektiren bir şeyken biraz daha bölgesel düşünmeyi bu çerçevede yaklaşma kültürünü oturttuğuna inanıyorum” (K19, K, Uzman).

Katılımcıların üzerinde en fazla durdukları konu ajansların bölgelere olan katkısı olmuştur. Katılımcılar ajansların bölgelerin anlaşılmasında, ulaşamayacak noktalara ulaşma ve hızlı sonuç alma noktasında faydalı olduğunu yerelde mikro faaliyetlere birebir etki ettiğini, onların gerçekleşmesine imkân sağladığını, ulusal ile yereli bağlama noktasında köprü görevi gördüğünü ifade etmişlerdir. Bölgesel kalkınma ajanslarında çalışan personelin birçoğu Avrupa deneyimine sahip oldukları için hizmet sundukları bölgelerine bu ülkelerdeki iyi uygulama örneklerinin hayata geçirilmesi hususunda daha yenilikçi fikirler sunabilmektedirler. Katılımcılar ajansların paydaşların bir araya gelmesi, barışması, temas etmesi, asgari düzeyde dirsek temasında bulunulmasına yardımcı olduğunu ajansların toplumsal kalkınmada paydaşları güdüleyip sosyal projeler geliştirdiğini, kendisi yapamıyorsa bile paydaşlara yaptırmaya çalıştığını vurgulamışlardır. Bunların yanında ajansların bölgelerin ufkunu açtığını, bilinç arttırmaya yönelik faaliyetler yaptığını ve eğitimler verdiğini bir bölgedeki konuyu bir yerden alıp bir yere getirdiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar ajansların bölgesel birlik olmayı sağlamak gibi bölgelerin birbirini tanımalarına da yardımcı olduğunu da eklemişlerdir. Ayrıca ajansların bölgenin kendine has kaynaklarını ve dinamiklerini tanımalarına ve bunları kullanmasına imkân sağladığını ifade etmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bölgemizde yapılanlar ulusala nasıl tamamlayıcı oluyor, onun hangi parçası oluyor burada yapılanlar, buraları konumlandırma noktasında, bence ulusal ile yereli bağlama noktasında kesinlikle köprü görevi görüyor ajans. Ulusaldaki olanların anlaşılması onun bölgeye yansıtılması, yerelde yapılan çalışmaların da anlaşılacak ulusala ne kadar katkı sunduğunun yansıtılması noktasında ajans çok aktif görev alıyor” (K4, K, Uzman).

“26 tane bölgeye ayrılıp, tek bir ülkeden bahsediyoruz nihayetinde onlar ile ilgili hedefler konmuş sonra onların takip edilmesi var. Ulaşıp ulaşılmadığının gözlemlenmesi var. Ardından bunlara neden ulaşılmadı,

ulaşılabilir şeyler miydi yoksa süreçte bir şeyler mi değişti, sonuçta 1 aylık bir ilerlemeden bahsetmiyoruz, farklı süreçler de gelişebilir tabii ki. O yüzden de ben hala ülkenin kalkınması açısından bu mekanizmayı işler görüyorum. Ölçeklerin barışmasına yardımcı oluyor. Paydaşların barışmasına yardımcı oluyor. Ölçeklerin bir araya gelmesi, barışması, temas etmesi, sürdürmesine yardımcı oluyor. Aynı zamanda paydaşlar için de geçerli bu tabii... Biz enteresan bir şekilde temas ediyoruz tabii sadece tek bir yerle temas etmiyoruz. Biz bakanlık ile de temas halindeyiz, ilçe müdürlüğü ile de irtibat halindeyiz, okul müdürü ile de irtibat halinde olabiliyoruz, bu aslında bir zenginlik. Bunu belki yapmak isteyip yapamayanlar olabilir” (K18, K, Uzman).

“26 kalkınma ajansı için söyleyemem ama konu odaklı ajanslar var. Bir bölgedeki konuyu bir yerden alıp bir yere getirdiğini düşünüyorum. Mesela Ankara, sosyal girişimciliği getirdi. İzmir dünya ile ilişkili proje yatırımı getirdi, Samsun’da bir örnek var o hangisiydi hatırlamıyorum. Odaklanan ajanslar bir yerden alıp bir yere getiriyor ben bunu çok destekliyorum aslında iyi anlasak yapabilirsek çok güzel olacak” (K21, K, Uzman).

Bölgesel kalkınma ajanslarının dış paydaşları ile her türlü engellemelere karşı olarak yönetim temelli bir işbirliği (alan)ı içinde oluşturduğu habituslar, kurumlar arası işbirliklerinin gelişmesinde geçmişe nazaran daha fazla etkili olmaktadır. Katılımcıların ajansların sağladığı katkı noktasında üzerinde durdukları diğer bir konu ise kurumlara sağladığı katkıdır. Katılımcılar ajansların gerek kurumlar arasında koordinasyonu sağlayarak gerekse kurumlarda sinerji oluşturarak kurumların çalışma hızını artırdığını, kurumlar arası işbirliğini geliştirdiğini ve her kurumun kendi araçlarını katkı olarak sunup daha büyük çalışmalar yapabileceğini öğrettiğini ifade etmişlerdir.

Bunlar ile birlikte katılımcılar ajansların ulusal kalkınma hedeflerine ulaşmayı biraz daha kolaylaştırdığını, hızlandırdığını, verdiği eğitimler, koordine ettiği konferanslar ile beşerî sermayenin artmasına katkı sağladığını, merkezi yönetimin bütün illeri kapsayan o genel yaklaşımını kırdığını, hibe diye bir kavram olduğunu ve buna devletin mevzuatına uygun bir şekilde davranılması gerektiğini insanlara öğrettiğini ifade etmişlerdir.

6.4.3. Kalkınma Ajanlarının Karşılaştıkları Sorunlar

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajanslarının kalkınmayı gerçekleştirirken karşılaştığı engeller ve bunların nasıl giderileceği ile ilgili oluşan kodlar Tablo 41’de verilmiştir:

Tablo 41. Katılımcıların Kalkınma Ajanslarının Kalkınmayı Gerçekleştirirken Karşılaştığı Engeller ve Bunların Nasıl Giderileceği İle İlgili Oluşan Kodlar

Kalkınma Ajanslarının Karşılaştığı Engeller	Ekonomik problemler	Kısıtlı bütçe (13)
	Siyasi baskılar ve bakanlık ile ilgili problemler	Siyasi baskılar, politik engeller (7)
		Bakanlığın bakış açısı, kalkınma ajanslarını taşra teşkilatı gibi görmesi (7)
		Faaliyetlerin bakanlığın onayına bağlı olması (7)
		Kalkınma hedeflerinin gelen mülki idari amirlerin bakış açısına göre değişmesi
	Yerel Paydaşlar ile ilgili sorunlar	Yönetim kurulunun bakış açısı (12)
		Yerel kamu kurumlarında ajanslar ile beraber çalışanların kalkınma konusunda kapasiteli olmaması veya yetersiz personel olması (7)
		Paydaşların eksiklikleri, kapasitelerinin yetersizliği (3)
		Yerel paydaşlar ile frekans uyumsuzluğu yaşanabiliyor (3)
		Yönetim kurulu üyelerinin çok sık değişmesi ve uzun vadeli projelerin bu yüzden aksaması (2)
		Diğer kurumların kalkınma ajansları ile iş birliği yapma gönülsüzlüğü, kıskançlık, siyasi saikler vs. nedeni ile olabiliyor (2)
		Paydaşların kısa vadeli amaçları uğruna uzun vadeli amaçlarından vazgeçmesi
		Ajansın paydaşlar tarafından sahiplenilmemesi
		Yerel paydaşların ve kurumların iyi koordine olamamaları ve işbirliğine girememeleri
	Ajansın konumu, yetkisi, işleyişi ile ilgili problemler	Kısıtlı personel (10)
		Ajansın bir icracı görevi yok. Gerçekten zorlayıcı bir fonksiyonu yok ama çok fazla sorumluluğu var (7)
		Yönetim kurulunu zayıflatıcı etkisi oluyor, çok başlılığa sebep oluyor (4)
		Bakanlıkta bir mevzuat değişikliği olması gerekiyor (4)
		Ajansların tüzel kişiliğinin yetersiz oluşu (4)
		Yapısal sorunlar (2)
		Personelin mutlu edilmesine ve kendisini eğitmesine yönelik olanakların verilmesi lazım
		İstedığınız konularda yetkinliğe ulaşmak için çok fazla fırsatınız olmuyor çünkü her an farklı işler geliyor
		Giderek daha merkeziyetçi bir yapıya bürünmesi ve bundan dolayı işlerin yavaşlaması
		Kendi personelini motive edememesine yönelik problem olduğu
		Süreci, aktörleri yönetememe problemi

Ajansın önündeki engeller nasıl giderilebilir?		Yönetişim mekanizmasının kendilerinden beklenen görevleri etkin bir şekilde yapmalarına imkân verecek kadar olgun olmaması
		Personelin iş güvencesi yok
		İşe deneyimsiz yeni mezun personelin alınması
		Personel sirkülasyonu
	Diğer problemler	Bölgesel kalkınma perspektifi, havza bazlı bölge kalkınma perspektifi ile ulusal bazlı kalkınmanın farklı olması (4)
		Kalkınma ajanları yeni kurumlar ve kurumsallaşmasını yeni tamamlıyor (2)
		Ülkenin genel ekonomik sebepleri, konjoktürel engeller (2)
		Halkta oluşmuş kalıplaşmış algılar, inanışlar
		Ajansın bir kamu kurumu olup olmamasını toplum tarafından bilinmemesi ve ajansın tanınmaması
		İç engeller, bölgeyi iyi analiz edemiyoruz ve iyi yönlendirme yapamıyoruz
		Mevzuatta yasal düzenlemeler yapılması (6)
		İcracı bir fonksiyona sahip olması (4)
		Yapısal değişikliklere gidilmesi lazım (4)
		Bütçenin, kaynakların artırılması lazım (3)
		İnsan kaynağı sürdürülebilirliğinin sağlanması lazım (2)
		Yeni personelin uzman yardımcısı olarak girmesi (2)
		Bizimle ilgili sorumlu olan bakanlık personelin yılda 1 ay bölgeye gelip faaliyetlere katılması ve bölgeyi tanınması
		Yönetim kurulları ile bakanlıklar arasında bir iletişim kurulması
		Uluslararası kuruluşlar ile yerelde yapılan çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi
		Bölgedeki kişilere bölgenin uzun vadeli, planlı sonuçlarının anlatılması
		Bölgedeki kalkınma ajansları ile çalışan personelin eğitilmesi
		Kalkınma bakış açısının geliştirilmesi
		Bir yandan yönetimdekilerin bakış açısı diğer yandan da yararlanıcıların bakış açısında bir dönüşüm gerekiyor
		Merkezin yerele olan güvenin inşasının sağlanması
		Merkezin yerele inmesi ve merkezle yerelin aynı şeyleri konuşuyor olması lazım
		Paydaşlara yapılacak faaliyetler ayrıntılı bir şekilde anlatılıp ikna edilmeli kabul görmezse bir alt vizyona geçilmeli
		Bölge planları aktörlerce beraber belirlenmeli
		Yönetim kurulunun yetkileri daraltılabilir
		Bazı onay işlerinin yönetim kurulu değil de bakanlık tarafından yapılması daha fazla hareket alanı sağlayabilir
		Bazı bölgelerde lojman imkanı sağlanabilir

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajanslarının kalkınmayı gerçekleştirirken karşılaştığı engeller ve bunların nasıl giderileceği ile ilgili oluşan kodlar olarak “kalkınma ajanslarının karşılaştığı engeller” ve “Ajansın önündeki engeller nasıl giderilebilir?” temaları altında toplanmıştır.

Genel olarak katılımcılar ajansın karşılaştığı problemler konusunda en fazla kısıtlı bütçe (13), yönetim kurulunun bakış açısı (12), kısıtlı personel (10), siyasi baskılar ve politik engeller (7), bakanlığın bakış açısı, kalkınma ajanslarını taşra teşkilatı gibi görmesi (7), faaliyetlerin bakanlığın onayına bağlı olması (7), yerel kamu kurumlarında ajanslar ile beraber çalışanların kalkınma konusunda kapasiteli olmaması veya yetersiz personel olması (7), ajansın icracı ve zorlayıcı bir fonksiyonunun olmaması (7) konularını dile getirmişlerdir.

Katılımcıların bölgesel kalkınma ajanslarının kalkınmayı gerçekleştirirken karşılaştığı engeller “ekonomik problemler”, “siyasi baskılar ve bakanlık ile ilgili problemler”, “yerel paydaşlar ile ilgili problemler”, “ajansın konumu, yetkisi ve işleyişi ile ilgili problemler” ve “diğer problemler” alt temalarında toplanmıştır. Katılımcıların engeller konusunda en fazla dile getirdikleri husus kısıtlı bütçe olmuştur. Bütçenin kısıtlı olmasından dolayı ajansın etkin olamadığı ve bölgelerde bundan dolayı zayıf kaldığını katılımcılar ifade etmişlerdir. Dahası ajansların birlikte çalıştığı kurumların ajanslardan çok daha büyük bütçelere sahip olmalarının ajansın projeler konusunda göz ardı edilmesine yol açabildiğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların üzerinde durdukları bir diğer konu ise yerel paydaşlar ile ilgili sorunlardır. Katılımcılar bu konuda en fazla yönetim kurulunun bakış açısı üzerinde durmuşlardır. Polity-merkezli bir zihniyete sahip bölgesel kalkınma ajanslarının yönetim kurulu üyelerinin bölgesel kalkınma ajansını gereksiz gördüğü durumlar olduğu gibi çok önemsenmediği ve sahip çıkılmadığı durumlar da olmaktadır. Bunun yanında yönetim kurulunun çok başlılığa sebebiyet verdiği konusunda katılımcıların görüşleri de mevcuttur. Bu temada katılımcıların üzerinde çok fazla durdukları bir diğer konu ise bölgesel kalkınma ajanslarının bölgede beraber çalıştığı yerel kamu kurumlarında, bölgesel faaliyetlerin yapıldığı kuruluşlarda bu projeleri yürütecek yeterli kapasitede personel (beşeri sermaye yetersizliği) olmamasıdır. Katılımcılar bölgede paydaşların kapasitelerinin düşük olmasından dolayı yerel paydaşlar ile zihniyet uyumsuzluğu yaşandığını ayrıca yönetim kurulu üyelerinin sık değişmesi uzun vadeli projelerin tamamlanmasını sekteye uğrattığını bildirmişlerdir. Katılımcılara göre beş-on yıllık bir proje süresi kapsamında yönetim kurulundaki birçok üye değişmekte ve yeni üyelere aynı projeleri kabul ettirmek zorlaşmaktadır. Bu değişimden ve hemen sonuç alma isteğinden

dolayı da yerel paydaşlar kısa vadeli projeleri seçmektedir. Bunlar ile birlikte yerel paydaşlar arasında da uyum sorunu olup yerel paydaşları bir noktada birleştirmek zor olmaktadır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Yönetim kurulunun çok ciddi zayıflatıcı etkisi var. Çok başlılığa sebep oluyor” (K1, E, Uzman).

“Yönetim kurumumuzun yaklaşımı bizler için kısıtlayıcı olabiliyor. Sonuçta onlar karar alıcı pozisyonda oldukları için bazen bir işi daha geç yapmamız ya da daha çok anlatmak için çaba sarf etmemiz gerekiyor ya da bazen tamamen yapamıyoruz yapmak istediğimiz şeyleri” (K4, K, Uzman).

“Yönetim kurullarının çok başlılığa sebebiyet verdiğini, bazen bakanlık ve yönetim kurulu kararları arasında çekişmelerin ve çekincelerin olmasından kaynaklı bölgelerin zarar gördüğünü düşünüyorum. Var olan kamu bütçesinin de etkin kullanılmadığı görüşündeyim” (K12, K, B. Başkanı).

“Kalkınma bakış açısını geliştirmemiz lazım. Biz ne yapmak istiyoruz, görev alanımız nedir, bunun için hangi doğru noktalara doğru temas etmeliyiz? Bunu yönetim kurullarının iyi anlaması lazım. Burası yol yapma kurumları, cephe giydirme kurumları değil” (K13, K, Uzman).

“Yönetim kurulu. Yönetim kurulu bizim bölge planına uyma noktasında bazen farklı düşünüyor ve kendi dediklerinin yapılmasını istiyorlar” (K35, E, Koordinatör).

Katılımcılar ajansın konumu, işleyişi ve yetkisi ile de birçok sorununa değinmişlerdir. Katılımcıların bu konuda en fazla değindikleri husus personel sayısıdır. On katılımcı bu hususa değinirken bölgesel kalkınma ajanslarında çalışan personel sayısının çok az olduğu ve işleri yetiştirmenin zorluğuna özellikle vurgu yapmışlardır. Katılımcılar ayrıca personel konusunda personel sirkülasyonun çok fazla olması, ajanslara son zamanlarda yeni mezun personelin alınması, personelin motive edilememe problemlerine de değinmişlerdir. Polity-merkezli bir kamu idare anlayışının bir sonucu olarak merkez yetkilerini yerel ile hiçbir şekilde paylaşmamaktadır. Avrupa’da yerel kalkınma birimleri olan bölgesel kalkınma ajansları birçok projeyi hazırlamakta, fonlamakta hatta yönetmektedir. Türkiye’de ise durum Avrupa’daki örneklerinin aksi istikamettir. Katılımcıların ajansın işleyişi ile problem olarak en fazla belirttikleri husus ajansın icracı fonksiyonun olmaması ve ajansın projeler konusunda yaptırımının olmamasıdır. Katılımcılar ajansın tüzel kişiliğinin yetersizliğine ve mevzuatın bu konuda

değiştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Katılımcılardan bazıları ajansın giderek daha merkeziyetçi bir yapıya büründüğü ve bunun da işleri yavaşlattığı görüşünü paylaşırken bazı katılımcılar engelleri çözmek için daha merkeziyetçi bir yapı önermişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ajansın bir icracı görevi yok. Gerçekten zorlayıcı bir fonksiyonu yok ama çok fazla sorumluluğu var” (K2, E, Uzman).

“Mevzuatın karmaşık bir durum. Faaliyetlerde aslında hiç kimseye bağlı değil gibi görünüp herkese her şeye bağlı olması tabii ki çok kısıtlıyor” (K15, K, Uzman).

“En başta idari yapısı. Kalkınma ajanslarının şu an Türk idari yapısı içinde yeri-konumu belli değil. Görevleri çok, yetkisi az bir kurum. Hibe verdiğimiz ölçüde, destek verdiğimiz ölçüde, ye kürküm ye misali hoş karşılandığınız, güzel karşılandığınız ama yeterince destek veremediğinizde biraz daha arka plana atıldığınız bir şey. Sadece bir ilin protokollerine baktığımız zaman kalkınma ajansı genel sekreterinin konumu bir il müdürünün gerisindeyse, her şeyi kapsayan bir görevi olan genel sekreterin protokol sırası 250’lerdeyse bir şey söylemeye gerek yoktur. Ancak yönetim kurulu eli ile bazı şeyler yürütebilir. Orada da kalkınma ajansları biraz daha sahipsiz kurumlar gibi. Çünkü yönetim kurulunu oluşturan üyeler kalkınma ajanslarını çok da benimsemiş değiller ki sıra ile yönetim kurulu başkanlığı yapan valilerden dahi kalkınma ajanslarının gereksiz olduğuna dair veya personeli çok benimsemediğine dair daha önce yaşadığımız şeyler var. Hatta buna dair bizim geçmişteki bir yönetim kurulu toplantısında, bizden bir birim başkanı, “biz sizin çalışanınız değil miyiz” diye yönetim kurulu üyelerine soruyor sonra sehven de olsa kabul ediyorlar” (K17, E, Uzman).

“Çok az insan ile bir sürü iş yapma sıkıntısı. Çok az insan ile ve odaklanamama, sürekli bölünme. Bu da bizim faaliyetlerimizi etkileyen ki Türkiye’de en az personel...” (K36, K, Koodinatör).

Katılımcılar ayrıca siyasi baskılar, politik engeller ve bakanlık ile ilgili bazı problemlere değinmişlerdir. Katılımcılar bakanlığın bakış açısında problem olduğuna, polity-merkezli bakış açısının bir yansıması olarak bakanlığın kalkınma ajanlarını bir taşra teşkilatı gibi gördüğüne değinirken bakanlığın faaliyetlerin onaylanması konusunda da sıkıntı çıkarttığı üzerinde durmuşlardır. Ayrıca bakanlığa bağlı olmanın bürokrasiyi artırdığına ve işleri yavaşlattığına da vurgu yapmışlardır. Katılımcılar siyasi baskılar üzerinde de durmuş ve bunun da kendileri için engel oluşturduğuna değinmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bence öncelikle yapısal sorunlar var bakanlık ile ilgili. Bölgesel kalkınma ajanslarını artık taşra teşkilatı gibi görmeye başladılar. Bu konuda engeller koyabiliyorlar bizim faaliyetlerimize.” (K9, K, B.Başkanı).

“Bazı paydaşlar siyasi bir yan -yani bizim bölgede siyasi bir çatışma olmuyor ama- bunu duyuyoruz. Farklı partilerden yönetim kurulu üyelerinin olması engelliyor. Ya da yerelle Ankara arasında bir çekişme olabiliyor. Dün geçmişti bir toplantıda orada da işte mesela bize Ankara’dan dikte edilenle bizim yönetim kurulunun talepleri karşılaşılabiliyor. Yönetim kurulu güçlü bir yapı ama merkeze karşı direnemiyor. Bunun acısını da ajans çalışanlarından, genel sekreterden, birim başkanlarından çıkartıyor ve yapmayı düşündüğünüz başka projelere set çekebiliyor” (K39, E, B. Başkanı).

Katılımcılar bölgesel kalkınma perspektifi, havza bazlı bölge kalkınma perspektifi ile ulusal bazlı kalkınmanın farklı olmasının da bir engel olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bölgesel kalkınma ajanslarının yeni kurumlar olması ve kurumsallığını tam tamamlayamaması da problem olarak görülmektedir.

Katılımcılar bu engelleri aşma konusunda bazı önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların bu konuda üzerinde en fazla durdukları husus mevzuatta yasal değişiklikler yapılarak ajansın konumunun iyileştirilmesi hususudur. Katılımcılar ajansın daha icracı (adem-i merkeziyetçi) bir konuma gelmesini ve yapısal değişiklikler yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu yapısal değişiklikler konusunda katılımcıların farklı görüşleri mevcuttur. Bunun yanında bütçe kaynağının artırılması ve insan kaynağını sürdürülebilirliğinin sağlanmasını da katılımcılar görüşlerinde ifade etmişlerdir. Katılımcılar yeni alınan personelin deneyimli olması eğer deneyimsiz ise uzman yardımcısı olarak işe başlatılması hususuna dikkat çekmişlerdir. Katılımcıların engelleri aşmak adına diğer önerileri şu şekildedir:

- Yönetim kurulları ile bakanlıklar arasında bir iletişim kurulması.
- Uluslararası kuruluşlar ile yerelde yapılan çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi.
- Bölgedeki kişilere bölgenin uzun vadeli, planlı sonuçlarının anlatılması.
- Bölgedeki kalkınma ajansları ile çalışan personelin eğitilmesi.
- Kalkınma bakış açısının geliştirilmesi.

- Bir yandan yönetimdekilerin bakış açısı diğer yandan da yararlanıcıların bakış açısında bir dönüşümün sağlanması.
- Merkezin yerele olan güvenin inşasının sağlanması.
- Merkezin yerele inmesi ve merkezle yerelin aynı şeyleri konuşuyor olması.
- Ajansın dış paydaşlarına faaliyetler ayrıntılı bir şekilde anlatılması.
- Bölge planları aktörlerce beraber belirlenmesi.
- Yönetim kurulunun yetkileri daraltılması.
- Bazı bölgelerde Ajans personeline lojman imkânı sağlanması.

Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Yani ajansı rahatlatma noktasında bir kere bu karar mekanizmalarının içinde ajansın da yer alması gerekiyor. Bir de bu yönetim kurulunun sahiplenmesi yönünde bir düzenleme yapılması lazım veyahut sahiplenmeyecekse de -şu andaki yeni sisteme uygun olarak söyleyeyim-Türkiye’deki yeni yönetim sistemine uygun olarak; bu işin bakanlık bünyesinden çıkartılıp cumhurbaşkanlığında bununla ilgili bir birim oluşturulup oraya bağlanması lazım doğrudan. ...” (K32, E, Uzman).

“Birinci olarak ajansların kaynaklarının artırılması noktasında adım atılması gerekiyor. İkincisi Ajans yönetim kurulu ve bakanlığın arasında ilişkileri daha iyi koordine edecek bir yapı öneriyorum ben. Bunların yetkilerinin çalışma programlarının yetkileri ile uyumlu olduğu. Bakanlık ile genel sekreterlik arasında kaynakların bireysel işlemlere göre kullanılırken çalışma programlarının bütçelerinin hesabının yılda bir kere genel sekreterliğe, yönetim kurulu tarafından sunulduğu, mali destek programlarının, projelerin seçilen uygulamaların tamamının bürokratik ve bilgisel esaslara göre uygulandığı bir yöntem öneriyorum. Birincisi, kaynak vizyonu, iki mevzuatın vizyonu, üç bu yönetime bu insanlara bir avans verilmesi 5 yıl 10 yıl bu avansların kullanılarak uygulanması. Kalkınma ajanslarına bu avans verilmedi maalesef kurulduğu günden beri “kapanıyor, kapanacak, amacına ulaşamadı, bölgesel kalkınmayı başaramadı veya bölgeler bölünecek” gibi meseleleri bir tarafa bırakarak; 1) yeterli kaynak, 2) yeterli mevzuat ve vizyonu ile bu ajansların tabii çok iyi ciddiye alınıp analiz yapılması gerekiyor” (K35, E, Koordinatör).

6.5. SERMAYE KAVRAMI VE SERMAYE KAVRAMINA BAKIŞ

6.5.1. Sermaye Tanımlaması

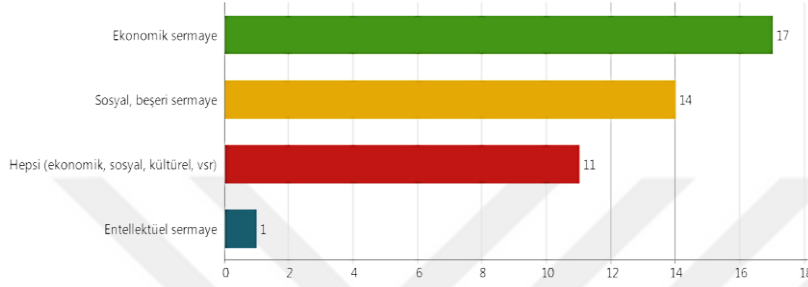
Çalışma kapsamında kuramsal yaklaşımı dikkate alınan Pierre Bourdieu, oyun- alan kuramı kapsamında hâkimiyet çabası sırasında elde edilmeye çalışılan kaynakları ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermayeler olarak tasnif etmiştir. O'na göre ekonomik sermaye, sadece ekonomik kaynaklara sahip olmak manasına gelir. Sosyal sermaye ise bir failin dâhilinde yer aldığı alanda haiz olduğu birlikteliğe atıfta bulunur. Kültürel sermaye ise bir alanda erk sahibi olanların eğitim vasıtası ile bireylere sunduğu bilgi sermayesidir (Bourdieu, 2003: 108). Alanyazına karşılık olarak sermaye kavramının katılımcılar açısından nasıl anlamlandırıldığı ile ilgili kodlar Tablo 42'de verilmiştir:

Tablo 42. Sermayenin tanımı ile ilgili oluşan kodlar

Ekonomik Sermaye (33)
Beşeri ve Sosyal Sermaye (32)
Kültürel Sermaye (12)
Enetellektüel Sermaye (2)
Tarihi Sermaye
Coğrafi Sermaye
Para
İşgücü
İnsan
Ekonomik getirisi olan ve refah seviyesinin artırılması için kullanılan unsur
Kalkınmanın da anahtarı
Kalkınmanın içinde bahsettiğimiz tüm bileşenlerin bir bütünü
İnsanın mutluluğuna hizmet eden her şey
Sahip olunan varlık (4)
Ulusal sermaye (2)
İnsanların ya da toplumların sahip oldukları meta
Sosyal veya ekonomik bir hedef veya bir gelişim için gerekli kaynak
Ülkenin veya bölgenin ekonomisine yön veren çevreler
İş yapabilme kabiliyeti
Üretime katkısı olan para
Bir kişinin, toplumun, firmanın, ülkenin, bölgenin sahip olduğu aslında tüm güçleri
Potansiyel (3)
Ekonomik güç
Etkinlik ve güç kavramı
Paraya dönüştürülebilen şeyler
Üretilmiş üretim faktörü
Bir üretimi teşvik edebilecek her türlü unsur

Katılımcıların sermaye kavramı konusunda akıllarına ilk gelen kavramın dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 43'te verilmiştir:

Tablo 43. Katılımcıların Sermaye Kavramı Konusunda Akıllarına İlk Gelen Kavramın Dağılımı

Katılımcıların %80'i kalkınma kavramını ekonomik ve toplumsal kalkınma olarak tanımlamışlardır. Bu orana paralel olarak katılımcılar açısından sermaye denilince aklı ilk gelenin de ekonomik (fiziki) sermaye olduğudur. Katılımcılara sermayenin tanımı ve sermaye denilince sadece ekonomik sermaye mi akıllarına geldiği sorulmuştur. Katılımcıların on yedisi sermaye denilince akıllarına ilk ekonomik sermaye geldiğini on dört katılımcı sermaye denilince akıllarına ilk olarak beşeri sermaye geldiğini on bir katılımcı ise sermaye denilince hem ekonomik hem de beşeri sermaye (veya kültürel, sosyal, vs.) akıllarına gelmektedir. Bir katılımcı ise sermaye denilince aklına ilk entellektüel sermaye geldiğini ifade etmiştir. Katılımcıların otuz üçü sermaye tanımlarında ekonomik sermayeye değinirken otuz iki katılımcı beşeri veya sosyal sermayeye veya her ikisine birden değinmiştir. Bazı katılımcılar beşeri ve sosyal sermayeyi aynı anlamda kullandığı için bu iki kavram beraber kodlanmıştır. On bir katılımcı kültürel sermayeye, iki katılımcı entellektüel sermayeye ve birer katılımcı ise coğrafi ve tarihsel sermayeye değinmiştir. Ekonomik sermayeyi katılımcılar daha çok sahip olunan para ve maddi kaynaklar olarak değerlendirmişlerdir. Beşeri sermayeyi ise yetişmiş insan gücü ve kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Sosyal sermaye ise ortak hareket etme kültürü, sosyal dayanışma, güven unsurunun, işbirliği kültürünün oluşması olarak değerlendirilmiştir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ekonomik sermaye bölgesel kalkınma açısından çok önemlidir. Ancak tek başına yeterli değildir. Bölgesel kalkınma gibi çok yönlü bir kavramı konuştuğumuzda ekonomik sermayenin mutlaka sosyal ve beşeri

sermaye ile de desteklenmesi gerekmektedir. Sosyal sermaye, ekonomik kalkınmayı etkileyen, kişi ve kurumlar arası bilgi paylaşımı, şeffaflık, güven ilkesi, müşterek aksiyon, sosyal dayanışma gibi toplumun sahip olduğu değerlerdir. Bölgesel açıdan da işbirliği, koordinasyon ve ortak hareket kültürü ile hareket eden Ajanslar açısından oldukça önemli bir kavramdır. Beşeri sermaye ise bir bireyin veya topluluğun haiz olduğu bilgi, beceri, yetenekler ve eğitim düzeyi gibi ifadelerin bütünüdür kapsar ve ekonomik büyümenin esas kaynağını meydana getiren sermayedir” (K44, E, B. Başkan).

“Sermaye dediğiniz şey bence servet olduğunu düşünüyorum ben. Servet de esasında ikiye ayrılıyor iki tane kavram var bunların toplamı. Birincisi fiziksel sermaye diğeri beşerî sermaye. Eskiden baktığımız zaman fiziksel sermaye çok önemliydi bundan kastım doğal güçlerimiz, alt yapımız, petrolünüz vardır o olsun, makine vardır... Beşerî sermaye de yetiştirdiğiniz insan gücüdür. İnsan gücünün kalitesidir. Ama beşerî servetin büyüklüğü bence şu an fiziksel servetin çok daha ötesine geçmiş durumdadır. Artık beşerî sermayeyi dikkate almamız gerektiğine inanıyorum ben. Zaten fiziksel sermayeyi getirecek olan da beşerî sermayedir” (K30, E, Uzman).

Sermayeyi, para, işgücü, insan kaynağı olarak tanımlayan katılımcılar olduğu gibi sahip olunan varlık, ellerinde var olan mevcut, insanların ya da toplumların sahip oldukları meta olarak tanımlayan katılımcılar da vardır. Sermayeyi potansiyel varlık, elde var olan mevcut, o zamana kadarki biriktirilen şeyler olarak da tanımlayan katılımcılar da vardır. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Mesela mesleki eğitim, zanaatkarlık falan bizim bir sermayemiz. Personel mesela, beşerî sermaye, yüksek beyinler... Yatırım ortamı bir ekonomik sermaye. İş birliği kültürü, girişimcilik kültürü bir sosyal sermaye. SSK’nın olup olmaması sosyal bir sermaye. SSK’da çalışan kişilerin ne olduğu, ne bittiği beşeri sermaye. Potansiyel varlık ama her anlamda varlık sadece maddi varlıktan bahsetmiyorum. Öyle düşünüyorum” (K21, K, Uzman).

Sermaye daha çok ekonomi bağlamında ekonomik güç; ülkenin veya bölgenin ekonomisine yön veren çevreler; üretime katkısı olan para; etkinlik ve güç; paraya dönüştürülebilen şeyler; üretilmiş üretim faktörü ve bir üretimi teşvik edebilecek her türlü unsur şeklinde tanımlanmıştır. Katılımcılardan bazıları sermayenin kalkınma için önemine değinmiş ve sermayenin kalkınmanın anahtarı olduğunu değinen ve sermayeyi kalkınmanın içinde bahsettiğimiz tüm bileşenlerin bir bütünü olarak tanımlayan katılımcılar olmuştur. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ekonomik olarak bakarsak, birikim kavramını çağrıştırıyor diyebilirim. Ekonomik bir birikim, para birikimi olduğunu söyleyebilirim. Tabi sermayeyi çok boyutlu da düşünebiliriz. Kültürel bir sermayeden de söz edebiliriz, tarihsel bir sermayeden de söz edebiliriz. Hangi yönden baktığımıza göre değişir. Ben çok yönlü bakıyorum kalkınma kavramına... baktığım gibi disiplinler arası bir sermaye tanımı da yapabiliriz bu ekonomik bir sermayeye para birikiminden söz edebiliriz, krediyi işin içine katabiliriz. Ama toplumsal sermayeden bahsettiğimiz zaman bunun içine bir sürü ekstra birikimler...” (K29, E, Uzman).

“Sermaye her şeyden önce paradır çok basit anlamıyla. Ben sadece para olarak görmüyorum. Bana kalırsa, insandır yani nitelikli insandır. En büyük sermayemiz bence budur, kalkınmanın da anahtarıdır bana göre. Dolayısıyla insan ve paradır benim açımdan sermaye. Bunu açabilirim. Sermaye neden gereklidir? Kalkınma ve büyüme için olmazsa olmazdır. Sanayide kalkınacağız, ekonomimiz büyüyecek, yerel yatırımınız artacak, kişi başına düşen milli geliriniz artacak, refahınız artacak nihayetinde bu ne ile mümkün para ile mümkün. Yatırım yapabiliyorsanız bunları gerçekleştirebilirsiniz ama sadece para da yetmiyor. Bu parayı kullanacak iyi bir girişimciye ihtiyaç var. Bu girişimcinin çalışacağı fabrikada, işini iyi bilen, ahlaklı, dürüst, disiplinli çalışan insana ihtiyacı var. Dolayısıyla kalkınmanın en önemli sacayağı sermayedir; insan ve para olarak tanımladığımız sermayedir. Bu iki kavram olmadan kalkınma olmaz. Bu bahsettiğim beşerî sermaye ile birlikte aslında onun oluşturacağı nitelikli toplum, iş birliğine dayalı, dayanışma ruhuna sahip, sorumlulukların farkında, milli ve manevi değerlerini ön plana çıkartan bir toplumdur aslında. Ulusal sermaye olarak da bunları tanımlayabilirim” (K7, E, B. Başkan).

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda cinsiyete göre katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 44 ve Tablo 45’te verilmiştir:

Tablo 44. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Kadın ve Erkek Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kodlar	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ekonomik sermaye	5	27,8	12	48,0	17	39,5
Sosyal, beşerî sermaye	7	38,9	7	28,0	14	32,6
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	6	33,3	5	20,0	11	25,6
Entellektüel sermaye	0	0,0	1	4,0	1	2,3
TOPLAM	18		25		43	
N = Katılımcılar	18	40,0	27	60,0	45	100,0

Tablo 45. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Kadın ve Erkek Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kod Sistemi	Kadın	Erkek	TOP...
☐ Ekonomik sermaye	■	■	17
☐ Sosyal, beşeri sermaye	■	■	14
☐ Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	■	■	11
☐ Entellektüel sermaye		■	1
Σ TOPLAM	18	25	43

Sermaye denilince erkek katılımcıların (% 48) kadın katılımcılara (% 27,8) göre akıllarına ilk olarak ekonomik sermaye kavramının geldiği görülmektedir. Buna karşın sosyal ve beşeri sermaye kavramını aklına ilk getirenler kadın (% 38,9) katılımcılardır. Erkek katılımcılarda ise bu oran % 28'dir. Sermaye denilince sosyal, ekonomik, kültürel gibi hepsini beraber algılayan katılımcılar konusunda da yüzde olarak kadınlar fazladır. Kadın katılımcıların % 33,3'ü bu şekilde algılayan erkek katılımcılarda bu oran %20'dir.

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programının uygulanma durumuna göre katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 46 ve Tablo 47'de verilmiştir:

Tablo 46. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kodlar	Uygulayan		Uygulamayan		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ekonomik sermaye	4	36,4	13	40,6	17	39,5
Sosyal, beşeri sermaye	5	45,5	9	28,1	14	32,6
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	2	18,2	9	28,1	11	25,6
Entellektüel sermaye	0	0,0	1	3,1	1	2,3
TOPLAM	11		32		43	
N = Katılımcılar	13	40,0	32	71,1	45	100,0

Tablo 47. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programı Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kod Sistemi	AB SDTP uygulayan	AB SDTP uygulamayan	TOPLAM
☐ Ekonomik sermaye	■	■	17
☐ Sosyal, beşeri sermaye	■	■	14
☐ Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	■	■	11
☐ Entellektüel sermaye	■	■	1
Σ TOPLAM	11	32	43

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda AB Sivil Toplum Diyalogu Programı uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre akıllarına ilk olarak sosyal ve beşeri sermaye kavramının geldiği görülmektedir. Bu durum AB hibe ağırları içinde yer alan bölgesel kalkınma ajansı personelinin yer aldıkları alan ve habitustan etkilenildiğinin bir göstergesidir. AB Sivil Toplum Diyalogu Programı kapsamında proje uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların % 45,5'inin akıllarına ilk olarak sosyal ve beşeri sermaye gelirken proje uygulamayan ajanslarda bu oran % 28,1'dir. Ekonomik sermaye konusunda yüzdeler birbirine yakın olmak ile birlikte ekonomik, sosyal ve diğer sermaye çeşitlerini beraber algılayan konusunda uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların yüzdeleri yüksektir.

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programının uygulanma durumuna göre katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 48 ve Tablo 49'da verilmiştir:

Tablo 48. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Program Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kodlar	Uygulayan		Uygulamayan		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ekonomik sermaye	11	42,3	6	35,3	17	39,5
Sosyal, beşeri sermaye	9	34,6	5	29,4	14	32,6
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	5	19,2	6	35,3	11	25,6
Entellektüel sermaye	1	3,8	0	0,0	1	2,3
TOPLAM	26		17		43	
N = Katılımcılar	26	40,0	19	42,2	45	100,0

Tablo 49. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Program Uygulayan ve Uygulamayan Ajanslarda Çalışan Katılımcıların Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kod Sistemi	AB KÖYAİESPSP uygulayan	AB KÖYAİESPSP uygulamayan	TOPLAM
Ekonomik sermaye	1	1	17
Sosyal, beşeri sermaye	1	1	14
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	1	1	11
Entellektüel sermaye	1	1	1
Σ TOPLAM	26	17	43

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politika Sektörel Operasyonel Programı uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcılara göre akıllarına ilk olarak ekonomik, sosyal ve beşeri sermaye kavramları geldiği görülmekte olup yüzdelere birbirlerine yakındır. Uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların % 42,3'ünün akıllarına ekonomik sermaye gelirken, uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların % 35,3'ünün ise aklına ilk ekonomik sermaye gelmektedir. Uygulayan ajanslarda çalışan katılımcıların % 34,6'sının akıllarına ilk sosyal ve beşeri sermaye gelirken uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların % 29,4'ünün aklına ise sosyal ve beşeri sermaye kavramı gelmiştir. Ekonomik, sosyal ve diğer sermaye çeşitlerini beraber algılayan konusunda uygulamayan ajanslarda çalışan katılımcıların yüzdeleri yüksektir.

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda katılımcıların mezun oldukları lisans düzeyindeki bölümlere göre verdikleri cevapların dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 50 ve Tablo 51'de verilmiştir:

Tablo 50. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kodlar	Mühendislik		İktisat-Maliye-Çek		Uluslararası-İşletme-Kamu		Sosyoloji		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ekonomik sermaye	4	33,3	5	55,6	7	36,8	1	33,3	17	39,5
Sosyal, beşeri sermaye	5	41,7	3	33,3	6	31,6	0	0,0	14	32,6
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	3	25,0	1	11,1	5	26,3	2	66,7	11	25,6
Entellektüel sermaye	0	0,0	0	0,0	1	5,3	0	0,0	1	2,3
TOPLAM	12		9		19		3		43	
N = Katılımcılar	12	26,7	9	20,0	20	44,4	4	8,9	45	100,0

Açıklamalı [C1]: Altındaki açıklama farklı

Tablo 51. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Mezun Oldukları Bölümlere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kod Sistemi	Mühendis-İstatistik	İktisat-Maliye-ÇEK	Uluslararası-İşletme-Kamu	Sosyoloji	TOP...
Ekonomik sermaye	■	■	■	■	17
Sosyal, beşeri sermaye	■	■	■	■	14
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	■	■	■	■	11
Entellektüel sermaye	■	■	■	■	1
Σ TOPLAM	12	9	19	3	43

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda katılımcıların mezun oldukları bölümlere göre incelendiğinde iktisat, maliye, çalışma ekonomisi mezunlarının akıllarına ilk olarak yüksek eğitim kurumlarında alınan eğitimin ve müfredat konularının iktisat temelli bir alan ve habitusa sahip olmasının bir sonucu olarak ekonomik sermaye geldiği görülmektedir. İktisat, maliye, çalışma ekonomisi mezunların % 55,6'sının akıllarına ilk ekonomik sermaye gelmektedir. Sosyal sermayeyi düşünen katılımcılar arasında yüzde olarak en fazla mühendislik mezunları (%41,7) bulunmaktadır. Sosyoloji mezunları ise daha bütüncül düşünmüş olup ekonomik, sosyal ve diğer sermaye çeşitlerini beraber algılama konusunda diğer katılımcılara göre daha yüksek bir yüzdelik oranına sahiptir.

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda katılımcıların çalıştıkları ajansların bulundukları coğrafi bölgelere göre verdikleri cevapların dağılımı ile ilgili oluşan kodlar Tablo 52 ve Tablo 53'te verilmiştir:

Tablo 52. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kodlar	Doğu		Orta		Batı		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ekonomik sermaye	5	41,7	3	25,0	9	47,4	17	39,5
Sosyal, beşeri sermaye	4	33,3	4	33,3	6	31,6	14	32,6
Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vs.)	3	25,0	4	33,3	4	21,1	11	25,6
Entellektüel sermaye	0	0,0	1	8,3	0	0,0	1	2,3
TOPLAM	12		12		19		43	
N = Katılımcılar	12	26,7	12	26,7	21	46,7	45	100,0

Tablo 53. Sermaye Denilince Akla İlk Gelen Kavram Konusunda Katılımcıların Çalıştıkları Ajansların Bulundukları Bölgelere Göre Verdikleri Cevapların Dağılımı

Kod Sistemi	Doğu	Orta	Batı	TOPLAM
☐ Ekonomik sermaye	■	■	■	17
☐ Sosyal, beşeri sermaye	■	■	■	14
☐ Hepsi (ekonomik, sosyal, kültürel, vsr)	■	■	■	11
☐ Entellektüel sermaye		■		1
Σ TOPLAM	12	12	19	43

Sermaye denilince akla ilk gelen kavram konusunda katılımcıların çalıştıkları bölgesel kalkınma ajanslarının bulundukları bölgelere göre incelendiğinde doğu ve batıdaki ajansların ekonomik sermayeyi öne çıkartırken ortadaki ajansların sosyal ve beşeri sermayeyi daha çok öne çıkarttığı görülmektedir.

6.5.2. Kültürel ve Sosyal Sermaye Tanımlamaları

Sosyolojik alanyazın sosyal sermaye kavramını güven ve mütekabil olmak gibi özellikleri merkeze alan bir yaklaşım ile konuyu ele almaktadır. Pierre Bourdieu'ya göre kültürel sermaye ise toplumsal alanda beden ve zihin düallitesine dayanarak, kültürel bir ürün olarak nesnel duruma gelerek ve bulunduğu alan içerisinde baskın olarak ortaya çıkar (Nash, 1990: 432). Alanyazına karşılık olarak kültürel ve sosyal sermaye kavramlarının katılımcılar açısından nasıl anlamlandırıldığı ile ilgili kodlar Tablo 54'te verilmiştir:

Tablo 54. Kültürel ve Sosyal Sermayenin Tanımı İle İlgili Oluşan Kodlar

Kültürel Sermaye	En güçlü sermaye
	Değiştirilmesi en zor şey
	Çok para harcayan turistlerin tercih ettiği sermaye
	İş yapma kültürü
	Atalarımızın dedelerimizin bıraktığı şey
	Kültüre dair her şey dil, tarih, sanat
	Geçmiş ne kadar güçlüyse, tarihte, sanatta, edebiyatta ne kadar güçlüyse o kadar fazla
	İnsanların geçmişinden gelen gelenek ve ananeler
	Sonradan kazanılan deneyimler
	Eskiden kalan, tarihi şeyler
	İnsanların deneyimleri, bilgi birikimi, içinde yaşadığı aile, zihinsel alışkanlıkları gibi konuların nesilden nesile aktarılması
	Korunması gereken, mevcut olarak elimizde var olan ve ilerleyen süreçte de sahip çıkmamız gereken

	Bir ülkedeki kültürel değer ifade eden şeyler, mekânsal değerler
	Bir toplumun bir devrim yaşayabilmesi ya da kültürel anlamda bir üst seviyeye çıkabilmesi için gereken kapasitesinin seviyesi
	Farklı kültürleri, farklı bakış açılarını, farklı yorumlamaları alabilecek hoşgörüyü, alabilecek kapasiteye sahip olması
	Hem ülkenin, tüm coğrafyanın dini, milli, yıllardır, asırlardır biriktiren geldiği tüm sosyal, kültürel birikim
	Çok eskiden gelmiş, ailelerimizden gördüğümüz, Türkiye'in yarattığı işte dinimizin yarattığı, milliyetimizin yarattığı, coğrafi konumun yarattığı birikim
	Toplumun sadece yaşam kaygısı gütmekten kültürel olarak da beslenebildiği ve buna yapılan yatırım türü
	İdeoloji ile de alakalı bu muhafazakarlık, milliyetçilik, ideoloji, din
	Anadolu'nun sahip olduğu çok önemli edep, bilgelik o tür şeyler
	Eğitim seviyelerimizle, okuma seviyelerimizle içli dışı olduğunu düşünüyorum
	Bakış açısı, mantalite, zihniyet konusunu kültürel sermaye içerisinde ele almak gerektiği
	Kültür çıktısının ekonomik değere dönüştürülmüş hali
	Toplumların geçmişten bugüne yaşamışlıklar ile öğrendikleri
	Kodlanmış bilgiler, gömülü bilgiler, gelenekler, ananeler, yaşam biçimi, üretim biçimleri
	Daha çok aileden ve çekirdekten gelen bir birikim
	Bir şehrin geçmişinden gelen davranış kalıpları, toplumsal kalıplar, toplumsal değerler
	Bizim gereklerimize yansımış yaşam tarzımız
	Bir nesilden diğerine aktarılan genel kültürel birikim, bilgi ve becerilerdir
Sosyal Sermaye	İnsanlar arasındaki ilişkilerin, hoşgörünün, empatinin aslında birleşimi
	Toplumdaki işbirliği, dayanışma, sivil toplumun güçlü olması
	İnsanların birbiri ile etkileşmesi ile ortaya çıkan deneyimdir.
	Toplumsal olarak gelen bilgi, birikim, insan yapısı
	Eğitim durumu, okuma-yazma oranı, gazete okuma oranı, kitap okuma oranı
	Beşerî sermaye (7)
	İnsan odaklı hareket edebilmek
	Ekonomik koşullar ile yaratılmış eğitim
	Bir bireyin yetenekleri, donatıları, donanmışlığı
	Eğitimli personel, insan kaynağı
	Sosyalleşebilmek
	Yapılabilirlik, erişilebilirlik durumu
	Kurumlar arasında birbirine güven ilişkileri ile çerçevelenen aslında bir anlamda ilişkiler ağı
	Katılımcılık, kapsayıcılık
	Toplumunuzu oluşturan ya da kentinizi oluşturan bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri
	Bir toplumun bireyleri, toplulukları arasındaki iş birlikleri, birbirlerine duydukları güvenin oluşturduğu bir kavram
	Bir işi yapabilme becerim kabiliyetim
	Sosyal gelişmişlik göstergesi
	Toplumsal ve sosyal gruplar arasındaki ağlar, ilişkiler
	Bireylerin içinde bulunduğu sosyal gruptan fayda sağlama yeteneği
	İçinde bulunduğu sosyal çevre veya ailesinden gelmiş olan, çevre
	Bir yapıdan mevcut olan tüm beşerî, insana özgü bütün varlıklar; kültürdür, spordur, sanattır
	Toplumun aslında kapasitesi, düşünme kapasitesi, karar verme kapasitesi, karar alma süreçlerine girme kapasitesi
	İnsanların birbirine duyduğu güven

Katılımcılara kültürel ve sosyal sermayenin tanımları ve bu kavramlar konusunda akıllarına gelenler sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevaplar kültürel sermaye ve sosyal sermaye kategorilerinde kodlanmıştır.

Katılımcılara kültürel sermayeyi daha çok “çok eskiden gelmiş, ailelerimizden gördüğümüz, dinimizin yarattığı, milliyetimizin yarattığı, coğrafi konumun yarattığı birikim” veya “hem ülkenin, tüm coğrafyanın dini, milli, yıllardır, asırlardır biriktirerek geldiği tüm sosyal, kültürel birikim” olarak tanımlamışlardır. Katılımcılar gelenek ve ananeleri de kültürel sermayenin içinde değerlendirmişlerdir. Katılımcıların bu konuda farklı tanımları da vardır. Bir başka katılımcı ise kültürel sermayeyi “farklı kültürleri, farklı bakış açılarını, farklı yorumlamaları alabilecek hoşgörüye, alabilecek kapasiteye sahip olması” olarak tanımlarken diğer bir katılımcı “bir toplumun bir devrim yaşayabilmesi ya da kültürel anlamda bir üst seviyeye çıkabilmesi için gereken kapasitesinin seviyesi” şeklinde tanımlamıştır. Bir başka katılımcı ise kültürel sermayeyi değiştirilmesi en zor ve en güçlü sermaye olarak tanımlamıştır. Katılımcılar turizm için kültürel sermayenin önemine değinmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Kültürel sermaye kavramı da bence şöyle, bakış açısı, mantalite, zihniyet konusunu kültürel sermaye içerisinde ele almak gerektiğini düşünüyorum. Kültürel sermaye bence şöyle olmalı: Çalışmayı, iyiliği, insanların mutluluğunu, sadece kişisel ve bencil bir yaklaşımdan ziyade toplumsal faydayı, kolektif faydayı öne çıkartan ona göre kurumlar, kurallar ve ilişkiler oluşturan şeyleri, kültürel sermaye olarak tanımlayabilirim. Bunun tabi ki tarihi bağlamının olması gerekir. Geçmişle ilişkisinin olması gerekir. Gelenekle ilişkisinin olması gerekir hatta inanç ile ilişkisinin olması gerekir. Dolayısıyla bütün bu inanç, gelenek ve tarihten gelen birikimin tarif etmeye çalıştığım pozitif anlamda bir değer oluşturduğu bileşkelere kültürel sermaye denebilir” (K23, E, Uzman).

“Bir şehrin geçmişinden gelen davranış kalıpları, toplumsal kalıplar, toplumsal değerler geliyor aklıma açıkçası. Yani geçmişe dayandırıyorum kültürel sermayeyi. Mesela Kayseri için hep ticaret şehri diyoruz, İzmir için ticaret şehri diyoruz, Çorum için mesela girişimci şehir diyoruz. Bu şehrin tarihi geçmişinden gelen değerler, bakış açıları, davranış şekilleri o şehrin insanların yaradılışından var olagelmiş şeyler olarak düşünüyorum ben kültürel sermayeyi” (K33, E, B. Başkan).

Çalışmada katılımcıların sermaye tanımlamalarının çeşitliliğine bakınca, Türkiye’deki bölgesel kalkınma ajanslarında sermaye ve sermaye tanımlamaları ile ilgili

ortak bir konsesusa sahip bir eğitim müfredatı oluşturularak bölgesel kalkınma ajansı personelinin bilgilendirilmediği görülmektedir. Her bölgesel kalkınma ajansının kendi çalışma (alan)ı içinde sermaye kavramına ve türlerine ilişkin oluşturmuş olduğu tanımlamalar, yaklaşımlar ve sonuç olarak habituslar farklılık arzettiği için sermaye türlerinin anamladırılmasına yönelik olarak da farklı tanımlamalara gidilmektedir. Bu kavram kargaşası daha çok beşeri sermaye ile sosyal sermaye kavramları arasında yaşanmaktadır. Kültürel sermaye kavramını ise Pierre Bourdieu'nun tanımladığı anlamdan farklı bir bağlamda tanımlamaktadırlar. Katılımcılar sosyal sermayeyi “insanlar arasındaki ilişkilerin, hoşgörünün, empatinin birleşimi”, “toplumdaki işbirliği, dayanışma, sivil toplumun güçlü olması”, “insanların birbiri ile etkileşmesi ile ortaya çıkan deneyim”, “toplumsal olarak gelen bilgi, birikim, insan yapısı” olarak tanımlamışlardır. Katılımcılar tanımlarında eğitime ve eğitilmiş bireylere vurgu yapmışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Sosyal sermaye dediğinizde aslında bir kere iş birliği varsa bir toplumda, dayanışma varsa, sivil toplumu güçlüyse kısaca sosyal sermayesi güçlüdür diyebiliriz. İletişim ve iş birliği varsa sosyal sermayesi güçlüdür diyebiliriz. Bir bölgedeki sivil toplum örgütlerinin sayısı fazlaysa, bu sadece rakamda değil tabii ki iş birliği yaparak, sivil toplumun kurallarını gerçek anlamda hayata geçirerek bir örnek teşkil ediyorsa, o bölgenin sosyal sermayesi güçlüdür. Kalkınma varsa sosyal sermayesi de vardır. Kalkınması gerilerdeyse sosyal sermayesi de buna bağlı olarak gerilerdedir” (K7, E, B. Başkanı).

“Sosyal sermaye de belki biraz daha güncel olsa gerek. Kültürel sermayeyi ben biraz daha geçmiş perspektifinde değerlendirdim. Sosyal sermayeyi toplumun o anki sorunları, yapısıyla... Samsun'un tarihi bir geçmişi vardır ama hâlihazırda Samsun eğitim kurumlarıyla, içindeki hizmet sektöründeki farklı farklı arka geçmişten gelmiş, farklı şehirlerden gelmiş insanların oluşturduğu bir organik yapı olarak düşünüyorum. Sosyal sermayeyi daha çok gündelik yani o gün için geçerli içine o günkü sanat da alan sporu da alan eğitimi de alan bir yapı olarak düşünüyorum ben, o an için. Biraz daha ileriye dönük bir şey canlandı zihnimde” (K33, E, B. Başkanı).

Katılımcılar kültürel sermayeyi geçmişten gelen; sosyal sermayeyi ise “o an için yaşanan sermaye” şeklinde tanımlamışlardır. Bu konuda bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Kültürel sermaye geçmişten gelen ve mevcutta da devam eden bütün birikimleri soyut varlıkları ifade eden bir şey. Ama sosyal

sermayenin mutlaka o an için yaşıyor olması lazım. Kültürel sermayede şu anda ilave ettiğiniz bir şey olmaz ama hâlihazırda geçmişten gelen birikim sizin sermayesi içinde bulunduğunuz yerde yer alır” (K43, E, Genel Sekreter).

6.6. İKTİSADİ ZİHNİYET VE TOPLUMSAL ARKA PLANI

6.6.1. İktisadi Zihniyet Tahlili

Bu soruya cevap aramak gayesi ile katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden toplanan veri içerik analizi ile çözümlenmiştir. İktisadi zihniyetin tanımı ve her toplumun kendine özgü iktisadi zihniyetinin olması ile ilgili oluşan kodlar Tablo 55’te verilmiştir:

Tablo 55. İktisadi Zihniyetin Tanımı ve Her Toplumun Kendine Özgü İktisadi Zihniyetinin Olması İle İlgili Oluşan Kodlar

İktisadi Zihniyet	Sermayenin ekonomi tarafı
	Kârın maksimize edilmesi, pazarlama, ticaret ve ürünlerin satılarak karşılığında para kazanılması
	İktisadi bakış açısı ile bireylerin aslında bir olaya bakarken artısı ve eksisini tartması ve hangisi yüksekse ona göre karar vermesi
	Ekonomik davranışlar
	Ekonomik olarak bakılan bir süreç
	Parayı en üst noktaya koyan bir zihniyet
	Elimizdeki kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak işletilebilmesi, faydaya dönüştürülmesi
	Büyümeye odaklı, nicel rakamlara odaklı bir zihniyet
	Olaylara iktisadi boyutu ile bakılması
	Bir toplumun veya bir insanın; eşyaya, malzemeye, dünyaya bakış açısı, durduğu mesafe, değerler bütünü
	Kalkınma, gelişme, ekonomik işleri yürütmedeki kişilerin veya toplumların yaklaşımları
	Fayda-zarar, arz-talep, bakış açılarına göre şekillenen bir çerçeve
	Her şeyi paraya çevirme yaklaşımı
	Toplumu yönlendiren ekonomik düzene dayalı, bir anlamda toplumsal yapının oluşmasını sağlayan bir sonuç
	Her şey ekonomi, merkezde ekonominin olduğu diğer şeylerin etrafında döndüğü bir zihniyet
	Bir toplumun veya insanların günlük hayatındaki davranış şekilleri iktisadi konularda
	Kapitalizm, müdahaleci daha devletçi bir
	Kapitalizm, sosyalizm bunların arasındaki kurşuni alanlar
	İnsana yüklediğin anlam, materyale yüklediğin anlam, hayata yüklediğin anlam
	Gelişmişlik algısı veya kalkınmışlık algısı
	Ekonomik temelli bir bakış açısı
	Kar odaklı düşünmek
Her toplumun kendine özgü iktisadi bir	Vardır (32)
	Her toplumun ayrı bir iktisadi zihniyeti olduğunu düşünmüyorum
	Vardır ama siyah-beyaz gibi bir ayrımda değildir
	Çok ayırtılamayabilir belki ama bazı bölgesel farklılıklar olabilir
	Her toplumun kendine has etkiledikleri zihniyetler var

zihniyeti var mıdır?	Toplumun var ama bireylerin de var
	Bazı toplumlar iktisadi zihniyete gelir açısından bakabilirler, bazı toplumlar buna etik değerler açısından iyi ya da kötü olarak tanımlayabilirler, bazıları faydalı ya da zararlı olarak tanımlayabilirler
	Yönetimsel bir şey

Katılımcılar iktisadi zihniyeti daha çok ekonomi odaklı bakış açısı olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar kar odaklı, karın maksimize edilmesini, olaylara hep artısı ve eksisi ile bakılmasını öngören her şeyi paraya çevirme yaklaşımı içerisinde olan parayı zirveye koyan bir zihniyet olarak iktisadi zihniyeti tanımlamışlardır. Katılımcılar ayrıca iktisadi zihniyeti:

- Elimizdeki kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak işletilebilmesi, faydaya dönüştürülmesi,
- Büyümeye odaklı, nicel rakamlara odaklı bir zihniyet,
- Bir toplumun veya bir insanın; eşyaya, malzemeye, dünyaya bakış açısı, durduğu mesafe, değerler bütünü,
- Kalkınma, gelişme, ekonomik işleri yürütmedeki kişilerin veya toplumların yaklaşımları,

şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca iktisadi zihniyet denilince kapitalizm ve müdahaleci devlet düzeni aklına gelen katılımcılar vardır. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bir toplumun veya bir insanın; eşyaya, malzemeye, dünyaya bakış açısı, durduğu mesafe, değerler bütünü olabilir. Örneğin altın değerli bir maden. Altını siz bir bilezik olarak kolunuza takıp bir statü, gösteriş kazanmak için kullanabilirsiniz. Ya da altını bankada bir kasada birikim olarak kullanabilirsiniz. Bu sizin bakış açınızı belirliyor metaya. Bu bir iktisadi zihniyet farkı meselesi” (K15, K, Uzman).

“İktisadi zihniyet dediğimde kalkınma, gelişme, ekonomik işleri yürütmedeki kişilerin veya toplumların yaklaşımları diyelim. Mesela iktisadi zihniyet dediğimde “ne olursa olsun para kazanayım” zihniyeti de var ama “ben hak ettiğimi alın terimle kazanayım” zihniyeti de var, “herkes böyle kazanıyor artık yapacak bir şey yok ben de böyle yapmak zorundayım” zihniyeti de var. İktisadi zihniyet aslında bizim gerçekten üretkenliğimizi de verimliliğimizi de ölçebileceğimiz bir zihniyet” (K17, E, Uzman).

Katılımcıların otuz ikisi (% 71) her toplumun kendisine özgün iktisadi bir zihniyetinin olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar arasında her toplumun ayrı bir iktisadi zihniyetinin olmadığını düşünen bölgesel farklılıklar olabileceğini düşünen katılımcılar da mevcuttur. İktisadi zihniyetinin yönetsel bir şey olduğunu düşünen katılımcılar da vardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Siz bir harcama yaptığınızda o harcamayı kendi ihtiyacınıza göre değerlendirip ona göre yapıyorsunuz, bizim toplumlarda size en basitinden cep telefonu örneğini verebiliriz. Hepimizde ultra özellikleri olan telefonlar var ama yapılan araştırmalara göre bu özelliklerin %20-%30’unu kullanıyoruz, bunu bir Güney Kore vatandaşında göremezsiniz. Kendi ihtiyacına göre alıyor. İsveçli bir araç alırken ihtiyacına göre alıyor, Volvo üretiyor ama ihtiyacına göre bir Volvo’ya biniyor illaki son model olsun diye bakmıyor” (K6, E, Uzman).

“Vardır. Çünkü alım gücüne paralel bir şekilde iktisadi zihniyet de değişir. İlk başta benim sadece cebime belirli bir yaşam seviyesine uygun para giriyorsa ben şu anda sadece bu bardağı alma derdine düşerim. Ama ben zaten yaşam seviyesini belirli bir standartta yaşıyorsam ben bunun üzerindeki desene bakarım. Ben bunun daha sıcak uzun süre muhafaza edenine bakarım. Daha konforumu arttırmaya, kendimi rahat ettirmeye bakarım. İlk başta herkesin arabası “sadece ayağımı yerden kessin yeter”dir. Maddi seviyesi arttıkça iktisadi zihniyetinde gelişim geçirir ve artık bunun kliması şöyle olsun, oturduğumda beni alttan ısıtsın şeklinde taleplerimiz olur” (K19, K, Uzman).

“Direkt böyle ortak olan noktalar vardır ama değişik olan bölümler de vardır. Atıyorum mesela Türkiye’den de başlayarak altın genelde bir tasarruf aracı olarak görülür ama batıda böyle bir şey olduğunu düşünmüyorum. Günlük hayatını etkileyen şeyler vardır illaki herkeste. Mesela emeklilik fonları orada (batı) çok yaygın. Bizde onun yerine gayrimenkul yatırımı veya altın gibi yatırımlar yaygın. Bunlar bence zihniyet farklılığındaki konular” (K32, E, Uzman).

“ABD’de mesela nasıl derler ona Amerika-İngiltere’de farklı bir anlayış, Avrupa’da farklı bir anlayış... ABD’de, kavram aklıma gelmiyor şu an. ABD’de atıyorum bir kişinin istediği kadar iflas etme hakkı vardır girişimler çok önemlidir ABD’de. Ama kişiler kendi risklerini kendi alır, bataabilir, evsiz kalabilir. Her yerde pazar ekonomisi hakimdir, yani sağlıkta da eğitimde de bu durum vardır ama atıyorum iktisadi zihniyet ile sosyal devlet arasındaki ilişki, ABD’de bildiğim kadarı ile sosyal devlet yok. Ama İskandinav ülkelerinde bu daha farklı, Almanya’nın genelinde bu daha farklıydı şu an sosyal devlet anlayışı gelişmiş, Hollanda’da gelişmiş... İktisadi zihniyet dediğimizde devletin ne kadar müdahale ettiği, ne konularda müdahale ettiği, güvenlikte ne kadar dahil olduğu, eğitime ne kadar dahil olduğu, insanların kendi sermayesini yönetmede nasıl kararlar alabildiği, devletten ne kadar etkilendiği, devletten ne kadar

bağımsız kararlar alabildiği bu tür kavramlar geliyor aklıma iktisadi zihniyet dendiğinde” (K38, E, Uzman).

6.6.2. Toplumsalın Bireyin İktisadi Zihniyetine Olan Etkisi

Toplumsal iktisadi zihniyetinin bireyin dünya görüşünü, hayat tarzını ne ölçüde etkilediği ile ilgili oluşan kodlar Tablo 56’da verilmiştir:

Tablo 56. Bireylerin Toplumsalın İktisadi Zihniyetine Göre Mi Hareket Ettiği ve Toplumsalın İktisadi Zihniyetinin Bireyin Dünya Görüşünü, Hayat Tarzını Ne Ölçüde Etkilediği İle İlgili Oluşan Kodlar

Bireyler toplumların iktisadi zihniyetine göre mi hareket etmektedirler?	Baş nasıl hareket ederse kuyruk da öyle hareket eder
	Toplumsal iktisadi zihniyeti ile bireylerin iktisadi zihniyeti çoğu zaman ters düşüyor
	Realist toplumlarda az etkiliyor
	Birey biraz politika yapıcının zihniyetine göre hareket ediyor
	Az gelişmiş toplumlarda böyle oluyor
	Birey onu, toplumun gördüğü o statü dışında göremez
	İçine doğduğu, yaşamak zorunda olduğu toplumdan daha çok etkilenir
	Bir kalıp olarak düşünebiliriz, bu kalıbın içerisinde bakış açıları gelişecektir
	Ana akımın dışında kalan bireyler, her zaman zarar görüyor
	Çok fazla etkilediğine inanıyorum
Toplumsal iktisadi zihniyeti bireyin dünya görüşünü, hayat tarzını ne ölçüde etkilemektedir?	Geldiğiniz kökene bağlı
	Kuşatır ve kapsar ama herkes için aynısını söyleyemeyiz
	Ülkenin özgürlük anlayışı ile ilgisi var
	Daha çok bireysel faydanın, toplumsal faydanın ön plana çıkması durumu, menfaat olarak geliyor
	İktisadi zihniyet algısı ya da bir devlet baba algısı vardır
	Toplumların iktisadi zihniyete sahip olması bireylerin de toplumda kendilerini konumlandırmalarında da rol oynuyordur
	İktisadi temelli bir toplumda bireyler iktisadi zihniyette kararlar almak zorunda hissediyor
	Yaşam tarzını etkiler doğrudan ona yüklediği anlam değişir
	Bilinçaltında o var ama bilincin ön tarafına bakınca yine kapitalizmin öne çıktığını görüyoruz
	Toplumsal bakış bireysel bakışı çok önemli bir oranda etkilemektedir

Genel olarak katılımcılar, Pitirim Sorokin’in kuramsal yaklaşımına paralel olarak, hakikat sistemleri olarak tanımladığı zihniyet sayesinde toplumsal-kültürel yapının bireyin ve grupların hayatlarını, örgütlenme biçimlerini tayin ettiği tezini destekler ifadelerde bulunmuşlardır (Sorokin, 1966: 177). Katılımcılardan K25 (E, Uzman), bu konuyu “bireylerin kültürü toplumsal kültürü oluşturuyor. (...) Belli bir noktaya eriştikten sonra bu toplumsal kültür, alt kültürü etkilemeye başlıyor artık, insanları o kültür

etkilemeye başlıyor.” şeklinde ifade etmiştir. Burada katılımcılar aslında toplumların kültürlerinin iktisadi zihniyeti etkilediği ve iktisadi zihniyetin de bireyleri etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu etkilenmenin toplumlara göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Mesela realist toplumlarda bireylerin daha az etkilendiğini az gelişmiş toplumlarda çok daha fazla etkilendiğini ifade etmişlerdir. Etkilenme derecesinin ülkenin özgürlük anlayışı ile ilgili olduğunu da belirten katılımcılar vardır. Katılımcılar toplumun iktisadi zihniyetinin bir kalıp oluşturduğunu ve bireylerin bu kalıbın dışına çıkmakta zorlandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu iktisadi zihniyet ile çatışan ve bu kalıbın dışına çıkan bireyler olduğunu ama bu bireylerin bundan dolayı belli bir bedel ödemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar iktisadi zihniyetin bir ülkedeki bölgelere (kırsal, sanayi, doğu, batı gibi) göre farklılık gösterdiğini ve bireylerin yaşadıkları bölgedeki iktisadi zihniyetten etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Kişi fakirse iktisadi saikler daha önemlidir. Zenginse ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, üzerine başka ihtiyaçlar ortaya çıkar bunlar da manevi ihtiyaçlar olacaktır. Haz duymak isteyecekler, sanat ile ve kültürle ilgilenmek isteyecekler. Bu tamamen ülkenin ekonomik durumuyla ilgili. Ekonomik sıkıntı yaşandığı zaman bir ülkede insanların öncelikleri değişiyor. Mikro düzeye iniyor, para kazanmak oluyor. Vaktinin büyük çoğunluğunu para kazanmaya harcıyor ve kaygıları materyalist kaygılara evriliyor” (K1, E, Uzman).

“Bulunduğumuz toplumun iktisadi zihniyeti etkiliyor. Mesela ben hiç kolunda bileziklerle gezen bir Avrupalı görmedim, Asyalı da görmedim. Kendim de takıyorum pırlanta yüzük ama pırlanta yüzükle gezen çok fazla şey görmedim... Bizim mesela dinimizde yasaktır. Özellikle belirtir: yere ayağını basınca ses çıkartmayacak şekilde takacaksın. Düşünüyorum mesela bizim annemin babaannesinin bile fesinde altınları vardı. Bu da bizim toplum olarak iktisadi zihniyetimizi gösteriyor, din bile engelleyememiş, Türk insanı seviyor. Hiçbir güzelliği olmayan tamamen yatırım amaçlı bilezikler vardır. Onları bile takıyorlar hem yatırımdır o hem de gösteriş amaçlı. Bunlar işte bizim toplumumuzun iktisadi zihniyetini gösteriyor” (K15, K, Uzman).

“Genel bir iktisadi zihniyet bence bireyi etkiliyor. Her ne kadar bireyler bunun dışında kalmaya çalışsa bile farklı bakış açısı olsa bile belirli noktalarda etkilendiğini düşünüyorum. Benim Finlandiya’da arkadaşlarım var. Biz aynı dönemde aynı yerde yaşarken çok zorlu kış şartlarında bile eski ayakkabılarını patlayana kadar giyebilirlerdi. En basit telefonları vardı -ki o dönem Nokia’nın kuvvetli olduğu- onun en basit telefonu varken bizim her şeyimiz son modeldi. Halen de benzer farkları görebiliyoruz” (K16, K, B. Başkam).

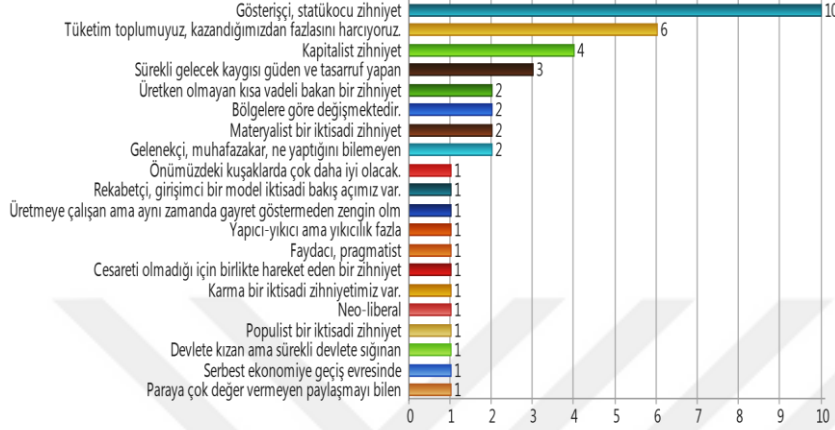
6.6.3. Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Tahlili

Katılımcıların Türkiye’deki iktisadi zihniyeti nasıl tanımladıkları ve bu iktisadi zihniyete göre kendi dünya görüşlerini, hayat tarzlarını nasıl belirledikleri ile ilgili oluşan kodlar Tablo 57 ve Tablo 58’de verilmiştir:

Tablo 57. Katılımcıların Türkiye’deki İktisadi Zihniyeti Nasıl Tanımladıkları ve Bu İktisadi Zihniyete Göre Kendi Dünya Görüşlerini, Hayat Tarzlarını Nasıl Belirledikleri İle İlgili Oluşan Kodlar

Türkiye'nin İktisadi Zihniyeti	Gösterişçi, statükocu zihniyet (10)
	Tüketim toplumuyuz, kazandığımızdan fazlasını harcıyoruz (6)
	Kapitalist zihniyet (4)
	Sürekli gelecek kaygısı güden ve tasarruf yapan (3)
	Üretken olmayan kısa vadeli bakan bir zihniyet (2)
	Bölgelere göre değişmektedir (2)
	Materyalist bir iktisadi zihniyet (2)
	Gelenekçi, muhafazakâr, ne yaptığını bilemeyen (2)
	Önümüzdeki kuşaklarda çok daha iyi olacak
	Rekabetçi, girişimci bir model iktisadi bakış açımız var
	Üretmeye çalışan ama aynı zamanda gayret göstermeden zengin olmaya çalışan
	Yapıcı-yıkıcı ama yıkıcılık fazla
	Faydacı, pragmatist
	Cesareti olmadığı için birlikte hareket eden bir zihniyet
	Karma bir iktisadi zihniyetimiz var
	Neo-liberal
	Popülist bir iktisadi zihniyet
	Devlete kızan ama sürekli devlete sığınan
	Serbest ekonomiye geçiş evresinde
	Paraya çok değer vermeyen paylaşmayı bilen
Bu iktisadi zihniyete göre kendi dünya görüşünüzü, hayat tarzınızı nasıl belirlemektesiniz?	Bu zihniyette değilim ama bu zihniyetin parçasıyım, etkileniyor (12)
	Bu iktisadi zihniyetin bir parçası değilim (10)
	Bu toplumun bir parçasıyım ve etkileniyorum (8)
	Kendime göre bir iktisadi zihniyetim var (3)
	Gösterişçi iktisadi zihniyetin biraz modernleşmiş hali (2)
	Hem ülkenin durumu hem de kişisel tercihler üzerinden şekilleniyor
	Pragmatizmin maddi değil de etik tarafı ile bakıyorum
	Kırsal ekonomi iktisadi zihniyetin de gelişmesini isterdim

Tablo 58. Katılımcıların Türkiye’deki İktisadi Zihniyeti Nasıl Tanımladıkları İle İlgili Oluşan Kodlar

Türkiye’nin iktisadi zihniyeti konusunda katılımcıların en fazla üzerinde durdukları görüş anı yaşamaya odaklı “pasif sensate kültür zihniyeti” (Sorokin, 1937: 27-29) ve “gösterişçi, statükocu zihniyet” olmuştur. Katılımcılar Türkiye’nin gösterişçi bir toplum olduğunu bunun da iktisadi davranışları etkilediğini ve sonuçta da gösteriş amaçlı lüks bir tüketim anlayışının benimsendiğini ifade etmişlerdir. On katılımcı bu şekilde düşünürken aslında bununla birebir örtüşecek şekilde altı katılımcı tüketim toplumu olduğu ve bilinçsiz bir şekilde kazandığından fazlasını harcadığı, bunun sonucunda ülkede ciddi şekilde bankalara borcu olan vatandaş olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında sürekli kendi kazancını düşünen kapitalist ve materyalist bir zihniyet içerisinde olduğunu da altı katılımcı ifade etmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Türkiye’nin iktisadi zihniyeti materyalist yönde. Yani az önce söylediğimiz o duygusal tatmini hissetmeyen, kültürel ve sosyal sermayeyi önemsemeyen sadece ekonomik sermayeyi, kar maksimizasyonunu ön plana alan bir noktada şu an ülke” (K1, E, Uzman).

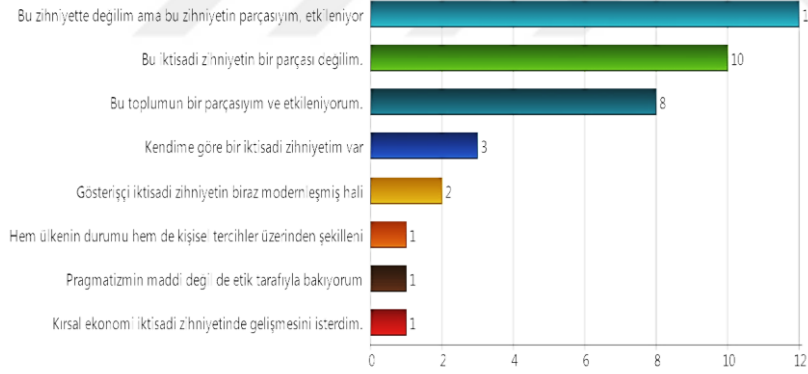
“Türkiye’nin iktisadi zihniyeti çok gelişmiş değil. Yatırım araçlarını doğru kullanamıyor. Statükocu diyebilirim iktisadi zihniyet için. Bindiği araba bile onun için bir gösteriş. Bence gösterişçi bir toplumuz, öyle olmasa bir ailenin ihtiyacı olan 1 evdir, 3-5 tane ev alınmaz. Ya da şaşalı bir ev alınmaz, o yüzden statükocu diyebiliriz. Bunu hem toplumda hem de yöneticilerde görüyoruz” (K11, K, Uzman).

“Yatırım yapan bir millet değiliz dolayısıyla biz biraz daha iktisadi anlamda statü odaklı davranıyoruz öyle diyeyim. Iphone alıyoruz, en iyi arabayı almaya çalışıyoruz, kesemize göre değil de en bize statü kazandıracak, “bize bir şeyler desinler” denecek malları almaya çalışıyoruz. Genel olarak iktisadi zihniyetimiz bu maalesef” (K39, E, B. Başkanı).

Buna karşın üç katılımcı toplumumuzun sürekli gelecek kaygısı götüğü bundan dolayı da tasarruf yaptığını ifade etmektedir. Bu katılımcılar daha çok Türkiye’de krizleri gören ve bundan dolayı da güvensizlik duyan belli bir yaşın (Baby Boomers: 1946 - 1964 yılları arasında dünyaya gelenler) üzerindeki bir topluluğu dikkate almaktadır. Bununla beraber üretken olmayan, kısa vadeli bakan, günü kurtarmaya çalışan bir zihniyetten de söz edilebilir. Katılımcıların bu konuda farklı yaklaşımları bulunmaktadır.

Türkiye’nin iktisadi zihniyetine göre katılımcıların kendi dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını belirleme noktasındaki görüşleri şu şekilde kodlanmıştır (Tablo 59):

Tablo 59. Katılımcıların Türkiye’deki İktisadi Zihniyete Göre Kendi Dünya Görüşlerini, Hayat Tarzlarını Nasıl Belirledikleri İle İlgili Oluşan Kodlar

On iki katılımcı Türkiye’nin iktisadi zihniyetine göre hareket etmediğini, yaşamadığını ama bu ülkede olduğu için ister istemez etkilendiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu zihniyeti sevmediklerini ve yerine göre direndiklerini ama tek başlarına yaşamadıkları için ailesel ve çevresel faktörlerin de etkisi ile bu sistemden [Sorokin (1966: 177)’in toplumsal-kültürel yapının bireyin ve grupların hayatlarını, örgütlenme biçimlerini tayin ettiği tezi] etkilendiklerini belirtmişlerdir. On katılımcı direkt olarak bu

iktisadi zihniyetin bir parçası olmadığını ifade etmiştir. Buna karşın sekiz katılımcı bu iktisadi zihniyetin bir parçası olduğunu ve etkilendiğini ifade ederken bu katılımcılar bu zihniyete karşı herhangi bir direnç göstermemektedirler. Üç katılımcı ise kendilerine göre bir iktisadi zihniyetlerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu çalıştığı bölgesel kalkınma ajansında sergilenen algı çerçevesini içsel olarak kendi öznel yaşamının temel algı alanı olarak kullanmadığını belirtmektedir. Ancak toplumsalın bireyi domine etmesi (Sorokin 1966: 177) sonucunda, genel olarak hakim alan içinde kalarak dışsal olarak özdeşmiş olarak görünmeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde davranarak memuriyen bir zihniyet temelinde inşa edilen (alan) socius içinde kalarak mesleki bir uzman olarak davranmaktadırlar. Yirmi iki katılımcı kişisel zihniyet ile kurumsal zihniyetin bu bağlamda tam olarak örtüşmediğini, sekiz katılımcı ise toplumsala uyum sağlayarak bireylerin kurumsal zihniyet ile özdeşleştiğini belirtmişlerdir. Bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluş kanununa bakıldığında zaman da bu durumun teoride de benzeş olduğunu yani bölgesel kalkınma ajansında çalışanların mezun oldukları lisans bölümlerine göre görev alamadıkları ve almak zorunda olmadıkları görülebilir. Kuruluş kanununa göre mevcutta bölgesel kalkınma ajansları idari olarak bu şekilde bir iş tanımlamasına göre yapılanmamışlardır. Weberyan bürokratik anlayış çerçevesinde her birimin kendi demir kafesi içinde diğer çalışanlara ve birimlere yabancılaşmış (Marx) olarak personelin görevlerini ifa ettiği söylenebilir.

Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Ben set oluşturup, yani mahalle baskısı diyorlar ya ona set oluşturup, kesinlikle bizim toplumun iktisadi zihniyet yapısının bana uymadığını söyleyebilirim ama neticede ben de içindeyim. Mesela çocuklarıma ya da eve bir şey alacağım zaman kesinlikle topluma göre davranıyorum. İstemiyorum ama zorunda kalıyorum. Kendi ailemden örnek vereyim mesela bazen çocuğum bir şey istiyor “oğlum senin bir farkının olması lazım” diyorum. Bana ne filan kimseden. Ama set oluşturmak istememe rağmen ben de maalesef bizim toplumun iktisadi zihniyetine uymak zorunda kalıyorum. Bireysel olarak kendimle ilgili alanlarda ben bir kıyafete bilmem şu kadar para vermem veya bir cep telefonuna şu kadar para vermem kendimle ilgili ama neticede aile ile ilgili düşündüğümde istemesem de yapıyorum ben de” (K6, E, Uzman).

“Ben bu zihniyetin karşındayım. Ben en azından bunun farkında olduğumu düşünüyorum. Türkiye’deki hali hazırdaki iktisadi zihniyetin

farkında olduğumu düşünerek kendimi daha rasyonalize, daha analitik düşünmeye zorluyorum. Böyle bu zihniyetin gerektirdiği şeyleri kendime bir zorunluluk olarak görmüyorum. Ben düşündüğümü bilerekten farklı kararlar alıyorum” (K37, E, Uzman).

Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Tahlili bölümünde katılımcıların Türkiye’nin iktisadi zihniyeti konusunda en fazla üzerinde durdukları görüş “pasif sensate kültür zihniyeti” ve “gösterişçi, statükocu zihniyeti”dir (Sorokin, 1937: 27-29). Katılımcılar bu bölümde çalıştıkları bölgesel kalkınma ajanslarında oluşan kanaatleri kendi öznel yaşamlarının temel algı alanı olarak kullanmadıklarını belirterek “pasif sensate kültür zihniyeti” temelinde inşa edilen socius içerisinde diğerk çalışanlara ve birimlere yabancılaşmış mesleki bir uzman olarak davrandıklarını belirtmektedirler.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, bölgesel kalkınma ajansı bünyesinde istihdam edilen personelin kalkınma kavramı ve bu kavrama yüklediği anlam dünyası nitel araştırma yöntemi (yarı yapılandırılmış sorular ile 45 kişiye derinlemesine mülakat) ile incelenmiştir. Çalışma, öncelikle toplumsal zihniyet ve iktisadi zihniyet kavramlarının anlam evreni üzerinden kalkınma ile ilgili konularda çok çeşitli çalışmalar yürüten bölgesel kalkınma ajansı personelinin kalkınma kavramına bakış açısını ve bu bakış açısını belirleyen etkenleri betimlemeyi amaç edinmiştir.

Türkiye’de kalkınmanın gerçekleştirilmesi özellikle kalkınma iktisadi disiplininde yıllarca cevabı aranan bir sorunsal olarak gündemde yerini korumuştur. Gelişmiş ülkeler ile Türkiye’nin de içinde yer aldığı gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerin arasındaki GSYH uçurum açıldıkça kalkınma konusu sosyal bilimler alanlarında da tartışılmaya devam edecektir. Ancak Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan veri tabanı incelendiğinde kalkınma kavramı Türk sosyolojisinde kalkınma iktisadi disiplininde olduğu kadar önemslenmemiş ve daha çok iktisat alanında çalışanların araştırma konuları içinde yer almıştır. Bu durum Türkiye’de sosyologların da kalkınma kavramına daha çok ekonomi temelli baktıkları izlenimini uyandırmaktadır. Bu çalışma kalkınma ve iktisadi zihniyet kavramlarına sosyolojik açıdan bakmayı hedeflemektedir. Bu minvalde çalışmada Türkiye’nin kalkınmamışlık durumuna neden olan etkenler, Türkiye’de henüz çok yeni olan adı ve görevi müstakilen kalkınma olan “düzey 2” bölgesel kalkınma ajansları personeli (kurum içi paydaş/katılımcı) üzerinden irdelenmiştir.

Sahada gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgulara katılımcıların tamamına yakın bir bölümünün kalkınma kavramını çok boyutlu düşündükleri görülmektedir. Kalkınma kavramını bütünsellik ilkesi çerçevesinde dikkate alan araştırmacıların (Kara, 2017; Özütlü, 2009; Narman, 2019; Gümüş, 2004; Peran, 2005; Başbaydar, 2016; Türker, 2000; Ataç, 2006; Tunç, 1997; Eğilmez, 2006; Sezgin, 2015) tezlerini destekler nitelikte katılımcıların verdikleri tanımlara göre genel olarak kalkınma; ekonomik, sosyal, kültürel hatta ekolojik olarak insanların refah seviyesine ulaşması olarak tanımlanmıştır. Kalkınma kavramına yüklenen anlam hususunda yapılan

tanımlamaların uluslararası geçerliliği olan kalkınma alanyazını ile büyük oranda benzeş olduğu görülmüştür.

Katılımcıların 9/10'u Ajans çalışmaları sırasında kalkınmaya yükledikleri anlam bağlamında sınırlamalar ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu hususta üzerinde en fazla durulan konu politika yapanlar ve bakanlık ile ilgili olan sociusun politye dönüşümü sonucu ortaya çıkan merkeziyetçi devlet yapılanmasının otoriter zihniyet temelli yüksek güç mesafesinden kaynaklanan sınırlamalardır. Kalkınma konusunda merkez-yerel dikotomisine vurgu yapan bir çalışmada da (Savrul, 2012) belirtildiği üzere; merkezden belirlenen ve uygulanan tek tip/ulusal kalkınma politikalarının varlığı bölgesel kalkınma çalışmalarının etkinliğini zayıflatmaktadır. Çalışmaya göre yerelde gerçekleştirilen kalkınma ile ilgili oyun (alan)ının hem alan dâhilindeki kuralları hem de bu kurallara karşı edimcilerinin kabulünü kapsayabilen bir kavram olan kanaatleri polity-merkezli anlayış belirlemektedir. Özellikle ajanstaki program ve projelerin bakanlığa onaylatma zorunluluğundan dolayı bakanlığın kısıtlamalarına maruz kalınmaktadır. Örneğin, bölgesel kalkınma ajansları kuruldukları 2006 -2010 yılları arasında hazırladıkları yıllık çalışma programlarını, birim başkanı ve yatırım destek ofisi koordinatörü atamalarını, yeni personel alımına karar vermeyi, yurt içi-yurt dışı çalışmalarını yürütmeyi, fuar ve kongre düzenlemeyi kendi yönetim kurulları ile karara bağlayabiliyorken bugün artık yukarıda bahsedilen tüm iş ve işlemler Bakanlığın onayına sunulmaktadır. Bu hususta bir diğer kısıtlama da otoriter zihniyet temelli oluşturulan asimetrik merkez-çevre (taşra) ilişkisinin kurumlar arası koordinasyon ve yönetişimsizlik problemini ortaya çıkarmasıdır. Bu durum hem kalkınma ajansları hem de bölgede bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşları için geçerli bir durumdur. Bölgesel kalkınma ajansları polity merkezli merkeziyetçi kamu yönetimine rağmen kurum ve kuruluşlar ile belirli temalar ve konular üzerinde işbirliği çalışmaları yürütmeye devam etmektedirler. Bu sorunu çözmek adına kalkınma ajanslarının yönetişim temelli iş yapma anlayışının toplumsal tabana yayılması sağlanmalıdır.

Bölgesel kalkınma ajansı çalışmalarının ağırlıklı olarak polity merkezli ekonomik kalkınma yaklaşımının başatlığına olan bakışını katılımcılar farklı şekillerde yorumlamışlardır. Ekonomik kalkınmanın toplumsal refahın artırılmasında başat rolünü normal karşılayanlar kadar, bu başatlığın doğru olmadığını düşünenler de bulunmaktadır.

Ancak toplumsalın bireyi kuşatması neticesinde bu hususta pasif sensate bir zihniyet benimsendiği görülmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının bağlı bulunduğu merkez teşkilatının Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olarak seçilmesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti yöneticilerinin de kalkınma kavramına ekonomik temelli baktıklarının somut bir ispatıdır. Bourdieu (2006a: 11)'a göre bir alanın kalkınmasını altyapısal öğelere yani fiziki sermayeye bağlamak politikacılara tüm sosyal olayları, salt ekonomik boyutlarına indirgeyerek onlara politika üretirken ve uygularken fazla risk almadan aradan savuşma olanağı sunmaktadır. Bu perspektif sadece merkezi idarenin değil aynı zamanda bölgesel kalkınma ajanslarının yerel paydaşlarının da bakış açısını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik kalkınmanın önemine olan vurgunun zihniyet arka planında Türk toplumunun genel iktisadi zihniyetinin bir tezahürü olarak daha çok kısa vadeye dönüklüğün hakim olduğu pragmatik ve kısa vadede somut sonuçlar alma düşüncesi yatmaktadır. Bu duruma en iyi örnek olarak 2010-2018 yılları arasında tüm kalkınma ajanslarında dağıtılan toplam destek miktarının büyük bir oranda (yaklaşık %85'inin) ekonomik kalkınma konularında olması gösterilebilir.

Bölgesel kalkınma ajanslarının çalışma ortamını Pierre Bourdieu'nun "habitus" kavramı bağlamında dikkate aldığımızda yukarıda bahsedilen sebepler ve hâkim olan otoriter ve ataerkil toplumsal zihniyet unsurlarının bu alan içinde yer alan habitusu şekillendirdiği görülmektedir. Buna karşılık bölgesel kalkınma ajansında çalışmaya başlayan personelin yaklaşık 2/3'ü, kalkınma kavramına yüklenilen anlamın ve kalkınma bakış açısının toplum-ekonomi-çevre (sürdürülebilir kalkınmanın üçlü sac ayağı) bağlamında olumlu yönde değiştiğini bildirmişlerdir. Bu yönü ile bölgesel kalkınma ajanslarının habitusunun ajans personeline çok boyutlu bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir.

Kalkınmanın bir zihniyet meselesi olmasına gelince katılımcıların yaklaşık %85'i kalkınmışlık durumunun bir zihniyet dönüşümü ile gerçekleşebileceğini bildirmişlerdir. Bu çalışmada kalkınmanın toplumsal tabana yayılması ve sürdürülebilir kılınması hususunda önemli bir yere sahip görülen bireyin eğitimi ve gelişimi olgusuna dikkat çeken araştırmacıların (Kara, 2017; Özütlü, 2009; Narman, 2019; Gümüş, 2004; Peran, 2005; Başbaydar, 2016; Türker, 2000; Ataç, 2006; Tunç, 1997; Eğilmez, 2006; Sezgin, 2015) tezlerini destekler şekilde sonuçlar elde edilmiştir.

Çağdaşı Ziya Gökalp'in aksine sosyolojiye olan yönelimi ile socius'a vurgu yapan Prens Sabahattin'in "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" (1965) adlı eserinde de belirtildiği üzere kamucu toplum yapısını kıracak ferdiyetçi ve girişimci bir eğitim anlayışının geliştirilmesi ülkenin topyekün kalkınmasında önemli bir yapı taşı olarak görülmektedir. Kalkınmış bölge tanımlaması yapılırken en fazla dikkat çekilen husus eğitime erişim ve kaliteli eğitim olmuştur. Eğitim dışında; sağlık, kültür, gelir düzeyi, gelir adaleti, kentsel altyapı, istihdam ve çevre gibi unsurların kalkınmış bölge tanımlamasında hayati derecede önemli olduğu tespit edilmiştir. Kalkınmış bölge tanımlamasından hareket ile "düzey 2" bölgesi ve genel anlamda Türkiye'nin kalkınmışlık noktasında ciddi eksikleri bulunmaktadır. Özellikle bölge içinde iller arası ve kır-kent ayrımında gelir adaletsizliği, kentleşme ve sosyal donatılara erişim noktasında büyük farklılıklar görülmektedir.

Bölgesel kalkınma ajansları hizmet verdikleri "düzey 2" bölgesi kalkınma hedeflerine ulaşmada katalizör olarak görev yapmaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının kalkınma ile ilgili süreçleri hızlandırdığı, daha etkin hale getirdiği ve kalkınma konusunda bir sinerji oluşturduğu söylenebilir. Bununla beraber ajansların diğer önemli bir katkısının Bourdieucu anlamda yönetim temelli bir oyun alanı ve habitus oluşturarak kurumlar arası koordinasyonu sağlaması olduğudur. Bölgesel kalkınma ajansları farklı kurumlar arasında bağ kurmaya çalışmakta ve onları koordine etmeye çalışmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları bölgedeki dış paydaşları bir araya getirmekte, onları yönlendirmekte ve harekete geçirmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının yerelde liderlik fonksiyonu bulunmakla beraber kurumlara rol model oldukları da söylenebilir. Ancak bölgesel kalkınma ajanslarının idari bir yaptırım gücüne sahip olmamasından dolayı bölgesel kalkınma çalışmalarının yönlendirilmesinde istenilen düzeyde etkin bir rol üstlenemedikleri bundan dolayı da bölgesel kalkınma ajanslarının birçok yönden pasif kalabildiği de ileri sürülebilir. Bölgesel kalkınma ajanslarının bütçesi ve personel sayısı ile küçük bir kurum olduğu, kuruluş kanunundan dolayı icracı bir kurum olmadığı vb. sebeplerden dolayı yerelde etkisinin çok fazla olamadığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları, polity merkezli bir zihniyet yani yönetim kurulları ve bakanlık arasında sıkıştığı, paydaşların seviyesi ve yönetim kurulunun vizyonu ölçüsünde az da olsa bir şeyler yapabilmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının karşılaştığı engeller sıralandığında polity'nin başatlığının bir neticesi olarak kısıtlı bütçe ve personel, yönetim

kurulunun jakoben bakış açısı, siyasi baskılar, politik engeller ve bölgesel kalkınma ajanslarının taşra teşkilatı gibi görülmesi gibi problemler öne çıkmaktadır.

Pierre Bourdieu'ya göre sosyal analize fiziki sermayenin dışındaki sermaye formları müdahil edilmedikçe toplumsal alana ilişkin betimlemeler, analizler kifayetsiz kalacaktır. Bu çalışmada kalkınmada sermaye türlerinin etkileşimselliğini vurgulayan araştırmacıların (Kangal, 2013; Erselcan, 2009; Özcan, 2011; Karaçay, 2008) tezlerine paralel sonuçlar elde edilmiştir. Ancak sermayenin tanımı noktasında akla ilk gelen ekonomik sermaye türüdür. Sermaye denilince akla ilk gelenin ekonomik sermaye olduğu kadın katılımcılara oranla erkek katılımcılarda daha fazla görülmektedir. AB Sivil Toplum Diyalogu Programı uygulayan ajans çalışanlarının akıllarında proje hazırlarken ilk oluşan socius nedeni ile sosyal ve beşeri sermaye türleri gelmektedir. Mezun olunan bölümlere göre ise iktisat, işletme, maliye, çalışma ekonomisi gibi iktisadi ve idari bilimler fakülteleri bölümlerinden mezun olanların akıllarına ilk gelen ekonomik sermaye (% 55,6'sının) türüdür. Çalışmada Pierre Bourdieu'nun sermaye tanımlamasından farklı olarak sosyal, beşeri ve kültürel sermaye geçmişten gelen tarihi ve kültürel (etnografik öğeler) olanlar, beşeri sermaye ise toplumsal alan içinde o an için yaşananlar olarak tanımlanmıştır.

Çalışma kapsamında iktisadi zihniyet, alanyazından farklı olarak daha çok ekonomi odaklı kapitalist bakış açısı olarak yani karın maksimize edilmesini, olaylara hep artısı ve eksisi ile bakılmasını öngören her şeyi paraya çevirme yaklaşımı içerisinde olan ve parayı zirveye koyan bir zihniyet olarak tanımlanmıştır. Çalışmada her toplumun kendisine özgün iktisadi bir zihniyetinin olduğu ve bireylerin toplumun iktisadi zihniyetine göre hareket ettiği ve bireylerin hayat tarzının iktisadi zihniyete göre şekillendiği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonucunda Max Weber, Werner Sombart ve Sabri Ülgener'in belirttiği üzere toplumların kültürlerinin iktisadi zihniyeti etkilediği ve iktisadi zihniyetin de bireyleri tesir altında bıraktığı ortaya çıkmıştır. Yapı ve fail arasındaki ilişkiselliğin boyutunun toplumlara göre değiştiği görülmüştür. Toplumun iktisadi zihniyeti bir socius meydana getirerek sociusun dışına çıkmaması hususunda bireyleri zorladığı görülmüştür. İktisadi zihniyet ile çatışan ve bu sociusun dışına çıkan bireyler de bundan dolayı belli bir bedel ödemek zorunda bırakılmıştır.

İktisadi zihniyet bir ülkedeki bölgelere/yörelere (kır, kent, doğu, batı gibi) göre farklılık göstermekte ve bireyler, yaşadıkları bölgedeki hâkim olan iktisadi zihniyetten etkilenmektedirler. Türkiye'nin iktisadi zihniyeti konusunda üzerinde en fazla durulan görüş ise Pitirim Sorokin'in "pasif sensate kültür zihniyeti" ve T. Veblen'in "Aylak Sınıfın Kuramı"nda (1995) tanımladığı "gösterişçi, statükocu zihniyet" olmuştur. Günümüz Türkiye'si'nin artık gösterişçi bir toplum özelliği göstermesi hem iktisadi ahlakını hem de bunun doğal bir sonucu olarak bireysel edimleri de etkilemektedir. Bölgesel kalkınma ajansında sergilenen algı çerçevesi (socius) içsel olarak bireyin kendi öznel yaşamının temel algı alanı olarak kullanılmamaktadır. Ancak Pitirim Sorokin'in toplumsal-kültürel yapının bireyin ve grupların hayatlarını, örgütlenme biçimlerini tayin ettiği "hakikat sistemleri" tezinin ileri sürdüğü gibi toplumsalın/yapının bireyi/faili etkilemesi sonucunda, genel olarak hakim socius içinde kalarak birey dışsal olarak özdeşmiş olarak görünmeye çalışmaktadır. Bu socius içinde insanların aktif bir birey olarak çok da öne çıkmalarının istenmemesi neticesinde Pitirim Sorokin'in "sinik sensate zihniyeti"nin çalışanlar arasında hâkim olmaya başladığı görülmektedir. Bireyler bu şekilde memuriyen bir zihniyet temelinde inşa edilen socius içinde kalarak mesleki bir uzman olarak davranmaktadırlar. Bu şekliyle bireysel iktisadi zihniyet ile kurumsal zihniyetin bu bağlamda tam olarak örtüşmediği anlaşılmaktadır. Bireylerin bulundukları durumdan memnun olmamalarına rağmen bu durumu devam ettirmeleri, ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik şartlar nedeni ile oldukça güç olan yeni bir iş aramak yerine "sinik sensate zihniyet"i içselleştirerek hayatlarını idame ettirme nedenselliğine bağlanabilir.

Toplumsal zihniyetin ve bu zihniyet temelinde oluşmuş siyasi, iktisadi ve toplumsal kurum ve kuruluşların rasyonalitenin ifrat ve tefrit dairesi içinde kalarak demokrat bir zihniyet temelinde hayata geçirecek kısacası mevcut ataerkil ve otoriter zihniyet unsurlarının hibrit bir modeli olan Türkiye toplumuna ait toplumsal zihniyet unsurlarını Thomas Kuhn'un bahsettiği şekilde kısa sürede paradigmasal bir değişikliğe uğratılması, yani polityden sociusa dönüşme, More (2010: 92-125)'un "Ütopya"sını Türkiye'de hayata geçirmeye benzer ütöpik bir yaklaşımı içermektedir. Toplamların zihniyet yapılarının en az birkaç nesilde değişebileceği gerçeğinden hareket ile en azından kurumsal bir kültür oluşturması bağlamında bölgesel kalkınma ajanslarının mevcut uygulamalarının değişikliğe uğratarak bölgesel kalkınma ajanslarına ait alanlarda

habitus ve bu habituslara ilişkin kanaatler yeniden oluşturulabilir. Bu minvalde bölgesel kalkınma ajanslarında hizmet veren personelin kuruluş kanununda belirtilen hedeflere ulaşmasının önündeki sınırlamaları asgari düzeye indirmek için mevcut bölgesel kalkınma ajansları kanununu ve hizmet yönergelerinin bir kısmını tamamen değiştirmek ve/veya bazı maddeleri de revize etmek gerekmektedir.

Nihayetinde bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen alanyazın taraması, gözlem, derinlemesine görüşmelerde elde edilen veriler analiz edildiğinde, bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluş kanununda belirtilen amaçlarına varamadıkları görülmektedir. Zira bu durumu değiştirme çabaları da daha çok polity merkezli bir bakış açısı ile olmaktadır. Çalışmada sorunun kaynağında yer alan bu bakışın problemleri çözme çabası içinde sorunları yeniden ürettikleri ve sorun yumağı haline getirdikleri anlaşılmıştır. Polity merkezli jakobenist bir bakış açısından çıkmadan bölgesel/yerel kalkınma konularına odaklanılamayacağı ya da başarılı olunamayacağı alanyazın çalışması analiz edildiğinde de net olarak görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye’de oldukça yeni olan yerel kalkınma odaklı bir kurumun başarıya ulaşması için yönetim temelli yerel dinamiklerin aksiyon aldığı bir yapı inşa edilmelidir. Bu yapı inşa edilmeden insanı merkeze alan socius merkezli bir kalkınma anlayışından bahsetmek oldukça güç görünmektedir. “Halka rağmen, halk için” önermesi üzerine bina edilen kalkınma anlayışlarının en azından Cumhuriyet’in ilanından bu yana işe yaramadığını, on beş adet ulusal plan ve birçok yerel kalkınma çalışması yapılmasına rağmen hiçbir ulusal planın ve yerel kalkınma çalışmasının başarılı bir şekilde tam manası ile amaçlarına ulaşamadıklarından okunabilir. Bu çalışma özelinde konu edilen bölgesel kalkınma ajanslarının en azından asgari şartlarda işlevsel kılmak için Türkiye’nin toplumsal, iktisadi ve siyasi iklimine uyumlu bir şekilde hukuki düzenlemelere tabi tutulması önem arz etmektedir. Bugün Türk idari sistemine göre tüzel kişilik olarak tanımsız ve yersiz olan bölgesel kalkınma ajanslarına belirli bir statü kazandırılması yoluyla bu ajansların yerelde fonksiyonelliğini ve etkinliğini artıracakı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu D., Robinson J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (çev. F. R. Velioğlu), Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul.
- Akın, M. (2008). “Örgütsel Destek, Sosyal Destek ve İş/Aile Çatışmalarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 141-170.
- Akın, Y. (2011). *The Ottoman Home Front During World War I: Everyday Politics, Society and Culture*, (Basılmamış Doktora Tezi), The Ohio State University Graduate Program in History, Ohio.
- Akış, E. (2011). “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (44), 237-256.
- Akpınar, R. (2017). “Yerel Kalkınmada Bölge Ölçeğinde Kurumsal Yapılanma: Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1) 13-22.
- Akşit, B. (1966). *Türkiye’de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Yayınları, Ankara.
- Aktef, M. (2003). *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, Isparta.
- Aktaş, S. (2010). *Kavramsal Açından Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Altun, F. (2002). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Alver K., Doğan N. (2018). *Kültür Sosyolojisi*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Amin, S. (2009). *Eurocentrism*, Monthly Review Press, New York.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Armağan, A. (2011). “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 5 (9), 139-156.
- Arsal, S. M. (1947). *Türk Tarihi ve Hukuku*, İsmail Akgün Matbbası, İstanbul.
- Ataç, M. Ö. (2006). *İktisadi Kalkınma Bakımından Beşeri Sermaye Yatırımları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ateşoğlu Ö., Nadir E. (2010). "Otoriter Kamu Yönetimi Anlayışından Vatandaş Odaklı Vatandaş Odaklı Anlayışa Geçiş Mümkün Mü?" *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (1), 51-60.
- Audretsch D. B., Feldman M. P. (1996). "R&D Spillovers and The Geography of Innovation and Production", *The American Economic Review*, 86, 3, 630-640.
- Avaner T., (drl.) (2005). *Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne değildir?*, Paragraf Yayınevi, Ankara.
- Avcıoğlu, D. (1962a). "Kaynağa Dönüş", *Yön* (47), 3.
- Avcıoğlu, D. (1962b). "Sosyalist Cezayir", *Yön* (15), 3.
- Avcıoğlu, D. (1965). "Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön* (111), 9-10.
- Avcıoğlu, D. (1966a). "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön* (185), 9-10.
- Avcıoğlu, D. (1966b). "Tip'e Dair", *Yön* (168), 3.
- Avcıoğlu, D. (1980). *Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk, Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Avcıoğlu, D. (2013). *Osmanlı'nın Düzeni*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Aydemir, C. K. (2011). *Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ve Kalkınma Ajansları: Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Aygül, H. H. (2014). *Zihniyet, Din ve İktisat Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Dönüşümü ve Tipolojik Analizi*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Bakır, H. (2010). *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı Örnekli)*, Sentez Yayınları, İstanbul.
- Baran, P. (1974). *Büyümenin Ekonomi Politikası*, (çev. Ergin Günçe), May Yayınları, İstanbul.
- Başaran, İ. E. (1982). *Temel Eğitim ve Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Başbaydar, A. (2016). *Beşeri ve Ekonomik Sermayenin Geliştirilmesinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü (TR61 Düzey 2 Bölgesi Örneği)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

- Beer, A., Maude, A. (2002). "Local and Regional Economic Development Agencies in Australia", *Local Government Association of South Australia Report*, May, 1-97.
- Behrens, K., Thisse J. F. (2007). "Regional Economics: A New Economic Geography Perspective", *Regional Science And Urban Economics*, 37 (4), Elsevier, 457-462.
- Berber M., Çelepçi E. (2005). "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Berger P. L., Luckmann T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (çev. V. S. Öğütle), Paradigma, İstanbul.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Berkes, N. (1997). *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Best, S. (2015). *Talcott Parsons: Despair and Modernity*, Ashgate Publishing Company, Dorchester.
- Bilgiseven, A. K. (1995). *Türk-İslam Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi ve İslami Kavramlar*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Boratav, K. (1974). *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. (2004). *Yeni Dünya Düzeni Nereye?*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Boratav, K. (2010). *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2003). *The Logic Of Practice*, (çev. Richard Nice), Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. (2006a). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, (çev. Hülya Uğur Tanrıöver), Hil Yayın, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2006b). *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, (çev. N. Ketken Sevil), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bucak, C. (2003). *Bağımlılık Kuramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Buğra, A. (2003). *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. (2015). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Buğra, A. (2016). *İktisatçılar ve İnsanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. (2018). "Social Policy and Different Dimensions of Inequality in Turkey: A Historical Overview", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* (4), 318-331.
- Bushman C., vd., (2004). "Financial Accounting Information, Organizational Complexity And Corporate Governance Systems", *Journal Of Accounting And Economics*, 37 (2), 167-201.
- Calhoun, C. (2007) "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları" (Çev: Güney Çeğin) (içinde) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, (drl.) Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Can E., Ersin S. (2007). "Kalkınma Ajanslarına Genel Bir Bakış", *Türk İdare Dergisi* (456), 129-136.
- Canman, D. (1978). "Türkiye'de Kalkınma Gereklere Uygun Olarak Yüksek Yöneticilerin Yetiştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 11 (3).
- Catenacci, B. (2000). *Local Economic Development Agencies*, Roma: Unops, Oit.
- Cevizci K., Küçükalp A. (2009). *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Chang, H. J. (drl.) (2009). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CHP (1973). *1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara.
- Clower, T., vd., (2004). "Multinational Lessons from Local and Regional Economic Development Agencies", *Presented to the Annual Meeting of the European Regional Science Association*, Porto, Portugal, August, 1-25.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*, Sage Publications Ltd., Thousand Oaks, CA.
- Çaha, Ö. (2008). *Sivil Toplum, Aydınlar, Demokrasi*, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Çelebi, N. (2007). "Socius, Oikos, Polis", *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı*, 49-56.
- Çelebi, N. (2008). "Türkiye'deki Sosyoloji Dernekleri: Süreksizliklerin Ardındaki Süreklilik", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6, 11, 677-690.
- Çetin, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 79-96.

- Çetin, M. (2006). "Kuram ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1-23.
- Çınar, V. (2018). *Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Danson, M. W. (2000). "Regional Development Agencies and The New Regionalism in England", *Regional Studies*, 34-9, 857-873.
- Daşlı, Y. (2018). "Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Yaklaşım: İşlevsel Yoksulluk", *Electronic Turkish Studies*, 13 (26), 459-474.
- De Paula A. P., vd., (2008). "Pop-management Literature: Popular Business Press and Management Culture in Brazil", *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 190.
- Delmas, Cl. (1967). *Avrupa Uygarlığı Tarihi*, (çev. Ender Gürol), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayın, İstanbul.
- Demirci, F. G. (2003). "Türk Kamu Yönetiminin Evrimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 36 (1).
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Divitçioğlu, S. (1975). "Bayağı İktisat, Cambridge Okulu ve Marksizm", *Birikim Dergisi* (5), 13-16.
- Divitçioğlu, S. (2004). *Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (2010). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Doğan, N. (2001). *Kültür Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara.
- Duman, M. Z. (2010). *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, Kadim Yayınları, Ankara.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*, (çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Duru, K. N. (1965). *Ziya Gökalp*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Eğilmez, E. (2006). *Kalkınmanın Bir İdeale Dönüşme Süreci ve Türkiye'ye Girişi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erbil C., Ögüt A. (2009). *Sosyal Sermaye Yönetimi*, Çizgi Kitapevi, İstanbul.
- Ercan, F. (2012). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Erdoğan, İ. (2000). *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim*, Pozitif Matbaacılık, Ankara.
- Erdönmez, C. (2005). “Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A (2), 35-51.
- Ersel, H. A. K. (2005). *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, YKY, İstanbul.
- Erselcan, F. (2009). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Sivas, Kayseri, Yozgat Bölgesinde Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ertem, B. (2009). “Türkiye ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 377-397.
- Eryılmaz B., Tuncer A. (2013). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1), 165-189.
- Eryılmaz, B. (2008). *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, B. (2009). *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- Eser K., Gökmen Ç. E. (2009). “Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 41-56.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1967). *Kooperasyon Sosyolojisi Nazari ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1970). *Doğu Kalkınması ve Erzurum Şehirleşmesi İle İlgili Sosyolojik Meseleler*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Fichter, M. M. (1996). “Mental İllness in A Representative Sample of Homeless Men in Munich”, *Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 130, 246, 185–196.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*, (çev. B. B. Şen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Fine, B. (2011). *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı / Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*, (çev. A. Kars), Yordam Kitap, İstanbul.
- Frank, A. G. (1975). *On Capitalist Underdevelopment*, Oxford University Pres, New York.
- Gencer, B. (2012). *İslam'da Modernleşme 1839-1939*, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.

- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Geray, C. (2011). "Toplum Kalkınmasının Ekonomik ve Sosyal Yönleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 155-166.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol-Sosyal Demokrasi'nin Yeniden Dirilişi*, (çev. Mehmet Özey), Birey Yayınları, İstanbul.
- GEKA (2016). *Kalkınma Ajansları ve İtalya Örneğinin İncelenmesi*, Denizli.
- Goodwin, N. R. (2003). *Five Kinds of Capital: Useful Concepts for Sustainable Development*, Tufts University G-DAE Working Paper No. 03-07, Medford.
- Gökalp, Z. (1980a). "İnkılapçılık ve Muhafazakarlık", *Makaleler*, 38-42.
- Gökalp, Z. (1980b). "Tebessüm", *Makaleler*, (9), 94-97.
- Gökalp, Z. (1981). "Milli İktisat Nasıl Vücuda Gelir?", *Makaleler*, (8).
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VII.*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Gökalp, Z. (1990). *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2020). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gökşen, N. S. (drl.) (2007). *Örgüt Kuramları*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Giudice, M. (2003). *Local Economic Development Agencies: Mozambique, Systematizing an Experience*, Maputo, Mozambique.
- Guix M., Bonilla-Priego M. J. (2016). "Corporate Social Responsibility in Cruising: Using Materiality Analysis to Create Shared Value Tourism Management", *Tourism Management*, 53, 467-483.
- Gümüş, S. (2004). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Günay, Ü. (1993). *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Güngör, E. (1989). *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güzelsarı, S. (2008). *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoglu), Anı Yayınları, Ankara.

- Grbich, C. (2013). *Qualitative Data Analysis*, Sage Publications Ltd., London.
- Halkier, H., Danson, M. (1995). "Regional Development Agencies in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends", *European Urban and Regional Studies*, 4 (3), 243-256.
- Han E., Kaya A. A. (2004). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Hass, J. K. (2007). *Economic Sociology: An Introduction*, Routledge, New York.
- Hayes, D. (1978). *First Steps Toward A Sustainable Society*, Worldwatch Institute, Washington, DC.
- Heider, F. (1964). *The Psychology of Interpersonal Relations*, University of Kansas, New York.
- Henderson, K. M. (2004). "Characterizing American Public Administration: The Concept Of Administrative Culture", *International Journal of Public Sector Management*, 242.
- Hennink M., vd., (2010), "Qualitative Research Methods", *Critical Public Health*, Sage Publications Ltd., 22 (1).
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, Sage Publications Ltd., Tilburg University, Netherlands.
- Hughes, T.J. (1998). "The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach", *Urban Studies*, 35, 4, April.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Işın, E. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İncekara A., Savrul B. (2011). "Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (44) , 91-132.
- İslamoğlu, H. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Johnsson, R. C. (2005). *Entrepreneurship and Self-Finance*, Sigtuna, Sweden.
- Kalantaridis, C. (2004). *Understanding The Entrepreneur: An Institutional Perspective*, Ashgate Publishing Company, Burlington.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023*, Ankara.

- Kangal, N. (2013). *Sosyal Sermaye Kuramları ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kaptaner, H. (2002). *Türkiye’de Köy-Kent Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: Dorutay Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kar M., Taban S. (2008). *Kalkınma Ekonomisi - Seçme Konular*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Kara, F. G. (2017). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Karaçay, H. (2008). *Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşeri ve Sosyal Sermaye: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2002). “Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Kuramı ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları”, *Toplum ve Bilim*, 91, 81-99.
- Karataş M., Çankaya E. (2010). “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29-55.
- Karatepe, Ş. (1997). *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kavruk, H. (2009). “Türk Kamu Yönetiminde Bağımsız İdari Otoriteler ve Ajanslar”, VII. *Kamu Yönetimi Forumu; Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi*, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Kayasü S., Pınarcıoğlu M. (2003). *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, H. (2009). “Communication Methods, Information Sharing, Supplier Development And Performance: An Empirical Study Of Their Relationships”, *International Journal of Operations ve Production Management*, 59.
- Kazancıgil, A. (1986). “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kepenek Y., Yakup N. (2011). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (1978). *Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye*, Birikim Yayınları, İstanbul.

- Keyder, Ç. (2000a). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2000b). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2016). *Toplumsal Tarih Çalışmaları ve Dünya Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıçbay, A. (1966). *Türk Plan Modeli ve Metodolojisi*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Kılınçoğlu, T. (2005). *Kapitalizm ve Türkiye I.*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Kıvılcımlı, H. (2014). *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği, İstanbul.
- Kishtainy, N. (2018). *Ekonominin Kısa Tarihi*, (çev. Abdullah Yılmaz), Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Koçtürk, O. G. (2010). “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 48-65.
- Kongar, E. (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, A. (1986). “Değişme ve Zihniyet”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Korkmaz, İ. H. (2010). “Kamu İdarelerinde Stratejik Planlama: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Üzerine Bir İnceleme” *İşletme*, Ankara.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Küçük, O. (2011). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Küçükömer, İ. (1944). *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2007). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Leblebici, D. N. (drl.) (2004). *Kamu Yönetimi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- LeCompte M. D., Goetz J. P. (1982). “Problems Of Reliability and Validity In Ethnographic Research”, *Review of Educational Research Spring*, 52 (1), 31-60.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev. M. Kırıtlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Lin, N. (2009). *Social Capital: A Theory of Social Capital and Action*, Cambridge University Press, New York.
- Lutz, P. (2009). "Addressing Sustainable Development Through Public Procurement: The Case Of Local Government" *Supply Chain Management: An International Journal*, 14 (3), 213-223.
- Mahcupyan, E. (2000). *Batı'dan Doğu'ya, Düünden Bugüne Zihniyet Yapıları ve Değişim*, Patika Yayınları, İstanbul.
- Mahcupyan, E. (2008). *Türkiye 'yi Anlamak Zihniyet, Değişim ve Kriz*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Maillet, J. (1983). *İktisadi Olayların Evrimi, 18. Yüzyıldan Bugüne*, (çev. E. Tokdemir), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mankiw N.G., vd., (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 107 (2), 407-437.
- Marx, K. (2011). *Alman İdeolojisi*, (çev. Emir Aktan), Alter Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2016). *1844 El Yazmaları*, (çev. Murat Belge), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2003). *Kapital*, (çev. A. Bilgi), Eriş Yayınları, Eskişehir.
- Maslow, A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50 (4), 370-396.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (çev. S. Turan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- MHP (1973). *1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara.
- Mıhçı, H. (1996). "Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?", *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (23), 65-86.
- Mills, C. W. (1951). *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford Univeristy Press, New York.
- Mintzberg, H. (1994). "The Fall And Rise Of Strategic Planning", *Harvard Business Review*, 107-114.
- Moles, A. A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*, Ege Üniversitesi, İzmir.
- More, T. (2010). *Ütopya*, (çev. Hasan İlhan), Alter Yayınları, Ankara.
- Morris, S. (1977). *Economic Advance Of Turkey 1938-1960*, Turkish Economic Society Publications, Ankara.

- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*, (çev. Hamet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Narman, Ü. (2019). *Kalkınma Ajanslarının Ülke Ekonomileri Açısından Önemi ve Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Nash, R. (1990). *British Journal of Sociology of Education*, Taylor ve Francis Group, London.
- Nonneman W., Vanhoudt P. (1996). "A Further Augmentation of the Solow Model and the Empirics of Economic Growth for OECD Countries", *Quarterly Journal of Economics*, 111 (3), 943-953.
- Oakley P., Garforth C. (1985). *Guide to Extension Training*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Roma.
- Ocak, A. Y. (2000). "Osmanlı İmparatorluğu ve İslam", *Türk Yurdu*, 148-149/10.
- Öney, E. (1980). *İktisadi Planlama*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Önür, H. (2017). "Türk Sosyolojisinde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 161-181.
- Öz, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Özatalay, C. (2014). "Türkiye’de Ekonomi Sosyolojisi: Bilanço ve Perspektifler", *Sosyoloji Dergisi*, 3 (29), 29-72.
- Özcan, B. (2011). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Ç. (2008). *Türkiye’de Sosyoloji I.*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Özdemir, H. (2000). *Doğan Avcıoğlu - Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Özen, Ş. (1996). *Bürokratik Kültür Yönetmelik Değerlerin Toplumsal Temelleri*, TODAİE, Ankara.
- Özer, N. (2006). *Küreselleşme ve Bürokratik Seçkinler*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Özütler, H. Ş. (2009). *Beşeri Sermaye ve Bilgi Ekonomisinin İktisadi Kalkınmadaki Önemi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Pamuk, Ş. (2014). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, (çev. B. Tanrıseven), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parlak S., Bekir Z. (2008). *Kuram ve Uygulamada Kamu Yönetimi Ulusal ve Küresel Perspektifler*, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Peel M. J., Bridge J. (1998). “How Planning and Capital Budgeting Improve SME Performance”, *Long Range Planning*, 6 (31), 848-856.
- Peran, T. (2005). *Beşeri Sermaye Yatırımlarından Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Pirages D. (ed.), (1977). *The Sustainable Society*, Prager, New York.
- Pretorius, A., Blaauw, D. (2005). “Local Economic Development Agencies in South Africa Six Years Later”, *Paper presented at the Economic Society of South Africa Biennial Conference*, 7-9 September 2005, Durban, KwaZulu-Natal, 1-13.
- Puljiz, J. (2003). The Role of Economic Development Agencies in Promoting The Development of Lagging Areas of Croatia: The Case of LEDAs, *Economic Development on the Local and Regional Level*, 31-47.
- Rodinson, M. (1969). *İslamiyet ve Kapitalizm*, (çev. Orhan Suda), Gün Yayınları, İstanbul.
- Romer, P. M. (1986). “Increasing Returns and Long Run Growth”, *Journal of Political Economy*, 94, 1002-1037.
- Rostow, W. (1980). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, (çev. E. Güngör), Kalem Yayınları, İstanbul.
- Sabahattin, M. (1916). *İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Açık Mektuplar*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- Sabahattin, P. (1965). *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?*, (çev. M. Sencer), Elif Yayınları, İstanbul.
- Sağlı, A. (2009). *Uluslararası Çevre Politikaları Çerçevesinde Çevre-Teknoloji İlişkisi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sarı R., Güven A. (2007). “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 77-96.

- Savrul, B. K. (2012). *Bölgesel Kalkınma Kuramları ve Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saygılı Ş., vd., (2002). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Schultz, T. (1961). "Investment in Human Capital", *The American Economic Review*, 51 (1), 1-17.
- Schultz, T. (1972). "Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities" *NBER Working Papers*, 6, 4126, 1-84.
- Schumpeter, J. A. (1978). *Capitalism Socialism And Democracy*, Oxford University Press, New York.
- Scott J., Marshall G. (2005). *A Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, (çev. Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (1981). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (1988). *Sosyoloji'nin Ana Sorunları*, Sümer Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (1993). *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B. (1997). *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, Ş. (2010). "Politika Transferi ve Türkiye'de Özelleştirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27).
- Sezgin, Y. (2015). *Türkiye'de Ekonomik Kalkınma ve Beşeri Sermaye*, (Basılmamış Yüksek Lisans), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Shane S., Venkataraman S. (2000). "The Promise of Entrepreneurship as A Field of Research", *Academy of Management Review*, 217-226.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva, Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, (çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Sorokin, P. A. (1937). *Social and Cultural Dynamics* (I-II-III), Bedminster Press, New Jersey.
- Sorokin, P. A. (1963). *A long journey: The autobiography of Pitirim A. Sorokin*, College and University Press, New Haven.
- Sorokin, P. A. (1966). *Sociological Theories of Today*, Harper, New York.

- Sotarauta, M. (2010). "Regional Development and Regional Networks: The Role of Regional Development Officers in Finland", *European Urban and Regional Studies* 17 (4), 387-400.
- Soyak, A. (2006). *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Smith, A. (2021). *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Mustafa Acar), Liberus Yayınevi, İstanbul.
- Stewart, F. (2006). "Basic Needs Approach", *The Elgar Companion to Development Studies*, Edward Elgar Publishing Inc., Massachusetts.
- Stöhr, Walter B. (2001), "Subsidiarity: A Key Concept For Regional Development Policy", *New Regional Development Paradigms*, 3, Westport, CT, Greenwood Publishing Group, USA, (3), 35-51.
- Streeten, P. (1994). "Human Development: Means and Ends" *The American Economic Review*, 84-2, 232-237.
- Syrett, S., Silva, C. N. (2001). "Regional Development Agencies in Portugal: Recent Development and Future Challenges", *Regional Studies*, 35 (2), 174-180.
- Şahin, H. (2015). "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış", *EKEV Akademi Dergisi* (61), 415-424.
- Şaylan, G. (1994). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şen, Y. F. (2008). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek G., Mercanoğlu C. (2018). "Bir Planlama Örneği Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi", *Planlama*, 28 (3), 261-281.
- Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*, Otorite Yayınları, Ankara.
- Tanilli, S. (1995). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş II*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tataroğlu M., (drl.) (2012). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Tekeli, İ. (2001). "Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemler", *Cevat Geray'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

- Tetik, H. Z. (2010). *Bir Belde Araştırması Ölçeğinde Modernleşme Kuramları'na Sosyolojik Bir Eleştirel Bakış: Umurbey Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tiftikçigil, B. Y. (2015). An Assessment on Activities of Regional Development Agencies in Turkey, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (2), 399-409.
- Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Topgöl, S. (2013). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 277-296.
- Touraine, A. (1998). "Sociology Without Society", *Current Sociology*, 119-125.
- Tunç, M. (1997). *Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye'de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Turhan, M. (1972). *Kültür Değişimleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- Turner, S. B. (1991). *Max Weber ve İslam*, (çev. Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara.
- Türker, M. T. (2000). *İktisadi Büyüme Beşeri Sermaye ve Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Türkkahraman, M. (2010). "Zihniyet ve Türk Toplumunda Zihniyet Değişimi Problemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 184, 37-54.
- Türküne, M. (2009). *Siyaset*, Opus Yayınları, İstanbul.
- Tütengil, C. O. (1966). *Az gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Tütengil, C. O. (1977). *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tütengil, C. O. (1980). *Az Gelişmişliğin Sosyolojisi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Uzay, N. (2005). *Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı Tarihi 1*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ülgener, S. F. (1981). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınevi, İstanbul.

- Ülgener, S. F. (2006a). “İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri”, *Makaleler Sabri F. Ülgener*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Ülgener, S. F. (2006b). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1961). *Ziya Gökalp: Hayatı, Fikirleri ve Eserlerinden Parçalar*, Kanaat Kitapevi, İstanbul.
- Ürper Y. (2012). *Girişimcilik ve İş Kurma*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Veblen, T. (1995). *Aylak Sınıf*, (çev. İnci User), Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Veltmeyer, H. (2006). *Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma*, (çev. Özkan Akpınar), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Venkataraman, S. (1997). “The Distinctive Domain Of Entrepreneurship Research” *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*, JAI Press Inc., Greenwich.
- Vurucu, A. N. (2013). *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Eşitsizlik Üzerine Etkisi*, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar’a Giriş, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (çev. Nazlı Ökten), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*, (çev. E. Öz), Metis Yayınları, İstanbul.
- WCED (1987). *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, (çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Wells, C. (1994). *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, (çev. Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yalman, G. L. (2002). “Hegemonya Politikaları Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa”, *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 7-23.
- Yavilioğlu, C. (2002). “Kalkınmanın Anlamı, Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1), 61.
- Yayla, A. (2011). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yayman, H. (2008). *Türkiye’nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Yeldan, E. (2008). *Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-2007)*, Orion Kitapevi, Ankara.

- Yenal, O. (2001). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, C. (2011). "Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (7), 1-23.
- Yıldırım, E. (2004). "Baykan Sezer'den Batı Sosyoloji Kuramlarına Eleştirel Çağrı" *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, M. (2010). "Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1).
- Yılmaz D., vd., (2006). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Zencirkıran M. (drl.) (2012). *Örgüt Sosyolojisi*, Dora Basın Yayım, Bursa.

İnternet Bağlantıları

- AB Başkanlığı (2020).
www.avrupa.info.tr/tr/egitim-istihdam-ve-sosyal-politikalar-7697 (20.11.2020).
- Ankara Kalkınma Ajansı (2021).
https://www.ankaraka.org.tr/tr/genel-sekreterlik_6.html (17.01.2021).
- Clemens, M. (2010). "Center For Global Development".
https://www.cgdev.org/sites/default/files/1423717_file_Clemens_labor_mobility_FINAL_1.pdf (30.03.2019).
- Halkier, H. (2011). *Regional Development Agencies: European Trends and Experiences*, The Proceedings of 1st International Conference on Regional Development, Malatya
http://vbn.aau.dk/files/56299279/Halkier_Malatya_120711x.doc (17.04.2021).
- HDR, (1990). Human Development Report: Concept and Measurement of Human Development.
http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf (17.01.2021).
- HDR, (2019). Human Development Repot: Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities İn Human Development in The 21st Century.
<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> (17.01.2021).

- Kalkınma Bakanlığı (2019) Kalkınma Planları.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD> (11.05.2019).
- King, C. S. (2005). "Postmodern Public Administration: in the Shadow of Post Modernism", *Administrative Theory and Praxis*, 27(3): 517-532.
https://www.jstor.org/stable/25610752?seq=1#page_scan_tab_contents.
 (17.01.2021).
- Legendijk, A., (2009). "The Role of Regional Development Agencies in Turkey: From Implementing Eu Directives to Supporting Regional Business Communities?", *European Urban And Regional Studies*, 16, 4, 383-396.
<https://doi.org/10.1177/0969776409102188> (17.04.2021).
- Lazarte, vd., (1997). Local Economic Development in Central America: The Prodere Experience, ILO,
<http://www.ilo.org/public/english/employment/ent/papers/prodere.html>
 (17.04.2021).
- Mcmaster, I. (2006). "Czech Regional Development Agencies in a Shifting Institutional Landscape", *Europe-Asia Studies*, 58 (3) 347-370.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a745941755>
 (07.04.2021).
- Resmi Gazete (28 Ağustos 2002), 2002/4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararname Eki.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm#3> (13.05.2019).
- UNDP (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.
<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> (17.01.2021).
- TDV (2019). İslam Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/prens-Sabahattin> (25.06.2019).
- TKB (2019). Tarihçe, Statü ve Sermaye Yapısı.
<http://www.kalkinma.com.tr/tarihce-statü-ve-sermaye-yapisi.aspx> (17.05.2019).
- TUSİAD (2003). Türkiye Girişimcilik Özet Bulgular.
<http://www.tusiad.org.tr/> (30.03.2019).

EKLER

EK 1: DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME (MÜLAKAT) FORMU

1. Yaşınız?
2. Doğum yeriniz?
3. Mesleğiniz?
4. Medeni durumunuz?
5. Ajanstaki idari göreviniz?
6. Eğitim durumunuz?
7. Kalkınma Ajansı öncesi çalışma süreciniz var mı? Hangi kurumlarda kaç yıl çalıştınız?
8. Kaç yıldır Kalkınma Ajanslarında çalışıyorsunuz?
9. Kalkınma kavramı denilince ne anlıyorsunuz? Bu kavrama yüklediğiniz anlam Ajans çalışmalarınızda ne kadar yön veriyor? Nasıl?
10. Ajans çalışmalarınız sırasında kalkınmaya yüklediğiniz anlam bağlamında sınırlamalar ile karşılaşılıyor musunuz? Sizin ve otoritelerin kalkınmanın anlamına veya önceliklerine yönelik çakıştığı durumlar oluyor mu?
11. Ajans çalışmalarının ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma bağlamında ilerlemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
12. Kalkınma ajansında çalışmaya başlamadan önceki kalkınma anlayışınız ile kalkınma ajansında çalışmaya başladıktan sonraki kalkınma anlayışınız arasında nasıl bir farklılık oldu? Evet ise bu anlayış farkı nasıl bir değişikliğe yol açtı?
13. Kalkınma meselesi bir zihniyet (dünya görüşü) meselesi midir? Cevap Evet ise bu zihniyeti nasıl tanımlarsınız?
14. Kalkınmış bir bölgeyi nasıl tanımlarsınız? Örneklerle açıklayabilir misiniz?
15. Çalıştığınız ajansın bulunduğu bölge kalkınmış mıdır? Neden?

16. Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyini nasıl yorumlarsınız/konumlandırırsınız? Daha iyi bir konuma gelmesi için size göre ihtiyaçlar eksiklikler nelerdir?
17. Kalkınma ajansları hizmet verdikleri düzey 2 bölgesi kalkınma hedeflerine nasıl bir katkı sağlıyor? (Kalkınma Ajansları Bölge'nin kalkınmaya yönelik ihtiyaçlarına nasıl cevap veriyor? Kalkınma ajanslarının bu noktadaki işlevleri ne?)
18. Kalkınma ajansları hizmet verdikleri ulusal kalkınma hedeflerine nasıl bir katkı sağlıyor? (Kalkınma Ajansları Bölge'nin kalkınmaya yönelik ihtiyaçlarına nasıl cevap veriyor? Kalkınma ajanslarının bu noktadaki işlevleri ne?)
19. Kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmayı gerçekleştirirken karşılaştığı engeller nelerdir? Bunlar nasıl giderilebilir?
20. Sermaye nedir? Sermayeyi nasıl tanımlarsınız? Sermaye deyince aklınıza sadece ekonomik sermaye mi gelmektedir?
21. Son zamanlarda sıklık ile karşılaştığımız kültürel sermaye ve sosyal sermaye kavramlarını nasıl tanımlarsınız? Kültürel sermaye ve sosyal sermaye denildiğinde aklınıza neler gelmektedir?
22. İktisadi zihniyet deyince ne anlıyorsunuz? Her toplumun kendine özgü iktisadi bir zihniyeti var mıdır?
23. Bireyler toplumların iktisadi zihniyetine göre mi hareket etmektedirler? Toplumun iktisadi zihniyeti bireyin dünya görüşünü, hayat tarzını ne ölçüde etkilemektedir?
24. Türkiye'nin mevcut iktisadi zihniyetini nasıl tanımlarsınız? Bu iktisadi zihniyete göre kendi dünya görüşünüzü, hayat tarzınızı nasıl belirlemektesiniz?

Ek 2: ETİK KURUL KARARI

Evrak Tarih ve Sayısı: 06/12/2019-E.87270

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Hukuk Müşavirliği

Sayı :71283653-622.02/
Konu :Etik Kurul Kararı

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE

İlgide kayıtlı başvurunuz 04/12/2019 tarih ve 14-03 toplantı/karar nolu etik kurul toplantısında görüşülmüş olup, alınan karar ekte sunulmuştur.

Gereği için bilgilerinize arz ederim

EK :
Etik Kurul Kararı (1 sayfa)

Pamukkale Üniversitesi Hukuk Müşavirliği - Rektörlük Ayrıntılı bilgi için irtibat : Ayşen TOSUN
Binası Kat:2 Yerleşke-Kınıklı/DENİZLİ
Tel: 0 (025) 9 Faks: 0 (258) 296 23 41
E-Posta: hukuk@pau.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.pau.edu.tr/hukuk/tr

1 belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 06/12/2019-E.87270

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
SAYI: 68282350/2018/G14

Toplantı Tarihi : 14.11.2019
Toplantı Sayısı : 14
Toplantı Saati : 14:00

KARAR 3- Üniversitemiz Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi Harun KAPTANER'in, "Türkiye'de Kalkınma Ajanslarında Çalışan Personelin Kalkınmaya Bakış Açısının Sosyolojik Açısından Değerlendirilmesi" konulu tez projesinin başvuru formunun usul ve etik açıdan verdiği beyanlar ve ekler tetkik edilmiş olup; proje sahibinin, başvurusunda yer alan bilgi, belge ve taahhütnamelere uygun bilimsel davranışlar sergileyeceği kanaati oluşmuştur. İş bu karar oy birliği ile alınmıştır.

ASLI GİBİDİR
04.12.2019

